

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN
(ERMENEKLİ) FIKHA DAİR ESERLERİNİN
TAHLİLİ: İBADET BAHİSLERİ
BAĞLAMINDA**

**HARUN ZORLU
2501131066**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. AHMET HAMDİ FURAT**

İSTANBUL-2019

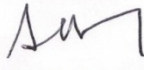
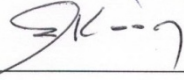
TEZ ONAYI

	T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI	
---	--	---

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HARUN ZORLU Numarası : 2501131066
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Danışmanı : DOÇ. DR. AHMET HAMDİ FURAT
Tez Savunma Tarihi : 12.09.2019 Saati : 15:00
Tez Başlığı : "SÜLEYMAN SİRRI EFENDİ'NİN (ERMENEKLİ) FIKHA DAİR ESERLERİNİN TAHLİLİ: İBADET BAHİSLERİ BAĞLAMINDA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. AHMET HAMDİ FURAT		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH TIRABZON		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ENVER OSMAN KAAH		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ABDULLAH DURMUŞ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ NAİL OKUYUCU		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ

Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında

Harun ZORLU

Bu çalışmada Osmanlı'nın son dönem âlimlerinden Beyazıt dersiâmı ve Mektebe-i Hukûk muallimi Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı, eserleri ve ibadet bahisleri bağlamında fikhî düşüncesi tesbit edilmeye çalışılmıştır. Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı ve eserleri incelenip tanıtımları yapılmıştır. Süleyman Sırrı Efendi'nin çok yönlü, velüd ve aktif bir ilim adamı olduğu müşâhede edilmiştir. İkinci bölümde Sırrı Efendi'nin fıkha dair eserleri incelenmiştir. Sırrı Efendi'nin Hanefî fıkıh metinlerine âşina olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle **Mecelle**'ye olan hayranlığı sebebiyle **el-Hidâye** ve **el-Eşbâh ve'n-Nezâir** adlı eserlere yaptığı şerhlerde ki usûl kurallarını ve külli kaideleri kullanmaktaki mehâreti dikkat çekmektedir.

Üçüncü bölümde Sırrı Efendi'nin fıkıh anlayışı tesbit edilmeye çalışılmıştır. Sırrı Efendi'nin müteşeddîd denilebilecek seviye de Hanefî fakîhi olduğuna ve İmâm-ı Âzam'a olan ittibâsına şâhid olunmuştur. Hanefî fıkıh ve usûl metinlerine aşina olduğu ve bunun sonucu olarakta fikhın furûu ve usûl meselelerine vâkıf olduğu müşâhede edilmiştir. Sırrı Efendi sahip olduğu bu ilmî birikimi talebeler yetiştirerek ve yaşadığı dönemin sorunlarına çözümler bulmak amacıyla geceli gündüzlü çalışıp eserler telîf ederek sonraki nesillere bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Sırrı, Fıkıh, Telîf, Mecelle, Hanefî Fıkıhı.

ABSTRACT

Analysis Of Süleyman Sırrı's Of Ermenek Work On Islamic Law In The Context Of The Topic Of Worshiping

Harun ZORLU

This work focuses on determining his judicial thought based on the life, work, and worship of Süleyman Sırrı of Ermenek who is one of the last scholars of the Ottoman Empire and also a law teacher at the law school (Mektebe-i Hukûk) and secondary in classes open to the public. This thesis consist of three main topics. In the first part the life and work of Süleyman Sırrı is analysed and defined. This part shows that he is a versatile, pious and productive scholar. The second part analyses his works on Islamic jurisdiction. It shows that he is well familiar with hanafî texts on law. His mastery use of methodical and universal terms in his explanations to t**Al Hidaya** and **Al Asbah va An Nazair** shows his admiration to **Mecelle**.

The third part tries to define Sırrı's understanding of jurisdiction. It can be seen that he is a a proponent Hanafî scholar with a strong bound to Abu Hanîfâ. Based on his familiarity with Hanafî jurisdictions and text it is clear that in consequence he is also familiar with Usul al fiqh and furu al fiqh. With his knowledge, Master Sırrı worked day and night until his last days teaching students and finding solutions for the problems of his time and compiled his works which he then left for the generations after him.

Keywords: Süleyman Sırrı, Fiqh, Telîf, Mecelle, Hanafî Fiqh.

ÖNSÖZ

Bu çalışma ömrünü, gecesiyle gündüzüyle ilme adanmış Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatını, eserlerini ve fıkıhla ilgili görüşlerini tahlil etmek üzere hazırlanmıştır.

Tezimiz “giriş” kısmı hariç üç ana bölümden meydana gelmektedir. “Giriş” bölümünde, araştırmanın konusu, önemi, amacı, kaynakları belirtilmiştir. Birinci bölümde Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı ve pek çoğu telif ürünü olan eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise Sırrı Efendi'nin fıkha dair eserleri olan **Hulâsatu'l-Muhtâreyn, Vesîletü'l-Felâh, Medhal-i Fıkıh, Keşf-i Bâl, Kitâbü'l-İbâdât, İzâhu'l-Eşbâh** ve **İzâhü'l-Hidâye** adlı telif ve şerh türü eserleri tanıtılmıştır. Ayrıca **İzâhü'l-Hidâye** adlı eserin Osmanlı döneminde ki son **el-Hidâye** şerhi olma özelliğinden dolayı telif sebebi, konularının tertibi ve özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Sırrı Efendi'nin fıkıhçılığı ve fıkıh anlayışı, usûl ve furûu meseleler üzerinden tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinde ve tez çalışmam boyunca ilgi ve alakasını hiçbir zaman üzerimden eksik etmeyen kıymetli tez hocam Doç. Dr. Ahmet Hamdi FURAT'a şükranlarımı arz ederim. Tez konumla ilgili her türlü belge ve materyalı benimle paylaşan Musa ALAK hoca ile çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma ve ihmal ettiğim aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Konya, 2019

Harun ZORLU

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN (ERMENEKLİ) HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	8
1.1.1. İsmi, Nesebi, Doğum Yeri ve Tarihi	8
1.1.2. Eğitim Hayatı	9
1.1.3. Hocaları.....	11
1.1.4. Talebeleri	12
1.1.5. İcâzet Silsileleri	13
1.1.6. Bayezid Dersiâmlığı	21
1.1.7. Vâizlik.....	21
1.1.8. Müderrislik Görevi ve Ulaştığı Pâye'ler.....	22
1.1.8.1. Hareket-i Hâric İstanbul Müderrisliği	22
1.1.8.2. Hareket-i Dâhil İstanbul Müderrisliği	23
1.1.8.3. Süleymâniye Müderrisliği	23
1.1.8.4. İzmir Mevleviyyetliği [İzmir Kadılığı]	23
1.1.8.5. Bursa Pâyesi [Bursa Kadılığı].....	24
1.1.8.6. Haremeyn-i Muhteremeyn Pâyesi [Haremeyn Kadılığı].....	24
1.1.9. Muallimlik Görevi	25
1.1.9.1. Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi Arapça Muallimliği	25
1.1.9.2. Soğuk Çeşme Askeri Rüşdiyesi Arapça Muallimliği.....	25
1.1.9.3. İstanbul Sultânî'si Ulûm-i Dîniyye Muallimliği.....	25
1.1.9.4. Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne Kitâbü'n-Nikâh Muallimliği	26
1.1.9.5. Dârülfünûn-i Şâhâne Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi Fıkıh Muallimliği.....	26
1.1.9.6. Mekteb-i İ'dâdiyye-i Şâhâne Sınıf-ı Mahsûs-i Arabî Muallimliği	27

1.1.9.7. Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî Mantık Muallimliği.....	27
1.1.9.8. Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî Tatbîkât-ı Arabiyye Muallimliği	28
1.1.9.9. Beyazîd Rüştîyye Mektebi Muallimliği	28
1.1.10. İdârî Görevleri (Bürokratik Görevleri)	28
1.1.10.1. Tedkîk-i Müellefât-ı Şer’iyye Encümeni Âzâlığı	28
1.1.10.2. Maarif Nezâreti Encümen-i Teftîş ve Muâyene Âzâlığı	28
1.1.10.3. Kütüb-i Dîniyye ve Şer’iyye Tedkik Heyeti Başkanlığı	29
1.1.10.4. Meclis-i Maarif Âzâlığı	30
1.1.10.5. Meclis-i Kebîr-i Maârif Âzâlığı	30
1.1.10.6. Dârümuallimîn Müdürlüğü.....	31
1.1.11. Aldığı Madalya ve Nişan	31
1.1.12. Vefâtı	32
1.1.13. Ailesi (Eşi) Ve Çocukları.....	32
1.2. ESERLERİ	37
1.2.1. Akâid ve Kelâm İle İlgili Eserleri	38
1.2.1.1. Kenzü’l-‘Akâid	38
1.2.1.2. Miftâhü’l-Akâid	39
1.2.1.3. Câmiu’l-Ahvâl	41
1.2.2. Hadîs ve Siyer ile İlgili Eserleri	41
1.2.2.1. Tâcü’l-Mefârik Fi İzâhi’l-Meşârik.....	41
1.2.2.2. Makâsıd-ı Münciye Fî Siyeri Fahri’n-Nübüvve	43
1.2.3. Tefsîr ve Mev’ize İle İlgili Eserleri	43
1.2.3.1. Esbâbu’l-Felâh	43
1.2.4. Mantık İle İlgili Eseri.....	44
1.2.4.1. Mi‘yâru’l-Makâl.....	44
1.2.5. Arap Dili İle İlgili Eserleri.....	45
1.2.5.1. Kifâyetü’l-Müntehî ‘Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî	45
1.2.5.2. Teshîlü’l-Lehce ve’s-Sarf Fî Usûli’l-Mükâlemeti’l-‘Arabiyye	47
1.2.5.3. Hülâsatü’l-Efkâr ‘Alâ Şerhi’l-‘Alâka.....	49
1.2.6. Fıkıh İle İlgili Eserleri.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

FIKHA DÂİR ESERLERİ

2. FIKHA DÂİR ESERLERİ.....	53
2.1. Vesîletü'l-Felâh	53
2.2. Keşf-i Bâl.....	56
2.3. Kitâbü'l-İbâdât	57
2.4. Medhal-i Fıkıh	58
2.5. Hulâsatu'l-Muhtârayn	60
2.6. İzâhu'l-Eşbâh.....	62
2.7. İzâhü'l-Hidâye	65
2.7.1. İzâhü'l-Hidâye'nin Telîf Sebebi.....	66
2.7.2. İzâhü'l-Hidâye'de bulunun Konuların Tertibi	68
2.7.3. İzâhü'l-Hidâye'nin Özellikleri	76
2.7.3.1. Kavram Tanımı Yapması	76
2.7.3.2. Gramer Açıklaması Yapması.....	78
2.7.3.3. Soru-Cevap Yöntemi.....	79
2.7.3.4. Farklı Mezhep Görüşlerine Yer Vermesi ve Kabul Edilen Fetvâ'ya İşaret Etmesi	82
2.7.3.5. Kategorilere Ayırması ve Maddeleştirmesi.....	85
2.7.3.6. Yararlandığı Kaynakları Zikretmesi	87
2.7.3.7. Bölümlerin Sonunda Açtığı Tenbîh ve Semere-i Hilâf Başlıkları Altında Konuyla İlgili Farklı Meseleleri Nakletmesi.....	94
2.7.4. İzâhü'l-Hidâye'nin “Bâbu'l-Mesh-i Ale'l-Huffeyn” [Mestler Üzerine Mesh] Bölümü'nün Latinizesi	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIRRI EFENDİ'NİN FIKIH ANLAYIŞI

3. SIRRI EFENDİ'NİN FIKIH ANLAYIŞI.....	115
3.1. Sırrı Efendi'nin Fıkıhçılığı	115
3.1.1. Sırrı Efendi'nin Kendi Kütüphâne'sinde Bulunan Fıkıh'la İlgili Eserleri...115	
3.1.2. Sırrı Efendi'nin Telîf ve Şerh Çalışmalarında Kullandığı Kaynak Eserler .118	
3.2. USÛL-U FIKHA DAİR GÖRÜŞLERİ.....	120
3.2.1. İlim ve Fıkıh.....	121
3.2.1.1. İlimlerin Kısımları.....	121
3.2.1.2. Fıkıh İlminin Tarifi	124
3.2.1.3. Fıkıhın Gayesi.....	127

3.2.1.4. Fıkıh İlmini Öğrenmenin Hükümü	128
3.2.1.5. Fıkıhın Fazileti	129
3.2.1.6. Fıkıhın Mevzusu	132
3.2.2. İctihâd ve Taklîd.....	133
3.2.3. Hüküm-ü Kadâ	137
3.2.4. Hanefî Fukahâsı'nın Tabakâtı	141
3.2.5. Resm-i Müftî	148
3.2.6. Fıkıhî Meselelerin Dereceleri.....	150
3.2.7. Alâmet-i İftâ	152
3.2.8. Telfik'in Hükümü.....	153
3.3. FURÛU FIKHA DAİR GÖRÜŞLERİ.....	157
3.3.1. Sırrı Efendiye Göre İbadet	157
3.3.2. Sırrı Efendi'nin Eserlerinde İbâdet Bahisleri.....	158
3.3.3. TAHÂRET	159
3.3.3.1. Hakikat-i Tahâret	159
3.3.3.1.1.Tahâretin Luğat ve Şerî Manası.....	159
3.3.3.1.2.Tahâretin Vucûb Sebeb-i.....	160
3.3.3.1.3.Tahâretin Vucûb Şartları.....	161
3.3.3.1.4.Tahâretin Sıhhat Şartları	161
3.3.3.1.5.Tahâretin Hükümü	162
3.3.3.1.6.Tahâretin Hikmet ve Fâidesi	162
3.3.3.1.7.Tahâretin Fazîleti.....	162
3.3.3.1.8.Tahâretin Sıfatı Yani Ahkâmı Şeriyyesi	162
3.3.3.1.9.Tahâretin Rukûnları	163
3.3.3.1.10.Tahâretin Âleti.....	163
3.3.3.1.11.Tahâretin Delilleri.....	164
3.3.3.2. Abdest, Gusûl ve Teyemmüm Arasındaki Fark.....	164
3.3.3.3. Suyun Kısımları ve Hükümleri	166
3.3.3.4. Teyemmümün Hükümleri.....	168
3.3.3.4.1.Teyemmümle Namazın Sıhhatinin Şartları.....	169
3.3.3.4.2.Suyu Kullanmaktan Acziyet.....	170
3.3.3.5. Abdesti Bozan Şeyler	171
3.3.3.6. Meshin Hükümü.....	172

3.3.3.6.1.Üzerlerine Mesh Câiz Olan Şeyler	173
3.3.3.6.2.Sihhat Şartları	173
3.3.3.6.3.Meshin Müddeti.....	174
3.3.3.6.4.Hükmü.....	175
3.3.3.6.5.Cebîre ve Sargı Üzerine Meshin Hükümleri.....	176
3.3.3.7. Necâsetten Tahâret.....	176
3.3.3.7.1.Ğalîza ve Hafîfe.....	177
3.3.3.7.2.Necaset-i Ğalîza Olan Kan.....	178
3.3.4. NAMAZ.....	179
3.3.4.1. Namazın Târifi.....	180
3.3.4.2. Farz Namazları Terk Etmenin Hükmü	180
3.3.4.3. Namazın Kısımları ve Farz Olan Namazlar	182
3.3.4.4. Vacip Olan Namazlar	182
3.3.4.5. Nafile Olan Namazlar.....	183
3.3.4.6. İki Vakit Namazı Bir Vakitte Cem'in Hükmü.....	184
3.3.4.7. Setr-i Avret	185
3.3.4.8. Sinn-i Avret	186
3.3.4.9. Avret-i Ğalîza	187
3.3.4.10. Cuma Namazı.....	187
3.3.4.11. Yolcu Namazı	188
3.3.4.11.1.Vatan-ı Aslî, Vatan-ı İkâme ve Vatan-ı Süknâ.....	190
3.3.4.11.2.Umrân-ı Belde	191
3.3.4.11.3.Sefer Hükümünün Uygulanmasının Şartları	191
3.3.4.11.4.İmama Uyma	192
3.3.4.11.5.İkâmetin Şartları	192
3.3.4.12. Geçmiş Namazların Kazâsının Hükmü	193
3.3.4.13. Namaz İçin Iskâtın Hükmü	195
3.3.4.14. Namaz Iskâtında Devrin Şekli	197
3.3.5. ORUÇ	198
3.3.5.1. Orucun Ahkâmı.....	198
3.3.5.2. Ramazan Orucunun Farziyyeti	200
3.3.5.3. Ramazan Orucunun Vucûb Sebebi	201
3.3.5.4. Ramazan Hilâlinin Sübûtü.....	201

3.3.5.5. Orucun Kısımları.....	202
3.3.5.6. Ramazan Orucunun Edâ Şartları.....	203
3.3.5.7. Orucun Rüknu.....	203
3.3.5.8. Orucun Hükümü.....	203
3.3.6. ZEKÂT	204
3.3.6.1. Hakikat-i Zekât	204
3.3.6.2. Zekâtın Vucûp Sebebi	208
3.3.6.3. Zekâtın Vucûb Şartları	208
3.3.6.4. Zekâtın Edâsının Vucûb Şartları.....	209
3.3.6.5. Zekâtın Mahalli.....	210
3.3.6.6. Emvâl-ı Zekât	212
3.3.6.6.1. Nakitlerin Zekâtı.....	213
3.3.6.6.2. Urûz'un (Ticâret Mallarının) Zekâtı.....	214
3.3.6.6.3. Sâime Hayvanların Zekâtı.....	216
3.3.6.6.3.1. Sâime'nin Nisâbı.....	216
3.3.6.6.3.2. Sığır ve Manda'nın Nisâbı.....	217
3.3.6.6.3.3. Deve'nin Nisâbı	217
3.3.7. HAC	217
3.3.7.1. Haccın Hakikati ve Ahkâm-ı Lâzimesi	218
3.3.7.2. Haccın Kısımları	220
3.3.7.3. Haccın Mîkatları	220
3.3.7.4. Âfâkî'lerin Mîkatları	221
3.3.7.5. Haccın Vucûb Sebebî ve Hükümü.....	222
3.3.7.6. Haccın Sîfâtı	224
3.3.7.7. Haccın Şartları	225
3.3.7.8. İhram ve Hac Yasakları.....	227
3.3.7.9. Cezâların Kısımları	228
3.3.7.10. Bedel Hac.....	229
3.3.8. CİHAD.....	229
3.3.8.1. Cihadın Fazileti.....	229
3.3.8.2. Cihadın Luzûmu'nun Şartı	230
3.3.8.3. Cihadın Hükümü.....	231
3.4. DEĞERLENDİRME.....	231

SONUÇ	233
KAYNAKÇA	235
EKLER	244
EK-1: Süleyman Sırrı Efendi'nin Kendi Doldurduğu Daire-i Meşihât-i İslâmiye Sicil Şubesinde Bulunan Tercüme-i Hâl Belgesi	244
EK-2: Süleyman Sırrı Efendi'nin Kendi Doldurduğu Daire-i Meşihât-i İslâmiye Sicil Şubesinde Bulunan Tercüme-i Hâl Belgesi'nin Türkçesi.....	245
EK-3: Süleyman Sırrı Efendi'nin Bâb-ı Âlî Nezâret-i Umûr-i Dâhiliyye Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi'ndeki Resmi Tercüme-i Hâl Belgesi	246
EK-4: Süleyman Sırrı Efendi'nin Bâb-ı Âlî Nezâret-i Umûr-i Dâhiliyye Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi'ndeki Resmi Tercüme-i Hâl Belgesinin Türkçesi	247
EK-5: Süleyman Sırrı Efendi'nin Öğrencisi Mustafa Remzi Efendiye Verdiği İcâzetnâme'nin İlk ve Son Sayfaları.....	250
Ek-6: Süleyman Sırrı Efendi'nin Öğrencisi Eskişehirli Muhammed Râsih Efendiye Verdiği İcâzetnâme'nin İlk ve Son Sayfaları	251
Ek-7: Süleyman Sırrı Efendi'nin “Dibâce-i Hidâye Şerhi” Bölümünden İzâhü'l-Hidâye'nin Telif Sebebinin Anlatan Bölüm	252

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
as.	: Aleyhis selam
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn
blm.	: Bölüm
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Byz.	: Beyazıt
c.	: Cilt
cc.	: Celle Celalüh
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
FSM.	: Fatih Sultan Mehmet
Hz.	: Hazreti
İMŞSA	: İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi
İsam.	: İslam Araştırmaları Merkezi
Ktp.	: Kütüphanesi
nr.	: Numara
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik
v.	: Vefat tarihi
vr.	: Varak

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Osmanlının son dönem âlimlerinden Süleyman Sırrı Efendi, yaşadığı dönemde devlet tarafından gerekli ilgi ve alakayı görmesine rağmen maalesef 1329/1911 yılında emekli olduktan sonra vefat edene kadar ve vefatından sonra da hak ettiği ilgi ve alâkayı görememiştir. Bunun sebebi olarak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu maddî ve siyasî krizler ile dünyada meydana gelen olaylar gösterilebilir. Ancak kendini ilmi vakfeden, medrese ile mektebi birleştiren, döneminin saygın eğitim kurumları arasında bulunan Beyazıt Dersiâmlığını yirmili yaşlarda hak edip daha sonra Dârulfunûn ve Mektebe-i Hukuk gibi dönemin eğitim kurumlarında görev yapan, çeşitli idâri görevlerde bulunan ve 76 yıllık ömrüne islâmî ilimlerin her alanıyla ilgili -pek çoğu telîf olan- 17 eser sığdıran, bunları bize miras bırakan Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hak ettiği ilgiyi görmesi ve sonraki nesillere tanıtılıp aktarılması gerekmektedir.

Bizde bu düşünceyle çalışmanın konusunu, Osmanlı son dönem âlimlerinden, Beyazıt Dersiâmı ve Mektebe-i Hukuk başta olmak üzere pek çok eğitim kurumunda ders vermiş ve birçok idarî görevde bulunmuş, yazdığı eserler ile yaşadığı asrın sorunlarına Hanefî mezhebi ekseninde çözümler bulmaya çalışmış olan Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatını, ilmi kişiliğini ve fikhî görüşlerini ibadet bahisleri olan tahâret, namaz, oruç, zekât, hac ve cihad konuları bağlamında incelemek üzere belirledik.

Sırrı Efendi'nin fıkıhla ilgili telîf ve şerh türü eserlerinin tanıtımlarını yapmayı ve bu sayede fikhî görüşlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayıp günümüz fıkıh problemlerinin çözümünde yardımcı olmasını hedefledik.

II. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ

Bu çalışmayı hazırlamakta ki ilk amacımız, Osmanlı devletinin son dönem saygın ilim adamları içerisinde yer almasına ve köklü bir ilme sahip olmasına rağmen hayatı ve eserleri hakkında arşiv belgelerindeki az miktardaki vesîka ve evrak dışında pek malûmat bulunmayan Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermektir.

İkinci olarak Tefsîr, Hadîs, Arapdili, Mantık ve Fıkıh gibi islâmî ilimlerin her alanında bilgi ve malûmat sahibi olan ve bu alanlar da onlarca kitap yazan Süleyman Sırrı Efendi'nin ilmî kişiliğini göstermek ve özellikle fıkıh alanında yaptığı **el-Hidâye** ve **Eşbâh ven-Nezâir** şerhleriyle ilmini, geçmiş büyük alimlerin ilmiyle perçemleyen ve kendi telif ettiği **Medhal-i Fıkıh**, **Vesîletü'l-Felâh**, **Hulâsatu'l-Muhtâreyn**, **Keşf-i Bâl** ve **Kitâbü'l-İbâdât** adlı eserleriyle sonraki nesillere yol gösterecek bir ilmi birikime sahip olan Sırrı Efendi'nin ibadet bahisleri bağlamında fikhî düşüncelerini tesbit etmek ve günümüz fıkıh anlayışına katkı sağlayabilmektir.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Ermekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı ve eserleri, daha önce birkaç çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada farklı olarak Sırrı Efendi'nin hayatı ve eserleri ile fikhî görüşlerinin ibadet bahisleri bağlamında tesbit ve tahlili yapılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasına ilk önce Sırrı Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında araştırma yaparak başlandı. Bu amaçla Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi için “*Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli*” maddesini araştırıp hazırlayan Musa Alak Hocanın vermiş olduğu belge ve vesikalardan istifade edildi. Bu belgeler, İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belge ve kayıtlardır. Ayrıca Sırrı Efendi'nin kendi doldurduğu Daire-i Meşihât-i İslâmiye Sicil Şubesinde bulunan tercüme-i hâl belgesi, Bâb-ı Âlî Nezâret-i Umûr-i Dâhiliyye Sicil-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi'ndeki resmî tereme-i hâl belgesi ile Sırrı Efendi'nin öğrencileri Mustafa Remzi ve Eskişehirli Muhammed Râsîh Efendi'ye vermiş olduğu icâzetnâmelerden de istifade edildi.

Musa Alak tarafından hazırlanan “*Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli*” adlı ansiklopedi maddesi, Mustafa Oral'ın *Ermekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehâ Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki* isimli Yüksek Lisans tezi, Sadık Albayrak'ın *Son Devir Osmanlı Uleması* adlı eseri, Esmâ Parmaksız'ın *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler* adlı Doktora tezi, Ali Adem Yörük'ün *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)* adlı Yüksek Lisans tezi ve Feyzi Çimen'in “*Dîvânü Lügâtî't-Türk Üzerine İlk Dizin: Dîvân Anahtarı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın İlmî Kişiliği*” adlı makalesi faydalanılan diğer eserlerdir.

İlk olarak Sırrı Efendi'nin hayatı, bahsedilen arşiv ve tercüme-i hâl belgeleri, icâzetnâmeler, kendi eserleri ve zikredilen diğer çalışmalardan istifâde edilerek hazırlandı. Sırrı Efendi'nin hayatıyla ilgili bölümde zikredilen kurum, terim, kitap ve yer isimleri gibi açıklanma ihtiyacı hissedilen yerlere dip notta açıklamalar yapıldı, yer yer ayrıntılı bilgi için bakılması gereken yerlere işârette bulunuldu.

Sırrı Efendi'nin ilmî yetkinliğine işâret edilmesi ve hocalarının bilinmesine yardımcı olması sebebiyle iki talebesine vermiş olduğu icâzetnâmeler üzerinde yoğunlaşıldı ve Sırrı Efendi'nin elde ettiği ilmi İmâm-ı Âzam üzerinden Peygamber Efendimize kadar dayandırdığı icâzet silsileleri nakledildi.

Sırrı Efendi'nin eğitim fâliyetleri, Beyazid dersiâmlığı, vâizlik, müderrislik, muallimlik, ulaştığı pâyeler, yaptığı idâri bürokratik görevleri ilgili başlıklar altında yukarıda zikredilen kaynaklardan istifâde edilerek hazırlandı. Sırrı Efendi'nin hayat kronolojisi ile bölüm tamamlandı.

Sırrı Efendi'nin eserleri tanıtırken ilk önce baskısı yapılan eserlere ulaşıldı ve onlardan istifâde edilerek yazmaya başlandı. Daha sonra mahtut olan eserlere ulaşmak için Beyazıt Devlet Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü'ne müracaat edildi. Fakat o dönemde El Yazmaları Bölümü'nün tadilatla olması sebebiyle eserlerin müellif nushalarına ulaşamadı. Bunun üzerine daha önce Musa Alak hocadan alınan arşiv belgeleri ve Sırrı Efendi'nin eserleriyle ilgili vesikâlardan faydalanılarak baskısı olmayan eserlerin tanıtımları yapıldı.

Sırrı Efendi'nin eserleri katagorilere ayırıp akâid ve kelâm, hadîs ve siyer, tefsîr ve mev'ize, mantık, arap dili ve fıkıhla ilgili eserleri şeklinde başlıklar altında incelendi.

Eserler tanıtılırken iç kapaklarda kullanılan ünvanlar ve diğer bazı ifâdeler ile dibâce, ifâde-i mahsûsa ve fihristlerden istifâde edildi. Eserin adı, Sırrı Efendi'ye olan aidiyeti, konu ve içeriği, telif sebebi, yeri ve zamanı ile eserin mahtut nushalarının bulunduğu yer/yerleri, eğer baskısı yapılmışsa hangi matbaa tarafından nerede ve ne zaman yapıldığı beyân edildi. İstifâdeyi artırmak amacıyla eserlerin kronolojisi sunularak bölüm bitirildi.

Çalışmanın ikinci bölümünde Sırrı Efendi'nin fıkha dair eserleri olan **Hulâsatu'l-Muhtâreyn, Vesîletü'l-Felâh, Medhal-i Fıkıh, Keşf-i Bâl, Kitâbü'l-**

‘İbâdât, İzâhu’l-Eşbâh ve İzâhü’l-Hidâye’nin tanıtımları yapıldı. Böylece hem eserler hem de Sırrı Efendi’nin fikhî düşüncelerini daha iyi tesbit etmek hedeflendi.

Sırrı Efendi’nin Hanefî mezhebi’nin temel kaynaklarından olan **el-Hidâye** üzerine kaleme aldığı **İzâhü’l-Hidâye**’nin tanıtımı yapılmadan önce bu çalışmanın bir tercüme fâliyeti mi yoksa bir şerh çalışması mı olduğu sorusuna cevap arandı. Yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda **İzâhü’l-Hidâye**’nin bir şerh çalışması olduğu kanaatine varıldı ve literatüre de “**Hidâye şerhi İzâhü’l-Hidâye**” diye geçtiği görüldü. Bunun üzerine Sırrı Efendi’nin Osmanlı dönemi **son Hidâye şârihi** olduğu ve eseri **İzâhü’l-Hidâye**’nin de **son Hidâye şerhi** olduğunu ispat etmek gayesiyle eserin tanıtımında **İzâhü’l-Hidâye**’nin telif sebebi, **Hidâye** ile konu tertîbinin karşılaştırılması ve diğer bazı özellikleri zikredilerek değerlendirilmeye çalışıldı. **İzâhü’l-Hidâye**’nin “Bâbu’l-meshi ale’l-huffeyn” bölümü, yapılan değerlendirmelere bir örnek olması için latinize edildi ve bölümün sonuna eklendi.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Sırrı Efendi’nin fikhçılığı ve ibadet bahisleri bağlamında fikhî görüşleri tesbit edilmeye çalışıldı. Bu amaçla ilk olarak Sırrı Efendi’nin fikhçılığını belirlemek üzere kendi kütüphanesinde bulunan fikh kitapları ve kendi yazdığı eserlerde vermiş olduğu kaynaklar tesbit edilmeye çalışıldı. Sonra Sırrı Efendi’nin fikhî görüşleri usûl-u fikh ve furûu fikh olarak iki başlık altında incelendi. Usûl-u fikh başlığı altında ilim ve fikh, ictehad ve taklid, Hanefî fukahâsı’nın tabakâtı, resm-i müftî, alâmet-i iftâ, telfîk’in hükmü gibi usûl-u fikh konuları işlendi. Sırrı Efendi’nin bu konulardaki görüşleri tespit edilmeye çalışıldı. Furûu fikh başlığı altında ise tahâret, namaz, oruç, zekât, hac ve cihad gibi ibadet konuları incelendi. Sırrı Efendi’nin ibadet bahisleri hakkındaki fikhî görüşleri zikredilip tespit edilmeye çalışıldı.

Bahsedilen bu konuların belirlenmesinde ve Sırrı Efendi’nin fikhî görüşlerinin tespit edilmesinde en çok **Medhal-i Fikh** ve **Vesîletü’l-Felâh** namı eserlerden istifade edildi. Yer yer **Kitâbü’l-‘İbâdât, İzâhu’l-Eşbâh ve İzâhü’l-Hidâye** (**Kitâbu’t-Tahâre** bölümü) adlı eserlerin ilgili bölümlerinden faydalandı. Ayrıca Sırrı Efendi’nin görüşlerinin açıklandığı her mesele de o meseleyle ilgili **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** maddelerine ve diğer yardımcı kaynaklara başvurup alıntılar yapılarak konu zenginleştirildi.

IV. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde, Sırrı Efendi hakkında yapılan çalışmalar tanıtılacaktır. Bu çalışmalardan bazıları doğrudan Sırrı Efendi hakkında iken bazıları dolaylı bir şekilde Sırrı Efendi hakkında bilgiler vermektedir. Bu çalışmalar tezler, kitaplar, makâleler ve ansiklopedi maddesi başlıkları altında zikredilecektir.

1. Tezler

Sırrı Efendi hakkında yüksek lisans ve doktora çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları sadece Sırrı Efendi'den bahsederken bazıları da Sırrı Efendiyle alakalı bilgiler vermektedir.

1.1.Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehâ Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki

Mustafa Oral'ın 2015 yılında sunduğu yüksek lisans tezi olan bu çalışma, Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı hakkında bilgi vermekte ve eserlerini tanıtmaktadır. Ayrıca Sırrı Efendi'nin Arapça gramer eseri olan **Kifâyetü'l-müntehâ** adlı eserini ilmî usullere göre tahkik etmektedir.

1.2.Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)

Ali Adem Yörük'ün 2008 yılında sunduğu yüksek lisans tezi olan bu çalışma, modern hukukun Türkiye'ye girme sürecinde verilen hukuk eğitimini konu edinmektedir. Bu amaçla II. Abdülhamid döneminde, 1878 yılında kurulup 1880 yılında eğitime başlayan Mekteb-i Hukuk, çalışmanın mihrini teşkil etmektedir. Çalışmada Mekteb-i Hukuk öncesi hukuk mektepleri kısaca ele alındıktan sonra Mekteb-i Hukuk'un kuruluşu, açılışı, idarecileri, malî idaresi, müfredatı, hocaları, sınavları, öğrencileri, mezunları ve denetlenmesi, mektebin Osmanlı hukukunun değişmesi sürecindeki rolü dikkate alınarak izah edilmiştir.

1.3.II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler

Esmâ Parmaksız'ın 2008 yılında sunduğu doktora tezi olan bu çalışma XIX. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi sürecini mimarlık tarihi ile birlikte eğitim yapıları üzerinden okumaya, sorgulamaya ya da diğer bir deyişle çözümlemeye yönelik bir girişimdir.

2. Kitaplar

Sırrı Efendi hakkında kitap çalışması bir tanedir. Eser, Sırrı Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında birkaç sayfalık bilgi vermektedir.

2.1.Son Devir Osmanlı Uleması – İlmîye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâli

Sadık Albayrak tarafından hazırlanan eser, 1996 yılında İstanbul'da, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından beş cilt olarak baskısı yapılmıştır. Toplamda 2.196 sayfa olup birinci cilt 320, ikinci cilt 460, üç ve dördüncü cilt 462 beşinci cilt ise 490 sayfadır. İlk dört cilt'te Osmanlı son dönem âlimlerinin alfabetik sıraya göre biyografilerine yer verilmiştir. Beşinci cilt ise Meşâyih ve Tekkelere ayrılmıştır.

3. Makaleler

Sırrı Efendi hakkında makale çalışması bir tanedir. Bu çalışma sırrı Efendinin talebelerinden Hüseyin Hüsameddin Yasar hakkında bilgi vermektedir.

3.1.Dîvânü Lügâti't-Türk Üzerine İlk Dizin: Dîvân Anahtarı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın İlmî Kişiliği

Feyzi Çimen'in 2013 yılında yayınlanan FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri dergisinde yayınlanan on altı sayfalık makalesinde Sırrı Efendi'nin talebesi Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın hayatı ve eserleri tanıtılmaktadır.

4. Ansiklopedi maddesi

Sırrı Efendi hakkında ansiklopedi maddesi sadece Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde bulunmaktadır.

4.1.Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli

Musa Alak tarafından Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi için hazırlanan Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı ve eserlerinin tanıtıldığı dört, beş sayfalık bir ansiklopedi zeyl maddesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM
SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN (ERMENEKLİ) HAYATI VE
ESERLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN (ERMENEKLİ) HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. İsmi, Nesebi, Doğum Yeri ve Tarihi

Süleyman Sırrı Efendi, “Daire-i Meşihât-ı İslâmiye Sicil Şubesi”nde bulunan belge’ye göre 1267/1850-1851 yılında;¹ “Bâb-ı Âlî Nezâret-i Umûr-i Dâhiliyye Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi”nde ki kayıtlara göre ise 1271/1855 yılında² dönemin İçel sancağına³ bağlı Ermenek⁴ kasabasında dünyaya geldi.⁵ Verdiği icâzetnâmelerde ve te’lif ettiği eserlerde “el-Ermenâkî”⁶ ile “el-İçelî”⁷ nisbelerini ve “hacı”⁸ sîfâtını da kullanmıştır. Doğum tarihiyle ilgili olarak mezar taşına yazılan “1849 - 30.08.1931” ifâdesi rûmî tarihin miladî tarihe çevrilirken, hicri tarih zannıyla meydana gelen bir hata sonucu yazılmış olması muhtemeldir.

Süleyman Sırrı Efendi⁹ ’nin babası, ticâretle uğraşan Abdullah Zühdü Efendi’dir.¹⁰ Ancak talebesi Eskişehirli Muhammed Râsih Efendiye verdiği icâzetnâmede babasının adı Hasan Zühdü olarak kaydedilmiştir.¹¹

¹ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/1.

² İMŞSA, Sicill-i Ahvâl Dosyası, no: 3428; İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2;7-8.

³ Sancak; Osmanlı taşra yönetiminin en önemli idarî ve askerî birimi’dir. İçel sancağı ise Anadolu’nun güneyinde yer almaktaydı. Batıda Alanya burnundan doğuda Lamas suyuna kadar (Alata çayının batısında) Toros dağları ile Akdeniz arasında uzanan bölgeydi. Sancağın en önemli merkezleri Ermenek, Mut, Silifke ve Anamur şehirleriydi. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren siyasal, sosyal ve ekonomik sebeplerin etkisiyle yavaş yavaş bir değişim süreci başladı. Bu süreçte merkezî idare giderek taşra üzerindeki denetimini arttırmaya ve eyaletleri sancaklardan daha ön plana çıkarmaya başladı. Bu bağlamda 1864 Vilâyetler Nizamnâmesi ve 1871 kanunu ile idâresi ve taksîmâtı muhafaza edilen sancak ve livâlar 1921’de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kaldırıldı ve idarî taksîmatta vilâyet kelimesi kullanılmaya başlandı. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Şahin, “Sancak”, **DİA**, c. XXXVI, s. 97-99; Şenol Çelik, “İçel”, **DİA**, c. XXI, s. 450-455.

⁴ Günümüzde Karaman iline bağlı bir ilçedir.

⁵ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

⁶ **İlmihâl Şerh-i Keşf-i Bâl** adlı yazma eserinin baş tarafında ve Mustafa adlı talebesine verdiği icâzetnâmede bu nisbe kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Keşf-i Bâl**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Bölümü, numara: 4041.

⁷ **Medhal-i Fıkıh** adlı eseri ve talebesi Eskişehirli Muhammed Râsih Efendiye verdiği icâzetnâmede bu nisbe kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, Matba-i Ebu’z-Ziyâ, İstanbul, 1329, iç kapak; Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715.

⁸ **Makâsıd-ı Münciye** adlı yazma eserinin sonunda “Ed-Daî Hacı Sırrı” ifâdesi kullanılmıştır. Aynı şekilde **İlmihâl Şerh-i Keşf-i Bâl** adlı eserin sonunda “Hacı Sırrı Efendi Vakfı” yazılı bir mühür kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Makâsıd-ı Münciye**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Bölümü, numara: 4056.

⁹ Bundan sonra tezimizde Süleyman Sırrı Efendi’yi, Sırrı Efendi şeklinde zikredeceğiz.

1.1.2. Eğitim Hayatı

Sırrı Efendi, eğitim hayatına Ermenek'te mahalle mektebinde¹² başladı. O yıllarda mahalle mektepleri dört yıllık olup elif-bâ, Kurân, ilmiyal, tecvîd, Türkçe, muhtasar “ahlâk-ı memdûha” risâleleri okutulur, lûgat, sülûs ve nesih yazılar öğretilerek temel eğitim verilirdi.¹³ Sırrı Efendi, burada temel eğitimini aldıktan sonra medrese'ye¹⁴ başladı. Sarf ve nahiv okuduktan sonra Ermenek Rüşdiye¹⁵ mektebine girdi. Buradaki eğitimini tamamlayıp sınavları geçtikten sonra 10 Cemâziyelevvel 1287 / 7 Ağustos 1870 yılında şehâdetnâme'sini¹⁶ aldı.¹⁷ Henüz 15'li yaşlarda olan Sırrı Efendi, tekrar medreseye döndü. Ulûm-i âliyyeden mantık ve ulûm-i şerîattan **Mültekâ**'ya kadar ders gördükten sonra eğitimini tamamlamak için İstanbul'a geldi.¹⁸ Burada Bâyezîd Câmîi Şerîfî dersiâmlarından Ermenekli Mehmed Aynî Efendi (v. 1318/1900)'nin dersine devam etti ve icâzetnâme¹⁹ almaya hak kazandı.²⁰ Bu sürede

¹⁰ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; BOA, Sicill-i Ahval Defteri, DH. SAİD 72/107.

¹¹ Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715.

¹² Mektep; İslâm ülkelerinde ve özellikle Osmanlılar'da çocuklara temel eğitimin verildiği yer'dir. Abbâsîler devrinde “küttâb” adıyla anılan mekteplere Karahanlılar veya Selçuklular'da “sıbyan mektebi” denildiği ve Osmanlılar'da da bu ismin kullanıldığı belirtilir. Osmanlılar zamanla bu tip mektepleri “dârü't-ta'lim, dârü'l-ilm, muallimhâne, mahalle mektebi, taş mektep, mekteb-i ibtidâiyye” gibi adlarla da anmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, “Mektep”, **DİA**, c. XXIX, s. 5-6; Cahit Baltacı, “Mektep (Osmanlılar'da Mektep)”, **DİA**, c. XXIX, s. 6-7.

¹³ Cahit Baltacı, “Mektep (Osmanlılar'da Mektep)”, **DİA**, c. XXIX, s. 7.

¹⁴ Medrese; İslâm eğitim sisteminin temel kurumu olan medrese Osmanlılar döneminde sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine tekâbü eden, İslâmî kimliği sebebiyle sadece müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu özelliği taşır. Medrese programında yer alan konular ve dersler; aklî ve naklî, dinî ve din dışı ilimler, doğrudan ve dolaylı olarak programda okutulanlar olmak üzere sınıflandırılabilir. Medresede okutulan dersler esas itibarıyla cüz'îyyat denilen hesap, hendese, hey'et ve hikmet dersleri; alet ilimleri (ulûm-ı âliye) kabul edilen belâgat (meânî, bedî', beyân), mantık, kelâm, Arap sarf ve nahvî, dil ve edebiyatı dersleri; ulûm-ı âliye denilen tefsir, hadis ve fıkıh derslerinden oluşmaktaydı. Derslerde belirli kitaplar takip edilirdi. Bu kitapların neredeyse tamamı Arapça idi, ancak eğitim dili Türkçe, eğitim metodu ise genelde takrir tarzındaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Medrese (Osmanlı Dönemi)”, **DİA**, c. XXVIII, s. 327-333.

¹⁵ Rüşdiye; tanzimat döneminde Batı tarzında oluşturulan, zamanla ilköğretim kademesiyle birleşen orta öğretim kurumudur. Erkek Rüşdiye'lerinin programı şöyledir: Mebâdî-i ulûm-i dîniyye, lisân-ı Osmânî kavâidi, imlâ ve inşâ, kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye (tertîb-i cedîd üzere), tersîm-i hutût, mebâdî-i hendese, defter tutma usulü, târîh-i umûmî, târîh-i Osmânî, coğrafya, jimnastik, mahallî dil (okulun bulunduğu yerdeki halkın çoğunluğunun dili), Fransızca (ticaret merkezlerinde bulunan okullarda dördüncü yılda başarılı öğrencilerden isteklilere). Rüşdiyelerin mezunları genellikle devlet bürokrasisinde memur olarak istihdam edilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Öztürk, “Rüşdiye”, **DİA**, c. XXXV, s. 300-303.

¹⁶ Arapça şehâdet ile Farsça nâme kelimelerinden meydana gelen şehâdetnâme; diploma, sertifika demektir.

¹⁷ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

¹⁸ Sicill-i Umûmî Defteri, nr. 72; İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/1.

¹⁹ İcâzetnâme; İbn Fâris'e göre “su akıtmak” şeklindeki anlamından hareketle “bir âlimin ilmini talebesine aktarması” mânasında terimleşmiştir. İlk defa kullanıldığı hadis alanında icâzet “hadis rivâyetine sözlü veya yazılı izin vermek, rivâyet hakkını devretmek” demektir. Hatîb el-Bağdâdî'ye

başka hocalardan da istifâde etti.²¹ Hamîdiye Medresesi ve Dühûl Kadılığı imtanlarına girip şehâdetnâme aldı.²² İcâzetini aldıktan sonra 24 Şaban 1293 / 13 Eylül 1876 yılında Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi'nde Arapça muallimi olarak göreve başladı.²³ Üç yıl sonra 1296/1879 yılında Ruûs imtihanı'nı²⁴ kazanarak Bayezid Câmii'ne dersiâm²⁵ oldu ve öğrenci yetiştirmeye başladı.²⁶ Sırrı Efendi bundan sonra

göre de icâzet verenin, bir hadis veya haberi rivâyet etmeyi öğrenciye mubâh (helâl) kılmasıdır. Diğer alanlarda verilen icâzetleri hadis icâzetlerinden ayırmak için “icâzetü'l-iftâ (fetvâ), icâzetü'l-fikh, icâzetü't-tedris, icâzetü't-tıb, icâzetü'l-ferâiz, icâzetü'l-hisâb, icâzetü'l-hat, icâzetü't-tarîk” gibi terkipler oluşturulmuştur. Osmanlılar'da ve Doğu İslâm ülkelerinde, medrese ve tekke mensuplarıyla sanat erbabından eğitim ve öğrenimlerini tamamlayanlara üstatlarının verdiği yazılı belgeye icâzetnâme denilmiştir. Ancak medreselerin kuruluşundan sonra “belli bir öğretim disiplini içinde bilgi ve rivâyet nakletme yetkisi tanıyan belge” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Hadis, siyer ve megâzî kitaplarına verilen icâzet örneği, zamanla diğer ilim dallarındaki kitaplara da müellifleri veya râvileri tarafından uygulanmıştır. Öğrenci edebiyat, tarih, fıkıh, tefsir, ferâiz ve riyâzî ilimlerde müderrisin bir telifini, emâlisini, şerhini veya rivâyet ettiği bir kitabı ondan dinleyince yahut ona okuyunca kendisinin bu derslerden yararlandığını belgelemek üzere müderris tarafından kitabın ilk veya son sayfasına icâzet yazılıyordu. İslâmî gelenekte öğrenimi sonunda ilmî ehliyeti görülen kimseye icâzet verilmesi dinî ve ahlâkî bir vecîbe, verilmemesi ise bir hak ihlâli olarak telakki edilmiş, bu sebeple icâzet verme karşılığında para almak câiz görülmemiştir. Teorik olarak birinin insanları eğitmesi ve aydınlatması için icâzet sahibi olması zorunlu görülmemekle birlikte uygulamada icâzet, öğretme ehliyeti hususunda güven verici bir belge sayılmıştır. Bir kimsenin bir konuda öğrenci iken başka bir konuda veya ilim dalında icâzetli öğretici olması da mümkündür. İcâzet çeşitlerinin başlangıçtan beri diğer bir ortak özelliği kurumsal ve resmî değil şahsî ve sivil olmalarıdır. Ancak ilk defâ 1872 yılında Mısır'da, 1914'te Osmanlı Devleti'nde Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medreselerinin tâli kısmını bitirenlere şehâdetnâme, âlî kısmını bitirenlere de icâzetnâme verilmesinin kanunlaşmasıyla icâzetin resmîleştiği görülür. Bu medreselerde hadis, tefsir, fıkıh ve kelâm şubelerinde öğretilen ilimlerde “ikmâl-i nüsah” eden öğrencilere, silsile ile gelen ilim senedini korumak ve öğrencinin ilmî liyakatini onaylamak amacıyla imtihandan sonra başarı dereceleri yazılıp icâzetnâme düzenlenmesi yoluna gidildi. Bu icâzetnâmeyi alanlar müderris, fıkıh icâzeti alanlar da kadı ve müftü olarak ruûs-i hümayûna nâil oluyorlardı. 1924 yılında medreselerin kapatılmasıyla birlikte geleneksel icâzet uygulaması Türkiye'de râğbetini kaybetti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Akpınar, “İcâzet”, **DİA**, c. XXI, s. 393-400.

²⁰ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

²¹ İMŞSA, Sicill-i Ahvâl Dosyası, no: 3428.

²² İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/1.

²³ BOA, Sicill-i Ahval Defteri, DH.SAİD 72/107; İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/1-2.

²⁴ Ruûs; Osmanlı bürokrasisinde tâyin işleriyle uğraşan kalemin adı'dır. İlmiye teşkilâtında göreve başlama işlemi için gerekli belgeye de ruûs deniyordu. Medrese tahsilini tamamlayıp mülâzım olanlardan yedi senelik mülâzemet süresinden sonra girdikleri ruûs imtihanını başaranlar ruûs alırlardı. Bunlar ibtidâ-i hâric medreselerine tâyin edildikleri için ruûslarına ibtidâ-i hâric ruûsu deniyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Ahışalı, “Ruûs”, **DİA**, c. XXXV, s. 272-273.

²⁵ Medreselerde talebelere, camilerde halka açık ders verme yetkisine hâiz olan müderris için kullanılan unvandır. Ders-i âm tabiri, “Umuma, halka açık ders” anlamına gelmektedir. Dersiâm olabilmek için medreseden mezun olup icâzet aldıktan sonra bir imtihana daha girmek gerekiyordu. II. Abdülhamid'in saltanatının (1876-1909) ortalarına kadar dersiâmlık imtihanları yılda bir defa açılırken daha sonra teşkil edilen bir heyetin medreselerde belirli aralıklarla imtihan yapması, bu şekilde yılda on beş kişiye bu unvanın verilmesi usulü benimsendi. Bu unvanı alanlara, dört yıl sonra ruûsları verilirken 200 kuruş maaş bağlanırdı. II. Abdülhamid, dört yıllık ücretsiz dönemde kendilerine hazine-i hassadan 4 lira ücret ödenmesini emretti. Hizmet süresiyle birlikte dersiâmlık maaşı da yükseldi. İcâzet verme yetkisi olan dersiâmlara “müciz dersiâm” denilirdi. Dersiâmlık görevi, genellikle İstanbul'da başta Fâtih olmak üzere Süleymaniye ve Beyazıt gibi büyük camilere nisbet edilerek dersiâmlar “Fâtih dersiâmlarından, Beyazıt dersiâmlarından” şeklinde anılmıştır. Dersiâmlar cami derslerini umumiyetle sabah namazı ile öğle namazı arasında verirler, halka açık olan bu derslere her kesimden birçok kimse katılırdı. Dersiâmlık unvanına sahip müderrislere hâric, dâhil vb. medrese dereceleri padişah iradesiyle verilebilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Dersiâm”, **DİA**, c. IX, s. 185-186.

ilim hayatına “müderreslik” ve “muallimlik” yaparak devam etti. Ayrıca çeşitli bürokratik görevlerde de bulundu.

1.1.3. Hocaları

Sırrı Efendi, Ermenek'te ve İstanbul'da birçok hocadan istifade etti. Biz, talebelerine vermiş olduğu icâzetnâmelerde²⁷ ismi geçen hocalarını zikretmekle yetineceğiz.

- 1- Ermenekli Hüseyin Efendi,²⁸
- 2- Ermenekli Ökkeş Efendi Zâde,²⁹
- 3- Ermenekli Hacı Abdurrahmân Efendi,³⁰
- 4- Ermenekli Hacı Mustafa Efendi,³¹
- 5- Kara Ali Efendi,³²
- 6- Boyabatlı Deli Osman Efendi,³³
- 7- Hacı İbrâhim Efendi,³⁴
- 8- Amasyalı Abdülkerîm Efendi,³⁵

²⁶ BOA, Sicill-i Ahval Defteri, DH.SAİD 72/107.

²⁷ Bu icâzetlerden birini; 22 Cemâziyelevvel 1311/ 1 Aralık 1893 Cuma günü öğrencisi Delvinevî Gündoğuzâde Mustafa Remzi Efendiye, diğerini de Muhammed Râsîh b. Abdullah el-Eskişehirî adlı öğrencisine vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Kütüphanesi, Osman Huldî Bölümü, numara: 07; Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715.

²⁸ Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 3.

²⁹ Sırrı Efendi hocasından “Efendilerin efendisi, feyiz hazinelerinin kilitlerini açan, kurân hâfızı, akranları arasında seçkin olan Ermenekli Ökkeş Efendi Zâde” şeklinde övgüyle bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 3.

³⁰ Sırrı Efendi hocasından “Beyân pınarlarından Hakikat incilerini emip süzen, ilim ve irfân kanatlarını kuşanan Ermenekli Hacı Abdurrahmân” şeklinde bahsetmektedir. “Beyân ve hakikat” terimlerinden kendisinin Belâgat ilminde veya tefsir ilminde mâhir olduğu, “ilim ve irfân kanatları” tâbiri ile de tasavvuf ehli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 3.

³¹ Sırrı Efendi hocasından “Yüce makamlara, mertebelere ulaşan, mukakkiklerin ilim deryası, mudakkiklerin üstadı Ermenekli Hacı Mustafa” şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 3.

³² Sırrı Efendi hocasından “Ariflerin hücceti, zürefânın önderi, mebâni ve meâni denizinin kaptanı Kara Ali Efendi” şeklinde bahsetmektedir. “Mebâni ve Meâni” tabirlerinden kendisinin Arap Dil Bilgisinde mâhir olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 4.

³³ Sırrı Efendi hocasından “İlim ve hakikat sınırının merkezi, anlayış ve idrâk damlalarının menbâa kutbu, temyiz ve tefrik gücüne sahip olan meşhur Boyabatlı Deli Osman Efendi” şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 4.

³⁴ Sırrı Efendi hocasından “yakîn ve ilim kemâlatını kuşanan, İzzet ve irfân semâlarının ötesini aşan Hacı İbrâhim” gibi ifâdelerle bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 4.

9- Ankaralı Abdullah Hulûsî Efendi,³⁶

10- Nevşehirli Seyyid Ahmed el-Hâzım (Müftîzâde),³⁷

11- Mehmed Aynî³⁸ Efendi.³⁹

1.1.4. Talebeleri

Sırrı Efendi, 1296/1879 yılında Bayezid Câmii dersiâmı olarak başladığı öğretim hayatında yüzlerce belki binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Ancak biz ulaşabildiğimiz birkaç talebesinin ismini zikretmekle yetineceğiz.

1- Hüseyin Fehmî Efendi,⁴⁰

2- Yozgatlı Seyyid Ömer Fevzî b. Mustafa,⁴¹

³⁵ Sırrı Efendi icâzetnâmede hocasından “İlmin feyiz nurlarının kaynağı, kemâlât pınarlarının gözesi Amasyalı Abdülkerîm” şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 4.

³⁶ Sırrı Efendi hocasından “Usûl ve furû’ nehirlerinin kaynağı, aklî ve naklî ilimler denizinin buluştuğu nokta, faziletler ve üstünlükler sahibi, belağat denizinde kaybolan Ankaralı Abdullah Hulûsî” şeklinde bahsetmekte ve “Allah onun varlığını sonsuz eylesin” şeklinde dua etmektedir.” Usul ve furû’ tabirlerinden fıkıh ve usûlî fıkıh ilminde, “aklî ve naklî” tâbiriyle mantık ve diğer şerî ilimlerde, “beleğat denizi” ifâdesinden de Edebiyât alanında mâhir olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Sırrı Efendi’nin dua ile bitirmesi kendisinden çokça istifade ettiği anlamını taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 4.

³⁷ Müftîzâde olarak bilinen es-Seyyid Ahmed el-Hâzım, İbn Abdurrahman er-Rûhî en-Nevşehrî. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 5-6.

³⁸ Mehmet Aynî Efendi, 1279/1863 yılında müderris oldu. 1287/1870 yılında huzur dersleri takrîrine başladı ve vefâtına kadar bu göreve devam etti. 1313/1895 yılında Meclis-i Mesâlih-i Talebe âzâlığına tâyin edildi. İlmî rütbesi Musıla-i Sahn’a kadar yükselen Aynî Efendi 1317/1899 senesinde Anadolu Kazaskerliği görevine getirildi. Kısa bir süre sonra 12 Recep 1318 / 5 Ekim 1900 tarihinde vefât etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü’l-Müntehâ ‘Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 7; Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul, 1996, c. III, s. 39; <http://www.medyaermenek.com/2017/03/ermenekli-mehmed-ayni-efendi.html>.

³⁹ Sırrı Efendi icâzetnâmede Mehmet Aynî Efendi hakkında; “Üstâdım, herkesin hocası, efendim, dayanağım, benim ve ümmetin koruyucusu, üzüntü ve tasaları kaldıran, muhakkiklerin burhânı, müdakkiklerin sultânı, vakar ve olgunluk sermâyesinin sâhibi, yakîn dâiresi anahtarlarının mâliki, mebânî ve meânî sınırlarının önderi, emniyyet ve feyiz denizlerinin hâkimi, ilimler denizinin kilitlerini açan, konuşma ve anlama yurtlarının ganimetini bahşeden, övgü elbisesinin kendisiyle iftihâr ettiği, ebrâr olan ariflerin yüzakı, ahyâr olan fudalânın kıblegâhı, eşi benzeri bulunmayan, fazîletine şüphe karışmayan, dünyada hiçbir göz benzerini görmedi, ins ve cin’den hiçbir kulak benzerini duymadı...” gibi övgü dolu ifâdeler kullanmaktadır. Sırrı Efendi en çok Mehmet Aynî Efendi’den istifade etmiştir. Kanaatimizce Sırrı Efendi’nin Dersiâm olmasında çok etkisi vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 4-5.

⁴⁰ Bezzaz Ahmet Ağa’nın oğludur. 16 Haziran 1278 tarihinde Ermenek’te doğmuştur. Süleyman Sırrı Efendi’den ferâiz ve ulûm-i âliye (İslâmî ilimler) icâzetnâmesi almıştır. Haziran 1318 tarihinde Ermenek’te müderrisliğe başlamıştır. 1325 yılında Konya Ereğli müderrisliğine tâyin edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü’l-Müntehâ ‘Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 13; Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, c. II, s. 110.

- 3- Ankaralı Hacı Hâfız Refî Efendi,⁴²
- 4- Gündoğdu Zâde İbn Muharrem el-Hüseyinî,⁴³
- 5- Eskişehirli Muhammed Râsih b. Abdullah Efendi,⁴⁴
- 6- Hüseyin Hüsameddin Yasar.⁴⁵

1.1.5. İcâzet Silsileleri

Sırrı Efendi ilim öğrenmeye, öğretmeye, insan yetiştirmeye âşık bir âlimdi. Bu aşkı sayesinde erken denilebilecek bir yaşta dersiâm'lık gibi ilmi yönden sorumluluğu ağır bir pâyeyi elde edip talebe yetiştirmeye başladı. Sırrı Efendi yetiştirdiği pekçok talebe'den bir kısmına icâzetnâme verdi. Biz, Sırrı Efendi'nin verdiği bu icâzetnâme'lerden iki tanesine ulaşabildik. İcâzetnâme'ler incelendiğinde Sırrı Efendi'nin Mehmed Aynî ve Nevşehirli Seyyid Ahmed el-Hâzım (Müftîzâde)'den icâzetli olduğu görülmektedir. Bunun üzerine Sırrı Efendi'nin Mehmet Aynî Efendi ve Nevşehirli Seyyid Ahmed el-Hâzım (Müftîzâde)'den aldığı kendi icâzetnâme'sine ulaşmak için araştırmalar yaptık, maalesef bir sonuç elde edemedik. Bunun üzerine

⁴¹ Süleyman Sırrı Efendi verdiği icâzette, Yozgatlı Ömer Fevzi Efendi'nin aklî ve naklî ilimlerde usûlüyle furûuyla, tefsîriyle hadisiyle ehliyet sahibi olduğunu ve bu sebeple kendisine icâzet verdiğini beyan etmektedir. Daha sonra Yozgâdî'yi övmekte ve ona ahlâkî, ilmî öğütler vermektedir. Mütâlaalarında tahkîk ve tedkîki esas almasını, sadece ibârenin zâhiriyle yetinmemesini, ilmî vazifelerin yanı sıra teheccüd, kuşluk, evvâbîn namazlarını, eyyâmu'l-bîz, pazartesi ve Dâvûd (as) oruçlarını ihmal etmemesini tavsiye etmektedir. Aklî ve naklî ilimlerin asıl hedefinin Allah Teâlâyı, kulun kendisini ve kul ile Allah arasındaki hakları bilmesi olduğunu söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 13.

⁴² Hâfız Refî Efendi, 1282/1866 yılında Ankara'da doğdu. İlk tahsilinden sonra Kurân-ı Kerîm'i ezberleyip Sarı Hatip Medresesi'ne girdi. Daha sonra İstanbul'a gidip Emekli Süleyman Sırrı Efendi'den 1313/1895 yılında icâzet aldı. 1314/1896 yılında Bâyezîd Câmîi'ne dersiâm oldu. Ayrıca, Medâris-i Âliye usûlî fıkıh müderrisliği ve medâris müfettişliği de yapmıştır. 1334/1915 yılından itibaren üç yıl huzur derslerine katılmış, Sahn Medresesinde tefsir müderrisliği yapmıştır. 1335/1919 senesinde vefât etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 13-14; Mustafa Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I", **DEÜİFD**, 2002, sy. 15, s. 81.

⁴³ Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Kütüphanesi, Osman Huldî Öztürkler Bölümü, no. 371.

⁴⁴ Müellifin, Eskişehirli Muhammed Râsih Efendiye verdiği icâzetnâme Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü 2715 numarada bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 14.

⁴⁵ Hüseyin Hüsameddin Yasar, 5 Kasım 1869'da Amasya'da doğdu. Babası Hacı Mehmet Ağa, annesi Zahide Hanımdır. 1879 yılında Amasya'da Balcı Mektebi'nde hafızlık eğitimiyle öğrenim hayatına başlamıştır. 1883 yılında mekteb-i Rüşdiyyeye girmiş ve 1887 yılında Rüşdiyye'yi bitirmiştir. Daha sonra tahsilini ilerletmek için İstanbul'a gelerek Süleyman Sırrı Efendi'nin de içinde bulunduğu birçok âlimden ders almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 15; Çimen, Feyzi, "Dîvânü Lügâti't-Türk Üzerine İlk Dizin: Dîvân Anahtarı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın İlmî Kişiliği", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, 1 (2013), s. 137-138.

Sırrı Efendi'nin ilim silsilesini talebelerinden Eskişehirli Muhammed Râsih ile Gündoğdu Zâde'ye vermiş olduğu icâzetnâme'ler üzerinden tesbit etmeye çalıştık.

Bu amaçla ilk olarak Sırrı Efendi'nin verdiği bu iki icâzetnâme karşılaştırıldı ve bazı küçük değişiklikler dışında neredeyse aynı olduğu görüldü.

Daha sonra verilen icâzetin **umûmî ilmî icâzet**⁴⁶ veya **husûsî ilmi icâzet**⁴⁷ türlerinden hangisi olduğunu tesbît etmeye çalıştık. Bunun için Sırrı Efendi'nin verdiği icâzetnâme'leri incelediğimizde **umûmî ilmî icâzet** ile **husûsî ilmi icâzet**'in bereber kullanıldığını gördük. Şöyle ki icâzetnâmeler de kullandığı “*icâzet alarak hocalarımdan rivâyet ettiğim aklî ve naklî, usûl ve furûu, hadîs, tefsîr ve benzeri ilimleri, benden rivâyet etmesine icâzet veriyorum*” ifâdesiyle **umûmî ilmî icâzet** türünden olduğu; zikrettiği silsilelerin ilk'inde Muhammed b. Ahmed et-Tarsûsî'ye **Kütüb-ü Sitte** husûsan **Buhârî** icâzeti verdiğini zikretmesi ve bu silsileyi Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'de sonlandırıp Peygamber Efendimize muttasıl bir senet ile ulaştığını beyan etmesi, **husûsî ilmi icâzet**'in de kendisinde bulunduğunu göstermektedir.

Sırrı Efendi'nin icâzetnâme'lerinin içeriği şu şekildedir:

Besmele ve hamdele ile başlayıp, ilim ve ulema'nın fazîleti hakkındaki ayetler nakledilir ve icâzet alan talebenin ismi yazılır. Daha sonra icâzet alan talebe medh-u sena ile övülür. Devamın da Sırrı Efendi'nin hocalarından icâzet aldığı hadîs, tefsîr ve benzeri aklî ve naklî ilimlerde talebelerine icâzet verdiğini bildiren ifâdelere yer verilir. Sonra Sırrı Efendi'nin kendi hocaları zikredilir ve Mehmed Aynî Ermenâkî tarîkiyle dört tane, diğer hocası Seyyid Ahmed el-Hâzim b. Abdurrahman er-Rûhî en-Nevşehrî (Müftizâde) tarîkiyle de bir tane ilim silsilesi nakledilir. Bu beş tarîk, aslında iki tarîk üzere temellenmektedir. Bunlardan bir tanesi Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî üzerinden Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'ye diğeri ise Ebu'l-Fahr Halîl el-Konevî üzerinden İmâm-ı Âzam ile Peygamber Efendimize ulaşmaktadır. Daha sonra Sırrı Efendi, talebelerine hayır dua edip, ilim, amel ve ihlâs üzerine olmaları hakkında

⁴⁶ Bütün ilimlerin bir âlimden veya medreseden tahsilini tamamlayanlara verilen icâzet umûmî icâzettir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Akpınar, “İcâzet”, **DİA**, c. XXI, s. 394.

⁴⁷ Belli bir ilmin veya bir kitabın tahsilini tamamlayanlara verilen icâzet husûsî icâzettir. Hadis icâzeti, ferâiz icâzeti, Sahîh-i Buhârî icâzeti, şemâil-i şerîf icâzeti gibi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Akpınar, “İcâzet”, **DİA**, c. XXI, s. 394.

nasihatte bulunur. Sırrı Efendi icâzetnâme'yi hamd ve salât-u selâm ile bitirip mührünü vurarak tamamlar.

Sırrı Efendi'nin icâzetnâme'lerde zikrettiği ilim silsilesi beş tarîk üzeredir. Biz bu ilim silsilelerinin her tarîkını ayrı ayrı zikrederek açıklayacağız.

1.Tarîk:

İmâm Buhârî'ye kadar zikredilen oradan da Peygamber Efendimize ittisâli'nin bulunduğu îfâde edilen tarîktir. Kanaatimizce umûmen hadîs, husûsan **Buhârî** üzerine verilen icâzet tarîkidir. Şu şekildedir:

Süleyman Sırrı Efendi → Mehmed Aynî Ermenâkî → Mahmûd er-Rızâî el-Bûrî → Seyyid Sâdık b. Muhammed el-Kayserî → Seyyid Sâlih el-Ankaravî → **Ebû Sa'îd es-Seyyid Muhammed el-Hâdimî** → Mustafa el-Hâdimî → Muhammed b. Ahmed et-Tarsûsî → Ahmed b. Ali el-Kâmil → Hayreddîn ed-Deylemî → Ahmed b. Muhammed b. Abdil'âl → Muhammed b. Abdül'âl → Şeyhu'l-İslâm Zekeriyyâ el-Ensârî → İbn Hacer el-Askalânî → Burhâneddin → İbnu's-Şihne → Sirâceddîn ez-Zebîdî → Ebu'l-Vakt Abdü'l-Evvel → Ebu'l-Hasan Abdurrahman ed-Dânevî → Abdullah es-Serahsî → Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî → Muhammed b. İsmâil el-Buhârî.

Buhârî'den sonra muttasıl bir sened ile Peygamber Efendimize ulaştığı zikredilmektedir.

2.Tarîk:

Süleyman Sırrı Efendi → es-Seyyid Ahmed el-Hâzim b. Abdurrahman er-Rûhî en-Nevşehrî (Müftîzâde) → Muhammed Es'ad b. Ahmed (İmâmzâde) → Musannif Efendi → es-Seyyid Abdurrahman el-Kuyucâğî → es-Seyyid Sâlih el-Amasravî → **Ebû Sa'îd Muhammed el-Hâdimî**.

Ebû Sa'îd Muhammed el-Hâdimî'den sonra birinci tarîk ile birleştiği zikredilmektedir.

3.Tarîk:

Süleyman Sırrı → Mehmed Aynî el-Ermenâkî → el-Mahmûd er-Rızâ el-Bûrî → eş-Şeyh Hâfız Ali b. Muhammed el-İlyasânî et-Tokâdî → es-Seyyid Sâlih el-Ankaravî → **Ebû Sa'îd Muhammed el-Hâdimî**.

Bu tarîk'in de Ebû Sa'îd Muhammed el-Hâdimî'den sonra birinci tarîk ile birleştiği zikredilmektedir.

4.Tarîk:

İlk olarak **İmâm Şafii**'ye sonra **İmâm Muhammed** ile **İmâm Âzam**'a ulaşır **H. Ali** ve **H. Abdullah b. Mesud** ile **Peygamber Efendimize** ittisâl eden [ulaşan] tarîk budur. Yaklaşık kırk tane âlim'in zikredildiği dördüncü tarîk şu şekildedir:

Süleyman Sırrı → Mehmed Aynî el-Ermenâkî → el-Mahmûd er-Rızâ el-Bûrî → eş-Şeyh Hâfız Ali b. Muhammed el-İlyasânî et-Tokâdî → es-Seyyid Sâlih el-Ankaravî → **Ebu'l-Fahr Halîl el-Konevî** → el-Hâfız Muhammed el-Amâsî el-İstanbûlî → Ahmed el-Kâzıbâdî → Muhammed et-Tefsîr → Ali el-Kôrâtî → Zeynelâbidîn b. el-Kûrânî → Abdullah el-Cezerî → Mevlânâ Ahmed el-Mukaccel Mirzâcân eş-Şîrâzî → Mevlânâ Hoca Celâlüddîn eş-Şîrâzî → Mevlânâ Muhyiddin el-Kaşgârî → Mevlânâ el-Muhakkik eş-Şerîf el-Allâme el-Cürcânî → Mevlânâ Mübârekşâh → Kutbeddîn er-Râzî → Mevlânâ Kutbeddîn eş-Şîrâzî → Mevlânâ el-Kâtib el-Kazvînî → **Mevlânâ Fahreddîn er-Râzî** → **el-İmâm el-Ğazzâlî** → İmâmu'l-Haremeyn (Abdülmelik b. Abdullah) → Abdullah (İmâmu'l-Haremeyn'in Babası) → Ebu't-Tayyib → İshâk → İbrâhîm el-Mervezî → Ebu'l-Abbâs Ahmed → Ebu'l-Kâsım → Osman → İbrâhîm b. İsmâîl → **Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî** → **Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî** → **el-İmâmu'l-Âzam Ebû Hanîfe Nûman b. Sâbit** → Hammâd b. Süleymân → İbrâhîm en-Nahâî → Alkame b. Zeyd, Ebû Abdirrahman İbnu'l-Esved b. Zeyd, Ebû Abdirrahman b. Abdillâh b. el-Habîb → Abdullah b. Mesûd (ra), Ali b. Ebî Tâlib (ra) → Rasûlullah (sav).

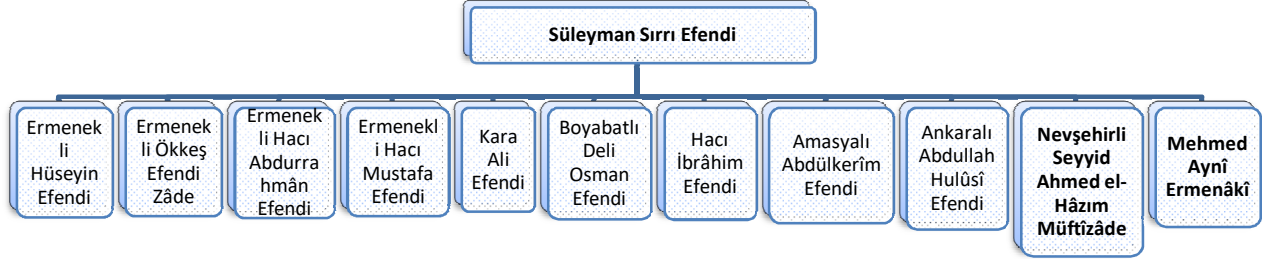
5.Tarîk:

Süleyman Sırrı → Mehmed Aynî el-Ermenâkî → eş-Şeyh Abdullah b. eş-Şeyh Hasan el-Kângrevî el-İstanbûlî → Osman el-Akşehrî el-Kayserî → **Muhammed Emîn el-Hâdimî**.

Muhammed Emîn el-Hâdimî'den sonra birinci tarîk ile birleştiği zikredilmektedir.

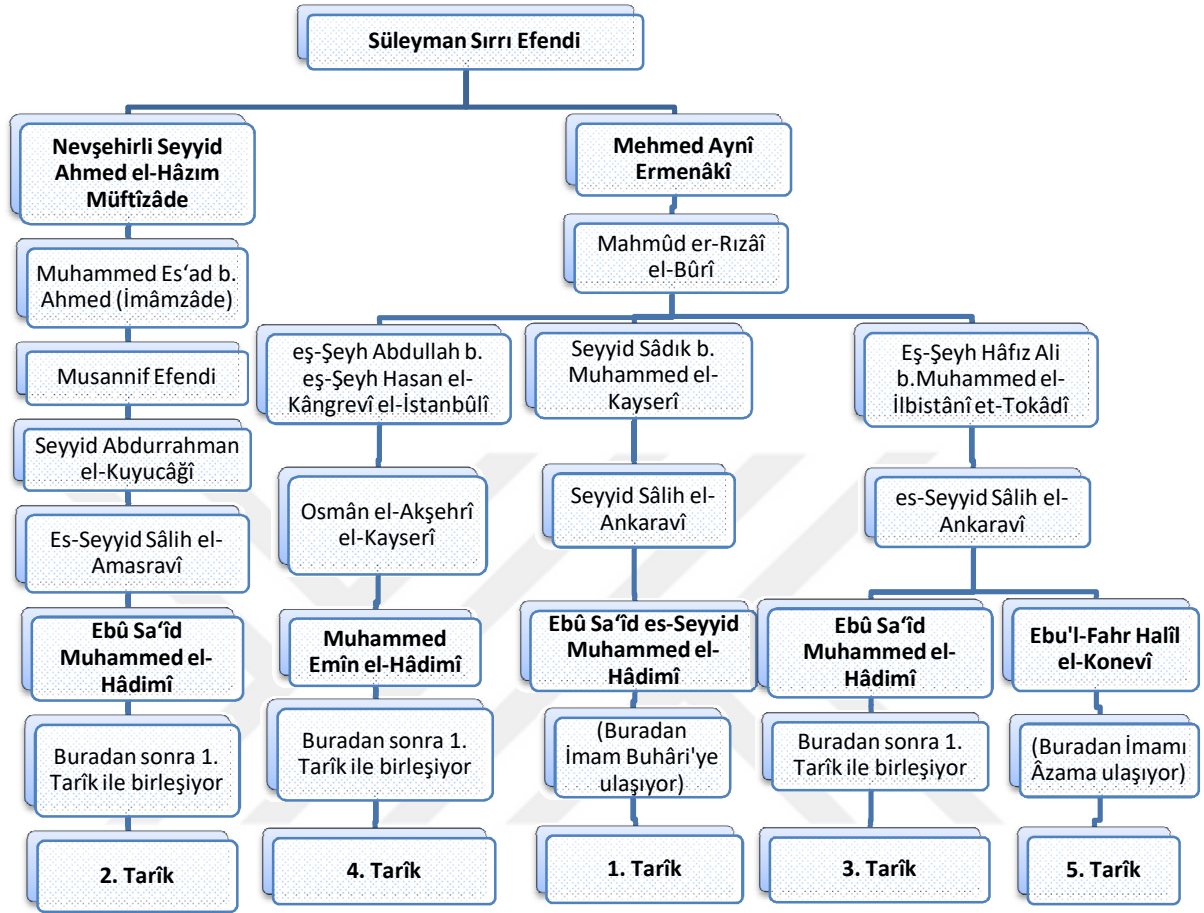
Yukarıda zikrettiğimiz bu beş tarîkin daha iyi anlaşılması ve istifâdeyi kolaylaştırmak üzere şema şeklinde de zikredilecektir.

Süleyman Sırrı Efendi'nin Hocaları'nın Genel Şeması

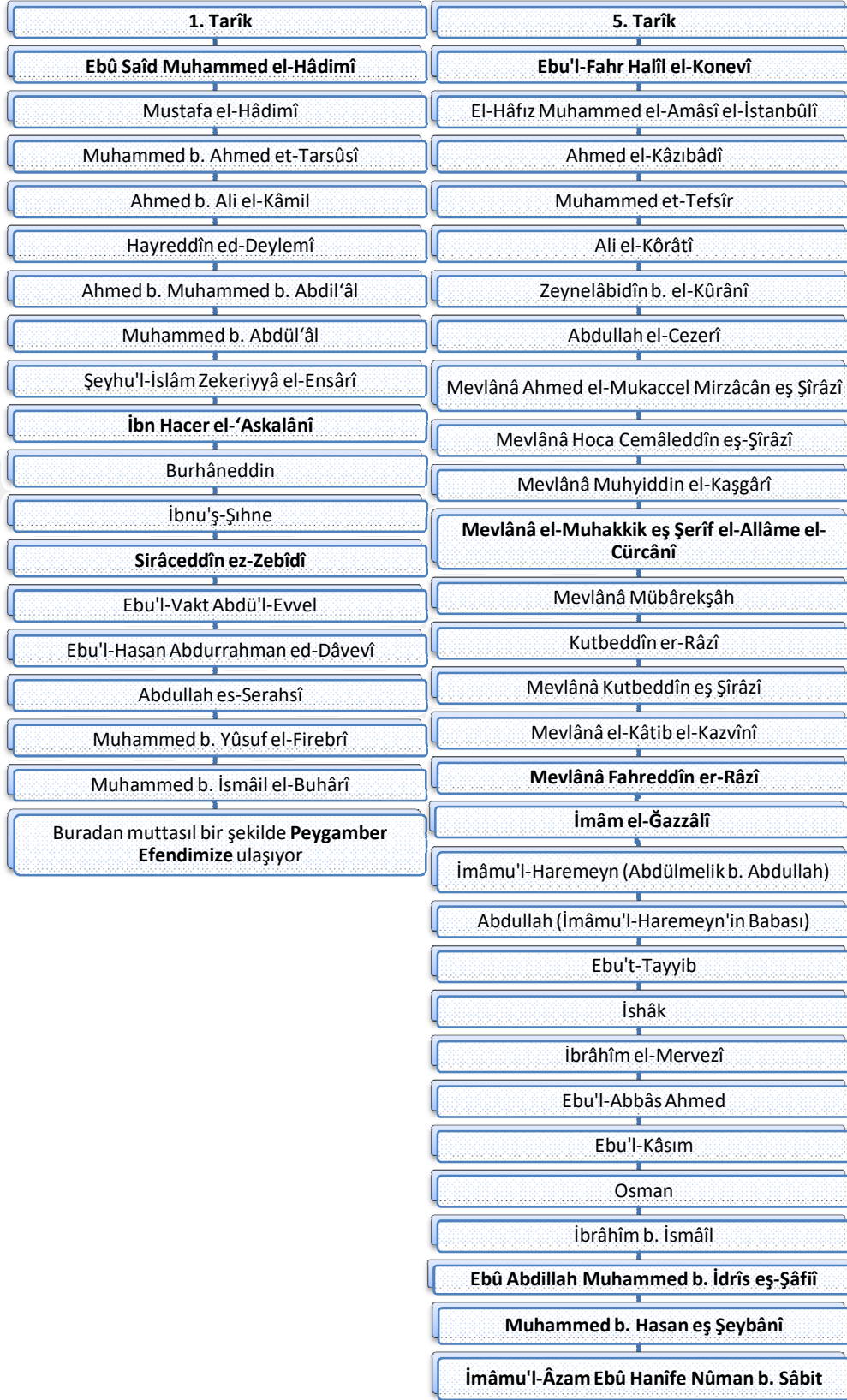
Sırrı Efendi'nin icâzet silsilesi hocası **Mehmed Aynî Ermenâkî** üzerinden dört tarikle, diğer hocası **Nevşehirli Seyyid Ahmed el-Hâzım (Müftizâde)** üzerinden bir tarikle gelmektedir. Bu beş tarîk, aslında iki tarîk üzere temellenmektedir. Bunlardan bir tanesi **Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî** üzerinden Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'ye diğeri ise **Ebu'l-Fahr Halîl el-Konevî** üzerinden **İmâm-ı Âzam** ile **Peygamber Efendimize** ulaşmaktadır.

Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî ve Ebu'l-Fahr Halîl el-Konevî'ye kadar olan kısım

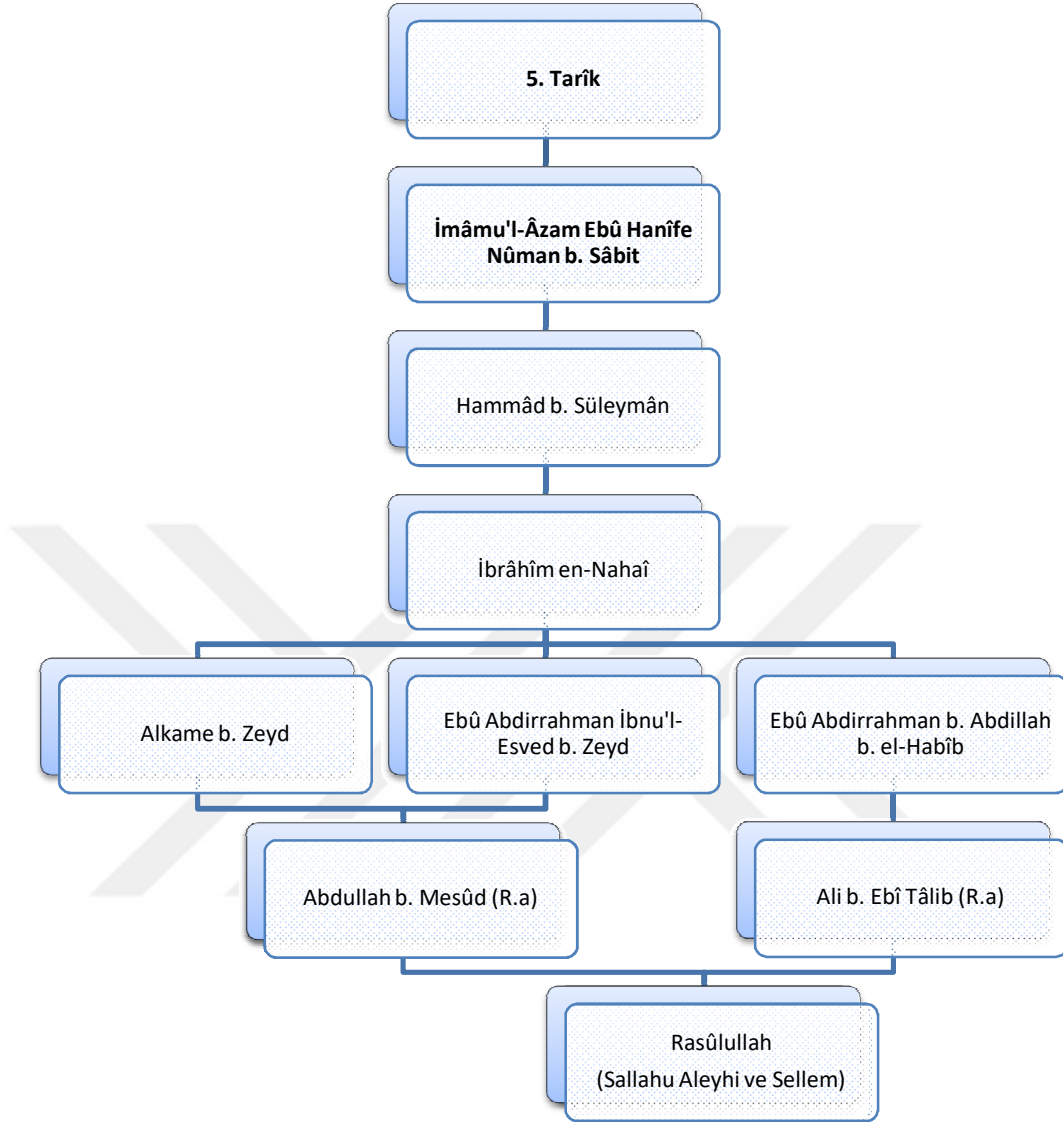

Yukarıda zikredilen beş tarîkten ikisi Peygaber Efendimize ulaşmaktadır. Bunlar, **Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî** üzerinden **Muhammed b. İsmâil el-Buhârî**'ye oradan muttasıl bir senedle Efendimize ulaştığı ifade edilen birinci tarîk ile **Ebu'l-Fahr Halîl el-Konevî** üzerinden **İmâm-ı Âzam** ile **Peygamber Efendimize** kadar ulaşan beşinci tarîk'tir.

Birinci ve beşinci tarîk'lerin İmâm Buhârî ve İmâm-ı Âzam'a ulaşan kısmı

Beşinci tarîk'in **İmâm-ı Âzam**'dan **Peygamber Efendimize** uzanan son kısmı

1.1.6. Bayezid Dersiâmlığı

Sırrı Efendi, 1296/1879 yılında Ruûs imtihanını kazanarak Bayezid Câmii'ne dersiâm oldu⁴⁸ ve öğrenci yetiştirmeye başladı. 15 yıllık uzun bir tedrîsten sonra 2 Cemâziyelevvel 1311 / 1 Aralık 1893'de öğrencilerine icâzet verdi.⁴⁹

Sırrı Efendi, dersiâmlık görevine başladıktan iki yıl sonra 17 Zilhicce 1298 / 30 Ekim 1882'de, doksan yedi buçuk kuruşla ruûs maaşına nâil oldu.⁵⁰ Bu göreve başladığında uhdesinde Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsinde Arapça muallimliği görevi bulunmaktaydı.

Sırrı Efendi, **Keşf-i Bâl** adlı eserini de bu dönemde telîf etmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü eserde kendisini “*Beyâzıd Dersiâm Mûcizlerinden Sırrı Ermenâkî*” şeklinde takdim etmektedir.⁵¹ Yine **Kifâyetü'l-Müntehî** adlı eserini de bu dönemde kaleme almış olmalıdır.⁵² Çünkü eser, 5 Cemâziyelâhir 1298 / 5 Mayıs 1881 tarihinde tamamlanmıştır.⁵³

1.1.7. Vâizlik

Arşiv belgelerinde bu göreve ve maaşına işâret edilmektedir.⁵⁴ Vaaz uslûbunda hazırladığı **Esbâbu'l-Felâh** isimli eseri bu görevi îfâ ederken yazmış olmalıdır.⁵⁵

⁴⁸ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; BOA, Sicill-i Ahval Defteri, DH.SAİD 72/107.

⁴⁹ Sırrı Efendi, İcâzetnâme, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Osman Huldi Ö. Bölümü, Numara: 7, vr. 8b.

⁵⁰ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

⁵¹ Sırrı Efendi, **Keşf-i Bâl**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Bölümü, Numara 4041. Müellif nüshası.

⁵² Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 15.

⁵³ Süleyman Sırrı, **Kifâyetü'l-Müntehî Fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, No: 4093. Müellif nüshası'nın son sayfası.

⁵⁴ BOA., BEO, 510/38211.

⁵⁵ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 18; 29.

1.1.8. Müderrislik Görevi ve Ulaştığı Pâye⁵⁶’ler

1.1.8.1. Hareket-i Hâric⁵⁷ İstanbul Müderrisliği

Sırrı Efendi Bayezid Câmii’nde derse çıktıktan dört sene sonra 13 Şaban 1300 / 19 HaZîrân 1883’de uhdesine İstanbul Ruûs-i Hümâyûnu [İstanbul Müderrisliği], İbtidâ-i Hâric pâyesi ihsan buyurulmuştur.⁵⁸

⁵⁶ Farsça bir kelime olan pâye, Osmanlılar’da özellikle ilmiye mensuplarına verilen rütbeyi ifâde eden terimdir. Daha geniş mânada herhangi bir memuriyetin fiilen ifâ edilmek üzere değil adının rütbe ve unvan olarak verilmesini belirtir. Memuriyetin fiilen yapılmasına ise mansıb denilir. Ancak bi’l-fiil memuriyeti yürütenlerle bu memuriyeti veya mansıbı rütbe olarak almış kişiler teşrifâtta aynı hak ve yetkilere sahip kabul edilmiştir. Müderrislerin, kadıların ve zaman zaman askeri sınıfa mensup kişilerin tâyin ve terfilerinde bu uygulamaya başvurulmuştur. Bu sistemin temelleri Fâtih Sultan Mehmed döneminde uygulanan, medreselerin tasnifi ve derecelendirilmesiyle alakalı teşkilât kanunnâmesine kadar uzanmaktadır. Daha sonra Süleymânîye medreselerinin kurulmasıyla oluşan yeni tasnif XIX. yüzyılın sonlarına kadar uygulanmıştır. Pâye sistemi XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medrese sayısının ve buralarda ders veren ulemânın artması ile yakından ilgilidir. Müderris sayısındaki artışa paralel olarak gerçekleştirilen bu uygulama, müderrislerin tâyinleri ve yükselmeleri sırasında terfi imkânının bulunmadığı durumlarda devreye sokulmaktadır. Şöyle ki, ilmiye mensuplarının yükselebilmesi için üst medreselerde münhal kadroların ortaya çıkmasını beklemeye gerek kalmıyor, bir üst medresenin pâyesi daha düşük seviyedeki bir medreseye verilmek suretiyle müderrisine terfi imkânı sağlanıyordu. Bu şekilde kendisine pâye verilen kişi bir üst medresenin müderrisiyle aynı hak ve yetkilere kavuşmuş oluyordu. Pâye uygulaması kadılıklara tâyinlerde de görülmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren kadılıklara tâyinlerde de alışılmış bir uygulama haline gelmiştir. Bunda, Osmanlı fetihlerinin artık durması ve medreselerdeki mütat hizmet sürelerini veya kademelerini geçerek kadı olmak isteyenlerin gelebilecekleri mevkilerin yetersiz hale gelmesinin rolü vardır. Kadılıkların sayısının sınırlı, kadı olması istenenlerin ise fazlalığı tâliplerin ya bulundukları mevkide bir üst kadılığın pâyesini almalarına veya daha müderrisken kadılık pâyesi edinmelerine yol açmıştır. Önceleri sadece emekli muâmelelerinde rastlanan pâye tevcihleri daha sonra aktif görevlere dönüşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Unan, “Pâye”, *DİA*, c. XXXIV, s. 193-194.

⁵⁷ Osmanlı medreselerinde dereceleri göstermek üzere birbirinden ayrı gibi görünen, aslında birbiriyle bağlantılı olan üç ayrı usulün kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar **Hâşiye-i Tecrîd**, **Hâşiye-i Miftâh**, **Hâşiye-i Telvîh** medreseleri şeklinde kitap adlarına; yirmili, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı şeklinde müderrise ödenen günlük ücretlere ve hâric, dâhil, Sahn, altmışlı, Süleymânîye, dârülhadis şeklinde medreselerin statüsüne göre yapılmış derecelendirmelerdir. Kelâmla ilgili **Hâşiyetü’l-Tecrîd** adlı kitabın okutulduğu Tecrid medreselerinde müderrise günlük 20-25 akçe arasında ücret ayrılmıştı. Bu medreselere bundan dolayı yirmili de deniyordu. Belâgata dair **Miftâhu’l-Ulûm**’un okutulduğu Miftâh medreseleri 30-35 akçelikti. Kırklı medreseler bunların bir üst kısmını oluşturuyordu. Bunun üzerinde hâric ellili medreseler vardı. Müderrise ayrılan tahsisât 50 akçeydi. Hâric elliliyi, dâhil ellili denilenler izliyordu. XVI. yüzyıldan sonra devlet erkânının yaptırdığı medreselerin statüsü, dâhil kategorisinde yer alıyordu. Sahn-ı Semân medreseleri de 50 akçe ücretli müderrislere veriliyordu. Ayasofya Medresesi altmış akçelik olup buna altmışlı deniyordu. XVI. yüzyılda Süleymânîye medreseleriyle bu tasnif sistemi değişip genişledi. XVIII. yüzyıldan itibaren giderek iki hâric, iki dâhil, iki Sahn, iki altmışlı, üç Süleymânîye ve bir dârülhadis olmak üzere ibtidâ-i hâric, hareket-i hâric; ibtidâ-i dâhil, hareket-i dâhil; mûsile-i Sahn, Sahn-ı Semân; ibtidâ-i altmışlı, hareket-i altmışlı; mûsile-i Süleymânîye, hâmise-i Süleymânîye, Süleymânîye, dârü’l-hadis-i Süleymânîye dereceleri oluştu. Bu sistem Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar devam etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Medrese (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, c. XXVIII, s. 327-333.

⁵⁸ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2-3; BOA, Sicill-i Ahval Defteri, DH.SAİD 72/107-108; Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, *DİA ZEYLİ* (Yayınlanmamış), s. 1.

1.1.8.2. Hareket-i Dâhil⁵⁹ İstanbul Müderrisliği

Sırrı Efendi, 13 Cemaziyelâhir 1309 / 13 Ocak 1892’de Hareket-i Dâhil derecesine terfî olmuştur.⁶⁰

1.1.8.3. Süleymâniye Müderrisliği⁶¹

Sırrı Efendi, 21 Ramazan 1315 / 12 Şubat 1898’de kelâm ilmine dair yazmış olduğu **Kenzü’l-Akâid** adlı eserinin ilgili kurum tarafından incelenip kabul edilmesi sonucu rûbtesi Süleymâniye raddesine terfî olunmuştur.⁶²

1.1.8.4. İzmir Mevleviyyetliği⁶³ [İzmir Kadılığı]

Sırrı Efendi, 1 Zilkâde 1316 / 13 Mart 1899’da Mahrec Mevleviyyetlerinden⁶⁴ üç bin iki yüz kuruş maaşlı İzmir Mevleviyyetine tevcih edildi.⁶⁵

⁵⁹ Fâtiḥ Sultan Mehmed döneminde hazırlanan teşkilat kanunnâmesiyle medreselerde derecelendirilmiştir. Bu tertip, müderrislerin günlük aldıkları ücretler esas alınarak hazırlanmıştır. Böylelikle yirmili, yirmi beşli, otuzlu, kırklı ve ellili medreseler ortaya çıkmıştır. Ellili medreseler de hâric ve dâhil olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlar içerisinde en üst derecede dâhil statüsündeki Sahn medreseleri (medâris-i âliye) yer almaktadır. Bu dönemdeki yegâne altmışlı medrese fethin sembolü olan Ayasofya yanındaki medresesidir. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Süleymâniye medreselerinin kurulmasıyla yeni bir tasnif sistemi ortaya çıkmıştır. Yeni tasnife göre medreseler ibtidâ-i hâric, hareket-i hâric, ibtidâ-i dâhil, hareket-i dâhil, müsile-i Sahn, Sahn-ı Semân, ibtidâ-i altmışlı, hareket-i altmışlı, müsile-i Süleymâniye, Süleymâniye, hamse-i Süleymâniye, dârü’l-hadis (-i Süleymâniye) olmak üzere on iki gruba ayrılmıştır. Bu tasnif XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını korumuştur. Hareket-i hâric, bu tasnifte dördüncü mertebedeki müderrislere verilen unvandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Unan, “Pâye”, **DİA**, c. XXXIV, s. 193.

⁶⁰ BOA, Maârif Nezâreti Evrakı, 457/44; İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

⁶¹ Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Süleymâniye medreselerinin kurulmasıyla medreselerin tasnif sistemi değişti. Yeni tasnife göre medreseler on iki gruba ayrılmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını korumuş olan bu tasnifte Süleymâniye, onuncu mertebede bulunan müderrislere verilen unvandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Unan, “Pâye”, **DİA**, c. XXXIV, s. 193.

⁶² İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; BOA, Maârif Nezâreti Evrakı, 383/10; BOA, Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü, 171/90.

⁶³ Mevleviyyet; Osmanlı ilmiye teşkilâtında yüksek dereceli kadılıklar için kullanılan bir terim’dir. Osmanlılarda pâyitaht olan Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirlerle Balkanlarda, Anadolu’da ve Osmanlı idaresinde bulunan çeşitli Arap topraklarında yer alan, gerek stratejik gerekse nüfus ve kültür bakımından önde gelen büyük şehirler yönetim ve halkın güvenliği açısından önem arzettiğinden buraların adlî / kazâî idaresinin başına tecrübeli ulemâ gönderilir ve bu kadılıklar mevleviyet olarak anılırdı. Tâyin edilen kadılar da mevleviyet rütbesini kazanmış olurdu. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren medreselerde olduğu gibi bilhassa mevleviyet statüsündeki kadılıklarda da yeni uygulamalar ortaya çıkmış ve pâyeli tâyinler başlamıştı. Bu uygulamalardan birisi de, gerek müderrisler gerekse kadılıklar için biri mansıb, diğeri pâye olmak üzere iki statü belirlenmesiydi. Böylece bir makamın fiilen verilmesine “mansıb”, aynı makamın fiilen işgal edilmeden sadece rütbe ve unvanının alınıp kullanılmasına ise “pâye” denildi. Mevleviyet statüsünde kadılık olarak zikredilen şehirlerin çoğunun aynı zamanda pâyeleri de bulunmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Unan, “Mevleviyet”, **DİA**, c. XXIX, s. 467-468.

⁶⁴ Mevleviyetler kadıların terfî sırasına göre; devriye mevleviyetleri, mahreç mevleviyetleri, bilâd-ı hamse mevleviyetleri ve Haremeyn mevleviyetleri şeklinde sıralanmaktadır. Devriye mevleviyeti’nin üzerinde yer alan kadılıklara mahreç mevleviyeti denilmiştir. Bunlar yüksek rütbeli medreselerden ilk olarak kadılığa çıkılan yerlerdir. Mahreç mevleviyeti statüsünde bulunan şehirler başlangıçta Galata,

Sırrı Efendi'nin kelâm alanında kaleme aldığı **Kenzü'l-Akâid** adlı eseri ile Arapça konuşma yeteneği kazandırma amacıyla Türkçe yazdığı **Teshîlü'l-Lehce ve's-Sarf Fî Usûli'l-Mükâlemeti'l-Arabiyye** namlı eseri bu dönemde basılmıştır.⁶⁶

1.1.8.5. Bursa Pâyesi [Bursa Kadılığı]

Sırrı Efendi, 8 Şevvâl 1319 / 18 Ocak 1902'de Bilâd-i Hamse'den⁶⁷ Bursa pâyesine yükseldi.⁶⁸

1.1.8.6. Haremeyn-i Muhteremeyn Pâyesi⁶⁹ [Haremeyn Kadılığı]

Sırrı Efendi, 12 Ramazan 1321 / 1 Aralık 1903'de Haremeyn-i Muhteremeyn pâyesine ulaştı.⁷⁰ Bu dönemde uhdesinde Kütüb-i Dîniyye ve Şer'iyye Tedkîk Heyeti reisliği bulunmaktaydı.

Sırrı Efendi'nin kelâm ilmine dair yazdığı **Miftâhu'l-Akâid** namlı eseri bu dönemde basılmıştır.⁷¹ Yine Sırrı Efendi bu pâye'ye ulaştıktan sonra 1321 / 1904 yılında hacca gitmiştir.⁷²

Halep, İzmir, Kudüs, Selânik, Tırhala Yenişehir'i ydi. Daha sonra bunlara Eyüp, Girit, Sofya, Trabzon ve Üsküdar eklendi. Mahreç mevleviyetlerine önceleri Sahn medreseleri müderrisleri tâyin edilirken XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Sahn ile birlikte Süleymâniye, Süleymâniye dârü'l-hadîsi, hamse-i Süleymâniye ve mûsile-i Süleymâniye medreseleri müderrisleri tâyin edilmeye başlandı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Unan, "Mevleviyet", **DİA**, c. XXIX, s. 467.

⁶⁵ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2-3.

⁶⁶ Süleyman Sırrı, **Kenzü'l-Akâid**, Dersaadet Ahter Matbaası, 1316; Süleyman Sırrı, **Teshîlü'l-Lehce ve's-Sarf Fî Usûli'l-Mükâlemeti'l-Arabiyye**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1316.

⁶⁷ Bilâd-ı hamse mevleviyeti statüsündeki kadılıklar başlangıçta Mekke, Edirne ve Bursa olmak üzere üç şehirden (bilâd-ı selâse) ibâretti. Ardından bunlara Mısır (Kâhire) kadılığı ilâve edildi ve sayı dörde (bilâd-ı erbaa) çıkarıldı. 1135/1723'te Mekke kadılığı, Haremeyn mevleviyetine dâhil edilince bu kategorideki kadılıkların sayısı yine üçe indi, ancak Şam'ın derecesinin yükseltilip buraya dâhil edilmesiyle tekrar eski sayıya ulaşıldı. Filibe'nin statüsünün yükseltilmesiyle de statü bakımından birbirine eşit bilâd-ı hamse mevleviyeti son haliyle teşekkül etmiş oldu. Bu şehirlerden birinin kadısı terfi edeceği zaman Haremeyn kadılıklarına yükseliyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Unan, "Mevleviyet", **DİA**, c. XXIX, s. 467.

⁶⁸ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

⁶⁹ Haremeyn mevleviyeti, statü bakımından en yüksek olan mevleviyettir. Bu grupta yer alan şehirler İstanbul, Mekke ve Medine'dir. İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başşehri, Mekke ve Medine İslâm'ın kutsal şehirleri olması cihetiyle, itibar ve önem bakımından en yüksek statüde tutulurdu. İstanbul kadılığı ise bütün kadılıklar içerisinde en üst kadılık ve dolayısıyla en yüksek mevleviyetti. İstanbul kadılığının bir üstü, ilmiye tarîkinin zirvesini temsil eden Şeyhülsislâmîliğe gidiş yolunun son merhaleleri olan Anadolu ve Rumeli kazaskerliği idi. Şeyhülsislâm olabilmek için normal şartlar altında önce sırasıyla Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarını geçmek, sonra da Anadolu ve ardından Rumeli kazaskerliği vazifelerinde bulunmak gerekiyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Unan, "Mevleviyet", **DİA**, c. XXIX, s. 467.

⁷⁰ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/3.

⁷¹ Süleyman Sırrı, **Miftâhu'l-Akâid**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1321.

⁷² BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 762/67.

1.1.9. Muallimlik Görevi

1.1.9.1. Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi⁷³ Arapça Muallimliği

Sırrı Efendi, ilk resmi görevi olan Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi Arapça muallimliğine, Bayezid Câmii'nde derse çıkmadan üç yıl önce, 24 Şaban 1293 / 13 Eylül 1876 yılında altı yüz kuruş maaşla tâyin edildi.⁷⁴

1.1.9.2. Soğuk Çeşme Askeri Rüşdiyesi Arapça Muallimliği

Sırrı Efendi, 1316, 1317, 1318, 1319 ve 1321 / 1898, 1899, 1900, 1901 ve 1903 tarihlerinde Soğuk Çeşme Askeri Rüşdiyesin'de Mûsile-i Süleymâniye rutbesiyle Arapça muallimi olarak görev yaptı.⁷⁵

1.1.9.3. İstanbul Sultânî'si⁷⁶ Ulûm-i Dîniyye Muallimliği

Sırrı Efendi 1328/1910 yılında baskısı yapılan, ibadet meselelerini açıklamak için kaleme aldığı **Vesîletü'l-Felâh** adlı eserde kendisini "*Muharrir-i... İstanbul Sultânîsi Ulûm-u Diniyye Muallimi Süleyman Sırrı*" şeklinde takdim etmiştir.⁷⁷

⁷³ Rüşdiyeler; Tanzimat döneminde Batı tarzında oluşturulan, zamanla ilköğretim kademesiyle birleşen orta öğretim kurumlarıdır. XIX. yüzyılda modernleşmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri birimlerinin ara eleman olarak çalışacak, yetişmiş ve en az orta eğitim düzeyinde eğitim almış zabıte ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçtan dolayı, askerî idâdilere öğrenci hazırlayan Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye adlı eğitim kurumu kaldırılmış ve bu okulun yerine 9 Ocak 1875 tarihinde askeri rüşdiyeler kurulmuştur. Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi ise, 1292/1875- 1876 yılında İstanbul'da açılan dokuz askeri rüşdiyeden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Öztürk, "Rüşdiye", **DİA**, c. XXXV, s. 300-303; Esma parmaksız, **II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler**, Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 56-59; 134-139.

⁷⁴ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/1-2.

⁷⁵ Esma parmaksız, **II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler**, s. 273-275.

⁷⁶ Sıbyan ve rüşdiye mektepleri ilköğretim derecesinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren müesseselerdi. Daha sonra, 1859 yılında i'dâdî (lise) derecesinde Mekteb-i Mülkiye kuruldu. 1869 yılında da Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin yayınlanmasıyla yavaş yavaş her vilâyet merkezinde birer sultânî (lise) açılması düşünüldü. Ancak Osmanlı-Rus savaşı ve idârî, mâlî vs. gibi diğer sebepler bu teşebbüsün yarım kalmasına neden oldu. Fakat sadece İstanbul'da açılmış olan Galatasaray Sultânîsi öğretim-öğretim faaliyetlerine devam edebildi. Bu ilk sultânide eğitim-öğretim dili Fransızca olup, kayıt ve işlemler de aynı dille tutulmaktaydı. Dönemin sadrazamı Ali Paşa, Maarif Nazırı Saffet Paşa ve ayrıca Fuat Paşa'nın bu müesseseye ciddi emekleri geçmişti. 1869 yılında ilk kez yayınlanan Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi şu esasları içermekteydi: 1-Mecburi tahsil, 2-Mekteplerin tür ve derecelere taksimi, 3-Tedris usûlünün düzenlenmesi, 4-Talim heyetinin mesleki itibarını ve refah seviyelerini sağlayacak şartların temini, 5-Merkezi Maarif idaresinin düzenlenmesi, 6-Vilayetlerde Maarif idarelerinin teşkili, 7-İmtihanlar hakkında bazı ahkâm ve şهادetnâme verilmesi, 8-İlim müesseselerinin çoğaltılması, 9-Umûmi Maarifin tahsisâtı için ahâlden yardım alınması. Bu nizamnâmenin gerekçe mazbatasında, i'dâdî mekteplerin kuruluşunun gerekliliği izâh edilmiş ve rüşdiye'nin üstünde sultâniler altında i'dâdî, yani hazırlayıcı mekteplere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Çetin - Mefail Hızlı, "**Bursa Mekteb-i Sultânîsi (Bursa Erkek Lisesi) ve Şeref Defteri**", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, c. VIII, sy. 8, s. 76; Cemil Öztürk, "İdâdî", **DİA**, c. XXI, s. 465.

1.1.9.4. Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne Kitâbü'n-Nikâh Muallimliği

Sırrı Efendi, 29 Rebûlâhir 1316 / 16 Eylül 1898 yılında mevcut memuriyetlerine ilâve olarak Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne Kitâbü'n-Nikâh muallimliğiyle görevlendirildi.⁷⁸ Birkaç ay sonra da Mahrec Mevleviyyetlerin'den İzmir Mevleviyyeti uhdesine tevcih edildi.

Sırrı Efendi'nin Mektebe-i Hukuk talebeleri için İslam hukûkunun evlenme ve boşanma ile ilgili hükümlerini açıkladığı **Hulâsatü'l-Muhtârayn** adlı eserini bu dönemde telif ettiği kanaatindeyiz. Çünkü eserin ifâde-i mahsûsa bölümünde yer alan *"Efendiler! İş bu tedrîs ve tederrüsü sadedinde bulunduğumuz emr-i nikâh, tekâlîf-i şer'îyye-i 'ameliyyeden vücûhu 'adîde ile mümtâz ve her ferde tahsîl ve taallümü lâıyk bir emr-i lâzım ve 'l-ihrazdır"*⁷⁹ ifâdeleri bizi bu düşünceye sevk etmektedir.

1.1.9.5. Dârülfünûn-i Şâhâne Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi Fıkıh Muallimliği

Sırrı Efendi, Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne Kitâbü'n-Nikâh muallimliği görevini üstlendikten iki sene sonra, 19 Cemâziyelâhir 1318 / 14 Ekim 1900'de görevlerine Dârülfünûn-i Şâhâne Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi Fıkıh muallimliği de eklendi.⁸⁰ Bu dönemde ilmi derecesi Süleymâniye pâye'sindeydi.

Aylık altı yüz⁸¹ veya bin sekizyüz kuruş maaşla, birinci, ikinci ve üçüncü sınıflara, Cuma günleri 6 saat olmak üzere haftada 60 saat fıkıh dersi verirdi.⁸² Bir ara maaşında tenzil oldu. Fakat 11 Cümâdalâhir 1320 / 14 Eylül 1902'de maaşı tekrar altı yüz kuruş zam ile bin sekiz yüz kuruşa çıkarıldı.⁸³

Sırrı Efendi, **Vesîletü'l-Felâh** adlı eserde kendisini *"Muharrir-i Dârülfünûn... Ulûm-u Diniyye Muallimi Süleyman Sırrı"* şeklinde takdim etmiştir.⁸⁴

Sırrı Efendi bu görevi ifâ ettiği dönemde 1321 / 1904 yılında haccetmek için Hicaz yolculuğuna çıktı ve yerine Meclis-i Maârif âzası Ahmed Fâiz Efendi vekâlet etti.⁸⁵

⁷⁷ Süleyman Sırrı, **Vesîletü'l-Felâh**, Dersaadet, 1328, iç kapak.

⁷⁸ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; Ali Adem Yörük, **Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri(1878-1900)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.89-90.

⁷⁹ Süleyman Sırrı, **Hulâsatü'l-Muhtâreyn**, Dersaadet, 1324, s.2.

⁸⁰ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

⁸¹ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

⁸² BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 762/67.

⁸³ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

⁸⁴ Süleyman Sırrı, **Vesîletü'l-Felâh**, iç kapak.

Sırrı Efendi, yaklaşık 12 yıl ifâ ettiği Dârülfünûn'daki bu görevinden 18 Teşrinisânî 1329 / 1 Aralık 1913 yılında emekli oldu.⁸⁶

1.1.9.6. Mekteb-i İ'dâdiyye-i Şâhâne⁸⁷ Sınıf-ı Mahsûs-i Arabî Muallimliği

Sırrı Efendi, 1310/1893 yılında basılan mantıkla ilgili eserin kapağında kendisini “Mekteb-i İ'dâdiyye-i Şâhâne Sınıf-ı Mahsusu ‘Arabî Muallimi” unvanıyla takdim ettiği ve bazı arşiv belgelerinde bu ünvanla kayıtlı olduğu da zikredilmiştir.⁸⁸

1.1.9.7. Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî⁸⁹ Mantık Muallimliği

Sırrı Efendi'nin 1310/1893 yılında basılan mantıkla ilgili eserin kapağında kullandığı unvanlardan birisinin de “Mekteb-i Numûne-i Terakkî Mantık Muallimi” olduğu zikredilmiştir.⁹⁰

⁸⁵ BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 762/67.

⁸⁶ BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 1193/54; İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/5.

⁸⁷ Rüşdiye mezunlarını yüksek okullara hazırlamak için açılan, günümüzdeki liseye denk orta öğretim kurumudur. Lise dengi olarak açılan idâdiler, askerî ve sivil (mülkî) yüksek okullara öğrenci yetiştirmeye yönelik faaliyetleri bakımından iki kısma ayrılabilir. II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da iki tane askerî idâdi vardı. Bunlar Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne İdâdisi ile Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne İdâdisiydi. 1898'de bunların birincisinde 1280, ikincisinde 545 öğrenci bulunuyordu. O sıralarda Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne İdâdisi'nde târîh-i Osmânî, târîh-i umûmî, kitâbet-i Osmâniyye, lisân-ı Fransevî, resim, riyâziye, coğrafya, makine ve müsellesât dersleri okutuluyordu. 1906 yılında bu iki okuldan başka taşrada beş askerî idâdi mevcuttu. Sivil idâdilerin kurulması hususunda Maârif-iUmûmiyye Nizamnâmesinde, sivil yüksek okullara öğrenci yetiştirmek üzere rüşdiyelerin üstünde ve sultânîlerin altında idâdi adıyla mekteplerin açılması öngörülmekteydi. Bu sebeple 1873-1874 öğretim yılı başlarında İstanbul'da ilk sivil idâdinin açılması için gerekli hazırlıkları yapmak üzere bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun teklifi üzerine ilk idâdi şubesi 1874'te Dârü'l-Muallimîn-i Âliye içinde hizmete girdi. Eylül 1873'te hazırlanan müfredat programına göre ilk idâdilerde okutulan başlıca dersler şunlardır: Kavâidi Osmâniyye, Arabî, Fârisî, kıraat ve kitâbet-i Türkî, târîh-i umûm-i Osmânî, mükemmel hesap, cebr-i âlî, coğrafya-yı umûm-i Osmânî, jimnastik, mükemmel hendese, müsellesât-ı müsteviyye, resim, Fransızca, Almanca, İngilizce. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Öztürk, “İdâdi”, *DİA*, c. XXI, s. 464-466.

⁸⁸ Mustafa Oral, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehâ Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki*, s. 16.

⁸⁹ Numune-yi Terakki, Osmanlı devleti döneminde açılan ilk Özel İslam Mekteplerinden biridir. 1884'te Mehmet Nadir Bey tarafından açılmıştır. O dönemde bu mektep özel okulların öncüsü olarak kabul edilmektedir. Matematik eğitimine verdiği önemden dolayı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu okulun Süleymâniye civârında bulunduğu ve kısa zamanda gelişip tanındığı bundan dolayıda Maarif Nezareti'nin dikkatini çektiği ve 1896 yılında okulu satın alarak resmileştirdiği söylenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Songül Keçeci Kurt, “Osmanlı Devleti'nde Türklerin Açtığı Özel Mektepler”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, c. 9, sy. 19, s. 116; https://www.turkcebilgi.com/istanbul_lisesi; http://istanbullisesi.meb.k12.tr/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_123360.html.

⁹⁰ Mustafa Oral, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehâ Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki*, s. 16.

1.1.9.8. Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî Tatbîkât-ı Arabiyye Muallimliği

Sırrı Efendi'nin mantıkla ilgili eserin kapağında kullandığı unvanlardan bir tanesinin de “Mekteb-i Numûne-i Terakkî Tatbîkât-ı Arabiyye Muallimi” olduğu zikredilmektedir.⁹¹

1.1.9.9. Beyazîd Rüştiyye Mektebi Muallimliği

Sicilli Ahval Müdüriyyetinde bulunan belgede Sırrı Efendi, “**Beyazîd Rüştiyye Mektebi Muallimi**” sıfatıyla kaydedilmiştir.⁹²

1.1.10. İdârî Görevleri (Bürokratik Görevleri)

Sırrı Efendi, müderrislik ve muallimlik görevlerinin yanı sıra idârî görevlerde yapmıştır. Bu görevler, dönemin Milli Eğitimi olan Maarif Nezâreti bünyesinde önemli sayılan işlerdir. Sırrı Efendi'nin yaptığı idârî görevler şunlardır:

1.1.10.1. Tedkîk-i Müellefât-ı Şer'îyye Encümeni⁹³ Âzâlığı

Sırrı Efendi, 2 Rebûlevvel 1308 / 16 Ekim 1890'de fahrî olarak Şeyhülislâmlık bünyesindeki Tedkîk-i Müellefât-ı Şer'îyye Encümeni âzâlığına tâyin edildi.⁹⁴ Bu görevi ifâ ederken 13 Cemaziyelâhir 1309 / 13 Ocak 1892 yılında ilmi derecesi Hareket-i Dâhil'e yükseldi.⁹⁵

1.1.10.2. Maarif Nezâreti⁹⁶ Encümen-i Teftîş ve Muâyene⁹⁷ Âzâlığı

Sırrı Efendi, 15 Cemaziyelâhir 1312 / 13 Aralık 1894 yılında Padişah'ın iradesiyle bin kuruş maaşla, Maarif Nezâreti Encümen-i Teftîş ve Muâyene âzâlığına nakledildi.⁹⁸ Bu dönemde ilmi derecesi Hareket-i Dâhil'de bulunmaktaydı.

⁹¹ Mustafa Oral, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehâ Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki*, s. 17.

⁹² İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 31/5

⁹³ 1896 yılında Meclis-i Maârif nâzırın maiyetinde, Encümen-i Teftîş ve Muayene biriminin üzerinde yer alan ikinci bir sansür heyeti olarak Tedkîk-i Müellefât Komisyonu oluşturuldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, “Maârif-iUmûmiyye Nezâreti”, *DİA*, c.XXVII, s. 274.

⁹⁴ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/8.

⁹⁵ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

⁹⁶ Osmanlı Devleti'nde Eğitim Bakanlığı.

⁹⁷ Maârif Nezâreti, Temmuz 1879'da yapılan esaslı bir düzenlemeyle mekâtib-i âliye, mekâtib-i rüşdiyye, mekâtib-i sıbyâniyye, telif ve tercüme ve matbaalar olmak üzere beş ana daireye ayrıldı. Ancak 1882'de Telif ve Tercüme Dairesi'nin yerine Encümen-i Teftîş ve Muayene adıyla bir nevi sansür vazifesi gören bir birim oluşturuldu. 1903'te ise dinî kitapların incelenmesi işi Encümen-i Teftîş ve Muayene'den alınarak yeni kurulan Kütüb-i Diniyye ve Şer'îyye Tedkik Heyeti'ne verildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, “Maârif-iUmûmiyye Nezâreti”, *DİA*, c.XXVII, s. 274.

Bu görevi ifâ ettiği yıllarda, kaleme aldığı eserler ve görevlerindeki üstün başarısından dolayı 22 Muharrem 1313 / 15 Temmuz 1895 günü Padişah tarafından gümüş imtiyaz madalyası ve dördüncü rütbeden Mecîdî Nişân-ı ile ödüllendirildi.⁹⁹

Sırrı Efendi'nin ilmi rütbesi 21 Ramazan 1315 / 13 Şubat 1898'de Süleymâniye derecesine yükseltildi.¹⁰⁰ Sırrı Efendi'nin Teftiş ve Muâyene Heyeti âzâlığı maaşı, 10 Zilkâde 1317 / 18 Şubat 1902'de bin yirmi beş kuruşa çıkarıldı.¹⁰¹

Sırrı Efendi, bu görevde iken kelâm ilmine dair Türkçe olarak kaleme aldığı **Kenzü'l-Akâid** namı eserinin basılması için ilgili makama başvuru yaptı.¹⁰² Bu isteğinin olumlu sonuçlanmasından sonra eser, 1315/1897-98'de Mahmud Bey Matbaasında ve 1316/1898-9 yılında Ahter Matbaasında ikinci defa basıldı.

Sırrı Efendi **Kenzü'l-Akâid** ve **Kifâyetü'l-Müntehî Fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî** adlı eserlerinde kendisini “*Me‘ârif Nezâret-i Celîlesi Encümen-i Teftîş ve Mu‘âyene Âzâsından Fazîletli Süleyman Sırrı Efendi...*” şeklinde takdîm etmiştir.¹⁰³

1.1.10.3. Kütüb-i Dîniyye ve Şer‘iyye Tedkik Heyeti¹⁰⁴ Başkanlığı

Sırrı Efendi, 11 Ramazan 1320 / 11 Aralık 1902'de Maarif Nezaretinden gelen iş'âr üzerine ve Padişah'ın iradesiyle Kütüb-i Dîniyye ve Şer‘iyye Tedkik Heyeti'ne reis olarak görevlendirildi.¹⁰⁵

Sırrı Efendi, **Hulâsatü'l-Muhtârayn** ve **Miftâhü'l-Akâid** adlı eserlerinde kendisini bu unvanla takdim etmiş¹⁰⁶ ve bu görevde iken 1321/1904 yılında Akâid ilmine dair **Miftâhu'l-Akâid** adlı eserini neşretmiştir.¹⁰⁷

⁹⁸ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; 8.

⁹⁹ BOA, İrade Taltifât, 82/55; BOA, Yıldız Tasnîfi, Mütenevvî Maruzat Evrakı Bölümü, 124/43; BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 273/8.

¹⁰⁰ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; BOA, Maârif Nezâreti Evrakı, 383/10; BOA, Yıldız Tasnîfi, Mütenevvî Maruzat Evrakı Bölümü, 171/90.

¹⁰¹ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2.

¹⁰² BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 265/20.

¹⁰³ Süleyman Sırrı, **Kenzü'l-Akâid**, iç kapak; Süleyman Sırrı, **Kifâyetü'l-Müntehî Fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1312, iç kapak.

¹⁰⁴ Meclis-i Maârif bünyesinde dinî kitapların incelenmesi için 1903 yılında Kütüb-i Dîniyye ve Şer‘iyye Tedkik Heyeti kuruldu. Daha önce bu görevi Encümen-i Teftîş ve Muayene heyeti yapmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, “Maârif-iUmûmiyye Nezâreti”, **DİA**, c.XXVII, s. 274.

¹⁰⁵ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; BOA, İrade Maarif, 8/65; BOA, Babıalı Evrak Odası, 2024/151779.

¹⁰⁶ Süleyman Sırrı, **Hulâsatü'l-Muhtâreyn**, iç kapak; Süleyman Sırrı, **Miftâhü'l-Akâid**, iç kapak.

¹⁰⁷ BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 693/13.

Sırrı Efendi bu görevi îfâ ettiği dönemde, 1321 / 1904 yılında uhdesinde Dârülfünûn-i Şâhâne Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi Fıkıh Muallimliği görevi de bulunurken hacca gitti.¹⁰⁸ Yine bu görevi îfâ ederken 11 Ramazan 1324 / 29 Ekim 1906 tarihinde, evi eşyalarıyla birlikte yandı. Mali açıdan zor günler geçirdi. Maarif Nezâreti bünyesinde kurulan Teshîlât Sandığı'ndan on beş bin kuruş borç alarak bu sıkıntıların üstesinden gelmeye çalıştı.¹⁰⁹

1.1.10.4. Meclis-i Maarif¹¹⁰ Âzâlığı

Sırrı Efendi, 2 Rebülevvel 1325 / 15 Nisan 1907'de, Meclis-i Maarif Âzâlığı'na tâyin edildi¹¹¹ ve gazetelerde ilanı yapıldı.¹¹² Bu dönemde uhdesinde Haremeyn-i Muhteremeyn pâyesi bulunmaktaydı.

II. Meşrûtiyet'ten sonra Meclis-i Maârif'te yapılan düzenleme çerçevesinde, 23 Receb 1326 / 21 Ağustos 1908'de âzâlık vazîfesinden kadro hârici bırakıldı.¹¹³

1.1.10.5. Meclis-i Kebîr-i¹¹⁴ Maârif Âzâlığı

Sırrı Efendi, **Teshîlü'l-Lehceti ve's-Sarf Fî Usûli'l-Mükâlemeti'l-Arabiyye** adlı eserinin iç kapağında "Eser-i Süleyman Sırrı, Meclîs-i Kebîr Maârif Âzâsından" diyerek bu ünvanı kullanmıştır.¹¹⁵

¹⁰⁸ BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 762/67.

¹⁰⁹ BOA, İ.MF, 12; BOA, BEO, 2821.

¹¹⁰ Meclis-i Maârif, Osmanlı Devleti'nde 1857'den sonra eğitim konusunda yetkili bir kurum olarak faaliyet göstermeye başladı. Ancak 19 Haziran 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilânından sonra, eğitim işlerine Meclis-i Maârif ile Meclis-i Muhtelit-i Maârif'in bakması kararlaştırıldı. Meclis-i Maârif daha ziyâde dinî ilimlere, diğeri ise karma eğitime dair konuları görüşecekti. Ancak istenildiği gibi işlevlerini yerine getiremeyen bu kurumlar, 10 Şubat 1864'te lağvedildi. Daha sonra yeni bir Maârif-i Umûmiyye heyeti teşkil edildi. Ancak işler gereği gibi yürümediğinden Meclis-i Maârif, 15 Kasım 1884'te tekrar açıldı. Bundan sonra 1920 yılına kadar birçok düzenleme ve kapatmaya şahit oldu. Son olarak Maarif teşkilâtı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve 4 Mayıs 1920'de Ankara'da Maarif Vekâleti'nin kurulmasıyla iki başlı bir görünüme sahip oldu. Bu durum 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasına kadar devam etti. Nezâret, kurulduğu tarihten 1922 yılına kadar altmış beş defa el değiştirdi ve toplam otuz altı nâzır görev aldı. Son Maarif Nâzırı Said Bey'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Maârif-iUmûmiyye Nezâreti", **DİA**, c.XXVII, s. 273-274.

¹¹¹ İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; BOA, İrade Maarif, 11/32.

¹¹² BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 872/68.

¹¹³ BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 1163/53; İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9/2; 5.

¹¹⁴ Meclis-i Maârif, 10 Şubat 1864'te lağvedildikten sonra Maârif-iUmûmiyye heyeti teşkil edildi. 1 Eylül 1869'da çıkarılan Maârif-iUmûmiyye Nizamnâmesi'yle, nâzırın başkanlığında dâire-i ilmiyye ile dâire-i idâreden oluşan Meclis-i Kebîr-i Maârif ihdâs edildi. 1872 yılında bu daireler de kaldırılarak Meclis-i Kebîr-i Maârif tek meclis haline getirildi ve üye sayısı azaltıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Maârif-i Umûmiyye Nezâreti", **DİA**, c.XXVII, s. 274.

¹¹⁵ Süleyman Sırrı, **Teshîlü'l-Lehceti ve's-Sarf Fî Usûli'l-Mükâlemeti'l-Arabiyye**, İstanbul, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1325.

1.1.10.6. Dârümuallimîn¹¹⁶ Müdürlüğü

Sırrı Efendi, 1 Şaban 1326 / 29 Ağustos 1908’de Dârümuallimîn Müdürlüğü’ne atandı.¹¹⁷

1.1.11. Aldığı Madalya ve Nişan

Sırrı Efendi, tefsir ilminden **Esbâbu’l-Felâh**, beyân ilminden **Hulâsatu’l-Efkâr** ve sarf ilminden **Kifâyetü’l-Müntihî** adlı eserlerinin incelenmesi sonucu görevlerindeki üstün başarısından dolayı 22 Muharrem 1313 / 15 Temmuz 1895’de gümüş liyâkat madalyası¹¹⁸ ve dördüncü rütbeden Mecîdiye Nişân-ı¹¹⁹ ile taltîf edildi.¹²⁰

¹¹⁶ Dârümuallimîn, Osmanlı Devleti’nde 1848-1924 yılları arasında faaliyet gösteren erkek öğretmen okullarına verilen ad’dır. Tanzimat’ın ilânından sonra II. Mahmud devrinin (1808-1839) son zamanlarında açılan rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla 16 Mart 1848’de İstanbul’un Fatih semtinde Dârümuallimîn adıyla bir öğretmen okulu açıldı. Üç yıllık olan bu okulun ilk müdürü Ahmed Cevdet (Paşa) idi. 1923-1924 ders yılı başında İstanbul Dârümuallimîni dâhil Türkiye’de on üç öğretmen okulu bulunuyordu. Zaman içerisinde birçok değişikliğe uğrayan dârümuallimîn, 8 Nisan 1923 tarihinde yürürlüğe giren 326 sayılı kanunla masraf ve maaş giderleri Maarif Vekâleti bütçesinden karşılanmaya başlandı ve öğretmen yetiştirme hususunda yeni esaslar uygulanmaya başlandı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Öztürk, “Dârümuallimîn”, **DİA**, c. VIII, s. 551-552; Ali Akyıldız, “Maârif-i Umûmiyye Nezâreti”, **DİA**, c. XXVII, s. 273.

¹¹⁷ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü’l-Müntehî Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 22; BOA, MF.MKT., 1074/39.

¹¹⁸ Madalya, resmî veya gayri resmî çeşitli alanlarda üstün başarı gösterenlere takılan madenî nişan’dır. Genellikle unutulmaması gerekli görülen bir başarının hâtırası olmak üzere altın, gümüş, bakır ve nikel’den hazırlanmış olup bir defaya mahsus olarak verilen bir mükâfat ve şeref armağanıdır. Osmanlılar’da madalya nişan’dan önce olup ilk Osmanlı madalyalarının ihdâsı 1143 (1730-31) yılındadır. Sultan Abdülaziz, II. Abdülhamid, V. Mehmed Reşad ve Sultan Vahdeddin döneminde birçok madalya hazırlanmıştır. Liyakat madalyası ise; II. Abdülhamid döneminde, 1310 (1892-93) yıllarında altın ve gümüş olarak çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Artuk, “Madalya”, **DİA**, c. XXVII, s. 301.

¹¹⁹ Nişan, devlet tarafından üstün hizmet karşılığı verilen, genellikle süslü ve değerli taşlarla bezeli bir çeşit madalyon’dur. II. Mahmud döneminde verilmeye başlanmıştır. Osmanlılar’da Batı tarzında ilk nişan, 1852’de Mecîdî nişanı olarak ihdas edildi ve hakkında bir nizamnâme yayınlandı. Böylece altın ve gümüşten yapılp elmasla bezenen ve 1812’den beri kullanılmakta olan iftihâr nişanında lağvedilmiş oldu. Yayınlanan nizamnâme de Mecîdî nişanın beş rütbe olduğu ve bunların sayılı olarak verileceği ancak Yabancılar’a verilmesi durumunda bir sınırlandırmaya tâbi olunmayacağı belirtilmişti. Mecîdî nişanı, toplam da 10.000 adet olmak üzere, 6000 tane beşincisi rütbeden, 3000 tane dördüncü rütbeden, 800 tane üçüncü rütbeden, 150 tane ikinci rütbeden ve 50 tane birinci rütbeden hazırlatıldı. Mecîdî nişanın birinci rütbesi murassa’ idi. Ayrıca bu nişan kayd-ı hayat olmak üzere veriliyordu. Birinci Mecîdî nişanı sahibi ölünce nişan hazineye iade ediliyordu ve bunun berat harcı 500 kuruştı. İkinci Mecîdî nişanı, şemsesi göğsün sol tarafına ve nişan da boyna asılır, sahibinin ölümünde yine hazineye geri verilirdi. Berat harcı 100 kuruştı. Üçüncü Mecîdî nişanı, boyna asılırdı. Berat harcı 50 kuruştı. Dördüncü ve beşinci Mecîdî nişanları da göğsün sol tarafına asılır ve sahibinin ölümü üzerine bu da hazineye iade edilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Artuk, “Nişan”, **DİA**, c. XXXIII, s. 154-156.

¹²⁰ BOA, İrade Taltîfât, 82/55; BOA, Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü, 124/43; BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 273/8.

1.1.12. Vefâtı

Sırrı Efendi, 1876-1913 yılları arasında yaklaşık 37 yıllık memuriyet¹²¹ hayatından sonra 59 yaşında emekli oldu. Ancak bu süre içerisinde çok çalıştı. Gündüzleri eğitim kurumlarında talebe yetiştirirken, geceleri kıymetli eserler kaleme aldı. Emekli olduktan sonra da eser telif etmeye devam etti. Eserlerinin çoğunu neşretme imkânı buldu. Süleyman Sırrı Efendi, 28 Ağustos 1931 yılında, 76 yaşında İstanbul Beyazıt'ta vefât etti. Cenâzesi Beyazıt'taki Yahnikapan Mahallesi'nde bulunan evinden kaldırıldı. Nâşı, Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki aile kabristanlığına defnedildi.¹²²

1.1.13. Ailesi (Eşi) Ve Çocukları

Sırrı Efendi'nin eşi, Nesime Hanım'dır. 1870 yılında dünyaya gelen Nesime Hanım, Sırrı Efendi'nin vefatından beş sene sonra 20 Ağustos 1936 yılında, 66 yaşında vefat etmiştir. Sırrı Efendi'nin bu evlilikten üç evladı oldu. İlk çocukları 1890 doğumlu Fatma Vesile Gop, ikinci çocukları 1892 doğumlu Tevfik Sırrı Gür, üçüncü çocukları ise 1901 doğumlu Ayşe Saadet İnceler'di.

Nesime Hanım ve kızları hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Sadece Aile kabristanlığındaki mezar taşları üzerinde yer alan doğum ve vefat tarihlerine ulaşabildik. Bu bilgilere göre Fatma Vesile Gop Hanım 9 Ekim 1964 yılında, 74 yaşında; Ayşe Saadet İnceler Hanım ise 17 Ağustos 1984 yılında 83 yaşında vefat etmiştir.

Sırrı Efendi'nin oğlu Tevfik Sırrı Gür Bey hakkında, Dursun Aslan tarafından 2001 yılında “Tevfik Sırrı Gür ve İçel Valiliği” adlı Yüksek Lisans çalışması bulunmaktadır. Biz bu çalışmadan istifade ederek Tevfik beyden kısaca bahsedeceğiz.

Tevfik Sırrı Gür Bey, 1892 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Soğuk Çeşme Askeri Rüştiyesi'nde ve İstanbul İdadisinde, daha sonra da Mülkiye Mektebinde okudu. Arapça, Farsça ve Almanca öğrendi. Evlendikten sonra iki kız çocuğu

¹²¹ BOA, Maarif Nezâreti Evrakı, 1193/54.

¹²² Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ağustos 1931, “Tedfin”, s. 4. Gazetenin Tedfin başlığı altında yaptığı ilan şu şekildedir: “Mülkiye müfettişlerinden Tevfik Beyin pederi Beyazıt Camii müciz dersiamlarından ve Meclis-i Maarif âzâlığından ve Darülfünun müderrisliğinden mütekâit Ermenak'lı Hacı Süleyman Sırrı Efendi irtihâli dârı beka eylemiş cenazesi dünkü cuma günü Beyazıt'ta Yahnikapan mahallesindeki hanesinden kaldırılarak Merkez efendi kabristanına defni haki gufran kılınacaktır. Mevlâ rahmet eyliye.”

dünyaya geldi. Kızlarına Fazıla ve Melike isimlerini verdi. 1912 yılında İstanbul Maiyet Memurluğu ve Kabataş Sultânisi tarih öğretmenliği vekilliği görevleriyle memuriyet hayatına başladı. Daha sonra 1911 ile 1914 yılları arasında değişik il ve ilçelerde Maiyet Memurluğu, Bucak Müdürlüğü ve Kaymakamlık görevlerini icrâ etti. 1919 ile 1927 yıllarında ise Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliği ve Edirne Belediye Başkanlığı görevlerinde bulundu. 1931 yılında Elazığ Valiliği ve İçel (Silifke) Valiliği, 1937’de Muş Valiliği, 1941’de ikinci kez İçel Valiliği, 1947’de Kastamonu Valiliği yaptı. Tevfik Sırrı Gür Bey, 28 Şubat 1959 yılında 67 yaşında geçirdiği kalp krizi sebebiyle vefat etti. Birkaç gün sonra 2 Mart 1959’da Hacı Bayram Camii’nde öğlen namazına müteakip kılınan cenaza namazından sonra Cebeci’deki Asrî Mezarlığına defnedildi.¹²³

¹²³ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü’l-Müntehâ Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 23-24. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun Aslan, **Tevfik Sırrı Gür Ve İçel Valiliği**, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2001, s. 13-39.

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİNİN HAYAT KRONOLOJİSİ

TARİH (Hicri/Miladi)	OLAY
1267/1850-51 veya 1271/1855	İçel sancağına bağlı Ermenek kasabasında dünyaya geldi.
(10 Cemâziyelevvel) 1287 (10 Ağustos) 1870	Ermenek Rüşdiye Mektebinden şehâdetnâme olarak mezun oldu.
(24 Şaban)1293 (13 Eylül) 1876	Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi'ne Arapça muallimi olarak tâyin edildi.
1296/1879	Bi'l-intihab [imtihanı kazanarak] Bayezid Câmii'nde derse çıkarak öğrenci yetiştirmeye başladı.
1298/1881	Kifâyetü'l-Müntehî'nin tebyîzi [temize çekmesi] tamamlandı.
(13 Şaban) 1300 (19 HaZîrân) 1883	Hareket-i Hâric derecesiyle İstanbul Müderrisliği (Ruûs-i Hümâyûnu) tevcih edildi.
1302/1884-85	Esbâbu'l-Felâh adlı eseri basıldı.
1303/1885-86	Hülâsatü'l-Efkâr'ın tesvîdi [müsveddesi] tamamlandı.
1304/1886-87	Hülâsatü'l-Efkâr'ın tebyîzi [temize çekmesi] tamamlandı.
1305/1887-88	Hülâsatü'l-Efkâr basıldı.
(2 Rebîülevvel)1308 (16 Ekim) 1890	Fahrî olarak Şeyhülislâmlık bünyesindeki Tedkîk-i Müellefât-ı Şer'iyye Encümeni âzâlığına tâyin edildi.
(13 Cemaziyelâhir) 1309 (13 Ocak) 1892	İlmiyedeki derecesi Hareket-i Dâhil'e yükseldi.
1310/1892-93	Mekteb-i İ'dâdiyye-i Harbiyye-i Şâhâne Sınıf-ı Mahsûs-i 'Arabî Muallimliği (bu tarihte olduğunu tahmin ediyoruz)
1310/1892-93	Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî Mantik Muallimliği (Bu tarihte olduğunu tahmin ediyoruz)
1310/1892-93	Tatbîkât-ı Arabiyye Muallimliği (Bu tarihte olduğunu tahmin ediyoruz)

1310/1892-93	Mi'yâru'l-Makâl adlı eseri basıldı.
(2 Cemâziyelevvel) 1311 (1 Aralık) 1893	Bayezid Câmîi'nde 15 yıllık bir tadrîsten sonra öğrencilerine icâzet verdi.
(15 Cemâziyelâhir) 1312 (13 Aralık) 1894	Padişah'ın iradesiyle Maarif Nezâreti Encümen-i Teftîş ve Muâyene âzâlığı 'na nakledildi.
1312/1894-95	Kifâyetü'l-Müntehâ adlı eseri basıldı.
(22 Muharrem) 1313 (15 Temmuz) 1895	Gümüş İmtiyaz Madalyası ve Dördüncü Rütbeden Mecîdî Nişân-ı Zîşân ile ödüllendirildi.
1315/1897-98	Kenzü'l-'Akâid adlı eser basıldı.
(29 Rebûlâhir) 1315 (16 Eylül) 1898	Mevcut memuriyetlerine ilâve olarak Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne Kitâbü'n-Nikâh muallimliğiyle görevlendirildi.
(21 Ramazan) 1315 (12 Şubat) 1898	İlmiyedeki derecesi Süleymâniye 'ye terfî edildi.
1316/1898-99	Meclis-i Kebîr-i Maârif Âzâlığı
1316/1898-99	Teshîlü'l-Lehce ve's-Sarf adlı eser basıldı.
(1 Zilkâde) 1316 (13 Mart) 1899	Mahrec Mevlevîyyetlerinden İzmir Mevlevîyyeti 'ne terfî etti.
(19 Cemâziyelâhir) 1318 (14 Ekim) 1900	Dârülfünûn-i Şâhâne Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi Fıkıh muallimliği görevine başladı.
(8 Şevvâl) 1319 (18 Ocak) 1902	Bilâd-i Hamse'den Bursa Pâyesi 'ne yükseldi.
(11 Ramazan) 1320 (11 Aralık) 1902	Padişah'ın iradesiyle Kütüb-i Dîniyye ve Şer'iyye Tedkik Heyeti 'ne reis olarak görevlendirildi.
(12 Ramazan) 1321 (1 Aralık) 1903	Haremeyn-i Muhteremeyn Pâyesi 'ne ulaştı.
1321/1903-4	Miftâhu'l-'Akâid adlı eser basıldı.
1323/1905-6	Hulâsatu'l-Muhtârayn adlı eser basıldı.
(2 Rebûlevvel) 1325 (15 Nisan) 1907	Meclis-i Maarif (Millî Eğitim Bakanlığı) âzâlığına nakledildi.
(23 Receb) 1326	II. Meşrûtiyet'ten sonra Meclis-i Maârif'te yapılan

(21 Ağustos) 1908	düzenleme gereğince Meclis-i Maarif âzâlığından kadro hârici bırakıldı.
1328/1910	Vesîletü'l-Felâh 'ın Akâid ve Kitabu't-Tahâre bölümleri basıldı.
1328/1910-11	İstanbul Sultânîsi Ulûm-i Dîniyye Muallimliği
1329/1911	Vesîletü'l-Felâh 'ın Kitabu's-Salâh , Kitabü'z-Zekâh , Kitâbü's-Savm ve Kitâbü'l-Hac bölümleri basıldı.
1329/1911	Medhal-i Fıkh adlı eser basıldı.
1330/1911-12	İzâhü'l-Hidâye adlı eserin Kitâbu't-Tahâre bölümü basıldı.
1340/1921-22	Tâcu'l-Mefârik adlı eser yazıldı.
(18 Teşrinisânî) 1329 (1 Aralık) 1913	Dârülfünûn'daki görevinden emekli oldu.
(28 Ağustos-Cuma) 1931	Vefat etti ve Merkez Efendi Mezarlığına defnedildi.

1.2. ESERLERİ

Süleyman Sırrı Efendi, akaid ve kelâm, hadîs ve siyer, tefsîr ve mev'ize, mantık, Arap dili ve belâgatı ile fıkıh ve ilmihâl alanlarında birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerin bir kısmı Arapça, bir kısmı da Türkçedir. Sırrı Efendi'nin kaleme aldığı 17 eseri bulunmaktadır. Bunlar; **Kenzü'l-Akâid**, **Miftâhu'l-Akâid**, **Câmi'u'l-Ahvâl**, **Esbâbü'l-Felâh**, **Mi'yâru'l-Makâl**, **Teshîlü'l-Lehceti ve's-Sarf Fî Usûli'l Mükâlemeti'l-Arabiyye**, **Kifâyetü'l-Müntehî Fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî**, **Hulâsatü'l-Efkâr Alâ Şerhi'l- 'Alâka**, **Vesîletü'l-Felâh**, **Medhal-i Fıkıh**, **Hulâsatü'l-Muhtârayn**, **Îzâhu'l-Eşbâh**, **Îzâhü'l-Hidâye**, **Mekâsıd-i Münciye Fî Siyeri Fahri'n-Nübüvve**, **Tâcü'l-Mefârik Fî Îzâhi'l-Meşârik**, **Keşf-i Bâl ve Kitâbü'l-İbâdât** adlı eserlerdir. Sırrı Efendi bu eserlerin çoğunu neşretmiş, bir kısmını ise baskıya hazırlamış fakat neşretme imkânı bulamamıştır.

Neşredilmemiş eserlerin müellif nüshaları, 1346/1927-28 yılında kitaplarını vakfettiği Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Bölümünde bulunmaktadır.¹²⁴

Arşiv kayıtları incelendiğinde Sırrı Efendi'nin yaşadığı dönemde başka "Süleyman Sırrı"¹²⁵ ve "Sırrı"¹²⁶ isimlerinde âlimlerin de bulunduğu görülmektedir. Bu sebeple meydana gelecek karışıklıkların önüne geçebilmek için eserlerin nisbetinde ihtiyatlı davranmak gerekmektedir. Mesela **Mantık**, **Nahv-i Arabî**, **Fezleke-i Sarf-ı Arabî** isimli eserler, müellifimize değil, başka Süleyman Sırrı'lara ait olduğu belirtilmektedir.¹²⁷

Tezimizin bu bölümünde az önce zikrettiğimiz Sırrı Efendi'nin eserlerini özet bir şekilde tanıtacağız.

¹²⁴ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 2.

¹²⁵ Süleyman Sırrı Efendi'nin **Kifâyetü'l-Müntehî Fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî** adlı eserine de takrîz yazan Erâmil ve Eytâm [Dul ve Yetimlerle ilgilenen daire] Reisi Kasîdeci Zâde Süleyman Sırrı Efendi gibi.

¹²⁶ Aynı dönemde yaşayan Giritli Sırrı Paşa gibi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Köksal, **Giritli Sırrı Paşa (1844-1895)**, Doktora Tezi, Erzurum, 2013; Murat Önder, **Giritli Sırrı Paşa, Ârâü'l-Milel Adlı Eseri ve Mezhepler Tarihindeki Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, KONYA, 2006; Abdullah Çakmak, **Giritli Sırrı Paşa'nın Kelâmî Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2011; Elif Özel, **Giritli Sırrı Paşa'nın Türk Düşüncesine Katkıları Mi'yârü'l-Makâl Adlı Eserinin Tercümesi ve Mantık Anlayışı**, Yüksek Lisans, Ankara, 2012.

¹²⁷ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4-5.

1.2.1. Akâid ve Kelâm İle İlgili Eserleri

1.2.1.1. Kenzü'l-'Akâid

Kelâm ilmine ait bir çalışmadır. Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi üzere kaleme alınmıştır. Metin ve şerh uslûbu üzere yazılmış olan eser, toplamda yüz yirmi sayfadan müteşekkildir. Sekiz sayfa teşekkür ve takrîz yazıları, yüz sekiz sayfa metin ve dört sayfa fihrist şeklinde hazırlanmıştır.

Eserin Sırrı Efendiye aidiyeti hususunda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü iç kapakda yer alan “Me‘ârif Nezâret-i Celîlesi Encümen-i Teftîş ve Mu‘âyene Âzâsından fazîletli Süleyman Sırrı Efendi'nin eseridir” ibâresi aidiyet hususunda hiçbir şüphe bırakmamaktadır.

Sırrı Efendi eseri yazma gayesini birkaç sebeple açıklamıştır. Bu sebebler arasında, kendisine “Mecîdiye Nişân-ı” (1313 yılında) ile taltîf’de bulunan Sultan Abdülhamid Han'a teşekkür ilk sırada yer almaktadır.¹²⁸ Ehl-i Sünnet akîdesini korumak, döneminde bulunan kelâm kitaplarının kısa ve öz olarak hazırlanması sonucu meseleleri açıklamakta yetersiz kalması, taklîdi îmân ile yaşayan bir müslümanın bu imanı ile sonsuz cennete gidip gidemeyeceği hususunda tartışmaların bulunması, öğrenilmesi zorunlu olan dînî meselelerin aklî ve naklî delillerle ispatlanması¹²⁹ hususları da eserin yazılma gayesi arasında yer almaktadır.

Nitekim Mahmut Esat Efendi esere yazdığı takrîzde, toplumun Kelâm ilminde, Türkçe olarak kaleme alınan ve delillerin zikredildiği bir esere ihtiyac olduğunu, Sırrı Efendi'nin de çalışmasıyla bu boşluğu doldurduğunu ifâde etmekte ve teşekkürlerini sunmaktadır.¹³⁰

Eserin baş tarafında Sırrı Efendi'nin Sultan Abdülhamîd Han'a yazdığı teşekkür yazısı (tahdîs-i nîmet) ile Mahmut Efendi ve Encümen-i Meârif Âzâsı Tâhir Efendi'nin takrîzleri yer almaktadır.¹³¹

Eser, bir mukaddime, altı bâb ve bir hâtîme üzere tertip edilmiştir. Sırrı Efendi eserini, “âmentü” diye bildiğimiz esaslar üzerine bina etmiştir.¹³²

¹²⁸ Süleyman Sırrı, **Kenzü'l-'Akâid**, s. 3. [Tahdîs-i nîmet (teşekkür yazısı) bölümü.]

¹²⁹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 5.

¹³⁰ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 6-7.

¹³¹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 1-8.

Mukaddime bölümünde, Kelâm ilminin tarifi, mevzûsu, gâyesi/fâidesi ve bu ilimle ilgili bazı kavramların izâhatı gibi önemli meseleler beyân edilmiştir. Birinci bâb, Ehl-i sünnet üzere Allah'a imânın beyân edildiği bir mukaddime ile onbir fasıldan meydana gelmektedir. İkinci bâb, melekler hakkında Ehl-i sünnet îtikâdı, üçüncü bâb, semâvî kitaplar hakkında Ehl-i sünnet îtikâdı, dördüncü bâb, peygamberler hakkında Ehl-i sünnetin görüşlerini içermektedir. Bu bâb, bir mukaddime, altı fasıl ve bir hâtime'den meydana gelmektedir. Beşinci bâb, Ahirete iman hususunda Ehl-i sünnet îtikâdı, Altıncı bâb, kader ve kazaya iman'la ilgili meseleler hakkındadır. Eserin hâtime kısmında ise haşr-ı cismânî, sual, hesâp, mîzân gibi meseleler işlenmiştir. Hülâsa kısmı ile tamamlanan eser, dört sayfalık kullanışlı bir fihrist ile sonlandırılmıştır.

Eserde dipnot kullanılmamış ve kaynaklar zikredilmemiştir. Kanaatimizce, muhatap kitlenin halk/toplum olması sebebiyle böyle bir usûl takip edilmiştir.

Eser iki defa basılmıştır. İlk baskısı İstanbul, Mahmud Bey Matbaasında, 1315/1897-98 yılında, İkinci baskısı ise Ahter Matbaası, 1316/1898-9 yılında gerçekleşmiştir. Matbu nüshaları; İsam, Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şry, Süleymâniye Kütüphanesi İzmirli İsmail Hakkı ve yine Süleymâniye Kütüphanesi Kasîdecizâde bölümlerinde bulunmaktadır.

1.2.1.2. Miftâhü'l-Akâid

Kelâm ilmine ait bir çalışmadır. Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi üzere kaleme alınmıştır. Yetmiş altı sayfadan meydana gelmektedir.

Eserin Sırrı Efendiye aidiyeti hususunda şüphe yoktur. Çünkü iç kapakda bulunan “Kütüb-i Dîniyye ve Şer‘iyye Tedkîk Heyeti Reisi Süleyman Sırrı” îfâdesi aidiyyet hususundaki vehimleri bertaraf etmektedir.

Eserin yazılış sebebi, Sırrı Efendi tarafından belirtilmemiştir. Ancak teşekkür yazısı (tahdîs-i nîmet) bölümünde dönemin padişahı Sultan Abdülhamid Han'dan gördüğü büyük iltifât ve hürmete karşılık teşekkür kabilinde bir hediye olarak takdim ettiğini söylemektedir.¹³³

¹³² Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 16.

¹³³ Süleyman Sırrı, **Miftâhü'l-Akâid**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1321, s. 3.

Eserin baş tarafında teşekkür yazısı¹³⁴ (tahdîs-i nîmet) ve münâcaât başlıklı bir şiir¹³⁵ yer almaktadır. Sırrı Efendi bu şiirde, Allaha imanın önemi, Peygamber Efendimizin kadru kıymeti ve buna benzer hususlara temas etmekte, Allah'tan iyilik ve güzellik isteyip kötülüklerden ona sığınmaktadır. Günahlarının affedilmesi ve bunun içinde Peygamberimizin kendisi hakkında şefaatçi olmasını talep etmektedir. Şiirin sonlarına doğru Sultan Abdülhamit Han'a dualar etmekte ve “*Yâ ilâhî kıl duâmı müstecâb, ôl habîb-i âb-ı rû-yi hürmeti*”¹³⁶ şeklinde sonlandırmaktadır.¹³⁷

Miftâhü'l-Akâid, kanaatimizce müstakil bir çalışma olmayıp Sırrı Efendi'nin 1315/1897 yılında bastırılan **Kenzü'l-Akâid** adlı eserin ilâveli-tashihli diyebileceğimiz yeni bir baskısı niteliğindedir.

Sırrı Efendi, **Kenzü'l-Akâid**'i daha düzenli ve sistemli bir hale getirmek için, gereksiz gördüğü meseleleri çıkartmış ve az da olsa yeni eklemeler yapmıştır. Bununla beraber **Kenzü'l-Akâid**'in temeli olan altı bâb **Miftâhü'l-Akâid**'de aynen korunmuştur. Fakat alt başlıklarda yer yer değişiklikler yapılmıştır. Mesela **Kenzü'l-Akâid**'de “fasıl” olan bölüm isimleri **Miftâhü'l-Akâid**'de “mukaddime” olarak değiştirilmiştir.¹³⁸

Sırrı Efendi, **Kenzü'l-Akâid**'de kullandığı metin-şerh üslubunu **Miftâhü'l-Akâid**'de terk etmiştir. Onun yerine konuları daha bütüncül bir şekilde ele almıştır. Bunun bir gereği olarak özellikle **Kenzü'l-Akâid**'deki “Îzâh” başlığı **Miftâhü'l-Akâid**'de çoğu yerde kaldırılmıştır.

Eser de fihrist, dipnot ve kaynakça bulunmamaktadır.

Eser, İstanbul'da Mahmut Bey Matbaasında, 1321/1903 yılında basılmıştır. Matbu nüshaları; Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şry. ile Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi bölümlerinde bulunmaktadır.

¹³⁴ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 2-3.

¹³⁵ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 4-5.

¹³⁶ Yâ ilâhî habîbin yüz-ü suyu hürmetine duâmı kabul eyle demektir.

¹³⁷ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 4-5.

¹³⁸ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15-17; 19-21; 24.

1.2.1.3. Câmiu'l-Ahvâl

Süleyman Sırrı Efendi, kendi doldurduğu tercüme-i hâl vesikasında, eserin akâide dair olduğunu zikretmiştir.¹³⁹ Ancak yaptığımız araştırmalarda bu esere ulaşamadık.

1.2.2. Hadîs ve Siyer ile İlgili Eserleri

1.2.2.1. Tâcü'l-Mefârik Fi İzâhi'l-Meşârik

Hadîs alanında, dil âlimi Radiyyüddîn es-Sâgânî (v. 650/1252)¹⁴⁰ tarafından telîf edilen **Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye Min ('Alâ) Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye**¹⁴¹ adlı eserin Osmanlıca/Osmanlı Türkçesiyle yazılmış şerhidir.¹⁴² Eser toplamda sekizyüz elli üç sayfadan müteşekkil olup, sekizyüz kırk altı sayfa metin bölümü bulunmaktadır.

Sırrı Efendi eserin adını, metnin ilk sayfasında bulunan başlıkta, **İzâhu'l-Meşârik Sertâcu'l-Mefârik** olarak belirlemiştir. Hatta eser ciltlenirken sırt kısmına yine bu isim yazılmıştır. Ancak Sırrı Efendi dibâce bölümünde eserinden **Tâcü'l-Mefârik Fî İzâhi'l-Meşârik** adıyla bahsetmiştir. Dibâce'nin sonuna kaydedilen 26 Zilkâde 1340 [1921-22] tarihi, eserin dibâce'den önce yazıldığını göstermektedir.

¹³⁹ İMŞSA, Sicill-i Ahvâl Dosyası, no: 3428.

¹⁴⁰ Ebü'l-Fezâil Radiyyüddîn (Radî) Hasen b. Muhammed b. Hasen es-Sâgânî, 577/ 1181 yılında Lahor'da dünyaya geldi. Hz. Ömer'in soyundan'dır. Ailesinin yaşadığı yer olan Sagâniyân'a (Çagâniyân) istinaden "Sagâni" nisbesini kullandı. İlk tahsilini babasının yanında yaptı. Arap dili ve edebiyatına ilgi duydu. On üç yaşında babasını kaybetti. Önce Hanefî fikhını öğrendi. Daha sonra ilmî seyahatlere çıktı ve Gazne, Mekke, Medine, Yemen, Bağdat, Mogadişu, Lahor, Delhi, Hicaz ve Aden'e gitti. Hadis, fıkıh, gramer ve aruz konularında eğitim aldı. Arap dili ve özellikle lugat alanında mâhir oldu. Abbâsî halifeleri için elçilik görevinde bulundu. Birçok defa Yemen, Bağdat ve Delhi arasında yolculuk yaptı. Sâgânî, Bağdat'ta 19 Şâban 650 / 25 Ekim 1252'de vefât etti. Vasiyeti üzerine nâşi, Mekke'ye Cennetü'l-muallâ kabristanına nakledilerek büyük mutasavvıf Fudayl b. İyâz'ın yanına defnedildi. Sâgânî, Lugat ve Dil alanda on üç, Hadis alanında ise altı eser te'lif etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Görmez, "Sâgânî, Radiyyüddin" **DİA**, c. XXXV, s. 487-489.

¹⁴¹ Hadislerin nahiv konularına göre düzenlendiği bir eserdir. Sâgânî, bu uslûbu yani hadisleri bazı gramer terimlerine göre düzenleme fikrini Uklîşî'nin **en-Necm**'inden almıştır. Sâgânî, daha önce **Misbâhu'd-Dücâ Min Sıhâhi Hadîsi'l-Mustafâ ve eş-Şemsü'l-Münîre Mine's-Sıhâhi'l-Me'sûre** adıyla kaleme aldığı eserlerinin yoğun ilgi görmesi üzerine başka sahih hadisleri de ilâve ederek **Meşâriku'l-Envâr**'ı meydana getirmiştir. Yani eserine Sahîhayn hadisleriyle Kudâî'nin **Müsnedü's-Şihâb**'ından ve Uklîşî'nin **En-Necm Min Kelâmi Seyyidi'l-'Arab ve'l-'Acem**'inden derlediği sahih hadisleri eklemiştir. Hadislerin çoğunluğu Sahîhayn'dan alındığı için eser **Meşâriku'l-Envâr Fî'l-Cem'i Beyne's-Sahîhayn** olarak da anılır. Eserde 2246 veya 2267 hadis bulunmaktadır. Sâgânî'nin bu eseri kendisine şöhret kazandırmış ve yazıldığı devirden itibaren büyük ilgi görmüştür. Başta Osmanlı medreseleri olmak üzere İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde ders kitabı olarak okutulmuş, erken dönemlerden itibaren yayımlanmış ve üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Eser, Enver Baytan tarafından **Meşâriku'l-Envâr ve Tercümesi** adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye", **DİA**, c. XXIX, s. 361-362; Mehmet Görmez, "Sâgânî, Radiyyüddin" **DİA**, c. XXXV, s. 488.

¹⁴² Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 3.

Kanaatimizce müellif, dibâce'yi hazırlarken eserin adını değiştirmiştir. Çünkü Sırrı Efendi eseri yazma gayesini açıklarken öncelikle amel defterinde hasenâtının çok olmasını arzuladığını ve bunun içinde **Mecelle**'nin kaynaklarından olan **Hidâye** ve **Eşbâh** gibi eserleri Osmanlı Türkçesiyle şerh ettiğini, aynı üslup üzere âhir ömründe Peygamber Efendimizin hadîsleri üzerine bir çalışma yapmak istediğini ve bunun içinde, Sâgânî'nin hadîs kitabını şerh etmeği arzuladığını beyan etmektedir. Ayrıca amacının, hadîsi şerifleri Osmanlı Türkçesiyle şerh ve izâh etmek, her hadîsin mahrec ve me'hazlerini, râvî ve mevrîdleri ile hadîsin içeriğinde yer alan kelâmî ve fikhî meseleleri açıklayarak **Îzâhü'l-Hidâye** ve **Îzâhu'l-Eşbâh**'a denk olmak üzere **Îzâhu'l-Meşârik Sertâcu'l-Mefârik** unvanıyla eserini tamamlamak istediğini beyân etmektedir.

Sırrı Efendi eserin telîf sebebi olarak yine dibâce bölümde, Efendimizin mübarek sözlerinin çok kıymetli âlimler tarafından yazıldıklarını ve bunlar içerisinde en güvenilirlerinin **Sahîhayn** yani **Buhârî** ve **Müslîm** olduğunu ifâde etmektedir. Daha sonra İmâm Sâgânî'nin **Meşâriku'l-Envâr** adlı eserinde **Sahîhayn**'ın zübdesini cem ettiğini ve bundan dolayı meşhur olduğunu ve birçok âlim tarafından şerh edildiğini zikredip kendisinin de bu halkaya dâhil olmak için **Tâcü'l-Mefârik Fî İzâhi'l-Meşârik** adlı eseri kaleme aldığını zikretmektedir.

Eserin metin kısmı, “Sâgânî'nin tercüme-i hal'i”, “Müellifi” ve “Dibâce” bölümlerinden sonra başlamaktadır.

Sırrı Efendi, eserin ilk sayfasına Sâgânî'nin tercüme-i hâl'ini eklemiş ve eserinde 327'si **Buhârî**'den, 875'i **Müslîm**'den ve 1051 de diğer kaynaklardan olmak üzere toplam 2253 hadîsi şerîfin bulunduğunu zikretmiştir.

Sırrı Efendi, “Müellifi” bölümünde kendisini “Beyâzıd Dersiâm'larından Mûcîz, Dâru'l-Fünûn ve Mekteb-i Hukûk Muallimlerin'den Meclis-i Maârîf Âzâlığı ve Kütüb-ü Dîniyye Riyâset'lerinden Mütেকâid [emekli olan] İçellî, Süleyman Sırrı b. Abdullâh Zühdi b. el-Hâc Hüseyin Hüsnü” şeklinde tanıtmıştır.

Sırrı Efendi şiir vezninde yazdığı “dibâce” bölümünde, besmele, hamdele ve salveleden sonra eseri yazma gayesini açıklamıştır. Bu bölümü, “Dâru'l-Fetvâ Müdüriyyeti Alâmât-i Şeriyye'de görevli olduğunu söylediği Mustafa Tevfik b.

Hüseyin b. Muhammed el-Amâsi'ye dualar ederek tamamlamış ve ayrı bir kalemle 26 Zilkâde 1340 [1921-22] tarihini eklemiştir.

Eserde **Meşâriku'l-Envâr**'ın metni, üstü çizilerek belli edilmiştir. Kitabın son tarafına yaklaşık yirmi sayfalık kapsamlı ve kullanımı kolay bir hadîs fihrist'i eklenmiştir.

Eser, 12 Cemaziyelahir 1340 / 10 Şubat 1922 Cuma günü tamamlanmıştır. Aynı yıl Mustafa Tevfik Amasyalı tarafından istinsâh edilmiş¹⁴³ fakat basılmamıştır. Eserin mahtut nüshası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, numara 3907' de bulunmaktadır.

1.2.2.2. Makâsıd-ı Münciye Fî Siyeri Fahri'n-Nübüvve

Peygamber Efendimizin hayatını anlatan telif bir çalışmadır. Toplamda ikiyüz elli bir sayfadan oluşup, beş cilt olarak hazırlanmıştır. 1340/1921-22 yılında tamamlanan eserin baskısı yapılmamıştır.¹⁴⁴

Eserin mahtut nüshaları, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümünde yer almaktadır. Birinci cilt doksan beş sayfa olup 4052, ikinci cilt elli altı sayfa olup 4053, üçüncü cilt yüz sekiz sayfa olup 4054, dördüncü cilt on sekiz sayfa olup 4055, beşinci cilt atmış dört sayfa olup 4056 numarada kayıtlıdır.¹⁴⁵

1.2.3. Tefsîr ve Mev'ize İle İlgili Eserleri

1.2.3.1. Esbâbu'l-Felâh

Tefsîr ilmine dair bir çalışmadır. Arapça olarak kaleme alınmıştır. Üçyüz otuz sekiz sayfa olup, 42 meclisten (dersten) meydana gelmektedir. Her bir mecliste bir ayet, değişik kaynaklardan nakiller yapılarak tefsîr edilmiştir. İlk yedi mecliste (derste) Mü'minûn sûresinin ilk âyetleri tefsîr edildiği için bazı evraklarda Mü'minûn sûresinin tefsîri olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁶

¹⁴³ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 32.

¹⁴⁴ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 3.

¹⁴⁵ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 32-33.

¹⁴⁶ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 2.

Sırrı Efendi eseri yazma sebebini açıklarken; bir dostunun kendisinden, Kurân-ı Kerim’den bir sûreyi, sağlam kaynaklara müracaat edip tefsîr, hadîs, usûl ve fıkıh ilimleri ile kıssalardan istifâde ederek tefsîr etmesini ricâ ettiğini ve bunuda vaizler ile hakkı tebliğ eden herkese hediye etmesini istediğini, kendisinin de dostunun bu ricâsını yerine getirdiğini söylemektedir.¹⁴⁷

Eserde ayetler tefsîr edilirken rivâyet tefsîrine yer verilmiştir. Bunun için ayetler, önce ayetle sonra hadîsi şerifle tefsîr edilmiştir. Daha sonra meşhur müfessirlerin yazdıkları eserlerden nakiller yapılmıştır. Aynı şekilde eserde, dirâyet tefsîrine de yer verilmiştir. İlgili ayetler Arap Dil bilgisi, fıkıh ve kelâm ilimleri açısından incelenmiş ve gerekli izahatlar yapıp, kıssalardan da istifâde edilmiştir.

Eser, İstanbul’da Mekteb-i Sanayi Matbaası’nda 1302/1884-5 yılında basılmıştır. Eser’in matbu nüshaları; İsam, Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, Süleymâniye Kütüphanesi’nin Hacı Mahmud Efendi, Kasidecizade, Tırnovalı ve İzmirli İ. Hakkı bölümlerinde bulunmaktadır. Eserin mahtut nüshası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, numara 3901’ de yer almaktadır.

1.2.4. Mantık İle İlgili Eseri

1.2.4.1. Mi’yâru’l-Makâl

Mantık ilminin konularını ihtiva eden, önce arapça sonra Türkçe bölümlerin açıklanıp işlendiği bir çalışmadır.¹⁴⁸ Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi üzere kaleme alınmış olup yüz kırk dokuz sayfadır.

Eserin Sırrı Efendiye aidiyeti hususunda şüphe yoktur. Eserin iç kapağında Süleyman Sırrı Efendi’nin isminin altında yer alan, “Mekteb-i İ’dâdiyye-i Şâhâne Sınıf-ı Mahsusu ‘Arabî ve Mekteb-i Numûne-i Terakkî Mantık ve Tatbîkât-ı Arabiyye Muallimi” ibâresi yer almaktadır.

Eser, “Beyân-ı Hakikat” başlıklı bir mukaddime, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tasavvur, ikinci bölümde tasdîk konuları işlenmektedir.

¹⁴⁷ Süleyman Sırrı, **Esbâbu’l-Felâh**, İstanbul 1302, s. 2-3. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü’l-Müntehî Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 37.

¹⁴⁸ Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4.

Giriş bölümünde bazı önemli meseleler maddeler halinde zikredilmiştir. Birinci maddede, “İlm-i mantika münâsebeti bulunan bazı mesâil-i mühimme-i hikemiyye beyânındadır” denildikten sonra cisim, nutk-i zâhire (telaffuz) ve nutk-i bâtine (rûh) konuları işlenmiştir. İkinci madde de “rûh-i insânî-nefs-i nâtika” konusu işlenmekte ve bu başlık altında ilmin tarifi, sınıflandırılması yer almaktadır. Üçüncü madde de, “ulûm ve maârifin terakkî ve tezâyüdü’nün fâidesi” başlığı altında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Dördüncü madde de mukaddim filozofların hikmet tanımı nakledilmiştir. Beşinci madde de lafız ve mana arasındaki münâsebetler, altıncı madde de ise müfred ve mürekkeb lafızlar ele alınmıştır.¹⁴⁹

Eser, İstanbul Babıâli’de bulunan Karabet Matbaası’nda 1310 yılında basılmıştır.

1.2.5. Arap Dili İle İlgili Eserleri

1.2.5.1. Kifâyetü’l-Müntehî ‘Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî

İmâm Birgivî’nin sarf ilmine dair **Kifâyetü’l-Mübtedî** adlı eserinin memzûc metoduyla yazılmış Arapça şerhidir.¹⁵⁰ Eser toplamda yüz seksen sayfadır. Dört sayfa fihrist ve yüz yetmiş altı sayfa metin olarak hazırlanmıştır.

Eserin ismi hususunda farklı ifâdeler bulunmaktadır. Şöyle ki; fihrist bölümü (Mahtut ve Matbu nüshanın her ikisinde) ve mahtut nüshanın mukaddimesinin başlığında **Kifâyetü’l-Müntehî Şerhu Kifâyeti’l-Mübtedî**¹⁵¹, Matbu nüshanın iç kapağında **Kifâyetü’l-Müntehî Fî Şerhi Kifâyeti’l-Mübtedî**, Matbu nüshanın ilk sayfasında yer alan başlıkta **Şerhu’l-Kifâye**¹⁵² ibaresiyle eserin ilk sayfalarında (Mahtut ve Matbu nüshanın her ikisinde) **Kifâyetü’l-Müntehî ‘Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî**¹⁵³ isimleri zikredilmektedir.

Eserin Sırrı Efendiye aidiyeti hususunda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü iç kapakda “Encümen-i Teftîş ve Muâyene ‘Azây-ı Kirâmından Fazîletlü Süleyman Sırrı tarafından telîf olunan iş bu kitap...” ifâdesi ile eserin son sayfasında “Bu [kitap],

¹⁴⁹ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü’l-Müntehî Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 33.

¹⁵⁰ Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4.

¹⁵¹ Süleyman Sırrı, **Kifâyetü’l-Müntehî Fî Şerhi Kifâyeti’l-Mübtedî**, Matbaa-i Amire, 1312, s.1. Mahtut nüsha için bkz. Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi Blm., nr. 4093.

¹⁵² Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁵³ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 7.

kudretli Rabbinin lütfuna muhtaç olan Süleyman Sırrı b. Abdullah b. Zühdü ibnü'l-Hâc Hüseyin Hüsnü'nün eseridir”¹⁵⁴ kaydı yer almaktadır.

Sırrı Efendi eserini, ilim ehlinin özellikle talebelerin istifade etmesi için kaleme almıştır. Bu hususu ifade ederken, İmâm Birgivî'nin **Kifâyetü'l-Mübtedî**'si üzerine yapılan çalışmaları araştırdığını fakat bunlardan istifade edemediğini bunun içinde kendisinden sonra gelecek kardeşlerine **Kifâyetü'l-Mübtedî**'yi kolayca tanıtacak, gereksiz uzatmalardan uzak, önemli meseleleri içeren bir şerh yazmayı arzuladığını dile getirmiştir.¹⁵⁵ Ayrıca eserin son sayfasında yer alan “Allah'tan isteğim [eserimin] bütün talebeler tarafından kabul görmesidir”¹⁵⁶ şeklindeki duası da bu arzunun gerçekleşmesi içindir.

Eserin ilk sayfalarında, fihrist yer almaktadır. Sonrasında dönemin kıymetli âlimleri tarafından yazılan takrîzler bulunmaktadır. Bu takrîzler; Erâmil ve Eytâm¹⁵⁷ Reisi Kasîdeci Zâde Süleyman SırrıEfendi,¹⁵⁸ İstanbul Pâye'si sâhibi Evkâf-ı Hümâyün¹⁵⁹ Meclisi İdâre Reîsi Muhammed Âtîf Efendi,¹⁶⁰ Meclîs-i Meşâyıh Nâzırı ve Encümen-i Tetkîk Müellifât-ı Şerîyye Reîsi Hacı Tevfik Efendi,¹⁶¹ Ders Vekîli Ahmed Âsım Efendi¹⁶² ile Ecille-i Ulemâ-i 'Îzâm ve E'izze-i Meşâyıh-ı Kirâmdan Hacı Beşîr Ağa Dergâh-ı Şerîfi Postnişini Abdullah Efendi¹⁶³,ye aittir. Sırrı Efendi, daha sonra **Şerhu'l-Kifâye** başlığı altında esere giriş yapmaktadır. Hamdele ve Salvele'den sonra Sultan Abdulhamid Han'a ve Maarif-i Umûmiyye Nâzırı Ahmed Zühdü Paşa'ya dualar etmekte¹⁶⁴ ve sonrasında İmâm Birgivî'nin **Kifâyetü'l-Mübtedî** adlı eserini şerh etmeye başlamaktadır.

Sırrı Efendi eserin yazımını, 5 Cemâziyelâhir 1298 / 4 Mayıs 1881 yılında yatsı ezanı okunurken tamamlamıştır.¹⁶⁵ Eserin tebyîz [temize çekme] işlemi, Atık

¹⁵⁴ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 176.

¹⁵⁵ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 7. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, **Ermekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehâ Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 37.

¹⁵⁶ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 176.

¹⁵⁷ Dul ve Yetimlerle ilgilenen daire.

¹⁵⁸ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁵⁹ Padişahların ve onlara mensub olan kişilerin bıraktıkları vakıflar.

¹⁶⁰ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁶¹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁶² Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁶³ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁶⁴ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁶⁵ Süleyman Sırrı, **Kifâyetü'l-Müntehâ Fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî**, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi Blm., nr. 4093'de ki müellif nushasının son sayfası.

Nişancı Mehmed Paşa Medresesinde 24 Zilhicce 1298 / 16 Kasım 1881 yılında, kuşluk vaktinde tamamlanmıştır.¹⁶⁶

Eser, İstanbul Matbaa-i Âmire’de 1312/1895 yılında basılmıştır. Eserin matbu nüshaları; Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, Byz. Devlet Kütüphanesi Velîyüddin Efendi ve Süleymâniye Kütüphanesi Kasîdecizâde bölümlerinde bulunmaktadır. Eserin mahtut nüshası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Velîyüddin Efendi Bölümü, numara 4093’ de yer almaktadır.

1.2.5.2. Teshîlü’l-Lehce ve’s-Sarf Fî Usûli’l-Mükâlemeti’l-‘Arabiyye

Hızlı ve kolay bir şekilde Arapça öğretmek amacıyla ders kitabı olarak yazılmıştır. Arapça-Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır. Toplamda ikiyüz beş sayfa olan eser, 150 dersten meydana gelmektedir. Dört sayfa ifâde-i mahsûsa, dört sayfa Mahmut Esad Efendi’nin takrîzi, bir sayfa ihtârât bölümü ve yüz doksan altı sayfa metin kısmı bulunmaktadır.

Eser’in iç kapağında “Eser-i Süleyman Sırrı, Meclîs-i Kebîr Maârif Âzâsından” kaydı yer almaktadır.¹⁶⁷

Sırrı Efendi eserin telîf sebebi olarak, daha evvel Arapça tadrîs ve tederrûs için birçok kitabın kaleme alındığını fakat bu alandaki boşluğun doldurulamadığını ifâde eder. Bunun gerekçesi olarakta bu vakte kadar tadrîs ve tederrûs için okunan kitapların Arapça kuralları tâlim amacıyla telîf ve tertîp olunduğunu, bu methoda da alıştırmaya ve mükâleme usullerine dikkat edilmeyerek terkedildiğini söyler.¹⁶⁸ Daha sonra kendisinin sarf ve Arapça kurallarını öğrenip, alıştırmaya ve konuşma usullerini anlamak için tadrîs ve tederrûs olunacak, kolay bir risale hazırlayıp, okuyanların Arapça konuşma, alıştırmaya yapma ve her türlü ibâreye vakıf olabilecek seviyeye gelebilecekleri ve Sultan Abdülhamit Han’dan gördüğü iltifât üzerine ona teşekkür mâhiyetinde hediye olmak üzere bu eseri kaleme aldığını beyan etmektedir.¹⁶⁹

Mahmut Esad Efendi de yazdığı takrizde Sırrı Efendi’nin bu gayeye uygun olarak eseri telîf ettiğini ve bu alıştırmaya usulü üzere yapılan ilk çalışmaların yabancı

¹⁶⁶ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 176.

¹⁶⁷ Süleyman Sırrı, Teshîlü’l-Lehce ve’s-Sarf Fî Usûli’l-Mükâlemeti’l-‘Arabiyye, İstanbul, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1325.

¹⁶⁸ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 4.

¹⁶⁹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 3-4.

dillerde başladığını, onların başarılı olmalarından sonra bizde de uygulandığını söyleyip bu usul üzere Arapça alanında **Müntehap** ve **Müşezzeb** gibi eserlerin telif edildiğini beyan etmektedir.¹⁷⁰ Ayrıca Sırrı Efendi'nin alıştırma usûlü üzere hazırladığı bu eserin faydalı olacağını ümit ettiğini ve bundan dolayı kendisine gıpta edenleri hoş karşılaması gerektiğini ifâde etmektedir.¹⁷¹

Sırrı Efendi, ihtârât (uyarılar) başlığı altında bu eseri okutacak hocaların dikkat etmesi gereken hususları zikretmiştir.¹⁷²

Eser iki kısım üzere tertip olunmuştur. Birinci kısım sarf hakkında olup 92 ders, ikinci kısım ise gerektiği miktarda nahiv konularına ait olup 58 dersten meydana gelmektedir.¹⁷³ Bu çalışma, dönemi için modern sayılacak bir tarzda hazırlanıp, konu anlatımı peşinden diyaloglar ve bol çevirili alıştırmalarıyla dikkatleri üzerine çekmektedir.¹⁷⁴

Eser, ders usûlü üzere tertip edilmiş olup 150 dersten meydana gelmektedir. Bu dersler genelde tatbîkât ve tercüme bölümlerinden oluşur. Tatbîkât bölümünde, derste işlenen konular Arapça okuma parçaları üzerinde uygulanır. Tercüme bölümünde ise ilgili Arapça metnin birebir kelime manasına yer verilmeden toplu manası aktarılır. Genel olarak derslerin bir tanesi konu anlatımı, diğeri uygulama şeklindedir. Sırrı Efendi tatbîkât için verdiği Arapça metinlerde, talebelere faydalı olacak değişik konular üzerinden misaller vermektedir.

Eserde fihrist, dipnot ve kaynakça bulunmamaktadır.

Eser, İstanbul'da 1316/1898-99 yılında Matbaa-i Âmire'de, 1325 yılında Şirket-i Mürettibiyye Matbaasın'da ve 1325/1907-8 yılında Tefeyyüz Kütaphanesinde

¹⁷⁰ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁷¹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 5-8.

¹⁷² Bu hususlar şunlardır: “Sarf ilminin bâbları talebeye güzelce ezberletmeli, Her bâb'ın veznî, mevzûnu, alâmeti, binâsı, mevzûnun tatbîki ve nasıl yapıldığı, aslî harfler ile zâid harflerin nasıl belirlendiğinin usûlü öğretilmeli, Emsile-i muhtelif ve emsile-i muttaride'den her birisinin bütün bâblardan çekimleri ve her kelimenin çekimi yapılan bâbın binasına göre ifâde edeceği manayı açıklamalı, Her tasrîfin altına yazılan kelimeleri, çekilen bâblardan hangi manalara geldiğini açıklayarak, zikreden kelimelerin manalarını ezberletmeli, Bu kelimelerden tertip olunan konuşma ibaresini açıklamalı ve uygulatmalı, Bu kelimelerin manasından yazılmış olan Türkçe ibâreyi Arapçaya, Arapça'yı da Türkçe söyleyerek ve uygulayarak usûl-ü mükâlemeye alıştırmalı.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁷³ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁷⁴ Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4.

olmak üzere üç defa basılmıştır.¹⁷⁵ Eserin matbu nüshaları; İsam, Edirne Selimiye, Süleymâniye Kütüphanesi İzmirli İ. Hakkı ve Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi bölümlerinde bulunmaktadır.

1.2.5.3. Hulâsatü'l-Efkâr 'Alâ Şerhi'l-'Alâka

Beyân ilmine ait bir çalışmadır. Mahmûd el-Antâkî'nin '**Alâkatü'l-Mecâz** adlı eserine Hâfız Seyyid Efendi tarafından yazılan şerhin hâşiyesi'dir.¹⁷⁶ Nitekim eserin iç kapağında bu husûsa değinilmiştir.¹⁷⁷ Eser, yüz on altı sayfa olup, Arapça olarak kaleme alınmıştır.

Eserin Sırrı Efendiye aidiyeti hususunda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü iç kapakta yer "Eser-i Sırrı" kaydı ile üçüncü sayfada ki "Rabbinin lutfuna muhtaç olan Süleyman Sırrı b. Abdullah Zühdü b. el-Hâc Hüseyin Hüsnü el-Ermenâkî şöyle der..." ibâresi bütün şüpheleri gidermektedir.

Sırrı Efendi, **Hulâsatü'l-Efkâr**'a başlarken besmele çekip hamd-ü senâda bulunduktan sonra Sultan Abdulhamid Han'a ve Şeyhü'lislâm Uryânî Zâde¹⁷⁸ (v. 1889) Efendiye dua edip kendini tanıtmaktadır.¹⁷⁹ Eserin sonunda ise "Allahın yardımıyla Mecâz-ı Mürselle ilgili bölümü tamamladım. 19 Şevval 1303 / 21 Temmuz 1886'da müsvedde olarak, 28 Ramazan 1304 / 20 HaZîrân 1887'de okunaklı, net bir kopyasını hazırladım. Meşgul olduğum için Ramazanın dışında yazmaya vakit bulamıyorum. Kendisine Furkân indirilen Efendimiz hürmetine rabbimden, "Müşâbehet" bölümünü de yazmamı nasip etmesini istiyorum. Hamd

¹⁷⁵ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 25.

¹⁷⁶ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4.

¹⁷⁷ Süleyman Sırrı, **Hulâsatü'l-Efkâr**, İstanbul 1305. Eserin iç kapağında şöyle yazmaktadır: "**Hulâsatü'l-Efkâr** adlı bu eser, Hâfız Seyyid Efendiye aid olan **Şerhu'l-'Alâka** adlı eserin hâşiyesi'dir."

¹⁷⁸ Ahmed Esad Efendi, 1814 yılında İstanbul'da doğdu. II. Mahmud dönemi kadılarından Mehmed Said Efendi'nin oğludur. Kilisli meşhur âlim Osman el-Uryânî'nin soyundan geldiği için Uryânîzâde lakabıyla anılır. Eyüp, Üsküdar, Edirne, Medine ve İstanbul kadılıklarında bulundu. Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yaptı. 1876'da bütün görevlerinden istifâ ederek sakin bir hayat yaşamak istedi. Fakat çok geçmeden Âyan Meclisi üyeliğine seçildi ve Şeyhülislâm Ahmed Muhtar Beyefendi'nin görevinden ayrılması üzerine 4 Aralık 1878'de Sultan Abdulhamid Han tarafından şeyhülislâm tâyin edildi. 17 Ocak 1889'da bu görevde iken vefât etti ve Eyüp'te Ebüssuûd Efendi hazîresi karşısındaki özel kabrine defnedildi. Daha sonra da üzerine bir türbe yapıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Esad Efendi, Uryânîzâde", **DİA**, c. XI, s. 346.

¹⁷⁹ Süleyman Sırrı, **Hulâsatü'l-Efkâr**, s. 2-3.

Allah’a, Selâm, onun seçkin kullarına olsun. ”¹⁸⁰ diyerek yoğunluğunu ve eserin devamını yazma arzusunu ifâde etmektedir.

Sırrı Efendi bu eseri kaleme aldığı tarihte Tetkik-i Müellefât-ı Şer‘iyye Meclisi azalığı görevini ifâ etmekteydi. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nde yoğun bir dini yayın faaliyeti vardı. Basılacak eserleri inceleyen Sırrı Efendi bu yoğunluk sebebiyle söz konusu dönemde fazla eser verememiştir. 1303 yılında tesvîdi tamamlanan **Hulâsatü’l-Efkâr**’dan sonraki ilk eserinin 1315 yılında basılan **Kenzü’l-‘Akâid** olduğunu düşünürsek bu yoğunluğu daha iyi anlayabiliriz. Nitekim bu yoğun çabaları ve üstün hizmetleri sebebiyle bu dönemde ilmî rütbesi hareket-i hârice terfî etmiş, 1310/1894 yılında Maarif Nezareti Encümen-i Teftiş ve Muâyene azalığına nakledilmiş, 1313/1895-6 yılında gümüş liyâkat madalyası ve dördüncü rütbeden Mecîdi Nişânı ile taltîf edilmiş ve 1314/1898 yılında memuriyetlerine ilave olarak Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne Kitâbü’n-Nikâh muallimliğine tâyin edilmiştir.¹⁸¹

Eserde ana metin parantez içine alınıp üstü çizilerek belli edilmiştir. Ayet ve hadîslerde sadece parantez içine alınarak belli edilirken eserde fihrist, dipnot ve kaynakçaya yer verilmemiştir.

Eser, İstanbul Mahmud Bey Matbaasında, 1305/1887 yılında basılmıştır. Eserin matbu nüshaları; Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, Byz. Devlet Kütüphanesi Velîyüddin Efendi ve Süleymâniye Kütüphanesi Kasîdecizâde bölümlerinde bulunmaktadır.

1.2.6. Fıkıh İle İlgili Eserleri

Sırrı Efendi fıkıhla ilgi yedi eser kaleme almıştır. Bunlar; **Hulâsatü’l-Muhtâreyn**, **Vesîletü’l-Felâh**, **Medhal-i Fıkıh**, **Keşf-i Bâl**, **Kitâbü’l-‘İbâdât**, **Îzâhu’l-Eşbâh** ve **Îzâhül-Hidâye** adlı eserlerdir.

Eserler hakkında geniş malumat, tezimizin ikinci bölümünde verilecektir.

¹⁸⁰ Süleyman Sırrı, **Hulâsatü’l-Efkâr**, s. 116.

¹⁸¹ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü’l-Müntehâ Alâ Kifâyeti’l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 26.

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN ESERLERİNİN KRONOLOJİSİ

ESERİN ADI	ESERİN TÜRÜ	BASIM TARİHİ
Kifâyetü'l-Müntehâ Fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî	Arap Dili	1298/1881'de yazılmış, 1312/1895'de basılmıştır
Esbâbü'l-Felâh	Tefsîr	1302/1884-5 (Basılmıştır)
Mi'yâru'l-Makâl	Mantık	1303/1885-6 (Basılmıştır)
Hulâsatü'l-Efkâr Alâ Şerhi'l-'Alâka	Arap Dili	1303/1886'da müsveddesi, 1304/1887'de tebyîzi tamamlanmış, 1305/1887-8'de basılmıştır
Kenzü'l-Akâid	Kelâm	1315/1897-98 (2 defa basılmıştır)
Teshîlü'l-Lehceti ve's-Sarf Fî Usûli'l-Mükâlemeti'l-Arabiyye	Arap Dili	1316/1898-99 (3 defa basılmıştır)
Miftâhu'l-Akâid	Kelâm	1321/1903-4 (Basılmıştır)
Hulâsatü'l-Muhtârayn	Fıkıh	1324/1906-7 (Basılmıştır)
Îzâhu'l-Eşbâh	Fıkıh	1326/1908 (Eserin sadece başından bir kısmı basılmıştır)
Vesîletü'l-Felâh	Fıkıh	1328-1329/ 1910-1911 (Basılmıştır)
Medhal-i Fıkıh	Fıkıh	1329/1911 (Basılmıştır)
Îzâhü'l-Hidâye	Fıkıh	1333/1914'de yazılması tamamlanmış, 1330/1911-12'de Kitâbü't-Tahâre kısmı basılmıştır
Mekâsıd-i Müniciye Fî Siyeri Fahri'n-Nübüvve	Hadîs	1340/1921-22'de tamamlanmış, fakat basılmamıştır
Tâcü'l-Mefârik Fî Îzâhi'l-Meşârik	Hadîs	1340/1922 tamamlanmış, fakat basılmamıştır

NOT: Musannifin akâid meseleleri hakkındaki “**Câmi‘u'l-Ahvâl**” adlı eserine ulaşamadı. Ayrıca fıkıh’la ilgili olan “**Keşf-i Bâl**” ve “**Kitâbü'l-İbâdât**” adlı eserlerinin de baskıları mevcut değildir.

İKİNCİ BÖLÜM
FIKHA DÂİR ESERLERİ

2. FIKHA DÂİR ESERLERİ

Tezimizin bu bölümünde Sırrı Efendi'nin fıkıh alanında kaleme aldığı **Vesîletü'l-Felâh**, **Keşf-i Bâl**, **Kitâbü'l-İbâdât**, **Medhal-i Fıkıh**, **Hulâsatu'l-Muhtârayn**, **Îzâhu'l-Eşbâh** ve **Îzâhü'l-Hidâye** adlı eserleri tanıtılacaktır.

Sırrı Efendi fıkıh alanında yedi eser kaleme almıştır. Bunlardan **Vesîletü'l-Felâh**, **Keşf-i Bâl** ve **Kitâbü'l-İbâdât** ilmihal tarzı diyebileceğimiz eserler olup temel seviyede ki itikâd ve ibadet meseleleri ele alınıp incelenmiştir. **Medhal-i Fıkıh**, fıkıha giriş amacıyla ders kitabı olarak kaleme alınan bir eserdir. İbadet meseleleri, fıkıh usûlu ve fıkıh tarihiyle ilgili bazı meselelerin incelendiği bir çalışmadır. **Hulâsatu'l-Muhtâreyn**, nikâhla ilgili meselelerin Hanefî fikhî özelinde **İbn-i Âbidîn** merkezli, maddeler halinde nakledildiği bir çalışmadır. **Îzâhu'l-Eşbâh**, İbn Nüceym'in (v. 970/1563) **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**'i, **Îzâhü'l-Hidâye** ise İmâm Merginânî'nin (v.593/1197) **el-Hidâye** adlı eseri üzerine yapılan birer şerh çalışmasıdır. Şimdi bu eserlerin sırasıyla tanıtımları yapılacaktır.

2.1. Vesîletü'l-Felâh

Eser Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi üzere kaleme alınmıştır. İlmihal konularının işlendiği¹⁸² eser toplamda üçyüz atmış dokuz sayfa olup 8 bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler; Akâid, Tahâret, Namaz, Oruç, Zekât, Hac, Kurban ve Fitre bahisleridir.¹⁸³ Eser'in bölümleri daha sonra müstakil olarak basılmıştır.¹⁸⁴ Ancak bu baskılarda fihrist bulunmaması ve son cilt olan Kitâbu'l-Hac'da toplu fihrist'in yer alması bunların müstakil olmayıp bir bütün olduğuna işaret etmektedir.

Eserin Sırrı Efendi'ye aidiyetinde şüphe yoktur. Çünkü eserin kapağında “Muharrir-i Dârülfünûn ve İstanbul Sultânîsî Ulûm-u Diniyye Muallimi Süleyman Sırrı” ibâresi yer almaktadır.

¹⁸² Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 3; Süleyman Sırrı, **Vesîletü'l-Felâh**, Dersaadet, 1328, s. 4.

¹⁸³ Eserin kapak kısmında şöyle yazmaktadır: “Mündericâtı Akâid, Tahâret, Namaz, Oruç, Zekât, Hac, Kurban ve Fitre”. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Vesîletü'l-Felâh**.

¹⁸⁴ Kurban ve Fitre bölümleri zekât kitabının sonuna eklenmiştir. Zekât kitabının 29 ile 34 sayfaları arası Fitre, 34 ile 39 sayfaları arası Kurban bölümüne aittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitâbü'z-Zekâh**, Dersaadet, 1329, s. 29-39.

Eser, ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Sırrı Efendi, **Vesîletü'l-Felâh**'ın "İfâde-i Mahsûsa" bölümünde bunu şu şekilde beyân etmektedir; "*İş bu ta'lim ve tadrîs [eğitim-öğretim] olunacak mesâil-i şer'iyyenin [dînî meselelerin] cümlesini öğrenip hıfz eylemek [ezberlemek] ve sağ oldukça muktezâlarıyla [gerektirdikleri şeylerle] amelin luzûmu [gerekliliği] beyândan müsteğnidir [açıklamaya ihtiyaç duymamaktadır].*"¹⁸⁵

Eserin üslûbunda ki kolaylık ve konuların akılda kalacak şekilde kısa ve öz tariflerle anlatılıp fazla uzatılmadan bitirilmesi bu amaca uygun olarak, ibtidâî talebeler için hazırlandığını göstermektedir.

Eserin ilk bölümü **Akâid** hakkında olup elli beş sayfadır. Bu bölümde; iman, islam, Allah (cc.)'in sıfatları, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, mucize, kerâmet, âhiret gününe iman, kabir azâbı, amel defteri, ibâdetin kısımları, edille-i şeriyye ve efâl-i mükellefîn gibi itikâdî ve şerî meseleler zikredilmiştir.¹⁸⁶

Eserin **Kitabu't-Tahâre** bölümü atmış dört sayfadır. Bu bölümde; dini ilimlerin neler olduğu, ibâdetlerin kısımları, tahâretin hükmü, sular, kuyuların hükümleri, abdestin rukünleri, abdest ve guslün vacipleri, guslün hükümleri, teyemmüm, mest, kadınların özel halleri, necâset ve kısımları gibi temizlikle ilgili meseleler zikredilmiştir.¹⁸⁷

Sırrı Efendi **Kitabu't-Tahâre**'yi diğer bölümlerden önce zikretme sebebini şu şekilde açıklamaktadır; "*İnsanın yaratılış gayesi Allaha kulluk olduğu için ilk önce ibâdeti zikretmek gerekir. İbadetler arasında da "namaz dinin direğidir" hadîsi muktezâsınca [gereğince] namaz önce gelmektedir. Aynı şekilde "namazın anahtarı-başlangıcı temizliktir. Onun haram kılıcısı tekbir, helal kılıcısı selamdır" hadîsi muktezâsınca [gereğince] tahâretin ilk önce bilinmesi gerekir.*"¹⁸⁸

Eserin **Kitabu's-Salâh** bölümü yüz yirmi altı sayfadır. Bu bölümde; beş vakit namazın hükümleri, namaz kılmamanın hükmü, namaz vakitleri, namazın kısımları, mekruh vakitler, hadesten ve necâsetten tahâret, setr-i avret, sinn-i avret, istikbâl-i kible, namazın rukünları, namazın sünnetleri, namazın âdaplari, namazı bozup

¹⁸⁵ Süleyman Sırrı, **Vesîletü'l-Felâh**, s. 4.

¹⁸⁶ Süleyman Sırrı, **Vesîletü'l-Felâh**, s. 3-54.

¹⁸⁷ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, Dersaadet, 1328, s. 3-64.

¹⁸⁸ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 7.

bozmayan şeyler, sefer namazı, Cuma namazı, bayram namazı, kaza namazının hükmü, iskât-ı salâtın hükmü, tilâvet secdesi, cenaze, telkin, defn ve şehîdin hükmü gibi klasik fıkıh kitaplarımızda yer alan ve bedeni ibâdetlerden sayılan namazla ilgili meseleler zikredilmiştir.¹⁸⁹

Eserin **Kitabü’z-Zekâh** bölümü otuz dokuz sayfadır. Sırrı Efendi, Kurban ve Fitre kitaplarını da bu bölümün sonuna eklemiştir. Bu bölümde; zekâtın hükümleri, havâici asliyye, ticârete niyetin hükmü, malların zekâtı, nakit paraların zekâtı, ticâret mallarının zekâtı, sâime’nin zekâtı, zekât verilmesi câiz olmayanlar, fitır ve hükümleri ile Kurban hükümleri gibi sadece mal ile alâkalı ibâdetlerle ilgili meseleler zikredilmiştir.¹⁹⁰

Sırrı Efendi bu bölümün aslında oruç bölümünden sonra açıklanması gerektiğini fakat Kurân-ı Kerim’de otuz iki yerde zekât ile namazın berâber zikredilmesi, zekâtın oruçtan evvel farz kılınması ve “İslam beş şey üzerine binâ edildi” hadîs-i şerîfinde namazdan sonra ikinci olarak zekâtın zikredilmesi sebebiyle namazdan sonra zekâtı beyân etmeyi uygun gördüğünü söylemektedir.¹⁹¹

Eserin **Kitâbü’s-Savm** bölümü otuz dokuz sayfadır. Bu bölümde; orucun tarifi, Ramazan orucu, nafile oruçlar, orucun bozulması, ikrâh durumunda oruç, fidye, iskât-ı savm, nezir oruçları ve itikâf gibi sırf bedenle alakalı olan oruç ibâdetiyle ilgili meseleler zikredilmiştir.¹⁹²

Eserin **Kitâbü’l-Hac** bölümü kırk altı sayfadır. Sırrı Efendi bu bölümün sonuna toplu fihrist eklemiştir.¹⁹³ Bu bölümde; ihrâm ve mîkat, haccın şartları, haccın rükunları, ızdıbâ, istilâm, remel, sa’y, mes’a, hervele, haccın vâcipleri, haccın sünnetleri, cezâlar, dem icâb eden cezâlar, tasadduk icâb eden cezâlar, ihramda mübâh olan şeyler, ihsâr, vekil hac ve Medine-i Münevvere ziyâret âdâbı gibi hem beden, hem de mal ile yapılan hac ibâdetiyle ilgili meseleler zikredilmiştir.¹⁹⁴

Sırrı Efendi **Vesîletü’l-Felâh**’ın hiçbir bölümünde dipnot kullanmamış ve kullanılan kaynaklara da işâret etmemiştir.

¹⁸⁹ Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] **Kitabu’s-Salâh**, Dersaadet, 1329, s. 3-126.

¹⁹⁰ Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] **Kitabü’z-Zekâh**, Dersaadet, 1329, s. 3-39.

¹⁹¹ Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] **Kitabü’z-Zekâh**, s. 3.

¹⁹² Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] **Kitabu’s-Savm**, Dersaadet, 1329, s. 3-39.

¹⁹³ Toplu fihrist, eserin 32-46 sayfaları arasında bulunmaktadır.

¹⁹⁴ Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] **Kitabu’l-Hac**, Dersaadet, 1329, s. 3-31.

Eserin **Akâid** ve **Kitabu't-Tahâre** bölümleri Dersaadet'te 1328/1910 yılında, **Kitabu's-Salâh**, **Kitabü'z-Zekâh**, **Kitâbü's-Savm** ve **Kitâbü'l-Hac** bölümleri ise Dersaadet'te 1329/1911 yılında basılmıştır. Fakat eserin telif tarihi daha önce olmalıdır. Çünkü eserin kapağında Sırrı Efendi'den “Dârülfünûn Ulûm-u Diniyye Muallimi” diye bahsedilmektedir. Sırrı Efendi bu sıfatı 1318/1900 yılında elde etmiştir. Aynı şekilde eserin basıldığı dönem, Sırrı Efendi'nin emekliliğe ayrıldığı dönemdir. Çünkü Sırrı Efendi, 1328/1910 yılında Dârülfünûn Muallimliği, 1329/1911 yılında ise İstanbul Sultânîsî Ulûm-u Diniyye Muallimliği görevinden emekliliğe ayrılmıştır.¹⁹⁵

2.2. Keşf-i Bâl

Türkçe olarak kaleme alınan **İlm-i Hâl-i Sağır**¹⁹⁶ adlı kitabın memzûc metotla yazılmış şerhidir.¹⁹⁷ Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi üzere kaleme alınan eser, yetmiş bir varak olup iki bâbdan meydana gelmektedir. Birinci bâb itikâd konuları, ikinci bab amel başlığı altında namaz, zekât, oruç, hac ve cihâd konularını içermektedir.

Eserin Sırrı Efendiye aidiyetinde şüphe yoktur. Çünkü eserin baş tarafında “Şârihi Beyâzîd Dersiâm Mûcizlerinden Sırrı Ermenâkî” ibaresi ve ilk sayfalarda yer alan “...*Bu fakîr-i ahkâr kî Süleyman Sırrı b. Abdullah el-Ermenâkî nâm-ı kem nâm... Eser-i celîl olarak **İlmihâl-i Sağır** üzere **Keşf-i Bâl** nâmında bir risâleciğiz tertîp olunup...*” ifâdeleri ve eserin son sayfasında Sırrı Efendi'nin mührü bulunmaktadır.

Eserde metnin üstü çizilerek şerhe karışmaması sağlanmıştır. Eserde fihrist, dipnot ve kaynakça bulunmamaktadır.

Eserin baskısı yapılmamıştır. Eserin müellif hattı ise, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Bölümü 4041 numarada bulunmaktadır.

¹⁹⁵ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 17-18.

¹⁹⁶ Eser hakkında Musa Alak, müellifinin açıklanmadığını söylemektedir. Mustafa Oral ise eserin Süleyman Hüsnü Paşa (v. 1892)'ya aid olduğunu zikretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4; Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 31.

¹⁹⁷ Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4.

2.3. Kitâbü'l-‘İbâdât

Eser Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi üzere kaleme alınmıştır. Yediyüz elli dokuz varak olup üç bin ikiyüz kırk iki mesele ihtivâ etmektedir. Bu meseleler ahkâm-ı şerîyye, fıkıhın mevzu, müctehidin ictihâdında isâbet ve hatası, Hanefî fıkıh âlimlerinin ilim silsilesi, İmâm-ı Âzam'ın menâkıbı, resmi müftî, telfik ve tabakâtü'l-fukahâ gibi usûlu fıkıh konuları ile tahâret, namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibadet konularıdır.

Eserin Sırrı Efendiye aidiyeti hususunda şüphe yoktur. Çünkü son sayfa ve fihrist'te Sırrı Efendi'nin mührü bulunmaktadır.

Sırrı Efendi, eseri Dârülfünûn talebelerine ders notu olarak hazırlamıştır.¹⁹⁸ Ayrıca ifâde-i mahsûsa bölümünde zikredildiğine göre eserin sadece okunması değil, yazılıp mütalaa edilmesi de arzulanmıştır.¹⁹⁹

Sırrı Efendi'nin bu eseri, muhtevasıyla **Vesîletü'l-Felâh**'a, üslûp ve metoduyla **Medhal-i Fıkıh** namlı eseriyle benzerlik gösmektedir. Ancak eserin, tahâret, namaz, zekât, oruç ve hac kitaplarındaki izahatlı anlatımı farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Kanaatimizce bu üç eserden ilk yazılan **Vesîletü'l-Felâh**'dır. **Medhal-i Fıkıh** ise bu iki eserin hulâsâsı gibidir.

Eserin baş tarafına kapsamlı ve kullanımı kolay bir fihrist eklenmiştir.

Eserin baskısı yapılmamıştır. Müellif hattı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi bölümü 3968 numarada bulunmaktadır.

¹⁹⁸ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4.

¹⁹⁹ Eserin ifâde-i mahsûsa bölümünde şu ifâdeler yer almaktadır: "Efendiler! Dârülfünûn'un usûl-u tedris ve tederrüsü [eğitim-öğretimi], müctehidîn-i izâm hazerâtının usûlu üzere iltizâm olunmuştur. Zîrâ onlar edille-i şerîyyeden bir delîlin, zâhir, nâs, müfesser, muhkem ve bunların mukâbili ve hâs ve âm ve cem', münker ve müevvel ve hakikat, mecâz, sarîh, kinâye ve ibâre, işâre, iktizâ delâleti gibi istimbât-ı ahkâmı medhali bulunan, ahkâm-ı lâzimesini nazar-ı fikir ve mulâhazaya alarak istinbât ve istihracla fikren tertip buyurdıkları mesâil-i, halaka-i tedrislerinde bulunan talebe-i ulûma takrîr buyurup onlarda öl vecihle sizin gibi defterlerine kayd edip yazarlardı. Onun için bi'l-umûm ulemâ-i dînin iftihârı ve bi'l-cümle mesâil-i diniyyenin menbai' intişârı bulunan İmâm-ı Âzam Hazretleri tarafından bi'l-fîl tahrîr ve te'lif olunmuş hiçbir eser bulunmadığı halde, cemî mesâil-i dîniyye ekseriyetle hep kendilerinden mervî ve menkul'dur. Binâen aleyh şu usûlun şâyân-ı teberrük ve istifâde olması beyandan müsteğnîdir. İnşâallahu Teâlâ bizde tedris ve tederrüsümüzde onların şu eserlerinden insilân ve iktifâ ile mazhar-ı fuyûzât-ı rûhâniyyeleri oluruz." Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Kitâbü'l-‘İbâdât**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Bölümü, No, 3968.

2.4. Medhal-i Fıkıh

Eser Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi üzere kaleme alınmıştır. Yüz yirmi sayfadan müteşekkil olup, ikiyüz atmış üç mesele ihtivâ etmektedir.²⁰⁰

Eserin kapağında “Müellifi İçellî Süleyman Sırrı” ibâresi yer almaktadır.

Sırrı Efendi eseri ders kitabı olarak hazırlamıştır.²⁰¹ Eserde, fıkıh tarihi, fıkıh usûlu, fıkıh ıstılahları ve benzeri konular ile temizlik, namaz, zekât, oruç, hac, itikâf, kurban ve cihad konularını işlemiştir.

Eser'in ilk yetmiş altı meselesi genel olarak; fikhın vaz' edicisi, fikhın vaz' ve tesîs edilme şekli, kaynağı, şer'î hükmü, fıkıh öğrenmenin fazileti, konusu, amacı, hakikatı, dört mezheb imâmı'nın metodu ve menkîbeleri, tabakât-ı fukahâ, fikhî meselelerin dereceleri ve bunların ahkâmı, resm-i müftî, alâmet-i iftâ, ictihâd bahisleri, telfikin hükmü, efâl-i mükellefin kısımları, ahkâm-ı şer'iyyenin kısımları, mahkûmun bih olan efâl-i mükellefin kısımları, sadece Allah hakkı olan efâl-i mükellefin kısımları, asıl ve halefin hükümleri gibi konuları ihtivâ etmektedir.²⁰²

Eserin geri kalan meseleleri ibâdet bahisleri olan temizlik, namaz, zekât, oruç, hac, itikâf, kurban ve cihad'la ilgili konuları içermektedir. Şöyle ki; eserin ilk 64 meselesi Kitâbu't-Tahâre başlığı altında temizlikle ilgili,²⁰³ sonraki 64 mesele Kitâbu's-Salâh başlığı altında namazla ilgili,²⁰⁴ sonraki 23 mesele Ahkâmu'z-Zekâh başlığı altında zekâtla ilgili,²⁰⁵ sonraki 10 mesele Ahkâmu's-Savm başlığı altında oruçla ilgili,²⁰⁶ devamındaki 18 mesele Ahkâmu'l-Hac başlığı altında hacle ilgili,²⁰⁷

²⁰⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, Kostantiniyye, Ebuzziyâ Matbaası, 1329, s. 120. Eserde zikredilen mesele adedi 263'dür. Ancak eserde 270 mesele bulunmaktadır. Sayfa 101'de 228. mesele yazılması gerekirken 222. mesele şeklinde yazılarak devam edilmiş ve 6 mesele numaralandırılmamıştır. Ayrıca sayfa 118'de de 259. mesele ifâdesi iki defa kullanılarak 1 mesele daha eksik numaralandırılmıştır.

²⁰¹ Sırrı Efendi eserin arka kapağında “Erbâb-ı mutâlea ve istifâde için ehem ve elzem olan bir eser” başlıklı yazısında şunları söylemektedir: “ ... Ve bi'l-cümle ahkâm-ı şer'iyyenin hikmet-i ameliyye ve nazariyye'ye tatbikî ve ibâdât ve ahlâk ve muâmelât ve ukûbât ve keffârâta müteallik gerek kelâm ve gerek fıkıh ve usûl-ü fıkha ait bi'l-cümle mebahis-i lâzimeyi hâvî olarak Darulfünûn Ulûm-u Diniyye şubesinde takrîr ve tedrîs olunup fıkıh ve usûl-ü fıkıh ve ilm-i kelâm okuyûp okutacak olanlara pek çok fâideyi müfid olan **Medhal-i Fıkıh** nâm-ı risâle bu kere matbaa-i Ebuzziyâ da suret-i nefise de tab' olunarak hakkaklar da Hafız Ömer Efendiye ve Hacı Şâkir Efendiye müracaatla birer tanesinin edinilmesi tavsiye olunur.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**.

²⁰² Eserin kapak kısmında “Mündericâtı” ifâdesinin altında bu başlıklar ayrıca zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 2-46.

²⁰³ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 46-66.

²⁰⁴ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 66- 89.

²⁰⁵ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 89-101.

²⁰⁶ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 101-105.

²⁰⁷ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 105-114.

bir mesele Ahkâmu'l-Îtikâf başlığı altında itikâfla ilgili,²⁰⁸ sonraki 9 mesele Ahkâm-u Dahâyâ başlığı altında kurbanla ilgili,²⁰⁹ son 5 mesele de Fezâil-i Cihâd başlığı altında cihadla ilgili²¹⁰ konuları ihtivâ etmektedir.

Sırrı Efendi, **Medhal-i Fıkıh** “Allah (cc.) yâr ve yardımcım olursa bundan sonra vakıf, vasiyyet, nikâh ve yeminler gibi ibâdât-ı iltizâmiye hakkında bu üslupla bir eser neşredeceğim” diyerek tamamlamıştır.²¹¹

Medhal-i Fıkıh tahâret, namaz, zekât, oruç, hac, itikâf ve kurbanla ilgili bölümleri, müellifin **Vesîletü'l-Felâh** ve **Kitâbü'l-İbâdât** adlı eserlerinin içeriğiyle benzerlik göstermektedir. Yaptığımız karşılaştırma sonucu meselelerin **Medhal-i Fıkıh**'da daha veciz bir anlatımla sunulduğunu, bunun için de **Medhal-i Fıkıh**'ın telîfinde **Vesîletü'l-Felâh**'ın ilgili bölümlerinden istifade edildiğini düşünmekteyiz. Ayrıca Sırrı Efendi'nin **Medhal-i Fıkıh** adlı eserini, ilk 76 meselede incelediği fıkıh tarihi, fıkıh usûlu, fıkıh ıstılahları ve benzeri konular için hazırladığını daha sonrada **Vesîletü'l-Felâh**'ın konularını maddeleştirerek ilâve ettiği kanaatindeyiz. Eserin iç kapağında yer alan “Mündericâtı” [İçindekiler] kısmında bahsettiğimiz fıkıh tarihi, fıkıh usûlu, fıkıh ıstılahları gibi konuların uzunca zikredilmesi ve diğer konuların ise sadece birkaç kelime ile özetlenmesi, ilgi yerlerdeki konuların **Vesîletü'l-Felâh**'taki ifâdeler ile neredeyse bire bir aynı şekilde nakledilmesi bizi bu düşünceye sevketmektedir.

Sırrı Efendi **Medhal-i Fıkıh**'da şiirlerden istifade etmiştir.²¹² İhtiyaç duyulan yerlerde meseleleri maddeleştirmiş²¹³ ve dipnotlar²¹⁴ kullanarak anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Eserde kullanılan ayet ve hadîslerin numara ve kaynakları gösterilmemiş, fihrist de eklenmemiştir. Sadece iç kapakta “Mündericâtı [İçindekiler]” ibâresiyle, sayfa numarası verilmeden eserin genel olarak içeriği zikredilmiştir.

Eserde kullanılan kaynaklar yer yer zikredilmiştir. Mesela **Sirâciyye**,²¹⁵ **Bahr**,²¹⁶ **Muzmarât**,²¹⁷ **Hâşiye-i Pezdevî**,²¹⁸ **Fetâvây-ı Remliyye**,²¹⁹ **Münye**

²⁰⁸ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 114-115.

²⁰⁹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 115-118.

²¹⁰ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 118-120.

²¹¹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 120.

²¹² Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 2-4; 19-20; 48; 50; 67; 75; 119.

²¹³ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 10; 12; 37-38; 59; 80-82; 85; 108; 111.

²¹⁴ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 23; 29-30; 34; 41; 91; 102.

Şerhi,²²⁰ Tahtâvî,²²¹ Dürü'l-Muhtâr,²²² Reddû'l-Muhtâr,²²³ Ferâidü'l-Behiyye,²²⁴ Tahrîr,²²⁵ Eşbâh ve Nezâir,²²⁶ Mîzân,²²⁷ Zehîre,²²⁸ Hulâsa²²⁹ ve kendi eseri İzâhu'l-Eşbâh²³⁰ bunlardan bazısıdır. Sırrı Efendi bazen de kaynak zikretmeyip “kütüb-ü mevsûka'nın beyânına göre”²³¹ ifâdesini kullanmıştır.

Eser, İstanbul'da 1329 yılında Ebuzziyâ Matbaasında basılmıştır. Eser'in matbu nüshaları; İsam, Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şry., Süleymâniye Kütüphanesi Celal Ökten, İd Mehmed Efendi ve İzmirli İ. Hakkı bölümlerinde bulunmaktadır.

2.5. Hulâsatü'l-Muhtârayn

Hanefî fikhî üzerine evlenme ve boşanma konularını içeren bir çalışmadır. Osmanlıca/Osmanlı Türkçesi üzerine kaleme alınmıştır. Yüz otuz sayfadan meydana gelmekte olup dört sayfa fihrist ve yüz yirmi altı sayfa metin kısmı'dır.

Eser'in iç kapağında “Kütüb-i dîniyye ve şer'îyye tedkîk heyeti reisi Süleyman Sırrı” ifâdesi yer almaktadır.

Eser, Mekteb-i Hukuk öğrencileri için kaleme alınmıştır. Şöyle ki; Sırrı Efendi “İfâde-i Mahsûsa” bölümünde, Mektebe-i Hukuk hakkında övgüyle bahsetmekte fakat o vakte kadar kanûn-u izdivâc (aile hukuku) hususunda yeterli bir çalışmanın bulunmayışının bir noksanlık olduğunu ve bunu giderme niyetiyle²³² İbn Âbidîn'in

²¹⁵Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 13.

²¹⁶Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 13.

²¹⁷Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 13.

²¹⁸Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 14.

²¹⁹Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 14.

²²⁰Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 14.

²²¹Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15.

²²²Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15.

²²³Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15.

²²⁴Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15.

²²⁵Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15.

²²⁶Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15.

²²⁷ “Mîzân'dan naklen Telvîh'in beyânına göre...” şeklinde geçmektedir. Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 33

²²⁸ “Zehîre'nin kurban bahsinde beyânına göre...” şeklinde geçmektedir. Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 116.

²²⁹ “Hulâsa'nın beyânına göre...” şeklinde geçmektedir. Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 116.

²³⁰Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15; 17.

²³¹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 3; 8.

²³²Süleyman Sırrı, **Hulâsatü'l-Muhtâreyn**, s. 4-5.

Reddü'l-Muhtâr adlı eserini esas alarak bu çalışmayı hazırladığını beyan etmektedir.²³³

Eser, kanaatimizce **Mecelle** uslubunda, aile hukuku alanında ihtiyaç duyulan kanunların hazırlanması için kaleme alınmıştır. Bu özelliğiyle aile hukuku alanında yapılan ilk çalışmalardandır. Çünkü o dönemde hazırlanan **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye** içerisinde aile hukûkuna yer verilmemiştir. Bu ihtiyaç ancak 1917 tarihinde bir kararnâme ile karşılanmıştır. Bu kararnâme 157 maddeden oluşan **Hukuk-ı Âile Kararnâmesi**'dir.²³⁴ Görüldüğü üzere Sırrı Efendi bu ihtiyacı gidermek için **Hukuk-ı Âile Kararnâmesi** yayınlanmadan yaklaşık on sene evvel, Hanefî mezhebi merkezli olarak İbn Âbidîn'in **Reddü'l-Muhtâr** adlı eserini esas alıp **Hulâsatü'l-Muhtârayn**'i hazırlamıştır.

Sırrı Efendi, eserin başında İfâde-i Mahsûsa bölümünde “*Efendiler! İş bu tederîs ve tederrüsü sadedinde bulunduğumuz emr-i nikâh tekâlîf-i şer‘iyye-i ‘ameliyyeden vücûhu ‘adîde ile mümtâz ve her ferde tahsîl ve taallümü lâıyk bir emr-i lâzım ve ‘l-ıhrâzdır*”²³⁵ demektedir. Bu sözlerinden onun 1316/1898 yılında göreve başlamış olduğu Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne’ki kitâbü’n-nikâh muallimliği sırasında bu eseri telîf ettiğini anlamaktayız.²³⁶

Eser, aile hukukuyla ilgili yedi ana başlık üzere tertip edilmiştir. Bunlar; **Nikâh, Mehîr, Cihâz** [çeyiz], **Talâk**[boşama], [bu bölümde Talâk, Fesih ve Mütâreke konuları beraber işlenmiş] **İddet, Hidâne** [çocuğa bakma], **Nafaka** ve **Ahkâm-ı ehl-i zimmet**’tir.

Eserde her paragrafin sonunda **İbn-i Âbidîn**’in sayfa numaraları verilmiştir. Ayrıca işlenen konular kısımlara ayrılmış ve numaralandırılmıştır.²³⁷ Eserde **İbn-i**

²³³ Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 3. Bu husus eserin iç kapağında şu şekilde yer almaktadır. “Başlıca mündericât-ı Nikâh, mehîr, cihâz (çeyiz), talâk, fesh, mütâreke, hidâne (çocuğa bakma), nafaka, iddet-i mesâile’dir. Bahsi hitâmındaki (konu sonundaki) rakamlar, şîrket basması olan **İbn-i Âbidîn**’in sayfa numaralarına işârettir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Hulâsatü'l-Muhtâreyn**, Dersaadet’te, 1324, s.4-5.

²³⁴ Hayrettin Karaman, **İslam Hukuk Tarihi**, İstanbul, 2012, s. 303.

²³⁵ Süleyman Sırrı, **Hulâsatü'l-Muhtâreyn**, s. 2.

²³⁶ Mustafa Oral, **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, s. 30.

²³⁷ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 9; 11.

Âbidîn'den başka kaynaklar da kullanılmıştır. Bunlar; **Mirât**,²³⁸ **Mevkûfât**,²³⁹ **Dâmat**²⁴⁰ ve **Mültekâ**'dır.²⁴¹

Fihrist, eserin baş tarafında yer almaktadır. Eserin bazı yerlerinde dipnot kullanılmıştır.²⁴²

Eser, Dersaadet'te, 1324/1906-7 yılında basılmıştır. Eserin matbu nüshaları; İsam, Süleymâniye Kütüphanesi İzmirli İ. Hakkı, Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi ve Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şry. bölümlerinde bulunmaktadır.

2.6. İzâhu'l-Eşbâh

Zeynüddin İbn Nüceym²⁴³ (v. 970/1563)'in küllî kaideler hakkında yazdığı **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**²⁴⁴ adlı eserinin izahlı tercümesi²⁴⁵ olduğu beyan edilse de kanaatimizce şerhî'dir.

²³⁸ Süleymen Sırrı, **a.g.e.**, s. 7.

²³⁹ Süleymen Sırrı, **a.g.e.**, s. 50.

²⁴⁰ Süleymen Sırrı, **a.g.e.**, s. 115.

²⁴¹ Süleymen Sırrı, **a.g.e.**, s. 116.

²⁴² Süleymen Sırrı, **a.g.e.**, s. 7; 43; 54; 64; 70; 72; 99; 103; 107; 114.

²⁴³ Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî, Hanefî fıkıh âlimi'dir. 926/1520 yılında Kahire'de dünyaya geldi. Dönemin meşhur âlimlerinden ders aldı. Erken yaşta fetv ve ders vermeye başlayıp döneminde Mısır'ın önde gelen Hanefî âlimlerinden biri oldu. Tasavvufa da yönelen İbn Nüceym, Şeyh Süleyman el-Hudayrî vasıtasıyla tarikata intisâp etti. 953/1547 yılında hacca gitti. Birçok talebe yetiştirdi. Bunlar arasında **Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâradlı** eserin müellifi Şemsüddin Muhammed b. Abdullah et-Timûrtaşî el-Gazzî el-Hanefî (v. 1004/1595)'de bulunmaktadır. İbn Nüceym, 8 Receb 970 / 3 Mart 1563 tarihinde Kahire'de vefât etti ve Sükeyne bint Hüseyin b. Ali'nin kabri yakınında defnedildi. İbn Nüceym'in eserlerinden bazıları şunlardır: **el-Hidâye** üzerine bir ta'lika, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, **el-Bahrü'r-Râik**, **er-Resâilü'z-Zeyniyye**, **Fethu'l-Gaffâr Fî Şerhi'l-Menâr**, **el-Fetâva'z-Zeyniyye** (**Fetâvâ İbn Nüceym**) ile **el-Fevâidü'z-Zeyniyye Fî Mezhebi (Fıkhi)'l-Hanefiyye**. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, "İbn Nüceym, Zeynüddin", **DİA**, c. XX, s. 236-237; Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 254-256; Ghawsodin Tahiry, **Zeynüddin (v. 970/1653) İbn Nüceym'in Hâşiyetü Ala Câmi'i'l-Fusûleyn Adlı Eserinin Tahkîk ve Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016, s. 21-41.

²⁴⁴ Zeynüddin İbn Nüceym (ö. 970/1563)'in İslâm hukukundaki küllî kaideleri ve benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümleri konu alan eseri'dir. İslâm hukukunda ve özellikle Hanefî mezhebinde bu adla anılan eserlerin en meşhurlarındandır. Ebû Tâhir ed-Debbâs, Kerhî, Debûsî, Ebû Hafs en-Nesefî gibi âlimler küllî kaideleri tesbit için çalışma yapmışlarsa da bu alandaki en dikkate değer çalışma İbn Nüceym tarafından gerçekleştirilmiştir. İbn Nüceym, Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin **Kenzü'd-Dekâik**'i üzerine yazmış olduğu **el-Bahrü'r-Râik** adlı şerhin fâsid satış akdiyle ilgili bölümünü temize çekerken İslâm hukukunun genel hükümlerini toplamaya karar vermiş ve kendi ifâdesine göre ilk olarak 500 genel hüküm tesbit ederek bunları **el-Fevâidü'z-Zeyniyye Fî Fihhi'l-Hanefiyye** adını verdiği kitapta toplamıştı. Daha sonra bu çalışmasını sürdürerek **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**'i kaleme almıştır. Altı ayda yazılan kitap İbn Nüceym'in son eseri olup hukuka dair çalışmalarla geçen bir ömrün birikiminden ibarettir. İbn Nüceym eserini hazırlarken büyük ölçüde Şâfiî fakihî İbnü's-Sübkî (v. 771/1370)'nin aynı adla anılan kitabından faydalanmıştır. Gerekçe olarakta Hanefî hukukçularının İbnü's-Sübkî'nin eserine benzer bir çalışma yapmadıklarını, kendisinin bu boşluğu doldurmak üzere **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**'i kaleme aldığını ifâde etmektedir. Eser yedi

Osmanlıca/Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan eser, 6 yılda telif edilmiştir.²⁴⁶ 5 cilt olarak hazırlanan eser toplamda ikibin dörtyüz yirmi beş sayfa olup birinci cilt dörtyüz seksen yedi, ikinci cilt beşyüz on beş, üçüncü cilt beşyüz on beş, dördüncü cilt üçyüz doksan ve beşinci cilt beşyüz on beş sayfadır.²⁴⁷

Eser'in ilk ve son sayfalarında bulunan Sırrı Efendi'nin mührü, aidiyet hususundaki şüpheleri gidermektedir.

Eserde, konular mesele mesele îzâh edilmiş ve numaralandırılmıştır. Eserde, 4896 mesele bulunmaktadır.

Sırrı Efendi eserin telif sebebi olarak, Osmanlı'da uygulanan **Mecelle**'nin ve diğer İslam memleketlerinde hazırlanan kanunların başlıca dayanağı olması sebebiyle **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**'i şerh etmeyi tercih ettiğini söylemektedir. **Mecelle**'de sadece muâmelât'tan buyu', icâre, kefâlet, havâle, rehin, emânet, hibe, gasb, hacr, ikrâh, şuf'a, şirket, vekâlet, sulh, ibrâ, ikrâr, dâva, beyyinât ve kazâ kısımlarının bulunduğunu, telif ettiği bu eserde ise zikredilen konularla beraber bil-cümle ibâdât, muâmelât, cinâyât, ukûbât, eyman, vasâyâ, evkâf, nikâh, talâk ve benzeri efâl-i mükellefe ait fikhî meselelerin küllî kaideleriyle beraber yedi fenne daha şâmil olduğunu ifade etmektedir. **El-Eşbâh ve'n-Nezâir**'in fıkıh alanında deniz gibi

bölümden (fen) oluşmaktadır. Birinci bölümünde küllî kaideler yer alır. İkinci bölüm daha önce yazmış olduğu "**Fevâid**"e ayrılmaktadır. Üçüncü bölüm ehliyet, ehliyet arızaları gibi İslâm hukukunda çokça karşılaşılan meseleleri ihtiva etmektedir. Dördüncü bölüm bir nevi bilmece (elgâz) tarzında fikhî sorulara ve cevaplarına ayrılmıştır. Beşinci bölüm hiyel, altıncı bölüm furûk hakkındadır. Eserin yedinci bölümü bazı Hanefî hukukçularının fikhî konularla ilgili hâtıra ve menkıbelerine ayrılmıştır. Eser üzerinde birçok şerh, hâşiye ve ta'lik yazılmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: Ahmed b. Muhammed el-Hamevî **Gamzû Uyûni'l-Besâir (el-Eşbâh** üzerine yapılmış şerhlerin en meşhurdur), İbn Gânim el-Makdisî **Hâşiyetü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir**, İbn Habîb el-Gazzî **Tenvîrü'l-Besâir**, Hayreddin er-Remlî **Nüzhetü'n-Nevâzir Ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir**, İbn Âbidîn **Nüzhetü'n-Nevâzir Ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir** ve **Refu'l-İştibâh An İbâreti'l-Eşbâh** ile Muhammed Ebü'l-Feth el-Hanefî **İthâfü'l-Ebsâr ve'l-Besâir Bi-Tebvîbi Kitabi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir**. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Bakır, "el-Eşbâh ve'n-Nezâir", **DİA**, c. XI, s. 458-459; Ghawsodin Tahiry, **Zeynüddin (V. 970/1653) İbn Nuceym'in Hâşiyetü Ala Câmi'i'l-Fusûleyn Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016, s. 33-39; Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 255; İsmail Acar, "İbn Nuceym'in Hayatı ve Eserleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 13, 2001, s. 118-120; Ahmet Özel, "İbn Nuceym (Hayatı ve Eserleri)", **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**, sy. 3 (f. 1-2), 1979, s. 370-371.

²⁴⁵ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 3.

²⁴⁶ Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Eşbâh**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, c. I, no, 3963. Müellif nüshası'nın son sayfası.

²⁴⁷ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 3.

olduğunu ve istifâde etmek isteyenler için numaralandırıp **Mecelle** tarzında tertîp ve îzâh ettiğini beyan etmektedir.²⁴⁸

Sırrı Efendi eser'in mukaddimesinde besmele, hamdele ve salvele'den sonra ilmin kısımlarını beyân eder. Allah'ın rahmetini celb eden ve Ahiret'te sahibini kurtuluşa ulaştıracak olan ilmin, ulûm-u şeriyye, ulûm-u akliyye, ulûm-u edebiyye ve ulûm-u riyâziyye olduğunu söyleyip bunların kısımlarını açıklar. Ulûm-u şeriyye'nin, ilm-i tevhid, ilm-i tefsir, ilm-i hadis ve ilm-i fıkıh'dan ibâret olduğunu, ulûm-u akliyye'nin, mantık, cedel, usûl-ü dîn, usûl-ü fıkıh, ilm-i tabiî, ilm-i mîkât, ilm-i felsefe, kimya gibi bir takım fenler olduğunu, ulûm-u edebiyye'nin, luğat, sarf, iştikâk, nahiv, meânî, beyân, bedî', arûz, şiir, kâfiye, nesir, kitâbet, kırâat ve muhâdarat-ı tarih'ten meydana geldiğini, ulûm-u riyâziyye'nin ise hesâp, cebir, hendese, mûsikî, tasavvuf, siyâset-i medeniyye gibi kısımlara ayrıldığını beyan eder. Mukaddimeyi sonlandırırken eserde, ulûm-u şeriyye'den olan ilm-i fıkıh'ın diğer ilimlere nisbetle üstünlüğü, şerefi, kâideleri, mertebeleri, mevzû ve gâyesi gibi konuların îzâh edileceğini bildirerek tamamlar.²⁴⁹

Sırrı Efendi **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**'in metnini, ilk sayfalarda üstünü çizerek ilerleyen sayfalarda ise parantez içine alarak belli etmiştir. Ayrıca **Îzâhu'l-Eşbâh**'ın farklı yerlerinde **Medhal-i Fıkıh** namlı eserine atıfta bulunmuş ve eserin son tarafına kitabın tamamının toplu fihristini eklemiştir.

Eserin sadece baş tarafından 64 sayfalık bir kısmı İstanbul'da 1326/1928 yılında basılabiliştir. Eserin mahtut nüshaları, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümünde yer almaktadır. Birinci cilt 3963, ikinci cilt 3964, üçüncü cilt 3965, dördüncü cilt 3966, beşinci cilt 3967 numarada kayıtlıdır.

²⁴⁸ Eserin te'lif sebebi hakkında Tembih başlığı altında şunlar zikredilmektedir: “Îzâhı sadedinde bulunduğumuz işbu **Eşbâh ve Nezâir** nâm-ı eser, muhâkem-i Şeriyye ve Nizâmiyyede, kânûn-u hukûk ittihâz olunan **Mecelle**'nin belki bir cümle milel-i müstemidde'nin kânûn-u medenîlerinin başlıca me'hazi hükmünde olup, **Mecelle**'de yalnız muâmelât kısmı'nın buyu' ve icâre ve kefâlet ve havâle ve rehin ve emânet ve hibe ve gasb ve hacr ve ikrâh ve şuf'a ve şirket ve vekâlet ve sulh ve ibrâ ve ikrâr ve da'va ve beyyinât ve kazâ kısımları alınarak mündericâtı bunların hükümlerine münhasır olduğu halde, bu eserimizde onlar ile beraber gerek resâil ve gerek mesâil bil-cümle ebvâb-ı ibâdât ve muâmelât ve cinâyât ve ukûbât ve eyâmân ve vasâyâ ve evkâf ve nikâh ve talâk emsali bil-cümle efâl-i mükellefe müteallik mebâhis-i lâzime ve fûnûn-ü sâiret-i fikhiyyenin kavâid-i külliye ve mesâil-i feriyyesini câmi' olarak yedi fenni müstemil ve fenn-i fıkıh da tebahhur ve ihtisâsı mütekeffil bir eser olup hakkıyla ifâde ve istifâdeyi teshîl için ebhâs-ı sâbıkayı lâhikaye ve lâhikayı sâbıkaya numaralarıyla zapt ederek, **Mecelle** tarzında tertîp ve îzâh olunmuştur.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Eşbâh**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, c. I, no, 3963. Müellif nüshası 12. mesele.

²⁴⁹ Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Eşbâh**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, c. I, no, 3963. Müellif nüshası, mukaddime.

2.7. İzâhü'l-Hidâye

Burhâneddin el-Mergînânî'nin (v.593/1197) Hanefî fıkına dair kaleme aldığı meşhur **el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî**²⁵⁰ adlı eserin Osmanlıca/Osmanlı Türkçesiyle yapılan şerhidir.²⁵¹

Eserin **Kitabu't-Tahâre** ile **Kitâbu's-Salâh** bölümünden bir kısmı, İstanbul Hukuk Matbaasında, 1330/1911-12 yılında basılmıştır. Eserin diğer bölümleri Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi bölümünde bulunmaktadır.

Eser, toplamda beş bin üçyüz sekiz sayfa olup 26 defterden meydana gelmektedir. 8 cilt halinde hazırlanmıştır. Birinci cilt yediyüz seksen dokuz, ikinci cilt yediyüz onbeş, üçüncü cilt yediyüz on sekiz, dördüncü cilt altıyüz yetmiş iki, beşinci cilt yediyüz yirmi dokuz, altıncı cilt beşyüz yirmi dört, yedinci cilt beşyüz yirmi bir, ve sekizinci cilt altıyüz kırk sayfadır.

Eserin Sırrı Efendiye aidiyeti hususunda şüphe yoktur. Çünkü eserin iç kapağında “müellifi Dârülfünûn-i Osmânî Ulûm-u Şeriyye Şubesi Fıkıh muallimi Süleyman Sırrı” ifâdesi²⁵² yer almakta ve mahtut nüshanın sonunda Sırrı Efendi'nin mührü bulunmaktadır.²⁵³ Ayrıca eserin dibâcesinde “Süleyman Sırrı bin Abdullah bin el-hâc Hüseyin Hüsnü el-Ermenâkî” ibâresi de mevcuttur.²⁵⁴

Eserin son tarafına kitabın tamamının toplu fihristi eklenmiş olup, 20 Muharrem 1333 / 9 Aralık 1914 Çarşamba günü tamamlandığı zikredilmiştir.

Sırrı Efendi eserinde, meselelerin anlaşılması için, “Tenbîh”²⁵⁵, “semere-i hilâf”²⁵⁶ ve “hakikat-i hilâf”²⁵⁷ gibi başlıklar kullanmış ve yer yer dipnotlar vermiştir.²⁵⁸

²⁵⁰ Bundan sonra **el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî** isimli eser **Hidâye** şeklinde ifâde edilecektir.

²⁵¹ Musa Alak bu eserin **el-Hidâye**'nin izahlı tercümesi olduğunu söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 3.

²⁵² Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, Dersaadet, 1330, s. 1 ve iç kapak.

²⁵³ Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi Blm., nr. 3955, vr. 741.

²⁵⁴ Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, vr. 742.

²⁵⁵ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 6; 19.

²⁵⁶ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 70; 87.

²⁵⁷ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 239.

²⁵⁸ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 4-6; 17-18; 169; 183.

Eserde, meselelerin anlaşılmasına yardımcı olmak için ihtiyaç duyulan yerler maddeleştirilmiş,²⁵⁹ şiirlerden istifade edilmiştir.²⁶⁰ Eserde zikredilen ayet ve hadîslerin kaynakları ise belirtilmemiştir.

Eser'in matbu nüshaları; Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi bölümü, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şry. bölümü ve Süleymâniye Kütüphanesi İzmirli İsmail Hakkı bölümünde bulunmaktadır.

Eserin mahtut nüshaları ise, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümünde yer almaktadır. Birinci cilt 3955, ikinci cilt 3956, üçüncü cilt 3957, dördüncü cilt 3958, beşinci cilt 3959, altıncı cilt 3960, yedinci cilt 3961, sekizinci cilt 3962 numarada kayıtlıdır.

Sırrı Efendi'nin bu eserini incelerken ilk olarak bu çalışmanın bir tercüme faaliyeti mi yoksa bir şerh çalışması mı olduğu sorusuna cevap aradık. Yaptığımız araştırma sonucunda **Îzâhü'l-Hidâye**'nin bir şerh çalışması olduğu kanaatine vardık. Bunun üzerine Sırrı Efendi'nin Osmanlı dönemi **son Hidâye şârihi** olduğunu ve eseri **Îzâhü'l-Hidâye**'nin de **son Hidâye şerhi** olduğunu ispat etmek gayesiyle, eserin tanıtımında **Îzâhü'l-Hidâye**'nin telîf sebebini, **Hidâye** ile konu tertîbinin karşılaştırılmasını ve **Îzâhü'l-Hidâye**'nin özelliklerini başlıklar altında değerlendirmeyi uygun gördük.

2.7.1. **Îzâhü'l-Hidâye**'nin Telîf Sebebi

Îzâhü'l-Hidâye, Burhâneddin el-Mergînânî'nin (v.593/1197) Hanefî fıkhnı dair kaleme aldığı meşhur **Hidâye** adlı eser üzerine Osmanlıca/Osmanlı Türkçesiyle Sırrı Efendi tarafından yapılan bir şerh çalışmasıdır. **Hidâye** müellifi Mergînânî (v.593/1197), hakkında birçok ilmi çalışma²⁶¹ bulunan bir âlim olup kitabı da, üzerine pek çok ilmi çalışmaların yapıldığı bir kaynak eserdir.

²⁵⁹ Süleyman Sırrı a.g.e., s. 82; 62; 65-66; 90; 122; 172; 245.

²⁶⁰ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 103; 271.

²⁶¹ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâi**, Lübnan, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, 2004, c. II, s. 2745; Muhammed el-Kureşî **el-Cevâhirü'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye**, Hicr, 1993, c. II, s. 627-629; Abdullah İbn Kutluboğa, **Tâcü't-Terâcim fî Tabakâti'l-Hanefiyye**, Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1992, s. 206-207; Ebu'l-Hayr İsamüddin Taşköprüzâde Ahmed Efendi, **Miftahü's-Saâde Ve Misbahü's-Siyade Fî Mevzuati'l-Ulûm**, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985, c. II, s. 236-246; Alâuddîn Ali b. Emrullah el-Hâmîdî Kınalızâde, **Tabakâtü'l-Hanefiyye**, Bağdat, 2005, c. II, s. 159-161; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, **Ketâibü A'lamü'l-Ahyâr Min Fukahâ-i Mezhebi'n-Nu'mânî'l-Muhtâr**, Süleymâniye Ktp., Reisülküttab, nr. 690, v. 170b, s. 203-206; Hacı Halîfe Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünûn**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, c. II, s.

Sırrı Efendi, yaşadığı dönemde hazırlanan **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**²⁶² adlı çalışmadan çok etkilenmiştir. Bu etkilenmenin sebebi olarak **Mecelle**’nin külli kaideleri kendisinde toplaması ve sadece Hanefî mezhebi özelinde hazırlanması gösterilebilir.

Sırrı Efendi, **Mecelle**’nin mükemmel bir çalışma olduğunu fakat sadece muamelâtla ilgilenmesi sebebiyle yetersiz kaldığını düşünmekteydi. Bunun içinde ilk önce fikhî meselelerin küllî kaideleriyle beraber yedi fenne daha şâmil olduğunu ifade ettiği **el-Eşbâh ve’n-Nezâir** adlı eseri **Mecelle** vâri şerh etmek için **İzahu’l-Eşbâh**’ı kaleme almıştır. **İzahu’l-Eşbâh**’ı tamamladıktan sonrada **Mecelle**’nin kaynaklarından olması nedeniyle **Hidaye**’yi şerh etmek üzere **Îzâhü’l-Hidâye**’yi kaleme aldığını **Îzâhü’l-Hidâye**’nin dibâcesinde dile getirmektedir.

2032-2040; Ebu’l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, **el-Fevâidü’l-Behiyye fî Terâcimi’l-Hanefiyye**, Kâhire, Dâru’l-Kitâbil İslâmî, s. 141-144; Hayreddin Ziriklî, **el-A’lâm: Kamusu Terâcimi li-Eşheri’r-Ricâl ve’n-Nisâ Mine’l-Arab ve’l-Müste’ribîn ve’l-Müste’rikîn**, Beyrut, Dâru’l-İlm Li’l-Melâyîn, 2002. c. IV, s. 266; Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1985, c.I, s. 342; Bağdatlı İsmâil Paşa, **Hediyyetü’l-Ârifin Esmâü’l-Müellifin ve Âsârü’l-Musannifin**, İstanbul, 1951, c. I, s. 702; Muhammed Zuhayli, **Merciu’l-Ulûmî’l-İslamiyye -Ta’rîfehâ - Târîhahâ - Eimmetehâ - Ulemâehâ - Mesadirahâ - Kutubehâ**, Dimaşk, Dâru’l-Ma’rife, 2005, s. 390; Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 86-88; Said Nuri Akgündüz, **el-Mergînânî’nin el-Hidâye Adlı Eserinde İstihsan**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s. 1-2; Mahmud Esad Erkaya, **Hanefî Fakihlerin Muhaddisler Tarafından Zayıf Hükmü Verilen Hadisleri Kullanma Nedenleri (el-Hidaye Örneği)**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s. 12-13; Emrah Demirtaş, **Mergînânî’nin El Hidâye Adlı Eserinin Hadd ve Kısas Bölümlerinde İmam Şâfi’ye İsnad Edilen Görüşlerin Tespiti**, Yüksek Lisans Tezi, Van 2016, s. 8-9; Ahmet Selman Baktı, **Hanefilerde Kıyas Uygulamaları: Mergînânî’nin el-Hidâye Adlı Eseri Çerçevesinde**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 7-8; Ayhan Şen, **Et-Tenbîh Alâ Müşkilâtî’l- Hidâye Adlı Eser Çerçevesinde Hanefî Fıkıhında el-Hidâye Metnine Yönelik Eleştiriler**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2014, s. 3-4; Muhammed Özmen, **Kızıl Molla (Abdurrahman B. Ali El-Amasî) ö. 983/1575’nin İbn Kemal’in Hidâye Şerhi Üzerine (Mesh Ale’l-Huffeyn Meselesi Bağlamında) İtirazları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 18-23; Ahmed Salih Ahmed – Gyunesh, Burhaneddin **el-Mergînânî’nin “Muhtârâtü’n-Nevâzil” Eserinin Edisyon Kritiği**, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Konya 2010, s.11-22; Murteza Köse, “Ferganah Bir Hukukçu Merginani ve Hidaye Adlı Eseri”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy. 17, 2001, s.345-363; Hüseyin Kayapınar, "Mergînânî ve Eseri Hidâye", **Diyanet İlmi Dergi**, c. XXII, sy. 2, 1986, s. 26-41; Ferhat Koca, "Mergînânî", **DİA**, c. XXIX, s. 182-183.

²⁶² **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**; ilk İslâm medenî kanunu olup Osmanlı devletinde 57 sene tatbik edilmiştir. Bütün İslâm ülkelerinin taknîn hareketi üzerinde derin tesirler icrâ etmiştir. **Mecelle**, bir mukaddime ve 16 kitap olmak üzere 1851 maddeden meydana gelmektedir. 100 maddeden oluşan mukaddime kısmında fıkıhın tanımının yapıldığı birinci madde ile doksan dokuz külli kaide yer alır. Sadece Hanefî mezhebi esas alınarak gerçekleştirilen bir kanunlaştırma çalışması olan **Mecelle** de mezhep içi görüşler arasında dönemin ihtiyaçlarına göre bazı tercihler yapılmışsa da mezhepler arası bir tercihe gidilmemiştir. **Mecelle**’nin dönemine göre sade bir dili ve nispeten basit bir üslubu vardır. **Mecelle** Mısır ve Arap yarı adası hariç bütün Osmanlı mahkemelerinde yürürlükte kalmıştır. Osmanlılar buralarda **Mecelle**’nin uygulanmasında ısrarcı olmamışlardır. **Mecelle** bugünkü Suriye, Ürdün, Irak, Lübnan, İsrail ve Filistin’de uygulanmıştır. Osmanlı devletinin sona ermesinden sonrada bu ülkelerde bir süre daha yürürlükte kalmıştır.²⁶² Arapçaya ve kısmen Rumcaya çevrilmiştir. Türkçe ve Arapça çeşitli şerhleri vardır. 17 Aralık 1926’da İsviçre Medeni Kanunu tercüme edilmesi ve 4 Ekim 1926’da yürürlüğe girmesiyle 57 yıl uygulanan **Mecelle** lağv edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayrettin Karaman, **İslam Hukuk Tarihi**, s. 297-320; M. Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, **DİA**, XXVIII, s. 231-235.

Sırrı Efendi, **Îzâhü'l-Hidâye**'nin "Dibâce-i Hidâye Şerhi" bölümünde eserin telîf sebebini, medeni hukuk kanunu olan **Mecelle** içinde yer alan külli kaidelerinin başlıca kaynağı olması sebebiyle İbni Nüceym'in **el-Eşbân ve'n-Nezâir** adlı eserini **Mecelle** üslûbu üzere **Îzâhu'l-Eşbâh** unvanıyla dokuz bin küsur şer'î meseleyi ihtiva edecek şekilde Osmanlı Türkçesi üzere şerh ve îzâh ettiğini beyan edip, aynı şekilde **Mecelle**'nin kaynaklarından olması ve dört mezhep üzere tertip edilmesi sebebiyle Şeyhu'l-İslâm Burhânuddîn Alî b. Ebî Bekr el-Merğînânî'nin **el-Hidâye** adlı eserini şerh ve îzâh ettiğini beyan etmektedir.²⁶³

Sonuç olarak **Îzâhü'l-Hidâye**'nin telîf sebebi **Mecelle**'dir. Yani **Mecelle** kaynakları arasında **Hidâye**'nin yer almasıdır.

2.7.2. **Îzâhü'l-Hidâye**'de bulunun Konuların Tertibi

Sırrı Efendi **Îzâhü'l-Hidâye** de incelediği konuları, eserin sonuna eklediği fihristte ayrıntılı bir şekilde zikretmiştir. Bu fihrist incelendiğinde, **Hidâye**'nin konu ve tertibinin ana hatlarıyla korunmuş olduğu görülmektedir. Ayrıca eserden istifâdeyi artırmak ve konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak üzere bazı ilâveler yapılmıştır. Bu ilâveler bazen ara başlıklar, bazende "**Tenbih**"²⁶⁴, "**Semere-i Hilâf**"²⁶⁵ ve "**Hakikat-i Hilâf**"²⁶⁶ gibi başlıklar şeklinde kullanmıştır. Ayrıca eserde konuların anlaşılmasına yardımcı olmak için ihtiyaç duyulan yerler maddeleştirilmiş²⁶⁷ ve yer yer dipnotlar kullanmıştır.²⁶⁸ Biz bu bölümde **Îzâhü'l-Hidâye** ile **Hidâye**'nin konularını **Kitâbu-t Tahâret** özelinde karşılaştırıp, değerlendireceğiz.

²⁶³ Dibâce-i Hidâye Şerhi bölümünde bahsedilen mesele şu ifâdelerle beyân olunmaktadır: "Erbâb-ı ifâde ve istifâdeye vaz' ve iktidâdım nisbetinde te'mim-i fevâid ve takdîm-i mevâid arzû ve emelile, kânûn-u hukûk-u medeniyye olan **Mecelle-i Mübâcece**'nin kavâid-i külliyyesinin başlıca me'hazî bulunan fâhru'l-fukahâ [fakihlerin övüncü-gururu], ferîdü'z-zamân [tek, yegane olan] ve adîmü'l-mesîl ve'l-akrân [benzersiz, eşi olmayan] İbn-i Nüceym-i Mısri halledehu'llâh fî a'le'l-cinân hazretlerinin yedi fen üzere müretteb olan (**el-Eşbâh ve'n-Nezâir**) nâm-ı eseri mesîlü'l-cevâhirine üslûb-u **Mecelle** üzere (**Îzâhu'l-Eşbâh**) unvanıyla dokuz bin küsur mesâil-i şer'iyyey-i câmi' olarak lisân-ı, azbî'l-beyân-i Osmânî [tatlı, hoş, makbul olan Osmanlıca] üzere şerh ve îzâh ettiğim gibi işbû mezâhib-i erbaa üzere müretteb olup **Mecelle-i mezkûrenin** kavâid-i külliyye ve fevâid-i fer'iyyesinin me'hazî olup Şeyhu'l-İslâm Burhânuddîn Ebî'l-Hasan Alî İbn-i Ebî Bekr bin Abdî'l-Celîl er-Rişdânî el-Merğînânî el-Hânefi hazretlerinin eser-i hâssa-i kemâlât-ı allâmeleri [büyük âlim olduğunu ispat eden özelliği] bulunan **Bidâye** şerhi **Hidâyesi**'ni dahî müstemidden bi inâyeti'llâh-i teâlâ [Allahın yardımıyla] **Îzâhu'l-Hidâye** unvanıyla şerh ve îzâh iderek bi lutfihi'l-kerîm karîn-i hitâm [bitmesi yaklaşmış] olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi Blm., nr. 3955, vr. 742.

²⁶⁴ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 6; 19.

²⁶⁵ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 70; 87.

²⁶⁶ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 239.

²⁶⁷ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 82; 62; 65-66; 90; 122; 172, 245.

²⁶⁸ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 4-6; 17-18; 169; 183.

Merginânî, **Hidâye**'de **Kitâbu't-Tahâre** bölümünü 5 bâb ve 7 fasıl üzere kaleme almıştır. Şöyle ki; abdestin farzları, sünnetleri ve müstehapları işlendikten sonra abdesti bozan şeyler hakkında bir fasıl, gusül hakkında bir fasıl, kendisiyle abdest almanın câiz olduğu ve olmadığı sular hakkında bir bâb, bu bâb'ın altında kuyular ve hayvanların artıkları hakkında bir fasıl, sonrasında teyemmüm hakkında bir bâb, mestler üzerine mesh hakkında bir bâb, hayız ve istihâze hakkında bir bâb ve bu bâb'ın altında biri nifâs hakkında olmak üzere iki fasıl, necâsetler ve temizlenme şekilleri hakkında bir bâb ve bu bâb'ın altında istincâ hakkında bir fasıl olarak incelenmiştir.

Sırrı Efendi, Merginânî'nin, 5 bâb ve 7 fasıl üzere kaleme aldığı **Kitâbu't-Tahâre** bölümünü 98 başlık altında açıklamış ve şerh etmiştir.

Sırrı Efendi, **Îzâhü'l-Hidâye**'de **Kitâbu't-Tahâre** bölümünü şerh ederken öncelikle tahâretin vücûb sebebi, hükmü ve vücûbu'nun şartları, sonrasında farz teriminin lügavî ve şer'î manası, tahâretin hükmü, fâidesi ve fazîleti daha sonra tembîh başlığı altında efâl-i mükellef'le ilgili meseleler hakkında malûmat vermiş ve devamında abdestin farzlarıyla alakalı olan yüz hatlarının beyânı, gâye'nin mugâyyâ'ya dâhil olup-olmaması, Râfizî'ler ile Sünnîler arasındaki ayakları yıkama meselesindeki ihtilâf ve başı mesh etmede farz olan miktârın tâyinindeki ihtilâf başlıkları altında meseleleri incelemiştir. Daha sonra abdestin sünnetleri ile sünnetin kısımlarını ve tembîh başlığı altında abdestin vâciplerinin de olduğunu ifâde etmektedir. Devamında mazmaza ve istinşâk ahkâmında ihtilâfın hükmü başlığı altında ilgili meseleyi açıklamış ve sonrasında Merginânî'nin **Hidâye**'de bahsettiği üzere abdestin müstehaplarını beyân etmiştir.

Sırrı Efendi, abdesti bozan şeyler hakkında ki fasıl'da, abdestin farzının dört uzva tahsîs edilmesinin sebebi, hades olmayanın necis olmaması, dört mezhebe göre hadesin kısımları, hadesin hükmü ve hükmen abdesti bozan şeyler hakkında bilgi vermiştir.

Gusül'le ilgili fasıl'da, guslün sünnetleri, guslû bozan şeyler ve guslû gerektiren sebepleri açıkladıktan sonra semere-i hilâf başlığı altında “misafir fetvası” diye bilinen meni'nin dışarı çıkışında şehvetin bulunup-bulunmaması meselesini incelemiştir. Devamında hayızın müddeti, nifâs, nifâsin müddeti, hayız ve nifâs'ın

hükümleri, istihâza'nın hükmü, temizliğin hükmü ile nafile olarak sünnet olan gusüller'den bahsetmiştir.

Sırrı Efendi, “kendisiyle abdest almanın câiz olduğu ve olmadığı sular hakkındaki **bâb**'ı” yirmi başlık altında incelemiştir. Öncelikle abdest almanın câiz olduğu ve olmadığı sularla ilgili hükümleri açıklayıp mutlak, mukayyet, durgun, akıcı, karışık, içine necâset düşen sular ile havz-ı kebîr ve on'a on ile takdîr gibi su'larla ilgili meseleler hakkında malumât vermiş ve fikhî hükümlerini beyân etmiştir. Ayrıca telefleri suyu ifsâd etmeyen hayvanlar, su'da yaşayan hayvanlarla ilgili hükümler, mâ-i müstâmel ve su'yun mâ-i müstâmel olma hükmünün sâbit olduğu vaktin belirlenmesi gibi meseleleri de izâh etmiştir. Yine bu bâb'da teyemmüm meselesini de ele almış, teyemmüm'ün abdest ve gusûl'den halfiyyetinde ihtilâf edildiğini ve bu ihtilâfın semeresi'nin teyemmüm'lü olan kimsenin su ile abdestli olan kimseye imâmeti meselesinde ortaya çıktığını “Semere-i hilâf” başlığı altında incelemiştir. Sırrı Efendi “Mesele-i Cehd” başlığı altında cünüp olan bir kişi'nin kuyu'ya veya başka bir suya daldığında ortaya çıkan suyun ve kişinin temizlik hükmündeki ihtilâfını işlemiştir. Bâb'ın sonunda ise “deri tabaklama'nın hükümleri, kısımları ve kesim işlemiyle derilerin tahâreti” meselelerine yer vermiştir.

İmâm Merginânî, **Hidâye**'de “kuyular, hayvanların artıkları ve benzeri meseleler” başlıklı fasılları, “kendisiyle abdest almanın câiz olduğu ve olmadığı sular hakkındaki **bâb**” bölümünde zikretmiştir.

Sırrı Efendi ise **Îzâhü'l-Hidâye**'de “Kuyular hakkında ki fasıl” bölümünü; “kuyuların temizliği, necisle tedâvinin câiz olup-olmayışı, kuyuların temizliğinde müteber olan kovalar, necis bulaşan kuyunun, tamamen boşaltılma şekilleri ve kuyulara necisin bulaştığı vaktin tâyini gibi başlıklar altında incelemiştir. Ayrıca “Hayvanların artıkları ve benzeri meseleler hakkında ki fasıl” bölümünü, “himâr, katır ve at'ın artığı” başlıkları altında işlemiştir.

Sırrı Efendi Teyemmüm bâbı'nı; teyemmüm ile kılınan namazların ahkâm-ı lâzimesi, abdest ve gusûl için suyu aramanın hükmü, teyemmüm'ün rükünleri, sıhhat şartları, sünnetleri, teyemmüm edilmesi câiz olup-olmayan şeyler, teyemmüm'de niyetin şekli, teyemmüm'ü bozan şeyler, teyemmüm ile kılınan namazların hükmü, teyemmümde müstehap olan, teyemmüm'ün su ile tahâret'ten bedel-i mutlak veya bedel-i zarûret olması hakkındaki ihtilâfın hükmü, suyun varlığı ile beraber

teyemmüm'ün cevâzı ve teyemmüm için suyu aramanın vakt-i luzûmu gibi başlıklar altında beyân etmiştir.

Hidâye'de "Mestler üzerine mesh" meselesi müstakil bir bâb olarak kaleme alınmıştır. Sırrı Efendi bu bâb'ı "üzerlerine mesh câiz olan mestler, meshin müddeti, mahalli ve keyfiyeti, meshe mânî olan delik ve yırtıklar, gusülde meshin câiz olmayışı, meshi bozan şeyler, meshin müddetinin değişmesi, mestler üzerine giyilen şeyler üzerine meshin hükmü, çoraplar üzerine meshin hükmü, üzerlerine mesh câiz olmayan şeyler, yara ve sargı üzerine meshin hükmü, mest üzerine mesh ile yara ve sargı üzerine mesh arasındaki fark" gibi başlıklar altında meseleyi ele almıştır.

İmâm Merginânî, **Hidâye**'de Hayız ve istihâza meselelerini müstakil bir bâb ve istihâza, nifâs hakkında iki fasıl olarak kaleme almıştır.

Sırrı Efendi ise eserinde, hayız ve istihâze hakkında ki **bâb**'ı "İstihâza kanı ve hükmü, hayzın müddeti, hayzın renkleri, hükümleri, ğilâf'ın hakîkati, temizlik müddetinin en azı, ve istihâza kanıyla alâkalı ahkâm-ı lâzime" başlıkları altında; istihâza hakkındaki fasıl, "sâhib-i e'zâr'ın ahkâm-ı lâzimesi, özür sâhibi'nin abdestinin bozulma vakti, müstehâza'nın hakîkati ve özrün yok oluşuna îtibar" başlıklarıyla ele almıştır. Nifâs hakkındaki fasılı ise "nifâs ve müddeti" başlıkları altında incelemiştir.

Sırrı Efendi eserinde, **Hidâye**'de ki "Necisler ve temizlikleri hakkındaki bâb'ı" "tahâret âleti, menî'nin hükmü, necâset-i galîza ile hafife'nin hükm-ü ictimâları, cevâz-ı salâta mânî' olan dört'te bir miktârını tâyin ile necâsetin kısımları" başlığı altında şerh etmiştir.

Son olarak Sırrı Efendi eserinde **Hidâye**'de ki "İstincâ hakkında ki fasıl" bölümünü "kendileriyle istincâ câiz olup-olmayan şeyler" başlığı altında inceleyip **Kitâbu't-Tahâre** bölümü tamamlamıştır.

İmâm Merginânî'nin **Hidâye**'si ile Sırrı Efendi'nin **Îzâhü'l-Hidâye**'sinde ki konular hakkında buraya kadar anlattıklarımızı tablo halinde göstermemiz meselenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Hidâye İle Îzâhü'l-Hidâye'nin Fihrist'lerinin Karşılaştırılması (**Kitâbu't-Tahâre** Bölümü)

Hidâye	Îzâhü'l-Hidâye
Kitabın Baş Tarafinda Abdestin Farzları, Sünnetlerini ve Müstehapları İşlenir	Mutlak Tahâretin Vücûb Sebebi, Hükümü ve Vücûbu'nun Şartları; Farz'ın Lügavî ve Şer'î Manası, Tahâretin Hükümü, Fâidesi ve Fazîleti; Tembîh (Efâl-i Mükellef'le İlgili Meseleler Hakkında); Yüz Hatlarının Beyânı; Gâye'nin Mugâyâyâ'ya Dâhil Olup-Olmaması; Râfîzî'ler İle Sünnîler Arasındaki Ayakları Yıkama Meselesindeki İhtilâf; Başı Mesh Etmede Farz Olan Miktârın Tâyinindeki İhtilâf; Abdestin Sünnetleri ve Sünnetin Kısımları; Tembîh (Abdestin Vâcipleri'nin Olduğu Hakkında); Mazmaza ve İstinşâk Ahkâmında İhtilâfın Hükümü;
Abdesti Bozan Şeyler Hakkında Bir Fasıl,	Abdesti Bozan Şeyler Hakkında Fasıl ; Abdestin Dört Uzva Tahsîs Edilmesinin Sebebi; Hades Olmayanın Necis Olmaması; Dört Mezhebe Göre Hadesin Kısımları İle Hadesin Hükümü ve Hükmen Abdesti Bozan Şeyler;
Gusül Hakkında Bir Fasıl,	Gusül Hakkında Fasıl ; Guslün Sünnetleri; Guslü Bozan Şeyler İle Guslü Gerektiren Sebepler; Semere-i Hilâf; Hayızın Müddeti; Nifâs, Nifâsın Müddeti, Hayız ve Nifâsın Hükümleri; İstihâza'nın Hükümü, Temizliğin Hükümü; Nâfile Olarak Sünnet Olan Gusüller;
Kendisiyle Abdest Almanın Câiz Olduğu ve Olmadığı Sular Hakkında Bir Bâb,	Abdest Almanın Câiz Olduğu ve Olmadığı Sularla İlgili Hükümler; Mutlak Su ve Ahkâm-ı Lâzimesi; Durgun Su – Akıcı Su; Mukayyet Su, Teyemmüm; Teyemmümün Abdest ve Gusülden Halfiyyetinde İhtilâf;

	Semere-i Hilâf; Karışık Suların Hükümü; İçine Necaset Düşen Suların Ahkâm-ı Lâzimesi; Akıcı Suyun Hükümü; Havz-ı Kebîr'in Ahkâm-ı Lâzimesi; On'a On İle Takdîr; Telefleri Suyu İfsâd Etmeyen Hayvanlar; Su'da Yaşayan Hayvanların Ahkâm-ı Lâzimesi; Mâ-i Müstâmel'in Ahkâm-ı Lâzimesi; Mâ-i Müstâmel; Su'ya Mâ-i Müstâmel Olma Hükümünün Sübûtünün Vakti; Mesele-i Cehd; Deri Tabaklama'nın Hükümleri; Deri Tabaklama'nın Kısımları; Kesim İşlemiyle Derilerin Tahâreti;
Kuyular Hakkında Bir Fasıl	(Kuyular Hakkında Bir Fasıl) Kuyuların Temizliği; İçine Düşen Necâsetin Nevîsi İtibariyle Üç Derece Olup Birinci Derecesi; İkinci Derecesi; Üçüncü Derecesi; Necisle Tedâvinin Câiz Olup Olmayışı; Kuyuların Temizliğinde Mûteber Olan Kovalar; Necis Bulaşan Kuyunun, Suyunun Tamamının Boşaltılma Şekilleri; Kuyulara Necisin Bulaştığı Vaktin Tâyini;
Hayvanların Artıkları İle Diğer İlgili Meseleler Hakkında Bir Fasıl	Artıklar ve Başka Şeyler Hakkında Bir Fasıl; Himâr'ın Artığı, Katır'ın Artığı; At'ın Artığı;
Teyemmüm Hakkında Bir Bâb,	Teyemmüm Bâbı; Teyemmüm İle Kılınan Namazların Ahkâm-ı Lâzimesi; Abdest ve Gusûl İçin Suyu Aramanın Hükümü;

	Teyemmüm'ün Rükünleri; Teyemmüm'ün Sıhhatinin Şartları; Teyemmüm'ün Sünnetleri; Teyemmüm Edilmesi Câiz Olup-Olmayan Şeyler; Teyemmüm'de Niyetin Şekli; Teyemmüm'ü Bozan Şeyler; Teyemmüm İle Kılınan Namazların Hükümü; Teyemmüm'de Müstehap Olan; Teyemmüm'ün Su İle Tahâret'ten Bedel-i Mutlak veya Bedel-i Zarûret Olması Hakkındaki İhtilâfın Hükümü; Suyun Varlığı İle Beraber Teyemmüm'ün Cevâzı; Teyemmüm İçin Suyu Aramanın Vakt-i Luzûmu;
Mestler Üzerine Mesh Hakkında Bir Bâb,	Mestler Üzerine Mesh Hakkında Bir Bâb; Üzerlerine Mesh Câiz Olan Mestler; Meshin Müddeti; Meshin Mahalli ve Keyfiyeti; Meshe Mânî Olan Delik ve Yırtıklar; Gusûlde Meshin Câiz Olmayışı; Meshi Bozan Şeyler; Meshin Müddetinin Değişmesi; Mestler Üzerine Giyilen Şeyler Üzerine Meshin Hükümü; Çoraplar Üzerine Meshin Hükümü; Üzerlerine Mesh Câiz Olmayan Şeyler; Yara ve Sargı Üzerine Meshin Hükümü ve Mest Üzerine Mesh İle Yara ve Sargı Üzerine Mesh Arasındaki Fark;
Hayız ve İstihâze Hakkında Bir Bâb,	Hayız ve İstihâze Bâb; İstihâze Kanı ve Hükümü, Hayzın Müddeti; Hayzın Renkleri; Hayzın Hükümleri; Ğilâf'ın Hakîkatî; Temizlik Müddetinin En Azı; İstihâze Kanıyla Alâkalı Ahkâm-ı Lâzime;
Fasıl,	Sâhib-i E'zâr'ın Ahkâm-ı Lâzimesi (İstihâze Hakkında Fasıl);

	Özur Sâhibi'nin Abdestinin Bozulma Vakti; Müstehâza'nın Hakîkatı; Özurün Yok Oluşuna İtibar; Özur Sâhibi'nin Tahâreti'nin Bekâsının Şartı;
Nifâs Hakkında Bir Fasıl ,	Nifâs Hakkında Fasıl ; Nifâs'ın Müddeti;
Necâsetler ve Temizlenme Şekilleri Hakkında Bir Bâb ,	Necisler ve Temizlikleri Hakkında Bâb ; Tahâret Âleti; Menî'nin Hükmü; Necâset-İ Galîza İle Hafîfe'nin Hükm-ü İctimâları, Cevâz-ı Salâta Mânî' Olan Dört'te Bir Miktârını Tâyin; Necâsetin Kısımları;
İstincâ Hakkında Bir Fasıl .	İstincâ Hakkında Bir Fasıl ; Kendileriyle İstincâ Câiz Olup-Olmayan Şeyler.

2.7.3. Îzâhü'l-Hidâye'nin Özellikleri²⁶⁹

2.7.3.1. Kavram Tanımı Yapması

Bilindiği üzere Merginânî, **Hidâye** de konulara başlarken ön bilgi vermeyip doğrudan meseleye geçer ve genellikle anlatılacak konunun/kavramın tarifini yapmaz. Ancak Sırrı Efendi **Îzâhü'l-Hidâye** de zaman zaman bazı kavramları açıklamıştır. Bu kavramların açıklanmasına genellikle konu girişlerinde yer vermiştir. Kanaatimizce talebelerin ve diğer okuyucuların **Hidâye**'den istifâdesini en üst seviyeye çıkarmak için böyle bir uslûp takip etmiştir.

Sırrı Efendi'nin bu ilaveleri yapması aslında eleştirilmesi gereken bir husustur. Çünkü yıllarca medreselerde fıkıh alanında belli bir seviye geldikten sonra okutulmaya başlanan ve en üst seviye ders kitabı olarak okutulan bir esere bu ilaveleri yapmak onu ibtidâ-î bir eser konumuna indirme anlamına gelmektedir. Ancak Sırrı Efendi'nin içinde bulunduğu dönem, medreselerin işlevini yitirmeye başlayıp eğitim sisteminin eski gücünü kaybettiği, fıkıh ve hukuk alanında sıkıntıların baş gösterdiği bir dönem olmasına rağmen **Mecelle** gibi bir eserin telif edildiği bir dönemdir. Sırrı Efendi **Mecelle**'nin daha iyi anlaşılabilmesi için önce **Îzâhu'l-Eşbâh** sonrada **Îzâhü'l-Hidâye**'yi kaleme almıştır. Bir zamanlar muhâtabı ulemâ olan bir eserin artık muhâtabı talebelerdir. Eserin doğru anlaşılması için Sırrı Efendi bu ilaveleri yapma ihtiyacı hissetmiştir.

Sırrı Efendi'nin **Îzâhü'l-Hidâye**'de tarif ettiği tahâret, farz, sünnet, nifâs, teyemmüm ve hayız kavramlarıyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

Tahâret: Namaz, mushaf'a dokunmak, mescide girmek, namazın vucûbiyeti, mukârenet-i zevce [eşine yaklaşma], orucun vucûb-u edâsıyla, sıhhatinin cevâz ve helallerine mani olan hadesle, necâset'ten bedeni, elbiseyi ve namaz kılınan mekânı temizlemek manasında nezâfet-i mahsûsa'dan [özel temizlik'ten] ibâret olarak hadesten tahâret ve necâset'ten tahâret olmak üzere iki kısım olup hadesten tahâret'te abdest, gusûl ve teyemmüm olarak üç kısımdır.²⁷⁰

²⁶⁹ Bu bölümde yer alan misaller **Kitâbu't-Tâhare** üzerinden sunulmuştur.

²⁷⁰ Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 2.

Farz: Kitab, sünnet ve icma-i ümmet gibi delâleten ve sübûten katî olan delil ile sâbit olarak ziyâde ve noksana muhtemel olmayan hükm-ü mukadder manasındır.²⁷¹

Sünnet: Kavlen [söz] veya fiilen [uygulama] veya takrîren [onay] sâhib-i şariat Efendimiz Hazretlerinden sâdır olan [meydana gelen] akvâl [sözler] ve efâl-i mükellefînden ibâret olup kavlen [söz cihetinden] sâdır olana haber ve hadîs dahî denir.²⁷²

Nifâs: Doğan çocuğun akabinde rahimden huruc eden [gelen] kandan ibâret olup, çocuğun ekserisinin hurûcu [dünyaya gelmesi] tekmi-i vilâdet [doğumun tamamlandığı] hükmünde olarak, ibtidâ başı gelirse ekserîsini tâyinde itibâr göğsüne ve aksine [tersine] gelirse göbeğinedir.²⁷³

Teyemmüm: Gerek suyun bir mil bu'dundan [uzaklığından] veya maraz [hastalık] veya berd-i şedîd [şiddetli soğuk] veya havf-ı a'dâ [düşman korkusu] gibi bir özre binâen hadesten tahâret için suyu isti'malden [kullanmadan] acz halinde, kâdir olana kadar [suyu bulana kadar] gerek abdest veya gûsûl iktizâ ettikçe [gereklikçe] abdest ve gûsûlden inde'l-Hanefiyye [Hanefilerce] halef-i mutlak [mutlak olarak suyun halefî] ve inde's-Şâfiî halef-i zârûret [mutlat olarak suyun halefî] olarak ikâme-i kurbet kastıyla [ibâdet niyetiyle] turâb [toprak] cinsinden bir şeyi sîfât-ı mahsusa ile isti'malden [kullanmadan] ibâret olarak kitab, sünnet ve icmâ-i ümmetle sâbittir.²⁷⁴

Hayız: Hadesten veya necâsetten olması ihtilâfî olarak hadesten olduğuna göre, müddet-i zarfında dem-i mahsûs [özel kan] sebebiyle namazın asl-ı vucûbuna [zimmete geçmemesi] ve savmın [orucun] vucûb-u edâsıyla [zimmete geçip] sıhhat-i edâsına [daha sonra edâ edilmesine] ve mess-i mushaf [kurâna dokunmak] ve tilâvet-i kurân [kurân okumak] ve duhûl-u mescid [mescide girmek] gibi bilâ-tahâre [gûsûl abdestsiz] edâları câiz olmayan efâl-i mükellefîn cevâzlarına [geçerliliğine] ve mukâranet-i zevcenin [eşine yaklaşma] hilline [helalliğine/serbestliğine] mani [engel] olan bir sıfat-ı şeriyyeden ibâret olarak hâl-i hayızda [hayız halinde] fevt olan

²⁷¹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 5.

²⁷² Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 17.

²⁷³ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 75.

²⁷⁴ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 160.

[yapılamayan] namazların hâl-i tuhûrda [temiz halinde] kazâları lâzım gelmez ise de savmın kazâları lâzımdır.²⁷⁵

2.7.3.2. Gramer Açıklaması Yapması

Sırrı Efendi eserin birçok yerinde gramere dair açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalar genelde çok derinlemesine olmayıp **Hidâye**'nin ibâresinde yer alan kelimelerin müfred, tesniye, cemi gibi sigalarının belirlenmesi ile kelimenin sigasından dolayı oluşabilecek mana farklılıklarına dikkat çekmek şeklindedir.

Sırrı Efendi'nin **Îzâhü'l-Hidâye**'de gramere dair bilgiler verdiği **Tahâre**, **Merâfık**, **Ka'beyn**, **Sünen**, **İhâb**, **Huffeyn** ve **Encâs** kelimesi hakkında ki açıklamaları şu şekildedir:

Tahâre: Sırrı Efendi bu kelimesinin okunuşunun üç vecihle olabileceğini beyan eder. Eğer tâ'nın zammesiyle (سَلَالَة وَقَلَامَة) vezinlerinde “tuhâre” şeklinde okunursa, abdest veya gusûl alınan suların artığı manasında olacağını; tâ'nın kesrasıyla [tihâre] okunursa, alet-i tahâret [temizlik aleti] manasında olacağını ve tâ'nın fethasıyla [tahâre] okunduğunda ise (حَسَن ve نَصْر) [birinci ve beşinci] bâblarından mastar olarak, mutlak şekilde pâk ve temiz olmak manasında olduğunu söyler.²⁷⁶

Merâfık: “Mirfak” kelimesinin cemisidir.²⁷⁷

Ka'beyn: “Ka'b” kelimesinin tesniyesi olup²⁷⁸ cemîsi “Kevâib ile Keâb” gelmektedir.²⁷⁹

Sünen: “Sünnet” kelimesinin cemisidir.²⁸⁰

İhâb: “Kitâb” vezninde olduğu ve bazı âlimlerce mutlak deri anlamında olup cemîsinin “Kütüb” vezninde gelmektedir. Bazı âlimlerce de manası tabaklanmamış ham deri'dir.²⁸¹

Huffeyn: Mest manasında olup “Huf” kelimesinin tesniyesidir.²⁸²

²⁷⁵ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 230-231.

²⁷⁶ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 2.

²⁷⁷ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 9.

²⁷⁸ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 9.

²⁷⁹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 11.

²⁸⁰ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 17.

²⁸¹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 117.

Encâs: Pislik manasında olan ve “**Neces**” diye okunan kelimenin cemisi olup, hakîki necâset olan **Habes** ile hükmî necâset olan **Hades**’e şâmindir.²⁸³

2.7.3.3. Soru-Cevap Yöntemi

Sırrı Efendi eserinde “eğer derssen... ben de derim” şeklinde klasik eserlerde yer alan ve **Hidâye** şârihi Aynî’nin de **Benâye**’de yer verdiği soru cevap yöntemine başvurmamıştır. Onun yerine fihriste eklediği meselere cevaplar vermeyi ve bazende **Mülteka** şârihi Şeyhîzâde Abdurrahman Efendi’nin **Mecmau’l-Enhur Fî Şerhi Mülteka’l-Ebhur** adlı eserinde kullandığı gibi şerh edeceği meseleleri, mukadder sorulara cevap verme metoduyla açıklamayı uygun görmüştür. Bu cevaplar genelde ilgili konunun içeriği hakkında veya bir önceki konu ile bir sonraki mesele arasındaki bağlantıları açıklamak şeklindedir.

Sırrı Efendi’nin fihriste eklediği meselere cevap vermesine misal olarak kuyularla ilgi bahisde necisle tedavi’nin hükmünü açıkladığı konu için fihriste “necisle tedâvinin cevâzı ve adem-i cevâzı” başlığı gösterilebilir. Şöyleki; Sırrı Efendi, **Hidâye**’deki Abdestin câiz olduğu ve olmadığı sularla ilgili **bâb**’da yer alan kuyularla ilgili **fasıl**’da; “bir keçi veya koyun kuyuya bevletse...” diye başladığı meselede Ebû Hanîfe’nin -tedâvi için bile olsa- bevil içmeye cevâz vermediğini, Ebû Yûsuf’un -tedâvi için- içilebileceğine cevâz verdiğini, İmâm Muhammed’in ise -tedâvi için olmasa bile [her durumda]- içilebileceğine cevâz verdiğini nakleder.²⁸⁴

²⁸² Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 203.

²⁸³ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 267.

²⁸⁴ **Hidâye**’de bu konu şöyle nakledilmektedir. “Bir keçi veya koyun kuyuya bevletse -İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Ebû Yûsuf’a göre- kuyunun tamamını boşaltmak gerekir. İmâm Muhammed’e göre ise: “Koyun veya keçinin bevlî, eğer suyu temiz olmaktan çıkaracak şekilde galebe çalmadıkça, suyun atılması gerekmez” demiştir. Bu görüş ayrılığının temeli, İmâm Muhammed’in “Eti yenilen hayvanların bevlî necis değildir” görüşü ile İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Ebû Yûsuf’un “Eti yenilen hayvanların bevlî’nin necis olduğuna” kâil olmalarıdır. İmâm Muhammed’in delili; Peygamber Efendimiz’in (Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm) Urayneli olan kişilere develerin süt ve bevillerini içmelerini emrettiği hadisi şerife dayanmaktadır. İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Ebû Yûsuf’un delilleri ise; Peygamber Efendimiz’in (Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm) “Bevilden/Sidikten kendinizi temiz tutunuz. Zira kabir azabının çoğu bevil yüzündendir” hadisi şerifidir. Efendimiz bu hadiste hiçbir ayırım yapmamıştır. Ayrıca diğer hayvanların bevlî nasıl birçok zararlı şeyleri içeriyor ve pis kokuyor ise, eti yenilen hayvanların bevlî de öyledir. Peygamber Efendimiz (Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm)’ın, Uraynelilere develerin bevlîni içmelerini emretmesiyle ilgili hadisi şerifin tevili ise, Peygamber Efendimiz (Aleyhi’s-salâtü ve s-selâm)’ın deve bevlînin onlara şifâ olacağını vahiy yolu ile bilmiş olmasıdır. Sonra İmâm Ebû Hanîfe, -tedavi için bile olsa- bevil içmeye cevâz vermemektedir. Çünkü bevilde şifâ olduğunu kesin bir bilgi ile bilmemize imkân yoktur. Onun için yasaklılığı devam etmektedir [demektedir]. İmâm Ebû Yûsuf ise hadisi şerifi delil alarak : “Eti yenilen hayvanların bevlî tedavi için içilebilir” görüşünde iken İmâm Muhammed ise temiz olduğunu düşündüğünden dolayı

Daha sonra bu meseleyi şerhetmeye ²⁸⁵ başlayan Sırrı Efendi, İmâm Muhammed'in **Hidâye** de zikredilen deliline ilâve olarak Âraf sûresi 157. ayette yer alan “habîs olan şeyleri onlara haram kıldı” hükmü gereğince necis olan şeylerin yenmesinin ve içilmesinin haram kılındığını ve eğer devenin bevli necis olsa idi içilmesine müsaade olunmayacağını ifâde eden delili nakleder.

Devamında İmâm Âzam ve Ebû Yûsuf'un **Hidâye** de zikredilen görüşlerini şerh eder. İmâm Âzam ve Ebû Yusuf'un eti yenilen ve yenilmeyen hayvanların bevillerinde bir farklılığın bulunmadığını dolayısıyla necis olmak hükmünde de aynı olması gerektiği ifâde eder. Devamında ise Ebû Yusuf'un görüşünün birkaç yönden hatalı olduğunu imâ eden ifâdeler kullanır. Şöyleki; “bevilden sakının” hadîsi şerîfini İmâm Âzam ve Ebû Yûsuf'un kabul ederek “eti yenen hayvanların bevillerinin tâhir olmadığı” hükmünde bir olduklarını ancak tedâvi hususunda Ebû Yusuf'un Urane hadîsinden dolayı bevlın kullanımına cevaz verdiğini, İmâm Âzam'ın ise Urane hadîsinin istisnâ olduğunu ve hiçbir şekilde necis olan bevlın kullanılamayacağını, bunun da asıl hüküm olduğunu beyan eder.

“Tedavi için olmasa da içmek caizdir” demiştir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Merğînânî, **el-Hidâye**, Dimaşk, Dâru'l-Farfûr, 2006, c. I, s. 108-109.

²⁸⁵ Sırrı Efendi **İzâhu'l-Hidâye** de meseleyi şu şekilde açıklamaktadır: “İmam Muhammed'e göre eti yenen hayvanların bevillerinin [idrarlarının] tâhir [temiz] olmalarına Uranilere hitâben (عليكم باليانها) [O develerin sütlerini ve bevillerini kullanınız/içiniz] hadisi şerîfi'dir. Zîrâ hadisi şerîfin muktezâsı [gereği] eti yenen hayvanların bevillerinin tâhir olmasıdır. Zîrâ (ويحرم عليهم الخبائث) [Habis olan şeyleri onlara haram kıldı] muktezâsınca necisin ekli ve şürbü [yenilmesi ve içilmesi] haram olmakla, necis olsa idi devenin bevlını şürbe [içmeye] müsaade buyurulmazdı. Zîrâ (ان الله لم يجعل شفاءكم) [Muhakkak ki Allah (cc) size haram kıldığı şeylerde, sizin için şifâ bulundurmamaktadır] muktezâsınca haram olan şey ile tedâvi ğayr-i câizdir [câiz değildir]. İmam Âzam Hazretleriyle Ebu Yusuf'a göre mutlak olarak bevlın necis olarak karışıkları suların teneccüs eylemesine delilleri de etleri yenip yenmeyenlerin beyinlerini [aralarını] fasl ve tefrik eyleyerek [ayırım yapmadan] (استنزهوا من البول فان عامة عذاب القبر منه) [Bevilden sakının. Çünkü kabir azâbının çoğu ondan sebeptir] hadisi şerîfidir. Zîrâ bu hadisi şerîfin muktezâsı mutlak olarak bevlın necis olmasıdır. Bir de kuyulara ve sâir mâ-i râkid-i kalîle [diğer az olan durgun sulara] ihtilâd eden [karışan] bevl, teaffun ederek [kötü koku yayarak, çürüyerek veya bozularak kokuşmakla] suyu ifsâd eylemelerine [bozmalarına] binâen hüküm-ü tencîsde [kirlenme/pisletme hükmünde] etleri yenen hayvanların bevilleri de yenmeyen hayvanların bevilleri gibi olacağı derkâr'dır [aşikâr'dır]. Bu sûrette Uranilere istihsânen develerin bevillerini tedâvi için içmeleriyle şerefsâdır [şerefle çıkan/padişah emri] olan hadisi şerîf hilâf-ı kıyas olarak sâhib-i şeriat Efendimiz Hazretlerinin vahy-i celîl-i ilâhi ile ânlar [onlar] hakkında bâis-i şifâ olması [şifâya sebep olması] yakînen [kesin] malumları olarak hasbe'z-zarûre [zurûret gereği] muhâfaza-i hayatları [hayatlarını korumaları] hikmet-i celîlesine binâen te'vil olunup, hâlbuki hilâf-ı kıyas olarak li-hikmeti [hikmet gereği] şerefsâdır olan nusûs [nas/hadis] ancak mevridine [söylendiği meselede, söylenilen kişiye] munhasır [ona özel/hususî] olup ândan [ondan] ilerisine (الضرورات تبيح المحظورات) [geçemeyeceği/aşamayacağı] gibi muktezâsınca zarûretler, mahzûr ve memnu' [engel ve yasak] olan şeyler hakkında her ne kadar mübâh ve tâhir muâmelesini icâb eder ise de (الضرورات تنقذ بقدرها) muktezâsınca ibâha muâmelesine bâis [sebepl] olması ancak zurûret miktârına munhasır'dır. Binâen aleyh hadisi şerîfin muktezâsı bulunan hüküm-ü taharette [temizlik hükmünde] mevrid-i mezkûre [zikredilen özel olay ve kişilere] munhasır olması lazım geleceği gibi şifâsında vahy-i ilahi ile mâlum olmak icâb eder. Bu ise Hazret-i Peygamberin irtihalleriyle munkadî' olmuştur.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 128-130.

Sırrı Efendi Ebû Yusuf'a olan itirazlarını bazı sorular sorarak yöneltmiştir. Mesela, Urane hadîsi'nin kıyasa muhalif olduğunu kabul eden Ebû Yusufun, bu hadîsle tedavi hususunda amel ederken kullandığı delil istihsân delilidir. Öyle ise bu delilin mevrîdine munhasır olması ve başkasına kullanılmaması gerekli değil miydi? Yok, eğer tedavi hususundaki delili zarûret ise ve “zarûretler, yasakları mübah kılar” kaidesi gereğince hükmederek bekle mübah ve tâhir muamelesi yaptı ise; “zarûretler miktarları ile takdir edilir” kaidesi gereği mutlak mübah saymayıp ancak zarûret miktarına hasredilmesi gerekli değil miydi? Ayrıca Urane hadîsindeki hüküm onlara özel olduğu gibi deve bevlini içtiklerinde şifâ bulacakları da vahiy ile bildirilmişti. Peygamber Efendimizin vefatıyla vahiy kesildi. Efendimizden sonra içecek olanların şifâ bulacakları nasıl anlaşılacaktır?

Sırrı Efendi bu ve benzeri şekilde yorumladığımız itirazları Ebû Yusuf'a yönelterek İmâm Âzam'ın görüşünü savunmuştur. Ayrıca konunun sonunda meseleyi bir daha özetleyerek üç İmâm arasında ihtilâfın bulunduğunu beyan etmiş ve “zahir-i mezhepte muhtar olan (ان الله لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم) [Muhakkak ki Allah (cc) size haram kıldığı şeylerde, sizin için şifâ bulundurmamaktadır] hadîs-i şerif gereğince câiz olmamasıdır” diyerek sonlandırmıştır.

Sırrı Efendi'nin kullandığı diğer uslûba misal olarak Gusûl²⁸⁶ ve İstincâ²⁸⁷ hakkındaki fasıllar ile Teyemmüm,²⁸⁸ Hayız,²⁸⁹ Necisler ve temizleme usulleri²⁹⁰ hakkındaki bab'ların giriş kısımları gösterilebilir.

Bunu bir örnekle anlatacak olursak mesela, İstincâ hakkındaki faslın ilk kelimeleri (الاستنجاء سنة) [istincâ sünnettir] lafızlarıdır.²⁹¹ Fakat Sırrı Efendi bu kelimeleri söylemeden mukadder sorulara cevaplar vererek konuya giriş yapmaktadır.

²⁸⁶ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 61.

²⁸⁷ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 301.

²⁸⁸ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 160.

²⁸⁹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 229.

²⁹⁰ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 267.

²⁹¹ Sırrı Efendi bu meseleyi şu şekilde ifâde etmektedir. “**Faslün fi'l-istincâ:** bu fasıl sünen-i tahâretten [tahâretin sünnetlerinden] bulunan istincâ'ya müteallik [alakalı] ahkâm-ı lâzime [gerekli hükümler] beyânında olup istincâ; mevzi-i necâsetten [necâset bulunan yerden] ya mesh [silerek] veya gasil [yıkayarak] veya efdal [daha faziletli] olarak her ikisiyle birlikte necâseti izâleden ibâret olarak abdest ve guslün sünnetlerinden olmasına nazaran münâsib olan bunun bahsini onların sünnetleri bahsinde îrâdî [zikredilmesi] isede bir vech-i beyân mevzi-i mâlumdan [bilinen yerlerden], izâle-i necâsetten [necâseti gidermekten] ibâret olması îtibârıyla kütüb-ü fikhîyyede [fıkıh kitaplarında] mutlak olarak ahkâm-ı tahâretin hâtimesi olarak îrâdî [zikredilmesi] münâsib [uygun] görülmüştür.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 301.

Mesela onun ilk olarak “*istincâ; necaset bulunan yerden necaseti, silerek veya yıkayarak ya da daha faziletli olan silme ve yıkamayı beraber yaparak giderilmesinden ibarettir*” şeklinde ki ifâdesi mukadder; istincâ nedir? Sorusunun cevâbıdır. Konunun devamında “*abdest ve guslün sünnetlerinden olmasına itibariyle münâsib olanın abdest veya guslün sünnetleri bahsinde zikredilmesi gerektiği isede bir vech-i beyân “mevzi-i mâlumdan [bilinen yerlerden], izâle-i necâsetten [necâseti gidermekten] ibâret olması cihetiyle fıkıh kitaplarında mutlak olarak ahkâm-ı tahâretin hâtimesi olarak zikredilmesi uygun görülmüştür*”²⁹² şeklindeki ifâdesi ise mukadder; istincâ neden tahâret kitâbının son tarafında zikredildi? Ve bu mesele abdest ve gusülle ilgili bir mesele değil mi? Sorularının cevâbı konumundadır.

2.7.3.4. Farklı Mezhep Görüşlerine Yer Vermesi ve Kabul Edilen Fetvâ’ya İşaret Etmesi

Bilindiği üzere Merginânî **Hidâye**’de Ebû Hanife (v. 150/767), Ebû Yusuf (v. 182/798), İmâm Muhammed (v. 189/805) ve İmâm Züfer (v. 158/775)’in dışında Hanefî âlimlerden İbrahim Nehaî (96/714), Hasan b. Ziyad (v. 204/819), İbn Semâa (v. 233/848), Tahavî (v. 321/933), Kerhî (v. 340/952), Cessas (v. 370/981) ve Serahsî (v. 483/1090) gibi âlimler ile sık sık İmâm Şâfiî (v. 204/820) ve bazen de İmâm Mâlik (v. 179/795)’in görüşlerini delilleriyle beraber zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)’in görüşlerine yer vermemiştir.

Sırrı Efendi ise şerhinde bu âlimlerle beraber Hasan-ı Basrî (v. 110/728),²⁹³ Ebû Bekir A’meş,²⁹⁴ Ebû Câfer Hinduvânî (362/973),²⁹⁵ ve İbn-i Kemâl (v. 940/1534),²⁹⁶ gibi âlimlerin görüşlerine de yer vermiştir. Ayrıca Hanbelî mezheb İmâmı Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)²⁹⁷ ile İmâm Evzaî²⁹⁸, İmâm Zührî²⁹⁹, İbn-i Sîrîn³⁰⁰, İbn-i Ebî Leylâ³⁰¹, Ebu Bekir Râzî,³⁰² Ebû Dâvud (v. 275/889)³⁰³, Dârukutnî³⁰⁴, Yahya b.

²⁹² Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 301.

²⁹³ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 303.

²⁹⁴ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 295.

²⁹⁵ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 294; 298.

²⁹⁶ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 166.

²⁹⁷ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 24; 210.

²⁹⁸ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 159.

²⁹⁹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 170.

³⁰⁰ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 170.

³⁰¹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 170.

³⁰² Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 179.

³⁰³ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 210.

³⁰⁴ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 210.

Maîn³⁰⁵ ve İmâm Buhârî (v. 259/870)³⁰⁶ gibi muhaddis ve fukahâ'nın görüşlerine de yer vermektedir.

Sırrı Efendi, şerhinde mezhep İmâmlarının görüşlerini gerekçeleriyle birlikte zikretmektedir. Ayrıca mezhepte kabul edilen görüşe, “**muhtâr, müftâbih, sahîh**” bazende “**ihtiyât**” kaydıyla işâret etmektedir.

Îzâhü'l-Hidâye'de görüşleri nakledilen âlimlerden **İmâm Züfer** ve **Ahmed b. Hanbel** (v. 241/855)'in bazı görüşleri şunlardır:

İmâm Züfer: Sırrı Efendi, abdestte başı mesh hususunda farz olan miktarın Hanefîlerce “nâsiye”[alın perçem] miktarı olduğunu beyan ettikten sonra İmâm Züfer'in görüşünün ise “başın dörtte biri” olduğunu nakleder ve İmâm Züferin bu görüşünü Hasan b. Ziyâd'ın İmâmı Âzam'dan yaptığı rivâyete dayandığını söyleyerek delillendirir.³⁰⁷

Yine Sırrı Efendi, abdesti bozan şeyler faslında, mezhepte tercih edilen görüşe göre; “*sebileynden gelen sidik, dışkı ve benzeri şeylerin çıkmastıyla abdest bozulurken vücuttan çıkan kan, irin ve kusmuğun abdesti bozmaları için kan ve irinin çıktıkları yerden akmaları ve kusmuğun da ağız dolusu kadar olması şartı aranmaktadır*” dedikten sonra İmâm Züfer'e göre; “*insan bedeninden çıkan her türlü necâsetin sadece gözükmesiyle abdest bozulur. Bundan dolayı İmâm Züfer'e göre iğne veya diken battığında abdestin bozulması için kanın akma şartı olmayıp sadece görünmesi yeterlidir. Kusma hususunda da gerek az, gerek çok fark etmeksizin kusmakla abdest ve teyemmüm bozulur*”³⁰⁸ dediğini nakletmektedir.

³⁰⁵ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 210.

³⁰⁶ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 210.

³⁰⁷ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 15.

³⁰⁸ Sırrı Efendi İmâm Züfer'in görüşünü şu ifâdelerle nakletmektedir: “İmâm Züfer'e göre hades; sağ olan insanın mutlakan [mutlak olarak] bedeninden gerek mûtât ve gerek gayr-ı mûtât necâsetlerin mücerred [sadece] zuhûrudur [görünmesidir]. Binâen aleyh [buna göre] İmâm Züfer'e göre iğne veya diken batupda aslen [aslında] seyelân etmeyerek [akmayan] mücerred dem [sadece kan] ve sâirenin [başka şeylerin] zuhûruyla [görünmesiyle] gerek az ve gerek çok mutlakan [mutlak olarak] kusmakla abdest ve teyemmüm bozulur.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 42.

Ahmed b. Hanbel (v. 241/855): Sırrı Efendi, mazmaza ve istinşâk'ın abdestin sünnetlerinden olduğunu söyledikten sonra ehl-i hadîs ve Ahmed b. Hanbel'e (v. 241/855) göre bunların abdest ve gusûlde farz olduğunu nakletmiştir.³⁰⁹

Yine Sırrı Efendi, mestler üzerine meshin müddeti hususunda İmâm Mâlik ile olan ihtilâf hususunda Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)'in görüşüne de yer vermektedir. Şöyleki; mestler üzerine meshin müddeti hususunda Hanefî mezhebinde “*mukîm olan bir gün bir gece, seferî olan üç gün üç gece mestler üzerine mesh eder*” hadîs-i şerifi gereğince seferî için üç gün üç gece olan hükmün İmâm Mâlik tarafından tercih edilmeyip Hz. Ammâr b. Yesâr tarafından rivâyet edilen hadîsi tercih ettiğini ve buna göre de mestler üzerine meshin zarûrete binâen müsaade edilip sefer devam ettiği müddetçe zarûrette devam ettiği için bu hususta üst sınırın olmadığı görüşü tercih ettiğini nakleder. Sırrı Efendi İmâm Mâlik'in bu hususta delil getirdiği hadîsi şerifin haber-i âhad olduğunu Hanefîlerin delili olan hadîsin ise haber-i meşhur olduğunu bundan dolayı aralarında bir muârizlığın söz konusu olamayacağını söyler. Devamında da İmâm Mâlik'in delil getirdiği hadîsi şerifin senedi hususunda Ahmed b. Hanbel'in gayr-i mâruf dediğini nakletmektedir.³¹⁰

³⁰⁹ Sırrı Efendi Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) görüşünü şu ifâdelerle nakletmektedir: “Ashâb-ı hadis ve İmam Ahmed indinde mazmaza ile istinşâk gerek abdest ve gerek gusûlde farzdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 24.

³¹⁰ Sırrı Efendi bu meseleyi şu ifâdelerle nakletmektedir: “İmam Mâlik indinde mukîme göre [mestler üzerine mesh] asla câiz olmayıp müsâfire göre mestler üzerine meshin cevâzı bir vakitle mahdûd ve muvakkat [sınırlı ve vakitli] olmayarak dilediği vakte kadar mesh eder. Zîrâ mestler üzerine meshin cevâzı zarûrete mebnî olup mukîm hakkında ise zarûret mefkûdedir [yoktur]. Emma müsâfir için sefer dâim oldukça zarûret dâimedir. Binâen aleyh sefer dâim oldukça mesh câizdir. Zîrâ Ammâr İbni Yesâr Hazretleri sâhib-i şerîat Efendimiz Hazretlerinden mestler üzerine bir gün meshin cevâzından sûal buyurduklarında “neam” buyurup iki gün cevâzında yine “neam” buyurup nihâyet bir hafta cevâzından suâline (*إذا كنت في سفر فامسح ما بدالك*) [Seferî olduğunda sefer bitene kadar mestler üzerine mesh et] buyurmuşlardır diyerek istidlâl buyuruyorlar ise de bizim için delil pek çok ashâb-ı kirâm tarafından rivâyet buyurulan (*يُمسح المقيم يوماً وليلة والمسافر ثلاثة أيام ولياليها*) [Mukîm olan bir gün bir gece, seferî olan üç gün üç gece mestler üzerine mesh eder] haber-i meşhûr olup Ammâr b. Yesâr'ın rivâyeti ise haber-i vâhid olmakla haber-i meşhûre muâriz [zıt] olamaz husûsuyla İmam Mâlik Hazretlerinin senedleri hakkında İmam Ahmed b. Hanbel Hazretleri, gayr-i mâruf'tur ve Ebû Dâvud, senedi muhtelifdir ve Dârukutnî, isnâdı gayr-i sâbittir ve Yahya b. Mâin, isnâdı muzdariptir ve İmam Buhârî, hadis meçhuldür buyurdıkları gibi (*إذا كنت في سفر فامسح ما بدالك*) hadisi şerifi'nin sıhhatine kâil olursa [sahih denilse] bile maksad-ı rasulullah mestler üzerine meshin cevâzı müebbed [ebedî] olup mensûh olmadığını beyâna mahmûl olmakla isbât-ı hükümde istinâda gayr-i sâlihdir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 209-210.

2.7.3.5. Kategorilere Ayırması ve Maddeleştirmesi

Sırrı Efendi şerhinde, meselelerin daha iyi anlaşılabilmesi için ihtiyaç duyulan yerleri bazen kategorilere ayırarak bazen de maddeleştirerek açıklamalar yapmıştır.³¹¹

Mesela **Hidaye**'nin gusül faslında, guslün farzlarının anlatıldığı [*guslün farzı; mazmaza, istinşak ve bütün bedeni yıkamaktır. İmam Şâfi'ye göre...* diye ifâde edilen metin] bölümün şerhinde Sırrı Efendi meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için mükelleflerin bütün işlerinin üç kısım olduğunu bunlarında yapılması emredilen, yapılması yasaklanan veya yapılıp-yapılmaması serbest bırakılan işler olduğunu söyler. Daha sonra yapılması emredilen ile yapılması yasaklanan işlerin de üçer kısma ayrıldığını, bunlarında haram, tahrîmen mekruh, tenzîhen mekruh ile farz, vâcip ve nâfile olduğunu zikreder. Gusül de mükelleflerin işlerinden olduğu için yerine göre farz, vâcip veya nâfile olarak üç kısım olup farz olan gusüllerin farz olma gerekçelerinin de üç olduğunu söyler. 1- Cünüplükten temizlenmek için alınan gusül. Farz oluş sebebi (şayet cünüp olursanız gusül abdesti alarak temizlenin) âyet-i kerîmesidir. 2- Hayız bitiminde namaz ve benzeri ibâdetleri yapmak için alınan gusül. Farz oluş sebebi (siz erkekler, hanımlarınız gusül abdesti alıp temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın) âyet-i kerîmesidir. 3- Nifâs bitiminde namaz ve benzeri ibâdetleri yapmak için alınan gusül. Bu da icmâ-i ümmet ile sabittir. Sırrı Efendi devamında vâcip olan gusülleri açıklar. Bunlar; kurâna dokunmak için alınan ve cenâzeleri yıkarken aldırılan gusül abdestidir. Çünkü cenâzenin techizi, tekfini, guslû, namazı, kabre konulup defin edilmesi hayatta bulunan Müslümanlar üzerine kifâyeten vâciptir. Daha sonra Sırrı Efendi nâfile gusülleri açıklar. Bunlarında sünnet-i müekked ile müstehap olarak ayrıldığını Cuma ve bayram namazları, hac veya umre için ihrama girerken, Arafat veya Müzdelife vakfeleri için alınan gusül abdestlerinin sünnet-i müekked olduğunu söyler. Temiz olarak Müslüman olan kişinin, bulûğa eren kişinin, delilikten, baygınlıktan veya sarhoşluktan ayılan kişilerin, hacamât olan, cenâze yıkayan, Berâat veya Kadir gecesi gibi mübârek vakitlerde, Medine-i Münevvere veya Mekke-i Mükerreme gibi mübârek mekânlara girecek olanların aldığı gusül abdestlerinin müstehap olduğunu zikreder. Son olarakta Hanefî mezhebinde guslün farzlarının üç olduğunu bunlarında mazmaza, istinşâk ve bütün bedeni yıkamaktan

³¹¹ Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 62; 65-66; 82; 122; 172, 245.

ibaret olduğunu zikrettikten sonra ilgili ayeti ve İmâm Şafi'ye verilen cevabı açıklamaya başlar.³¹²

Sırrı Efendi guslün sünnetlerinin anlatıldığı bölümü de maddeleştirerek şerh etmeyi uygun görmüştür. Sırrı Efendi guslün sünnetlerini şu şekilde zikretmiştir³¹³:

- 1- Besmele ile başlamak,
- 2- Niyet etmek,
- 3- Gusülden önce ellerini ve varsa bedenindeki pislikleri temizlemek,
- 4- Namaz için aldığı abdest gibi abdest almak, şayet gusül alınan yerde su birikiyorsa ayaklarını yıkamayı en sona bırakmak,
- 5- Abdestten sonra bedenine üçer kere su dökmek ve her defasında ovalamak,
- 6- Suyu önce başına sonra sağ omuzuna sonra sol omuzuna dökerek bütün bedenini yıkadıktan daha sonra gusül mahallinden çıkıp bir kenara geçerek ayaklarını yıkayıp guslü tamamlamak. Çünkü Meymûne annemiz Peygamber Efendimizin gusüllerini bu şekilde anlatmıştır.

³¹² Sırrı Efendi bu meseleyi şu şekilde nakletmektedir: “Sâbikan [geride] beyân olunduğu üzere bi'l-cümle efâl-i mükellef [mükelleflerin bütün işleri] ya me'mûrun bih [yapılması emredilen] veya menhiyyün anı [yapılması yasaklanan] veya mübâh [serbest] olarak üç kısım olduğu gibi gerek me'mûrun bih [yapılması emredilen] ve gerek menhiyyün anı [yapılması yasaklanan] da üçer kısım olup menhiyyün anı [yapılması yasaklanan] haram, tahrîmen mekruh, tenzîhen mekruh olduğu gibi me'mûrun bih de [yapılması emredilen] farz, vâcip, nâfile olarak üç kısım olup gusül de efâl-i mükellefden [mükelleflerin işlerinden] olmakla icâbına [durumuna/gereğine] göre farz, vâcip, nâfile olarak üç kısım olup, farz olan gusül de esbâb-ı mûcibesi [gereklik sebebi] itibâriyle üç kısım olup (1) cünüplük sebebiyle gusüldür ki farziyeti (وان كنتم جنباً فاطهروا) [Şayet cünüp olursanız gusül abdesti alarak temizlenin] âyet-i celîlesiyle (2) İnkidâ-i hayz [hayız bitimi] halinde namaz ve emsâlini [bezerini] kasd [yapmayı istemek] sebebiyledir ki farziyeti (ولا تقربوهن حتى تطهروا) [Siz erkekler, hanımlarınız gusül abdesti alıp temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın] âyet-i celîlesiyle (3) İnkidâ-i nifâsla [nifâs bitimi] namaz ve emsâlini [bezerini] kasd [yapmayı istemek] sebebiyle gusüldür ki icmâ-i ümmetle sâbite olarak cünüp ve inidâ-i hayz ve nifâs hallerinde [hayız ve nifâsın bitiminde] namaz ve mess-i mushaf [kurâna dokunmak/tutmak] ve tilâvet-i kurân [kurân okumak] gibi bi-lâ tahâret [abdetsiz] edâları [uygulanması] câiz olmayan şeylerden birinin edâsı için farz olup, vâcip olan gusül de mess-i mushaf [kurâna dokunmak/tutmak] ve hayatta bulunanlar üzerine kifâyeten mevtânın [cenâzenin] gusülleridir. Zirâ hayatta bulunanlar üzerine cenâzenin techiz [hazırlanması] ve tekfini [kefenlenmesi] ve gusül ve namazı ve kabrine îsâlile [indirilmesiyle] defni [gömülmesi] kifâyeten vâciplerdir. Nâfile olan gusüller de Cuma ve bayram ve gerek hac veya umre için ihram ve Arafât ve Müzdelife vakfeleri için gusüller gibi sünnet-i müekkede; ve tâhir [temiz] olarak Müslüman olan ve sinnen bâliğ ve bâliğa olan [bulûğa eren erkek ve kız] ve cünüp [delilik] ve baygınlık ve sekrandan [sarhoşluktan] ayılan ve hacamât olan ve cenâze yıkayan ve leyle-i Berâe [Berât gecesi] ve leyle-i Kadr [Kadir gecesi] gibi evkât-ı mübâreke de [mübârek vakitlerde] ve Medîne-i Münnevve ve Mekke-i Mükerreme gibi emâkin-i mübârekeye [mübârek mekânlara] girecek olanlara müstehap olup musannif Allâme bir vech-i âtî [geleceği üzere] ahkâm-ı lâzîmelerini [gerekli hükümleri] beyâna şuru'la [başlamak üzere] buyururlar ki inde'l-Hanefî mutlakân [genel olarak] guslün erkânı olarak gerek katî ve gerek amelîyyeden eam [daha genel] olan farzları üç olup ânlarda [onlarda] mazmaza ve istinşakla cümle bedeni gusülden ibârettir...” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, *İzâhu'l-Hidâye*, s. 62-63.

³¹³ Süleyman Sırrı, *İzâhu'l-Hidâye*, s. 65-66.

Ayrıca teyemmümle ilgili bölümde teyemmümün rükünlerini ve sünnetlerini de maddeleştirerek zikretmiştir. Teyemmümün sıhhatinin şartları başlığı altında şu altı maddeyi zikretmiştir.³¹⁴

- 1- Maksûdun bi'z zât olan ibâdete niyet etmek,
- 2- Mesh etmek,
- 3- Meshin en az üç parmak veya daha ziyâdesiyle yapılması,
- 4- Toprağın, yanıp kül olmayan ve eriyip cıvımayan cinsten olması. Çünkü yanıp kül olmak ağaçların ve bitkilerin, erimek ise madenlerin özelliğidir.
- 5- Toprağın mutahhir [temizleyici] olması. Çünkü sidikle pislenen toprak kurumakla, üzerinde namaz kılmak hususunda temiz olsa da mâ-i mustâmel gibi temizleyici olmadığından kendisiyle teyemmüm yapılmaz.
- 6- Hakîkten veya hükmen suyu kullanmaktan aciz olmak. Çünkü aslın bulunması halinde vekile ihtiyaç kalmaz.

Sırrı Efendi konunun devamında teyemmümün sünnetlerine de yedi maddede zikretmiştir.³¹⁵

- 1- Ellerin içiyle yere vurmak,
- 2- Elleri yere koyduktan sonra ileri geri hareket ettirmek,
- 3- Elleri yerden kaldırdıktan sonra silkelemek,
- 4- Parmakları açmak,
- 5- Besmele ile başlamak,
- 6- Kurânı Kerim'de zikredildiği sıra üzere önce yüzünü sonra ellerini mesh etmek,
- 7- Meshleri peşpeşe yapmaktır.

2.7.3.6. Yararlandığı Kaynakları Zikretmesi

Sırrı Efendi şerhinde birçok eserden istifâde etmiştir. Bu eserlere bazen paragraf başında veya sonun da isimlerini zikrederek bazende rumuzlar kullanarak atıfda bulunmuştur. Bu atıflar bazen “**Bedâî**’nin beyânına göre...”³¹⁶ **İbn-i Âbidîn**’nin beyânına göre...”³¹⁷ veya “**Cevhere**’nin beyânına göre...”³¹⁸ şeklinde olabildiği gibi

³¹⁴ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 171-172.

³¹⁵ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 172.

³¹⁶ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 23; 159; 204.

³¹⁷ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 96; 151; 183.

bazende “**Bedâi**’den naklen **Muhtâr**’ın beyanına göre”,³¹⁹ “**Fetavây-ı Bezzâziye**’den naklen **Reddû’l-Muhtâr**’ın beyanına göre”³²⁰ veya “**Muhîd**’den naklen **Cevhere**’nin beyanına göre”³²¹ şeklinde de olabilmektedir. Ayrıca mezhepte tercih edilen görüş nakledilirken ilgili eserin ismi, “**Mebûd**’ta bu kavil tashîh olunmuş”³²², “**Kuhistânî** de bu kavle îtimât ederek”³²³ veya “**Tuhte, Muhîd, Müctebâ ve Sirac** da bu kavil tashîh olup **Hakâik**’de ve aleyhi’l fetvâ kavliyle tezyîl olunmuş...”³²⁴ şeklinde ki tercih edildiğini bildiren ifâdelerle beraber zikredilmektedir.

Şerhde kullanılan rumuzlar genelde paragraf sonlarına yazılan “ بن ”³²⁵, “ ١٤٩ ”³²⁶ ve “ ابن ١٤٩ ”³²⁷ şeklindedir. Muhtemelen rumuzların peşindeki numaralar ilgili eserin sayfasını göstermek amacıyla yazılmıştır.

Bu rumuzlardan “ ن ” işareti, **Tenvîr**³²⁸, **Raddü-Muhtâr**³²⁹ veya **İbn-i Âbidîn** için kullanılmış olabilir. Çünkü bu rumuzların eklendiği parağrafların baş kısmında bu kitablardan birinin ismi zikredilip “ ... beyânına göre... ” şeklinde ifâdeler kullanılmaktadır. Aynı şekilde “ ابن ” rumuzu da **İbn-i Âbidîn**³³⁰ için kullanılmış olabilir.

Sırrı Efendi’nin şerhinde zikrettiği kaynaklar’dan bazıları³³¹ şunlardır:

- Kâsânî (v. 587/1191)’nin **Bedâiu’s-Sanâi Fî Tertîbi’s-Şerâi**’si,³³²
- Ebû Bekir el-Haddâd (v. 800/1397)’ın **es-Sirâcü’l-Vehhâc**’ı³³³ ile **Cevheretü’n-Neyyire**’si,³³⁴

³¹⁸ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 47; 145; 149; 163; 211; 240; 268; 274; 276.

³¹⁹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 189.

³²⁰ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 59.

³²¹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 279.

³²² Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 287.

³²³ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 89.

³²⁴ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 287.

³²⁵ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 70; 85; 107; 89; 99-101; 120; 130; 151; 162; 164; 166; 183; 204; 219-220; 235-236; 238; 259.

³²⁶ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 117.

³²⁷ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 84; 120.

³²⁸ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 107.

³²⁹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 100.

³³⁰ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 120.

³³¹ Bu kaynaklar, **Îzâhu’l-Hidâye**’nin sadece **Kitâbu’t-Tahâre** bölümü incelenerek hazırlanmıştır.

³³² Tanınmış Hanefî âlimi Alâüddin Ebu Bekr b. Mes’ud b. Ahmed el-Kâsânî. Alâüddin es-Semerkandî’nin en seçkin talebesi ve damadı. En meşhur eseri, **Bedâiu’s-Sanâi fî tertîbi’s-Şerâi**’dir. Eserde **Bedâi** şeklinde zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferhat Koca, “Kâsânî”, **DİA**, c. XXIV, s. 531; Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s.84-85; Süleyman Sırrı, **Îzâhu’l-Hidâye**, s. 23; 67; 159; 189; 204.

- Kerderî el-Bezzâzî (ö. 827/1424)'nin **Fetâva'l-Bezzâziyye'si**,³³⁵
- Muhammed b. Abdullâh Timurtâşî (v. 1006/1598)'nin **Tenvîrû'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr**'ı,³³⁶
- Muhammed Emîn İbn Âbidîn (v. 1252/1836)'in **Reddû'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr**'ı,³³⁷
- Kudûrî (v. 428/1037)'nin **el-Muhtasar**'ı,³³⁸

³³³ Tam adı; Radıyyüddin Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddad el-Abbâdî el-Yemenî olan Haddâdî, Yemen de dünyaya geldi. Zebid'de yaşadı ve 800/1398 yılında orada vefât etti. **es-Sirâcü'l-Vehhâc** adlı eseri, Kudûrî'nin (v. 428/1037) fıkha dair **el-Muhtasar** adlı eserinin şerhidir. Sırrı efendi eserinde **Sirâc** şeklinde zikretmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferhat Koca, "el-Muhtasar", **DİA**, c. XXXI, s. 65; Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, s.49; 163; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 287.

³³⁴ Ebu Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddad'ın Kudûrî'nin (v. 428/1037) **el-Muhtasar** adlı eserine şerh olarak yazdığı **es-Sirâcü'l-Vehhâc** adlı eserin ihtisar çalışmasıdır. Sırrı Efendinin eserinde **Cevhere** şeklinde zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferhat Koca, "el-Muhtasar", **DİA**, c. XXXI, s. 65; Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, s. 162; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 47; 145; 149; 163; 211; 240; 248; 268; 274; 276; 281.

³³⁵ Asıl adı Hâfizüddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî olan, İbnü'l-Bezzâzî diye tanınan Hanefi fıkıh âlimi'nin eseridir. Eserin asıl adı **el-Câmiu'l-Vecîz'** dir. Ayrıca Fetâva'l-Kerderî diye de anılmaktadır. Eser, ilk dönem Hanefi âlimlerinden başlayarak bulunduğu döneme kadar Hanefi mezhebinde verilen fetvâların, mezhepte muteber kitaplardan özetlenerek hazırlanmıştır. Bezzâzî eserinde İmam Ebû Hanîfe ve talebelerinin görüşleri ile sonraki âlimlerin görüşlerine yer vermekte ve bunları değerlendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, "Bezzâzî", **DİA**, c. VI, s. 113; Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, s.171-172; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 59.

³³⁶ Tanınmış Hanefi fıkıh âlimi olan Ttimurtâşî, Gazzede dünyaya geldi. Kınalızâde Ali Efendi ve Zeynüddin İbn Nüceym gibi âlimlerden ders aldı. Telif ettiği eserlerin tarihleri itibara alındığında Recep 1006 / 1598 yılında Gazzede vefât etti. Timurtâşî'nin **Tenvîrû'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr**'ı Hanefi mezhebindeki güvenilir kaynaklardan derlenerek hazırlanmıştır. Bu eser üzerine Haskefi (v. 1088/1677) **ed-Dürri'l-Muhtâr** adlı şerhini yazmıştır. İbn Âbidîn (v. 1252/1836) de Haskefi'nin şerhine **Reddû'l-Muhtâr** adlı haşiyesini kaleme almıştır. Sırrı Efendi eserinde bu kitapdan "**Tenvîr**" şeklinde zikretmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, s.282; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 63; 107; 183.

³³⁷ Eserin müellifi, son devrin en büyük Hanefi âlimi olan Muhammed b. Emin Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed b. Abdurrahim el-Hüseynî ed-Dimaşkî, İbn Âbidîn'dir. Hz. Hüseyin'in soyundan olup Şam'da dünyaya geldi. Küçük yaşlarda Kurânı Kerim başta olmak üzere pek çok kitap ezberledi. Hocası Muhammed Şakir el-Akkâd vasıtasıyla Kâdirî tarikatine intisâp etti. 1235/1820 yılında hacca gitti. 1252/1836 yılında Şam'da vefât etti. Bâbüsşagîr Kabristanı'na defnedildi. İbn Âbidî'nin **Reddû'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr** adlı eseri **Hâşiyetü İbn Âbidîn** diye meşhur olmuştur. Eser, Timurtâşî'nin **Tenvîrû'l-Ebsâr**'ına Haskefi (v. 1088/1677)'in **ed-Dürri'l-Muhtâr** adıyla yaptığı şerhin hâşiyesidir. İbn Âbidîn'in **Reddû'l-Muhtâr**'da "şârih"sözü karinesiz olarak kullanıldığında Haskefi, "musannif" sözüyle de Timurtâşî kastedilir. Sırrı Efendi eserinde bu kitapdanbaze **Reddû'l-Muhtâr** şeklinde (s. 47; 77; 100; 163; 245; 284; 300) bazen de **İbn-i Âbidîn** şeklinde (s. 96; 120; 151; 183) zikretmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, s. 317; 356-357; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, [Reddû'l-Muhtâr için] s.47; 77; 100; 163; 245; 284; 300; [İbn-i Âbidîniçin]s. 96; 120; 151; 183.

³³⁸ Hanefi âlimi olan Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Kudûrî, 362/973 yılında Bağdat'ta dünyaya geldi. Muhammed b. Yahya el-Cürcânî'den fıkıh okudu. Zamanında Irak Hanefi ulemasının en önde geleni idi. Şâfiî âlim Ebu Hâmid el-İsferâyîni ile aralarında münazaralar oldu. "Ashâbu't-tercih"den sayılan Kudûrî, 428/1037 yılında Bağdat'ta vefât etti. Hanefi mezhebinin en önemli el kitaplarından olan **el-Muhtasar**'ı fıkıh sahasında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Türkçe'ye, Farsça'ya ve bazı Batı dillerine tercüme edilmiş önemli bir eserdir. Eser üzerine pek çok âlim tarafından şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, s. 48-49; Necmeddin Güney, **Kuduri'nin "Şerhu Muhtasari'l-Kerhi" Adlı Eserinin "Siyer" Bölümünün Edisyon Kritiği**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s. 38-68; Ahmet

- İbrâhim b. Muhammed el-Halebî (v. 956/1549)'nin **Mülteka'l-Ebhur'u**,³³⁹
- Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî (v. 1088/1677)'nin **ed-Dürrü'l-Muhtâr'ı**,³⁴⁰
- Ebu'l-Mehâsin el-Fergânî (v. 592/1196)'nin **Şerhu'l-Câmii's-Sagîr'ı**,³⁴¹
- Serahsî (v. 483/1090)'nin **el-Mebsût'u**,³⁴²
- Molla Hüsrev (v. 885/1480)'in **Düreru'l-Hukkâm'ı**.³⁴³

Ayrıca Sırrı Efendi'nin şerhde ismini kısaca verdiği,fakat bizim eserin tam adını ve kime aid olduğunu net olarak belirliyemediğimiz bazı çalışmalarda bulunmaktadır. Bunları şu şekilde zikredebiliriz:

- **Menh, Bahr ve Nehr**,³⁴⁴

Numan Ünver, **Kuduri'nin Tecrid Adlı Eserinde Hanefiler ve Şafiilerin Nasslara Dayalı İhtilafları -Kitabü'n-Nikah Çerçevesinde-**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 6-25; Cengiz Kallek, “Kudûrî”, **DİA**, c. XXVI, s. 321-322; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 244-245.

³³⁹Burhânüddin İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim el-Halebî meşhur Hanefî fıkıh alimidir. Halep'de dünyaya geldi. Eğitim hayatına Halep'te başladı, Kâhire de devam etti. Suyûtî'de ders aldı. daha sonra İstanbul'a gitti. Orada değişik görevlerde bulundu. Doksan yaşlarında İstanbul'da vefât etti. Halebî'nin eseri **Mülteka'l-Ebhur**, medreselerde okutulan, kadı ve müftülerin ellerinden düşürmedikleri bir kaynak eserdir. Hanefî mezhabının temel kaynaklarından Kudûrî, Kenz,, Muhtâr, Vikâye gibi eserlere dayanarak hazırlanan eser,17.000'den fazla fikhî meseleyi ihtiva etmektedir. Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan**Mültekâ** şeklinde zikretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 247-248;Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 228.

³⁴⁰ Meşhur Hanefî fıkıh âlimlerinden olan Haskefî'nin tam adı; Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Ali Abdurrahman b. Muhammed el-Hısnî el Eserî el-Haskefî'dir. Aslen Hasankeyf'li olup Şam da dünyaya gelmiştir. Şam, Remle, Kudüs, Medine şehirlerinde tahsil görmüştür. 1073/1663 yılında İstanbul'a gitmiştir. Vefâtında önce Şam'a geri gelen Haskefî, imamlık, kadılık, müderrislik gibi görevlerde bulunmuştur. 1088/1677 yılında Şam'da vefât etmiş ve Babussagır Kabristânına defnedilmiştir. Haskefî'nin **ed-Dürrü'l-Muhtâr'ı**, Timurtâşî'nin **Tenvîrû'l-Ebsâr** adlı eserinin şerhidir. Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan **Dürrü-Muhtâr** şeklinde zikretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 315-317; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 245.

³⁴¹ Ebu'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasan b. Mansûr b. Mahmud Kâdihân el-Uzcendî/el-Özkendî el-Fergânî, büyük Hanefî âlimi ve müctehid'dir. Meşhur âlim Şemsü'l-Eimme el-Kerderî (v. 562/1166-1167) talebesidir. 15 Ramazan 592 / 12 Ağustos 1196 tarihinde vefât etmiştir. Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan Eserde “**Kâdihân'ın Câmîu's-Sagîr** şerhinde beyânına göre... ” şeklinde zikretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 85-86; Ahmet Özel, “Kâdihân”, **DİA**, c. XXIV, s. 121-123; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 294.

³⁴² Hanefî fakihî olan Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, 400/1009 yılında Serahs'da doğmuş ve Buhara'da tahsil görmüştür. Serahsî hapisneden çıktıktan sonra Merginân'a giderek hapisnede tel'lîfe başladığı **el-Mebsut** isimli eserinin geri kalan kısmını tamamlamış ve muhtemelen burada vefât etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 59-60; Muhammed Hamîdullah, “Serahsî, Şemsüleimme”, **DİA**, cilt: XXXVI, sayfa: 544-547; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 287.

³⁴³ Muhammed b. Ferâmuz b. Ali, Molla Husrev, Osmanlı döneminde önemli bir hukukçu'dur. Bu eseri, yine kendi eseri olan ve Osmanlıda uzun yıllar kadıların başvurdukları yarı resmi bir hukuk metni görmüş olan **Gurerü'l-Ahkâm'a** yaptığı şerh çalışmasıdır. Hanefî mezhebindeki muteber görüşler esas alınarak hazırlanmıştır. Fıkıhın ibadet ve muâmelât kısımları hakkında ki meseleleri ihtiva etmektedir. “Kitâbü't-Tahâre” ile başlayıp “Kitâbü'l-Vasiyye” ile bitmektedir. Sırrı Efendi eserinde “**Dürer**”in beyânına göre” şeklinde zikretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 203-205;Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 186.

Araştırmamıza göre **Bahr**, Zeynüddin İbn Nüceym (v. 970/1563)'in **el-Bahrü'r-Râik**³⁴⁵ adlı **Kenzü'd-Dekâik** şerhi veya Sirâcü'l-Hindî el-Gaznevî (ö.773/1372)'nin **Hidâye** şerhi olan **Bahru'r-Rivâye** veya **et-Tevşih** adıyla da bilinen **Bahru'r-Rivâye ve'd-Dirâye fî Tevşihî'l-Hidâye** adlı cedel usûlü yazılan şerhi,³⁴⁶ **Nehr** ise Sirâceddin İbn Nüceym (v. 1005/1596)'in **en-Nehrü'l-Fâik** adlı **Kenzü'd-Dekâik**³⁴⁷ şerhi olabilir. **Menh** adlı eser hakkında bir mâlûmâta ulaşamadık.

- **Kuhistânî**,³⁴⁸

Sırrı Efendi eserinde Kuhistânî (v. 962/1554)'nin hangi eserinden istifade ettiğini belirtmemiştir. Kuhistânî'nin üç eseri bulunmaktadır. Bunlar; Sadruşşerîa'nın **Nukâye**'si üzerine yapılan **Câmiu'r-rumûz** adlı şerh çalışması, Lüfullah Fâzıl en-Nesefî el-Keydânî'nin **Mukaddimetü's-salât (el-Mukaddimeti'l-Keydâniyye, Metâlibü'l-musallî)**'ı üzerine yapılan **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Keydâniyye** adlı şerh çalışmasıyla İbn Hâcib'in **el-Kâfiye**'si üzerine Abdurrahman Câmî tarafından yazılan **el-Fevâidü'z-Ziyâiyye** adlı şerh üzerine yapılan **Hâşiye ale'l-Fevâid** adlı eseridir.³⁴⁹

- **Şerhu Tahâvî**,³⁵⁰

Eser, Ali b. Muhammed el-İsbicâbî (v. 535/1140)'nin **Şerhu Muhtasari't-Tahâvî**'si³⁵¹ olabilir.

- **Tuhfe**,³⁵²

³⁴⁴ Eserde “**Bahr**, **Nehr** ve **Menh**’den naklen **İbn-i Âbidîn**’in beyânına göre...” şeklinde geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 89.

³⁴⁵ Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 255.

³⁴⁶ Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 149.

³⁴⁷ Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 281.

³⁴⁸ Hanefî fıkıh âlimi olan Kuhistânî'nin tam adı; Şemsüddin Muhammed b. Husâmüddîn el-Horasânî el-Kuhistânî'dir. Horasan'ın Kuhistan kasabasına mensuptur. Kitapçılık yaparak geçimini sağlamıştır. Özbek hükümdarı Ubeydullah Han tarafından kendisine Buhara Müftülüğü görevi verilmiştir. Maverâünnehr'in fetvâ mercîsi olan Kuhistânî, Buhâra'da vefât etmiştir. Sırrı Efendi eserinde “**Kuhistânî** de bu kavle itimat ederek” şeklinde yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 250; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 89.

“**Kuhistânî** de bu kavle itimat ederek” şeklinde yazıyor. Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 89.

³⁴⁹ Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 250-251.

³⁵⁰ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan “**Şerhu Tahâvî**’den naklen **Kifâye**’nin beyânına göre...” şeklinde bahsetmektedir. Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 222.

³⁵¹ Ali b. Muhammed b. İsmail b. Ali b. Ahmed el-İsbicâbî es-Semerkindî (454/1062) yılında İsbicab'da dünyaya gelmiştir. Döneminde Maverâünnehr bölgesinin en büyük Hanefî âlimlerinden olan İsbicabî 23 Zilkade 535 (30 Haziran 1140) yılında Semerkand'da vefât etmiştir. En önemli eserleri **Şerhu Muhtasari't-Tahâvî** ve **el-Mebсут**'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 64.

³⁵² Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan “**Tühfe**... bu kavil tashih olunmuş” şeklinde bahsetmektedir. Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Hidâye**, s. 287.

Tuhfe isimli pek çok çalışma bulunmaktadır. Kanaatimizce eser, Alâeddin es-Semerkandî (v. 539/1144)'nin **Tuhfetü'l-Fukahâ**'sıdır.³⁵³

- **Burhân**,³⁵⁴

Eser, Tarâplûsî (v. 922/1516)'nin **el-Burhân**'ı³⁵⁵ olabilir.

- **Zehîre**,³⁵⁶

Araştırmamıza göre **Zehîre** isimli birkaç çalışma bulunmaktadır. Bunlar; Mâlikî âlim Karâfî (v. 684/1285)'nin ve Mâlikî mezhebinin en önemli eseri olan **ez-Zahîre Fî'l-Fıkıh**'ı,³⁵⁷ Burhânuşşerîa (v. 616/1219)'nın **Zehîretü'l-Fetâvâ (ez-Zehîretü'l-Burhâniyye)**'si,³⁵⁸ Ahîzâde (Ahi Çelebî) (v. 905/1500)'nin **Zehîretü'l-Ukbâ Fî Şerhi Sadrişşerîati'l-Uzmâ**'sı³⁵⁹ ve İbn Ğânim el-Makdisî tarafından **el-Eşbâh ve'n-Nezâir** üzerine yapılan **Zehîretü'n-Nâzır** adlı eserdir.³⁶⁰

- **Muhîd**,³⁶¹

Muhîd isminde iki çalışmaya ulaştık. ilki, Radiyyüddîn es-Serahsî (v. 571/1176)'nın **el-Muhîtü'r-Radavî (el-Muhîd bi'l-fıkıh, Muhîtü's-serahsî)**'si³⁶² diğeri ise Burhânuşşerîa (v. 616/1219)'nın **el-Muhîtü'l-Burhânî**'sidir.³⁶³

- **Feyz**,³⁶⁴

³⁵³ Alâeddin es-Semerkandî (v. 539/1144)'nin **Kudûrî**'nin **el-Muhtasar**'ını esas alarak hazırladığı bir eserdir. Tertibi bakımından o zamana kadar yazılan fıkıh kitaplarından ayrı bir özelliğe sahip olan meşhur bir eserdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 70-71.

³⁵⁴ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan "**Burhân**'dan naklen **Şûrûnbilâlî** de beyân olunduğuna göre..." şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 89.

³⁵⁵ Burhânüddin İbrahim b. Musa b. Ebû Bekr b. Ali et-Tarâblûsî ed-Dimeşkî'nin kendi eseri olan **Mevâhibu'r-Rahmân Fî Mezhebi'n-Nûman** adlı İbnü's-Sââtî'nin **Mecmeu'l-Bahreyn** adlı eserin metodu üzere yazdığı şerhin, şerhidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 227-228.

³⁵⁶ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan "**Zehîre**'den naklen **Cevhere**'de mervî olup..." şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 226.

³⁵⁷ Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 515-511.

³⁵⁸ Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 97; 155.

³⁵⁹ Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 223.

³⁶⁰ Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 255; 280.

³⁶¹ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan "**Muhîd**'den naklen **Cevhere**'nin beyânına göre..." şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 279; 287.

³⁶² Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 78.

³⁶³ Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 97.

³⁶⁴ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan "**Feyz**'den naklen **İbn-i Âbidin**'in beyânına göre..." şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 235.

Feyz isimli birkaç çalışma bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Gedizli Mehmet Efendi (v. 1253/1837)'nin **Feyzü'l-Kerîm Fî Nukûli Fetâvâ Abdurrahîm**'i³⁶⁵ ile İbnü'l-Kerekî (v.922/1516)'nin Hanefî fıkına dair klasik sistematığe uyularak kaleme aldığı **Feyzü'l-Kerekî (el-Feyz)**'si,³⁶⁶ olabilir.

- **Cevâmi'**,³⁶⁷

Yaptığımız araştırma sonucunda **Cevâmi'** adlı iki çalışmanın yapıldığını bunlardan birinin günümüze ulaştığını diğerinin ise maalesef ulaşmadığını tesbit ettik. Günümüze ulaşan çalışma Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden İbn Habîb es-Sülemî'nin eserleri arasında zikredilen **Cevâmi'**,³⁶⁸ adlı çalışmadır. Günümüze ulaşmadığı bildirilen çalışma ise Hânefi fıkıh âlimi Ebû Yusuf'a nisbet edilen **Kitâbu'l-Cevâmi'** adlı çalışmadır.³⁶⁹

Sırrı Efendi'nin eserinde kullandığı “*Ebû Yusuf Hazretleri'nin Cevâmi'inde mezkûr olduğu gibi...*” sözleri dikkate alındığında **Cevâmi'** adlı çalışmanın Ebû Yusuf'a aid olması daha isabetlidir.

- **Müstesfâ**,³⁷⁰

Eserle ilgili olarak iki çalışmaya ulaştık. Birincisi Hanefî fıkıh âlimlerinden Neseî (ö. 710/1310)'nin **el-Müstasfâ**'sı³⁷¹ diğeri ise büyük islam âlimi Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmet el-Gazzâlî (v. 505/1111)'nin **el-Müstesfâ fî Usûli'l-Fıkıh**³⁷²

³⁶⁵ Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 361.

³⁶⁶ Hanefî fakihî, Ebû'l-Vefâ (Ebû'l-Fazl) Burhânüddîn el-Kerekî (v.922/1516)'nin Hanefî fıkına dair klasik sistematığe uyularak kaleme aldığı **Feyzü'l-Mevla'l-Kerîm Alâ Abdihî İbrâhîm** yâda kısaca **el-Feyz** veya **Fetâvâ** olarak da anılan fetva kitabıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 230; Kemal Yıldız, “İbnü'l-Kerekî”, **DİA**, c. XXI, s. 111-112.

³⁶⁷ Sırrı Efendi eserinde “Ebû Yusuf Hazretleri'nin **Cevâmi'**inde mezkûr olduğu gibi...” şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 89.

³⁶⁸ Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 484.

³⁶⁹ Ebû Yusuf günümüze ulaşmayan bu kitabı, Yahyâ b. Halîd için yazmıştır. Kitaptafurû-i fıkıh ile ihtilaflı meseleler zikredilmekte ve açıklanmaktadır. 40 bölümden oluşan geniş bir fıkıh mecmûası olduğu nakledilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ekinci, **Mütûn-i Erbaa'da İmam Ebû Yûsuf'a Atfedilen İbâdetle İlgili Görüşlerin Tahkiki**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s. 18.

³⁷⁰ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan “**Müstesfâ**'dan naklen **Reddü'l-Muhtâr**'ın beyânına göre...” şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 70.

³⁷¹ Hanefî âlimi olan Ebû'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî'nin **el-Müstasfa**'sı, Ebû'l-Kasım Muhammed b. Yûsuf es-Semerikandî'nin **el-Fıkhu'n-Nâfi** adlı eserinin şerhidir. Neseî bu eserini, **el-Müstevfâ** adlı eserini özetleyerek oluşturmuştur. Eser, **el-Müstesfâ mine'l-Müstevfâ** adıyla da anılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 77; 124.

³⁷² Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 397.

adlı fıkıh usûlüne aid olan eseridir. **Müstesfâ**'nın Nesefî (ö. 710/1310)'nin eseri olma ihtimali daha yüksektir.

- **Ekda**,³⁷³

Eserle ilgili bir mâlûmâta ulaşamadık.

- **Müctebâ**,³⁷⁴

Eser, Zâhidî (v. 658/1260)'nin **el-Müctebâ**³⁷⁵ adlı çalışması olabilir.

- **Hakâik**,³⁷⁶

Eserle ilgili bir mâlûmâta ulaşamadık.

Sırrı Efendi şerhte kendi eserlerini de kaynak olarak göstermiş ve atıflarda bulunmuştur. Bu eserler; **Îzâhu'l-Eşbâh**³⁷⁷, **Vesiletü'l-Felâh**³⁷⁸, ve **Medhal-i Fıkıh**³⁷⁹ adlı çalışmalarıdır.

2.7.3.7. Bölümlerin Sonunda Açtığı Tenbîh ve Semere-i Hilâf Başlıkları Altında Konuyla İlgili Farklı Meseleleri Nakletmesi

Sırrı Efendi şerhde, meselelerin daha iyi anlaşılabilmesi için yer yer “**Tenbih**”³⁸⁰ ve “**Semere-i Hilâf**”³⁸¹ başlıkları altında dikkat edilmesi gerek hususları açıklamaktadır. Bunlardan “**Tenbih**” başlığını iki yerde kullanmıştır. Birincisi, **Hidâye** de abdestin farzlarının anlatıldığı bölümü şerh ederken “abdestde zikredilen

³⁷³ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan “**Ekda**’dan naklen **Reddû'l-Muhtâr**’ın beyânına göre...” şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 287.

³⁷⁴ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan “**Müctebâ**... bu kavil tashîh olunmuş...” şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 287.

³⁷⁵ Hanefî fıkıh âlimi olan Zâhidî’nin tam adı; Ebû'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed ez-Zâhidî el-Gazmînî’dir. İtikatta Mu’tezilî’dir. **el-Müctebâ** adlı eseri, Kudûrî’nin **el-Muhtasar** veya **el-Kitâb** diye bilinen fıkıh metni üzerine yazılmış bir şerh çalışmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 107-108.

³⁷⁶ Sırrı Efendi eserinde bu kitaptan “**Hakâik**’de... bu kavil tashîh olunmuş...” şeklinde bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s.287.

³⁷⁷ Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 17; 31; 178-180.

³⁷⁸ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 35; 61.

³⁷⁹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 87.

³⁸⁰ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 6; 19.

³⁸¹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 70; 87.

üç uzvun birer defa yıkanması farz olup, ikinci ve üçüncü defa yıkanmaları, farz olan yıkamayı tamamlama olmak üzere sünnettir”³⁸² dedikten sonra zikretmiştir.

Sırrı Efendi buradaki “**Tenbih**” başlığı altında Fıkıh Usûlu’nün konusu olan **farz**, **vâcip**, **nâfile**, **haram**, **tahrîmen mekruh**, **tenzîhen mekruh** ve **mübâh** meselerini ele almıştır. Şöyle ki; mükellefin işleri yapılması emredilen, yapılması yasaklanan ve yapılıp-yapılmaması serbest bırakılan işler olarak üç kısımdır. Yapılması emredilen işler **farz**, **vâcip** ve **nâfile** olmak üzere üç kısım olduğu gibi yapılması yasaklanan işler de **haram**, **tahrîmen mekruh** ve **tenzîhen mekruh** olmak üzere üç kısımdır. Bunların dışında kalan şeyler ise mubâhtır. Mükellefin işlerinden biri, yerine getirilmesi ve yapılması emredilen bir iş olup, delâlet ve sübût cihetinden **katî** olan bir delil ile sabit olmuşsa, yerine getirilmesi ilim ve amel cihetinden **farz**’dır. Terk edilip yerine getirilmemesi **haram**’dır. Abdestte üç uzvu yıkamak ve başı mesh etmek bu kısımdandır. Şayet mükellefin işlerinden biri, yerine getirilmesi ve yapılması emredilen bir iş olup, delâlet veya sübût cihetinden **zannî** olan bir delil ile sabit olmuşsa, yerine getirilmesi **vacip**’tir. Terk edilmesi ise **tahrîmen mekruh**’tur. Abdestte elleri yıkarken dirseklerin ve ayakları yıkarken topukların dâhil edilmesi bu kısımdandır. Ayrıca mükellefin işlerinden biri, yapılması emredilmeyen fakat arzulanan bir iş olursa, yerine getirilmesi **nâfile**’dir. Terk edilmesi ise **tenzîhen mekruh**’tur. Eğer Mükellefin işlerinden biri, yapılması emredilmemiş ve terki yasaklanmamış ise **mubâh**’tır. Binâen aley ibâha’yı ahkâm-ı teklifiyyeden, mubâh’ı ise efâl-i mükellefdan saymak müsâmahaya mebnîdir. Çünkü ne yapılması nede yapılmaması kesin bir emir ile emredilmemiştir.³⁸³

³⁸² Sırrı Efendi bu meseleyi şu şekilde nakletmektedir: “... Tahâretle maksat, tahâret-i mutevassıta’dan ibâret olan abdest olmakla, a’zây-ı selâse-i mezkûreyi [zikredilen üç uzvu] birer defa gasl [yıkamak] farz olup, ikinci ve üçüncü defa gasilleri [yıkamaları] gasl-i mefrûzi [farz olan yıkamayı] mahallinde ikmâl [tamamlama] olarak sünnetlerdir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **İzâhu’l-Hidâye**, s. 6.

³⁸³ Sırrı Efendi bu meseleyi şu şekilde nakletmektedir: “Fıkhın mevzûu bulunan efâl-i mükellef [mükellefin işleri] me’mûrun bih [yapılması emredilen] ve menhiyyûn anh [yapılması yasaklanan] ve mübâh [serbest] olarak üç kısım olup, me’mûrun bih [yapılması emredilen] de farz, vâcip, nâfile olmak üzere üç kısım olduğu gibi menhiyyûn anh [yapılması yasaklanan] da haram, tahrîmen veya tenzîhen mekruh olarak üç kısım olup, bu ikisinden hâric olan [dışında kalan] mubâhtır. Zirâ fiil-i mükellef [mükellefin işi] ityân ve edâsı [yerine getirilmesi ve yapılması] matlûb [emredilen] ve terkî menhî [nehyedilen] ve memnu’ [yasak] olarak taleb-i câzim [kesin bir emirle] olupta abdestte âzây-ı selâseyi [üç uzvu] gasl [yıkama] ve başı mesh gibi, talep ve terkinden nehy, delâleten ve sübûten [delâlet ve sübût açısından] katî olan delil ile sâbit olursa, ityân ve edâsı [yerine getirilmesi ve yapılması] ilmen ve amelen [ilim ve amel cihetinden] farz, terkî haram olup; gasl-i yedde [elleri yıkamada] dirseklerin ve gasl-i rielde [ayakları yıkamada] topukların duhulleri [dahil edilmeleri] gibi ityân [yapılması] veya terkî, delâleten veya sübûten zannî olan delil ile sâbit olursa, ityân ve edâsı [yerine getirilmesi ve yapılması] vacîb, terkî tahrîmen mekruh’tur. Fiil-i mükellefin terkî [yapılmaması] memnu’ olmayarak

İkinci olarak “**Tenbih**” başlığını kullanıldığı yer, abdestin sünnetlerini anlatılmaya başlandığı bölümdür. Sırrı Efendi ilgili bölümü şerh ederken sünnet kelimesinin lûgat ve şer’î manalarını verip, sünnetin bütün kısımlarını uzunca anlatır. Sonra ulema tarafından gözden kaçırılan bir meseleye, abdestin vaciplerine dikkat çekmek için “**Tenbih**” başlığını kullanır. Mükellefin işlerinin; yapılması emredilen, yapılması yasaklanan ve yapılıp-yapılmaması serbest bırakılan işler olarak üç kısım olduğunu, bunlardan yapılması emredilen işlerin de **farz**, **vâcip** ve **nâfile** olarak üç kısma ayrıldığını beyan eder. Sonra birçok fıkıh kitabında beyan edildiği üzere İmâm Kudûrî’nin de abdestin dört farzını saydıktan sonra abdestin sünnetlerini açıklamaya başlaması, abdestin vâciblerinin olmadığına işâret olduğunu, hâlbuki elleri yıkamada dirseklerin ve ayakları yıkamada topukların dâhil olup olmadığı meselesi ile başı mesh de farz olan miktarın tâyini hususunun delâleti zannî olan delil ile sabit olduğunu ve bunun içinde ihtilâfî olarak abdestin vâciplerinden olduklarını zikreder. Binâen aleyh abdestinde farzları, vacipleri, nâfileleri vardır diyerek de ilgili bölümü sonlandırır.³⁸⁴

Sırrı Efendi “**Semere-i Hilâf**” başlığını ise hakkında ihtilâf bulunan meselelerde kullanmaktadır. İlgili meselede Ulemâ arasında meydana gelen ihtilâfin ne tür faydalar sağladığını bu bölümde anlatmaktadır. Sırrı Efendi bu başlığı da iki yerde kullanmıştır.

[yasaklanmayarak], ityân ve edâsı [yerine getirilmesi ve yapılması] matlûb olursa [istenirse] ityânı nâfile, terki tenzihen mekruh’tur. Bir kimsenin mülkünde mutlak [mutlak] tasarrufu gibi ityân ve terkine taleb ve men’ tealluk eylemez ise mubâhtır. Binâen aleyh ibâhayı ahkâm-ı teklîfiyyeden [teklîfî hükümlerden] ve mubâh-ı efâl-i mükellefden [mükellefin işlerinden] saymak müsâmahaya mebnîdir. Zirâ ne ityânlarına ve nede men’lerine taleb-i câzım [kesin bir emir] tealluk eylemez.”Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu’l-Hidâye**, s. 6.

³⁸⁴ Sırrı Efendi meseleyi şu şekilde zikretmektedir: “Bir vech-i beyân bi’l-cümle efâl-i mükellef [mükellefin bütün işleri] me’mûrun bih [yapılması emredilen] ve menhiyyün anh [yapılması yasaklanan] ve mubâh [serbest] olarak üç kısım olduğu gibi, me’mûrun bih [yapılması emredilen] de farz, vâcip, nâfile olarak üç kısım olup ekser [çoğu] kütüb-ü fikhîyyede [fıkıh kitaplarında] beyân edildiği vecihle [anlatıldığı üzere] musannif Allâmenin dahî [İmâm Kudûrî de] abdestin ferâiz-i erbeasını [dört farzını] be’del beyan [açıkladıktan sonra] sünnetlerini beyâna intikâl eylemesi, abdestin vâcipleri bulunmadığına işâret olup, hâlbukî bir vech-i beyân elleri gaslde [yıkamada] dirseklerin ve ayakları gaslde [yıkamada] topukların ve başı meshde miktâr-ı mefrûzu [farz olan miktarı] ta’yîn, delâleti zanniyye olan delil ile sâbit olarak ihtilâfî olmakla abdestin vâciplerindendir. Binâen aleyh abdestin dahî farzları, vacipleri, nâfileleri vardır.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sırrı, **Îzâhu’l-Hidâye**, s. 19.

2.7.4. Îzâhü'l-Hidâye'nin "Bâbu'l-Mesh-i Ale'l-Huffeyn" [Mestler Üzerine Mesh] Bölümü'nün Latinizesi

Sırrı Efendi'nin **Îzâhü'l-Hidâye** adlı eseri hakkında anlatılan özelliklerin yerinde görülüp incelenmesi maksadıyla eserin "Bâbu'l-mesh-i Ale'l-huffeyn" bölümü latinize edilip aşağıya eklenmiştir.

(باب المسح على الخفين)

(المسح على الخفين جائز بالسنة) والأخبار فيه مستفيضة حتى قيل إن من لم يره كان مبتدعا لكن من رآه
ثم لم يمسخ أخذًا بالعزيمة كان مأجورا

Bu bâb abdest'de mestler üzerine meshin ahkâm-ı lâzimesi beyânında olup, huffeyn mest manasına, huffun tesniyyesi olup beyân olunacağı vecihle bilâ-özür bir tek mest üzerine meshin adem-i cevâzına işâret için tesniyye siğâsıyla îrâd olunmuştur. Mestler üzerine mesh erkân-ı vudûdan olarak gasl-i ricilden bedel olmakla mestler üzerine mesh bahsini gasl-i ricil bahsi gibi abdeste müteallik olan ahkâm-ı lâzimeyi beyan bahsine muttasıl olarak zikr-i lazım iken abdest bahsinden tefrîk ederek gasl ve teyemmümden sonra îrâdının vechini beyâna şuru'la buyurur ki, hâl-i iktizâda teyemmümün meşrûiyyeti hem kitap ve hemde sünnet ve icmâi ümmetle sâbite olduğu gibi tahâret-i kâmileden bedel olarak tahâret-i müstekille olup, mestler üzerine mesh ise yalnız sünnetle sâbit ve uzvun tahâretinden bedel olarak tahâret-i nâkîsa olduğundan teyemmüm bahsinden müehhar olarak îrâdı münâsib görülmüştür.

(مسح)

Mesh lugatta, mesh-i ra's da beyân olunduğu üzere, bir şey üzerine el sürmekten ibâret olup, şer'de beyân olunacak şartları câmi' olan mestler üzerine inde'l Hanefî mukîme göre, mestleri giymiş olduğu abdestin bozulduğu vakitten ertesi gün ôl vakte kadar bir gün ve bir gece, müsâfire göre üç gün ve üç gece müddet zarfında harac özüne binâen bi-tarîki'r Ruhsa abdestte ayakları gasilden bedel olarak yaşlığı mestler üzerine îsâl ve isâbetten ibârettir.

(اوزرلرينه مسح جائز اولان مستلر) (Üzerlerine Mesh Câiz Olan Mestler)

Gerek deri cinsinden ve gerek başka şeylerden cevâz-I meshin şartlarını câmi' olarak topuklar ile birlikte ayatları sâtir olan şeylerdir.

Mesih'in cevâzının şartları da; mestlerin ayaktan gasli farz olan topuklardan yukarı ayakları kâmilten sâtir olması ve mestlerden her birisi cevâz-ı meshe mâni' delik ve yırtıktan sâlim olması ve ayaklar ile meşgul olan mahal üzerinden lâ ekal üç parmak miktarı mesh olunması ve adet-i yürümekle delinmeden bir fersah mahalle gitmeye mütehammil olması gibi şeyler olup bu şartlardan velev bir tanesi bulunmasa mesh caiz olmaz. ن 243.

Bir vechi beyân abdestte ayakları gasilden bedel olarak mestlere mesh'in cevâzı hakkında vârid olan ahhâr, hadd-i şöhrete baliğ olduğundan, meshin cevâzını i'tikât edemeyerek inkârda bulunanın ehl-i bid'at ve dalâlet olduğuna kâil olunup, lâkin cevâzını i'tikât idüpde vâcip ve müstehâp olmadığından azîmetle amel iderek ayaklarını gasl idüp mesh etmeyenler me'cûr ve müsâb olur.

Bedâi'nin beyânına göre bir vecih-i beyân, mestler üzerine meshin cevâzı, âmme-i ulemâ ve âmme-i sahâbe beyinlerinde müttetekun aleyh olup li-sebebin Râfîzîler gibi pek az ehli bid'at muhâliflerdir.

İmâm Mâlik Hazretleri müsâfir hakkında cevâzına ve mukîm hakkında adem-i cevâzına kâil olup cevâzını inkâr edenler (يا ايها الذين امنوا اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا) (وجوهكم وايديكم الى المرافق وامسحوا برؤوسكم وارجلكم الى الكعبين) âyet-i celîlesiyle istidlâl iderek (اَآيَةُ) âyet-i celîlesinde nasb kiraatî mutlaka ayakların gaslini îcâb ider. Zîrâ kiraat-î mezkûreye göre ayaklar a'zây-ı meğsûleden bulunan vücûh ile eyd üzerine ma'tuf olmakla anlar gibi gasl îcâb ider. Zîrâ ahvâl-i vâcibe ve mümteniade ma'tûfun, ma'tûfun aleyh hükmünde olmasına binâen a'zây-ı meğsûle üzerine ma'tûf olanın meğsûl olması zâhirdir. Ve cer kiraatine göre memsûhaden bulunan ra's üzerine ma'tûf olması çıplak ayaklar üzerine mesih'in luzûmunu ifâde idüp mestler üzerine meshin cevâzına delâleti yoktur dirler isede bir vechi beyân mestler üzerine mesh husûsunda âyet-i celîle mücmel olup (يمسح المقيم على الخفين يوما وليلة والمسافر) (ثلاثة ايام و لياليها) hadîs-i şerîfiyle Hazreti Muğîre'den menkûl olan fii'l-i Rasûlüllah müfessir olarak âyet-i celîleye lâhik olmakla hasbe'l Îcâb mesh'in cevâzını tefsîr ile icmâlîni izâle buyurduğu ve ekâbir-i Sahâbe'den Hazreti Ömer ve Ali ve Huzeyme bin Sâbit ve Ebû Said el Hudrî ve Safvân bin Assâl ve Avf bin Mâlik ve Ebû Umâre ve İbni Abbas ve Ümmü'l Mü'minîn Hazreti Aîşe-i Sıddîka Rıdvânüllâhi aleyhim ecmaîn Hazerâtı gibi birçok ashâb-ı kirâm tarafından mervî ve menkûl olmakla Ebu Yusuf Hazretleri cevâz-ı mesh hakkında vârid olan haber ile nesh-i Kurân caizdir

buyurmuş, Hasan Basrî Hazretleri; yetmiş kadar ashâb-ı Bedr'e eriştim cümlesi mestler üzerine meshin cevâzına kâillerdir buyurup, İmam-ı Âzam Hazretleri'nin (علامة اهل السنة تفضيل الشيخين و حب الختتين واعتقاد جواز المسح على الخفين وان لا يحرم النبذ) buyurdıkları mervî olup Ebu'l Hasan el-Kerhî (على لا يرى المسح على الخفين) buyurmuşlardır.

(ويجوز من كل حدث موجب للوضوء إذا لبسهما على طهارة كاملة ثم أحدث) خصه بحدث موجب للوضوء لأنه لأمسح من الجنابة على ما تبين إن شاء الله تعالى)

Tahâret-i kâmile üzerene giyilen mestler üzerine yalnız abdest iktizâ eden her hadesten tahâret'te bir vechi beyân mesh câiz olup, Musannif Allâmenin mestler üzerine meshin cevâzını bu vecihle yalnız abdest iktizâ eden hadis-i asğar'dan tahârete tahsîs ile tasrîh eylemesi bir vechi âtî beyân olunacağı üzere cünüplük ve inkitâ-ı hayız ve inkitâ-ı nifâs gibi gusûl iktizâ eden hadis-i ekberlerden tahârette adem-i cevâzını beyân içündür. Zîrâ gusûl (فاطهروا) muktazâsınca suyun îsâli mümkün olan cümle bedeni tadhîrden ibâret olduğu gibi, gusûl iktizâ eden hades-i ekber'in vukuu'ları pek ender belki de aslâ adem-i vukuu mümkün olarak gusûlde mestleri ayaklardan ihraçla gasillerinde asla harac bulunmayarak teshîl kastıyla ruhsat-ı meshe adem-i ihtiyâcî ve gusûl iktizâ eden hadeslerin gasilleri mümkün olan cümle a'zâda te'sirlerinin zuhûruna binâen gusûlle cümle a'zâyı gaslin lüzûmu muvâfık-ı akl ve muktezây-ı hikmet olduğu beyândan müstağnîdir.

(وبحدث متأخر لأن الخف عهد مانعا ولو جوزنا هبحدث سابق كالمستحاضة إذا لبست على السيلان ثم خرج الوقت والمتميم إذا لبس ثم رأى الماء كان رافعا)

Mestler üzerine mesh tahâret-i kâmile üzerine giyildikten sonra vâkii' olan hades-i asğar'dan tahârette câiz olup, tahâret-i kâmile üzerini giymeden evvel vâkii' olan hades-i sâbıklardan tahârette câiz değildir diyerek, mestler üzerine meshin cevâzını hades-i müteahhirden tahârete tahsîs ederek tasrîh eyledi. Zîrâ mestler müddet-i zarfında vâkii' olan hades-i asğarın ayaklara sirâyetine mâni olarak ma'hûd ve ma'rûf olup mestleri tahâret-i kâmile üzerini giymeden evvel vâkii' olan hadesleri râfi' olarak ma'rûf ve ma'hûd olmamıştır.

Seyelân-ı dem üzerine mestlerini giyip ba'dehû vakit çıkan mustahâza ve teyemmüm üzerine mestlerini giyip tahârete kâfi suyu bularak abdest veya gusûle kâdir olan müteyemmim gibi hades-i sâdık'tan tahârette mestler üzerine meshin

cevâzıyla hüküm mestlerin ayaklara sirâyetine mânii' olmayıp belki kable'l lübs vâkii' olan hadesi râfii olarak meşrû' olmasını iktizâ eder. Bu ise hilâf-ı ma'rûf ve muhâlif-i ma'hud'dur.

(وقوله إذا لبسهما على طهارة كاملة لا يفيد اشتراط الكمال وقت اللبس بل وقت الحدث وهو المذهب عندنا حتى لو غسل رجليه ولبس خفيه ثم أكمل الطهارة ثم أحدث يجزئه المسح وهذا لأن الخف مانع حلول الحدث بالقدم فيراعى كمال الطهارة وقت المنع حتى لو كانت ناقصة عند ذلك كان الخف رافعا)

Musannif Allâme'nin (إذا لبسهما على طهارة كاملة) kavli, mestleri ayağa giyerken tahâretin kemâline iştirâtını ifâde eylemez. Belki mestleri giymiş olduğu tahâretin vakt-i hadeste kemâli şart olduğunu ifâde ederki inde'l Hanefî mezheb-i muhtârda budur. Yoksa mezheb-i muhtâr İmamı Şafii Hazretlerinin buyurdıkları gibi vakt-i lübste kemâli şart olması değildir. Hatta ibtidâ iki ayaklarını veyahut birini yıkayıp mestlerini yıkamış olduğu ayaklarına giyipde ba'dehû abdestini ikmâl edip ba'dehû hades vâkii' olarak tekrâr abdest alsa, mestler üzerine mesh caiz olarak tahâret-i matlûbe hâsıl olur. İşte bu vecihle hüküm-ü mesele tahâret-i kâmile üzerine giyilen mestlerin giyildikten sonra vâkii' olacak hades-i aşğar'ın ayaklara sirâyet ve hulûlünü mânii' olarak meşrû' buyurulmasına mebnîdir. Binâenaleyh tahâretin kemâline hadesin ayaklara sirâyetini men' vaktinde riâyet olunup hadesin ayaklara sirâyetini men' vaktinde tahâret-i nâkisa olsa mestlerin hades-i sâbıkı râfii' olması lâzım gelir. Halbuki hades-i sâbıkı izâle ile ref' ancak ya su ile veya teyemmümle tahâretin vazîfesidir.

مدة المسح

(ويجوز للمقيم يوما وليلة والمسافر ثلاثة أيام ولياليها لقوله عليه الصلاة والسلام يمسح المقيم يوما وليلة والمسافر ثلاثة أيام ولياليها قال وابتدأها عقيب الحدث لأن الخف مانع سريّة الحدث فتعتبر المدة من وقت الحدث)

Hazreti Ömer ve Ali ve Huzeyme bin Sâbit ve Ebî Said el Hudrî ve Safvân bin Assâl ve Avf bin Mâlik ve Ebî Umâre ve Ümmü'l Mü'minîn Hazreti Aişe-i Sıddîka gibi birçok ashâb-ı kirâm hazerâtının ahabâr ve ifâdeleriyle sâbit, ve sahîh-i müslimde (يمسح المقيم يوما وليلة والمسافر ثلاثة أيام ولياليها) Hazreti Ali'den naklen mezkûr olan haber-i meşhûru ve fii'li Rasulullah ile sâbit olup, bir vechi beyân mestler ayaklara hadesin sirâyetini mânii' olarak ma'hûd olmakla müddet-i mesh vakt-i hadesten i'tibâr olunarak inde'l Hanefî mestleri giymiş olduğu abdestin bozulduğu, ve inde's

Şafîi mestleri giydiği vakitten, mukîm hakkında ertesi gün ôl vakte kadar yirmi dört saat ve misafir hakkında üç gün ve üç gece olup bu müddetlerin murûrundan sonra tekrar ayaklar yıkanarak tahâret-i kâmile üzerine giyilmedikçe mesh câiz olmayacağı gibi vakit-i tazayyuk eylemedikçe ôl mestler üzerine mesh ederek almış olduğu abdestle başlamış olduğu namazda müddet-i meshin inkizâsıyla fâsid olur.

İmamı Mâlik indinde mukîme göre asla câiz olmayıp, misâfire göre mestler üzerine mesih'in cevâzı, bir vakitle mahdût ve muvakkat olmayarak dilediği vakte kadar mesh eder. Zîrâ mestler üzerine meshin cevâzı zarûrete mebnî olup, mukîm hakkında ise zarûret-i mefkûdedir. Emmâ misâfir için sefer dâim oldukça zarûret-i dâimedir. Binâenaleyh sefer dâim oldukça mesh câizdir. Zîrâ Ammâr İbn Yesâr Hazretleri sâhib-i şerîat Efendimiz Hazretleri'nden mestler üzerine bir gün meshin cevâzından suâl buyurdularında nean buyurup, iki gün cevâzında yine nean buyurup, nihâyet bir hafta cevâzından suâline (اذا كنت في سفر فامسح ما بدا لك) buyurmuşlardır diyerek istidlâl buyuruyorlar ise de bizim için delîl, pek çok ashâb-ı kirâm tarafından rivâyet buyurun (يمسح المقيم يوما وليلة والمسافر ثلاثة أيام ولياليها) haber-i meşhûru olup Ammâr Bin Yesâr'ın rivâyeti ise haber-i vâhid olmakla, haber-i meşhûre muâriz olamaz husûsuyle İmamı Mâlik Hazretleri'nin senetleri hakkında İmamı Ahmed bin Hanbel Hazretleri gayri ma'ruf'dur ve Ebû Dâvud senedi muhtelif'tir ve Dârekutnî isnâdı gayri sâbittir ve Yahya bin Meîn isnâdı muzdariptir ve İmamı Buhâri hadis meçhuldür buyurdıkları gibi (اذا كنت في سفر فامسح ما بدا لك) hadîs-i şerîfinin sıhhatine kâil olunsa bile maksad-ı Rasulullah, mestler üzerine meshin cevâzı müebbet olup mensûh olmadığını beyâna mahmûl olmakla isbât-ı hükümde istinâda gayri sâlihdir.

محل مسح و كيفيت مسح

(والمسح على ظاهرهما خطوطاً بالأصابع يبدأ من قبل الأصابع إلى الساق لحديث المغيرة رضي الله عنه أن النبي عليه الصلاة والسلام وضع يديه على خفيه ومدهما من الأصابع إلى أعلاهما مسحة واحدة وكأني أنظر إلى أثر المسح على خف رسول الله عليه الصلاة والسلام خطوطاً بالأصابع)

Hazreti Mugîre tarafından sâhib-i şerîat aleyhi ekmelü't tahiyye Efendimiz Hazretleri, mübârek iki ellerini iki mestleri üzerine vaz' ederek ayak parmaklarının uçlarından mestlerin boğazlarına doğru çekerek bir kere mesh buyurdular. Zannederim ki şimdi mestleri üzerinde mübarek parmaklarıyla hâsıl olan hatlardan parmaklarının eserlerini ra'ye'l ayn görüyorum. Mefâdını ifâde eden rivâyete binâen,

mestler üzerine mesh el parmaklarını ayak parmakları üzerine vaz' ederek parmaklar tarafından bed' ile mestlerin boğazlarına doğru hutûdan çekerek mestler üzerine bir kere mesh eylemektir. Ve bu vecihle keyfiyyet-i meshi beyânda hutûdan buyurmaları cevâz-ı meshde tekrârın adem-i iştirâdına işârettir. Zîrâ tekrâr olundukda hutûd mahv olarak mesh olmayıp gasil derecesine bâliğ olur. Hâlbuki emir ile matlûb olan mesh olup, gasil değildir.

Bir vechi beyân mestler üzerine mesh ile maksad-ı şârî' harac özrüne binâen ayakları gasil bedelinde âlet-i tahâret olan suyun mahall-i meshe vusûlu olup, el ise matlûb olan suyun mahall-i meshe vusûlune âlet olarak maksûdun bizzât olmayacağından hilâf-ı mesnûn olarak gerek ayaklarını suya sokarak ve gerek üzerlerine su akıtarak veya yağmur ile içlerinde ayaklar ile meşgûl olan mahalden mestler üzerinden lâ-ekal üç parmak miktar-ı mahallî ıslatmak meshin cevâzında kâfidir. Hatta **Cevhere**'nin beyânına göre, bir araç parçasıyla mestlerin boğaz tarafından bed' ile uçlarına doğru veya arzan miktâr-ı mezkûr mahall-i mesh ile tahâret-i matlûbe hâsıl olarak zimmet-i mükelleften vâcibin sukûtunda kâfidir.

(ثم المسح على الظاهر حتم حتى لا يجوز على باطن الخف وعقبه وساقه لأنه معدول به عن القياس فيراعى فيه جميع ما ورد به الشرع والبداءة من الأصابع استحباب اعتبارا بالأصل وهو الغسل)

Abdestin sıhhatinde bir vechi beyân mestlerin mahall-i farz olan, üç parmak miktârı ayağın üzerine gelen mahalden zâhirleri üzerine mesh vâciptir. Hatta mestlerin içlerine ve altlarına ve ökçesine ve boğazlarına mest câiz değildir. Zîrâ ayaklardan hadis-i aşğarın izâlesinde kıyâs olan su ile gasil iken, harac özrüne binâen hilâf-ı kıyâs olarak istihsânen bir vechi beyân mestler üzerine mesh gasilden halef olup, gasilden halef olan meshde dahî ma'kul olan dâimâ yerlere temâs ederek, en ziyâde istihânen meshle tathîre muhtaç olan mestlerin altları olarak, altlarını mesh eylemek iken bunlardan udûl ile hilâf-ı kıyâs olarak taraf-ı eşref-i şârî'den bir vechi beyân mestlerin zâhirleri üzerine mesh buyurulmakla meshin cevâzında mahall-i meshden taraf-ı şârî'den vârid olan ahvâlin cümlesine riâyet lâzımdır. Ve illâ ra'y ve kıyasla amel etmek lâzım olsa idi, Hazreti Ali Efendimizin buyurdıkları gibi mestlerin içinden tabanların temas ettiği mahalleri mesh eylemek icâb eder idi. Lâkin sâhib-i şerîat aleyhi ekmelü't tahiyyât Efendimiz Hazretleri'nden şeref sâdır olan mesh, ayakların üzerine gelen mahalden mestlerin uclarından bed' ile boğazlarına doğru çekerek üç parmak miktârı mestlerin üzerine meshdir.

Bir vechi beyân abdestte mestler üzerine mesh ayakları gasilden halef olup, ayakları gasilde müstehap olan ise parmakların uçlarından başlamak olduğundan halef olan meshi asıl olan gasle kıyasla meshde dahî mestlerin uclarından başlamak müstehaptır. Zîrâ (وارجلكم الى الكعبين) muktezâsınca gasl-ı ricilde ka'beyn gâye olup, her gâye için bir mebde' lazım olmakla gasl-ı riclin mebdeî parmaklardan başlamaktır.

("وفرض ذلك مقدار ثلاث أصابع من أصابع اليد" وقال الكرخي رحمه الله تعالى من أصابع الرجل والأول أصح اعتبارا لآلة المسح)

Mestler üzerine meshin cevâzında farz olan miktar-ı mahal, her iki tekin içinde ayaklar bulunan mahalden el parmaklarıyla lâ-ekal üç parmak veya daha ziyâde miktardır. Her ne kadar İmam Kerhî ayak parmaklarıyla üç parmak miktarı demiş isede esah olan, âlet-i mesh olan el parmaklarını i'tibâr ile el parmaklarıyla üç parmak miktârı olmasıdır. Binâenaleyh ayaktan hâlî olan mahalle mesh, cevâz-ı mesde mûteber olmadığı gibi mestlerin bir tekin'den iki parmak diğerinden dört veya beş parmak miktar-ı mahal üzerine meshde mûteber değildir. Bir vechi beyân mahall-i mezkûr üzerine lâ-ekal üçer parmak miktarı meshin cevâzıyla maksadın husûlünde matlûb olan gerek el ve gerek başka bir şey ve gerek bilâ-vâsita yağmur ve suyun isâbetiyle ıslanması kâfidir.

(جواز مسحه مانع اولان دليك ويا يرتقلر)

("ولا يجوز المسح على خف فيه خرق كبير يبين منه قدر ثلاث أصابع من أصابع الرجل فإن كان أقل من ذلك جاز" وقال زفر والشافعي رحمهما الله تعالى لا يجوز وإن قل لأنه لما وجب غسل البادي وجب غسل الباقي)

Kendilerinden ayak parmaklarıyla üç parmak miktârı zâhir olacak derece büyük delik veya yırtık bulunan mestler üzerine mesh câiz değildir. Bu miktardan az olursa inde'l Hanefî câiz isede İmam Züfer ile İmam Şâfi Hazretleri, delik veya yırtık olan mahalden zâhir olan miktarı, gasil vâcib olunca bâkî kalan mahallide gaslın vücûbuna binâen, her ne kadar mestlerdeki delik veya yırtık üç parmak miktarından az olsa dahî meshin adem-i cevâzına kâillerdur.

(ولنا أن الخفاف لا تخلو عن قليل خرق عادة فيلحقهم الحرج في النزاع وتخلو عن الكبير فلا حرج)

Biz Hanefiler için üç parmak miktarından az olduğu halde meshin cevâzına delîl, âdet-i mestler öyle küçük deliklerden hâlî olmayacaklarından meshin cevâzına mâni' olmaları farz olursa, her abdest aldıkça mestleri çıkarmak lazım gelip bu ise, harac-ı

azîm olmakla, tahâretle mükellef olanlara her abdestte mestleri çıkarmakla harac-ı azîm lâ-hak olup bu ise, (لا حرج في الدين) hadîs-i şerîfiyle menfi olduğu gibi sünnet-i Rasulullah'a da muhâlifdir. Emmâ mestlerin üç parmakdan ziyâde hark-ı kebîr'den hâlî olmaları mümkün olmakla, böyle hark-ı kebîr bulunanları çıkarıp ayaklarını gasilde harac yoktur.

(والكبير أن ينكشف قدر ثلاثة أصابع من أصابع الرجل أصغرها هو الصحيح لأن الأصل في القدم هو الأصابع والثلاث أكثرها فيقام مقام الكل واعتبار الأصغر للاحتياط)

Cevâz-ı meshe mâni' olan böyle delik ve yırtıklar ayak parmaklarının küçükleriyle üç parmak miktarının münkeşif olup zâhir olmasıdır ki, esah olanda bu miktardır. Zîrâ gerek el ve gerek ayakta asıl olan parmaklar olup, üç parmak ise ekser miktarları olup, hükm-ü şerî'nin sübûtünde ise ekser küll makâmına kâim olmakla, cevâz-ı meshe mâni' olmakda ihtiyâden küçük parmaklar i'tibâr olunarak, onlardan üç parmak miktârının inkişâfı, tekmi'l parmağın inkişâfı ve tekmi'l parmakların inkişâfı da tekmi'l ayağın inkişâfı makâmına kâim olarak cevâz-ı meshe mâni' olması beyândan müteğnîdir. İşte bu hikmet'e binâen bir kimsenin ayak parmaklarına bir cinâyet vâkî oldukda, tekmi'l ayağın diyeti lazım gelir.

(ولا معتبر بدخول الأنامل إذا كان لا ينفرج عند المشي)

Yürürken içlerinden üç parmakları zâhir olmadıkça, cevâz-ı meshe mâni' olmakta parmak uçlarının deliklerden duhûlüne i'tibâr yoktur.

(ويعتبر هذا المقدار في كل خف على حدة)

Bir vechi beyân cevâz-ı meshe mâni' olmakta deliklerin bu miktâra buluşları mestlerin yalnız birer teklerinde i'tibâr olunup ikisinde müteber değildir. Binâenaleyh bir tekinde bulunan delikler veya yırtıklar cem' idildik de mecmûu bu miktâra bâliğ olursa hark-ı kebîr 'ad olunarak cevâz-ı meshe mâni' olur ise de, bir tekin de bulunan delikler veya yırtıklar bâliğ olmaz veya ikisinde bulunanlar bâliğ olursa cevâz-ı meshe mâni' olmazlar.

(فيجمع الخرق في خف واحد ولا يجمع في خفين لأن الخرق في أحدهما لا يمنع قطع السفر بالآخر بخلاف النجاسة المتفرقة لأنه حامل للكل وانكشف العورة نظير النجاسة)

Cevâz-ı meshe mâni' olmakda bir vech-i beyân mestlerin yalnız bir tekinde bulunan delikler ve yırtıklar cem' olunur ise de, birinde bulunan delik veya yırtık

diyeriyle sefere mâni' olmayacağından ikisinde bulunan delikler cem' edilmez. Binâenaleyh birinde bir parmak miktârı, diğesinde iki parmak miktârı veya her birinde bulunan ikişer parmak miktârı bulunan delikler cem' edildikleri hâlde üç veya dört parmak miktârına bâliğ oldukları halde, cevâz-ı meshe mâni' değildir.

Gerek beden ve gerek sevb veya mekân veya bunların mecmûun'dan müteferrik mahallerde bulunan necâsetler cevâz-ı salâte mâni' olmakta mestledeki deliklerin hilâfına olarak cem' edildikleri hâlde ğalîza'dan dirhem miktârından, ve hafife'den rubu' miktârından ziyâdeye bâliğ olur ise cevâz-ı salâte mâni' olurlar. Zîrâ, mükellef ânların cümlesini hâmil olmakla mecmû' miktârları mu'teberdir.

Cevâz-ı salâte mâni' olmakta setri lâzım olan avret mahallerinde bulunan inkişâflarda, necâsetin nazîri olarak cem' edildikleri halde mecmûu ednâ uzvun rubu' miktârına bâliğ olursa cevâz-ı salâte mâni' olur. Kurbanlık hayvanların iki kulaklarında bulunan delik ve kesiklerin cem'lerinde ihtilâf olunmuş ise de lâayık olan ihtiyâdan cem' edilmeleridir.

غسله مسحك عدم جوازي

("ولا يجوز المسح لمن وجب عليه الغسل") لحدیث صفوان بن عسال رضي الله عنه أنه قال كان رسول الله ﷺ يأمرنا إذا كنا سفرا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليها لا عن جنابة ولكن من بول أو غائط أو نوم ولأن الجنابة لا تتكرر عادة فلا حرج في النزاع بخلاف الحدث لأنه يتكرر

Safvân bin Assâl Hazretlerinin bir vech-i beyân rivâyet buyurdıkları hadîs-i şerîfe binâen, gusûl vâcip olan mükellefe gusûlde mesh câiz olmayarak mestlerini çıkarıp ayaklarını yıkamak lâzımdır. Zîrâ müşârun ileyh Hazretlerinin beyânlarına göre, sâhib-i şerîat Efendimiz Hazretleri ashâb-ı kirâm Hazretlerine hâl-i seferde bevl ve ğâid ve uyku gibi yalnız abdest iktizâ eden hadis-i asğar'dan abdestle tahârette üç gün ve üç gece mestlerini ayaklarından çıkarmıyarak üzerlerine mesh ile emir idüp, cünüplük gibi gusûl icâb eden hades-i ekber'den gusûl ile tahârette mestler üzerine mesh ile emir etmeyip belki (ان كنتم جنبا فاطهروا) muktezâsınca mestleri çıkarıp cümle bedeni gusûl iderler imiş. Zîrâ bir vech-I beyân cünüplük ve inkıtâ-i hayz ve inkıtâ-i nifâs gibi gusûl iktizâ eden hades-i ekber'ler âdeten her vakit tekerrür etmeyip belki aslen vâkî olmaması mümkün olmakla gusûlde mestleri çıkarmakta harac yoktur. Abdest iktizâ eden hadesler ise hades-I ekber'in hilâfına olarak daîma mütekerriir

olmakla her abdest aldıkça ânları çıkarıp ayaklar-ı gasil bâis-i harac ve dâi-i ruhsat ve teshilât olarak müddet-i zarfında mestlerin üzerlerine mesh tecvîz buyurulmuştur.

Binâen aleyh kâmilên abdest alıp tahâret-i kâmile üzerine mestlerini giydikten sonra cünûp olup, yalnız abdeste kâfi su bulunupta abdest aldığıında mestleri ayaklarından çıkarıp ayaklarını gasil ederek abdest alıp gûsûl bedelinde teyemmüm eder. Zîrâ hades-i ekber cümle bedene sârî olmakla mestler ânın ayaklarına sirâyetine mâni' olamaz. Ba'dehû gûsle kâfi su bulmadıkça tekrâr abdestte müddet-i zarfında mestler üzerine mesh ider ise de, tekrâr cünûp olup da gûsle kâfi su bulamayup abdeste kâfi su bulur ise, yine mester üzerine mesh idemez. Belki ayaklarını gasil ile tekrâr abdest alup gûsûl bedelinde teyemmüm iderek gerek abdest ve gerek gûsle kâfi su bulunmadığı halde suyu bulana kadar teyemmüm ile îfây-ı vazîfeye devam ider.

("وينقض المسح كل شيء ينقض الوضوء") لأنه بعض الوضوء ("وينقضه أيضا نزع الخف") لسراية الحدث إلى القدم حيث زال المانع "وكذا نزع أحدهما" لتعذر الجمع بين الغسل والمسح في وظيفة واحدة "وكذا مضي المدة" لما روينا)

Mestler üzerine mesh abdestten cüz olmakla abdesti bozan her şey meshide bozacağı gibi fasla olarak hadesin ayaklara sirâyetini mâni' olan mestlerin zevâliyle hadesin ayaklara sirâyetine binâen mestlerin ayaklardan hurûcuyla ve bir vazîfeden ibâret olan ayakları hadesten tadhîrde gasil ile meshin ictimâ'larının ta'zîrine binâen yalnız bir tekinin hurûcuyla ve kezâlik (يمسح المقيم يوما وليلة و المسافرين ثلاثة ايام ولياليها) hadîs-i şerîfine binâen müddet-i meshin murûruyla muntekız olarak tekrâr ayakları yıkayarak tahâret-i kâmile üzerine giyilmeleri lazımdır. Emmâ suyun fukdânıyla gasilleri kâbil olmaz veyâhut şiddet-i burâdete binâen gasil ittiği halde ayaklarının telefî zann-ı gâliple me'mûl olursa mestler cebîre hükmünde olarak vakt-i imkâna kadar mestler üzerine mesh murûr müddetle bozulmaz. Lâkin bu sûrette cebîre hükmünde olmakla cebîre üzerine mesh gibi mestlerin topuklara kadar her tarafına mesh lâzımdır.

Esnây-ı salâtte meshin müddeti münkazî olupda mestleri çıkardığı halde gasil için su bulunmaz ise, çıkarmakta fâide olmadığından esah olan namazı itmâm ider dinilmiş ise de rivâyet-i mensûse ve dirâyet-i ma'kûleye işbu olan İnkızâ-yı müddetle namazın bozulmasıdır. Zîrâ su bulunmaz ise hükm-ü tahâret halefî olan teyemmüme intikâl iderek teyemmüm ider. ن 255

("وإذا تمت المدة نزع خفيه وغسل رجليه وصلى وليس عليه إعادة بقية الوضوء")

İnde'l-Hanefî sıhhat-ı vudûda tevâlî şart olmadığından mestler üzerine meshin müddeti munkaziyye oldukda ayaklarından mestlerğini çıkarup yalnız ayaklarını gasil iderek namazını kılıp yeniden tekrar abdest alarak bâkî kalan a'zâ-yı meğsûleyi gasil ve memsûhayı mesh icâb eylemez isede İmam Mâlik Hazretleri'ne hilaftan selamet için müstehap olan tevâlî'ye riâyet'le yeniden abdest almaktır. Zîrâ İmam Mâlik indinde abdestte tevâlî farzdır.

(وكذا إذا نزع قبل المدة لأن عند النزع يسري الحدث السابق إلى القدمين كأنه لم يغسلهما)

Ve kezâ kable'l-müddeh mestlerin velev bir teki ayaktan çıkarsa hades-i sâbık ayaklara sirâyet iderek keen hiç gasil olmamış hükmünde olarak mesh müntekız olur. Beyân olunduğu üzere mesh caiz olan mestler topuklara kadar kâmilten ayakları sâtir olan şeyden ibâret olmakla hükm-ü meselede topuklardan aşağıdan ayağın ekserîsinin hurûcu i'tibâren li'l-ekser kâmilten mestlerin ayaktan hurûcu hükmünde olarak mesh müntekız olur isede mücerred ökçenin duhûl ve hurûcuyla müntekız olmaz. 255 ن

İmam-ı Âzam Hazretleri'nden ökçenin mahallinden ayrılmasıyla intikâz rivâyeti mestleri çıkarmak niyetiyle mukayyed olmakla çıkarmak niyetiyle olmadıkça esbâb-ı sâire ile bi'l-icmâ' bozulmaz.

وحكم النزع يثبت بخروج القدم إلى الساق لأنه لا معتبر به في حق المسح وكذا بأكثر القدم هو الصحيح

Bir vech-i beyân mestlerin ayaktan çıkmasıyla meshin bozulması hususunda mestlerin ayaklardan çıkmasıyla meshin bozulması ayaklar mestlerin boğazlarına kadar çıkmasıyla sâbit olur. Zîrâ ânifen işâret olunduğu üzere mesh câiz olan mestler, topukları sâtir olan şeylerden ibâret olmakla ayaklar mestlerin boğazlarına kadar çıktıkda topuklar hâricde kalarak meshin cevabı hakkında mestlerin sâk'larının hükümleri müteber değildir. Ve kezâ ayakların ekserîsinin mestlerden hurûcu da meshin bozulması hususunda cümlesinin çıkması gibi olup, sahîh olan da budur.

(مدة مسحك تبدلي)

("ومن ابتداء المسح وهو مقيم فساغر قبل تمام يوم وليلة مسح ثلاثة أيام ولياليها") عملا بإطلاق الحديث ولأنه حكم متعلق بالوقت فيعتبر فيه آخره بخلاف ما إذا استكمل المدة للإقامة ثم سافر لأن الحدث قد سرى إلى القدم والخلف ليس برافع)

Mukîm iken mestleri üzerine meshe başlayupda inde'l-hanefî vakt-i hades'ten ve inde's-şâfî vakt-i lûbs'ten itibâren müddet-i ikâmet olan bir gün ve bir gece tamamından evvel sefer kastıyla İmrân-ı beldeyi tecâvüz iderek sefere çıkan mâsih (يمسح المقيم يوما وليلة و المسافرين ثلاثة ايام ولياليها) hadîs-i şerîfî'nin itlâkına binâen müddet-i ikâmet, müddet-i sefere tebeddül iderek üç gün ve üç gece tamâmına kadar mesh ider. Ve birde müddet-i mesh vakte müteallik olan bir hükm-ü şerî olmakla inkizâsı vaktin en sonundan itibâr olunur. Binâenaleyh vaktin sonunda mukîm olan müddet-i ikâmetle, ve müsâfir olan müddet-i sefer ile amel eylemesi lâzım gelir. Emmâ müddet-i ikâmetin inkizâsıyla müddet-i ikâmeti ikmâl idüpde ba'dehû sefere çıkarsa, çıkan mâsih bunun hilâfına olarak yeniden ayaklarını gasil iderek tahâret-i kâmile üzerine mestlerini giyerek müddet-i müsâfire tâbî olur. Zîrâ kable's sefer müddet-i ikâmetin murûruyla hades-i sâbık ayaklara sirâyet idüp mestler ise hades-i sâbıkı ref' idemez. Zîrâ beyân olunacağı üzere mestler sirâyet edecek hadesi mâni' olup sirâyet itmiş olan hades-i sâbıkı râfi' değildir.

Hulâsa-i kelâm bu makamda üç vecih muhtemel olup, ânlardan birisi kâmilten abdest alup mestlerini giyüp abdest müntekız olmadan sefere çıkarsa, bi'l-ittifâk müddet-i ikâmet müddet-i sefere tahavvul ider. Vechu sâni müddet-i ikâmetin inkizâsından sonra sefere çıkarsa, bi'l-ittifâk tahavvul eylemez. Vechu sâlis tahâret-i kâmile üzere mestleri giydikten sonra abdesti müntekız olup müddet-i ikâmet tamam olmadan sefere çıkarsa **Şerhu Tâhâvî**'den naklen Kifâye'nin beyânına göre inde'l-hanefî tahavvul, ve inde's-şâfî adem-i tahavvul ile ihtilâfî'dir. İmam Şâfî Hazretleri buyururlar ki, abdestte mestler üzerine mesh, ibâdet olup hükm-ü ikâmet üzerine şurû' olunan ibâdet, sefer ile tağayyur iylemez. Mesela vapurda hâl-i ikâmette iken dört rekatlı salât-ı mefrûzaya veya savma şurû' olunupda kable'l-ikmâl vapur hareketle İmrân-i beldeyi tecâvüz iderek müsâfir olduğu halde hâl-i ikâmette şurû' olunan namazı kasr, ve savmı terk ile hükm-ü ikâmet tağayyur eylemez. Zîrâ hâl-i ikâmet hâl-i azîmet ve hâl-i sefer hâl-i ruhsat olup, ibâdet-i vâhidede ictimâları hâlinde hâl-i hazîmet hâl-i ruhsat üzerine galebe ider diyerek istidlâl buyururlar isede, hâl-i ikâmette abdest alup mestleri giyüp abdestin inkizâsından akdem veyahut abdest müntekız olup kable'l-mesh sefere çıkıldığı halde bi'l-ittifâk müddet-i ikâmetin, müddet-i sefere tahavvulüne kıyâsen müddet-i ikâmet bâkî oldukça sefere huruclada tahavvul ider. Zîrâ müddet-i ikâmet zarfında kılınan namazların ve bütün Ramazan'da tutulan oruçların bâzılarının fesâdından diğerlerinin adem-i fesâdı delâletiyle, müddet-

i ikâmet zarfında idîlen meshlerde kılınan namazlar ve tutulan oruçlar gibi olarak, en sonra idilen meshin tağayyuru, evvelki idilen meshlerin tağayyurunu îcâb itmeyeceğinden, ibtidâlarında hükm-ü ikâmetin in'ikâdı, âhirinde hükm-ü seferin in'ikâdına mâni' olamaz. Mesela âhir yevmde sefer iden kimseden bâkî salâtın şadrî ve âhir-i Ramazan'da sefer iden kimseden bâkî günlerde savmın vucûb-u edâsı sâkıt olup ibâdet-i vâhidde ise tecezziyi kâbil olmadığından ihtiyâden cânib-i ikâmet tercih olunur deyu cevap virilir.

("ولو أقام وهو مسافر إن استكمل مدة الإقامة نزع" لأن رخصة السفر لا تبقى بدونه ("وإن لم يستكمل")
أتمها" لأن هذه مدة الإقامة وهو مقيم)

Müsâfir ikâmete niyet iddükte kable'l-ikâme müddet-i ikâmeti istikmâl eylemiş ise mestlerini çıkarup ayaklarını gasil ile tahâret-i kâmile üzerine giyer. Zîrâ ruhsat-ı sefer, seferin hitâmından sonra bâkî kalmaz.

مستلر اوزرينه كيلن شيلر اوزرينه مسحن حكى

("ومن لبس الجرموق فوق الخف مسح عليه") خلافا للشافعي رحمه الله تعالى فإنه يقول البذل لا يكون له بدل. ولنا أن النبي عليه الصلاة والسلام مسح على الجرموقين ولأنه تبع للخف استعمالا وغرضا فصارا كخف ذي طاقين وهو بدل عن الرجل لا عن الخف بخلاف ما إذا لبس الجرموق بعد ما أحدث لأن الحدث حل بالخف فلا يتحول إلى غيره)

İnde'l haneî tahâret-i kâmile üzerine mestleri giyüp abdest bozulmadan onun üzerine giyilen çizme necâsetten ârî ise ôl çizme üzerine mesh ider ise de İmam Şâfi Hazretleri tahâret-i ricilde mestler ayaktan bedel olup, bedelden bedel olamaz diyerek mestler üzerine giyilen çizmeler üzerine meshin adem-i cevâzına kâildir. Bizim için bir vech-i beyân çizmeler üzerine meshin cevâzına delîl-i naklî, sâhib-i şerîat Efendimiz Hazretlerinin çizmeleri üzerine mesh buyurmaları olduğu gibi, delîl-i aklîde cevâz-ı meshi câmi' olan mestler üzerine giyilen çizmeler üzerine meshin cevâz-ı meshi, câmi' olan çoraplar üzerine giyilen mestler üzerine meshin aynı olduğu gibi isti'mâl ve garaz cihetinden çizmeler mestlere tâbii olarak iki katlı mestler gibi olmakla çizme ayaktan bedel olup, mestlerden bedel olmamalıdır.

Emmâ tahâret üzerine mestleri giydikten sonra hades vâkii' olup ba'dehû giyilen çizmeler bunun hilâfına olarak ânlar üzerine mesh câiz olmaz. Zîrâ mestleri giydikten sonra vâkii' olan hades mestlere hulûl ve sirâyet ederek vazîfe-i mesh mestler üzerine tekarrur idüp başkasına tahavvul idemez. Ve kezâ çizmeleri kable'l-

hades giydikten sonra hades vâkii' olup da ellerini çizmenin içine sokarak mestler üzerine mesh eylese yine câiz olmaz. Zîrâ mahall-i hadesin ğayrısı üzerine mesh eylemiştir.

Çizmeler üzerine ba'de'l-mesh çizmelerden bir tekini çıkarmış olsa zâhir rivâyette, çizmesi çıkan mest üzerine mesh ile diğer çizme üzerine meshin iâdesi lâzım gelür. Zîrâ iki çizme üzerine meshin intikâzının vazîfesi, iki mestten birini nez' gibidir. Rivâyât-ı aslın ba'zısında çizmenin diğer tekinide çıkarup mestler üzerine mesh ider.

(ولو كان الجرموق من كرباس لا يجوز المسح عليه لأنه لا يصلح بدلا عن الرجل إلا أن تنفذ البلة إلى الخف)

Bir vech-i beyân mestler üzerine giyilen çizmeler biz'den olursa, ânların üzerine mesh câiz olmaz. Zîrâ böyle olan çizmeler ayaklardan bedel olamaz. Meğer yaşlık ânların içinde bulunan mestlere nüfûz iderek sirâyet iderse, mestler üzerine mesh olarak câiz olur. Zîrâ meshden maksat bir vech-i beyân yaşlığın mahall-i meshe vusûlu'dür.

جورابلر اوزرينه مسح حكى

("ولا يجوز المسح على الجوربين عند أبي حنيفة إلا أن يكونا مجلدين أو منعلين وقالوا يجوز إذا كانا

ثخينين لا يشقان") لما روي أن النبي عليه الصلاة والسلام مسح على جوربيه ولأنه يمكنه المشي فيه إذا كان ثخيناً وهو أن يستمسك على الساق من غير أن يربط بشيء فأشبهه الخف)

İmam Âzam Hazretlerine göre mücelled veya müna'al olmadıkça çoraplar üzerine mesh câiz olmaz ise de, sâhib-i şerîat Efendimiz Hazretlerinin çorapları üzerine mesh buyurdıkları mervî olduğundan, şurûd-u meshi câmii' olarak dâhili, hâricinden görünmeyecek derece sık ve on iki bin adımdan ibâret olan bir fersah miktâr-ı mahalle, delinmeden yürümeğe mütehammil olan çorap ve emsâli üzerine mesh, inde'l-imâmeyn câizdir. Zîrâ bu müsellilü çoraplar mesâf-i mezkûreye yürümeğe mütehammil olmakla mest hükümlerinde olurlar. Bir vech-i beyân çorapların sık ve sağlam olmalarıyla maksat, bir şey ile bağlanmayarak konceleri bacakları mütemessik olarak ayaklar üzerine dökülmemeleridir. Zîrâ böyle sık ve sağlam çoraplara mesh, mestlere meshe benzer. Veyahut böyle çoraplar kendülerine mesh olunan mestlere benzer.

(وله أنه ليس في معنى الخف لأنه لا يمكن مواظبة المشي فيه إلا إذا كان منعلا وهو محمل الحديث وعنه أنه
رجع إلى قولهما وعليه الفتوى)

İmam Âzam Hazretlerine göre meşîn ve sohteyân ile münâ'l ve mücelled olmadıkça çoraplar üzerine meshin adem-i cevâzına delîl, böyle olmayan çorapların mestler mânâsına olamamalarıdır. Zîrâ bir fersah miktârı mahalle, delinmeden yürümeğe mütehammil değildir. Emmâ münâ'l ve mücelled olarak ôl miktâr mahalle yürümeğe mütehammil olursa İmameyn Hazerâtının buyurdıkları gibi câiz olup sâhib-i şerîat Efendimiz Hazretleri'nden mervî olan sünnet-i seniyyenin mahmilide böyle olan çoraplardır.

Bir vecih-i beyân çoraplar üzerine meshin cevâzında İmam-ı Âzam Hazretleri'nin vefatlarından dokuz veya üç gün mukaddem İmâmeyn kavline rucu' buyurdıkları Zehîre'den naklen Cevhere de mervî olup fetvâda bir vech-i beyân çoraplar üzerine meshin cevâzı üzerinedir.

(اوزرلرينه مسح جائز اولميان شيلر)

"ولا يجوز المسح على العمامة والقلنسوة والبرقع والقفازين" لأنه لا حرج في نزع هذه الأشياء
والرخصة لدفع الحرج)

Mestler üzerine meshe kıyasla başa giyilen fes ve takye ve kavuk ve sarık emsâli şeyler ve yüze örtülen peçe ve ellere giyilen eldivenler üzerine mesh câiz değildir. Zîrâ abdestte ayakları gasil bedelinde mestler üzerine hilâf-ı kıyâs olarak istihsânen meshin cevâzıyla ruhsata sebep, harac özrü olup bunları çıkarmağada ise aslâ harac bulunmadığı gibi mestler üzerine meshin cevâzı hilâf-ı kıyâs olarak istihsânen sünnetle sâbit olmakla başkasına mekîsun aleyh olamaz.

(جبیره و صارغی اوزرلرينه مسحك حكمی)

"ولا يجوز المسح على الجبانر وإن شدها على غير وضوء" لأنه عليه الصلاة والسلام فعله وأمر عليا
رضي الله عنه به ولأن الحرج فيه فوق الحرج في نزع الخف فكان أولى بشرع المسح)

Nefsin kırık ve çıkığına gasil ve mesh-i muzir olursa sâhib-i şerîat Efendimiz Hazretleri'nden vukû ve Hazreti Ali'ye edâsıyla emirlerine binâen her ne kadar bîlâ-vudû bağlanmış olsalar bile kırık ve çıkık üzerine bağlanan ağaçlar ve yara ve kan alınan ve dağlanan mahaller üzerine bağlanan sargıların tekmi'l üzerine mesh câiz olup altlarını gasil hükmündedir. Zîrâ gasil içün bunları çıkarmakta harac ve meşakket

mestleri çıkarmakdaki harac fevkinde olmakla bunların üzerine meshin meşrû' olarak cevâzı evleviyetle sâbittir. Emmâ nefsin yara ve karîu gasil veya meshede zarar bulunmaz ise ânlar üzerine mesh câiz değildir.

(مستلر اوزرينه مسلحه جبیره و صارغی اوزرلرينه مسح بيننده فرق)

(ويكتفى بالمشح على أكثرها ذكره الحسن رحمه الله تعالى ولا يتوقت لعدم التوقيف بالتوقيت)

Hasan bin Ziyâd'ın, Hazret-i İmamdan naklen beyânlarına göre hükm-ü şerî'nin sübûtunda ekser, küll makamında olmakla müftâbih olarak cebîre ve sargı üzerlerine şeran matlûp olan meshin husûlünde bunların ekserîsi üzerlerine meshle iktifâ olunup bunlar üzerlerine mesh, mestler üzerine mesh gibi hâl-i ikâmede bir gün bir gece ve hâl-i seferde üç gün üç gece ile muvakkat olmayarak öZRÜN zevâline kadar bunların üzerlerine mesh câizdir.

("وإن سقطت الجبيرة عن غير برء لا يبطل المسح") لأن العذر قائم

Cebîre ve sargı üzerlerine meshin cevâzına sebep olan özür zâil olmadan her ne kadar bunlar düşmüş olsalar dahî öZR-Ü mezkûrun kıyâmına binâen üzerlerine idilen mesh bâtil olmayarak ânınla namaz ve emsâli câizlerdir. Halbuki bir vech-i beyân velev mestlerin bir tekinin ekserîsinin ayakdan hurûcuyla mestler üzerine mesh bâtil olarak tekrâr ayakları gasil iderek yeniden giymek lâzımdır. Ve kezâ a'zay-ı meğsûlesinde bulunan çatlak üzerine sakız emsâli bir ilâc koyupda ref' ve izâlesi mûcib-i harac olursa cebîre ve sargı hükmünde olarak ânın üzerine mesh cevâz tahârette kâfidir. **MÛLTEKA**

(والمسح عليها كالغسل لما تحتها ما دام العذر باقيا)

Bunlar üzerlerine meshin cevâzına sebep olan özür bâki oldukça bunlar üzerlerine mesh altlarını gasil hükmünde olarak bir vech-i beyân mestler üzerine mesh gibi bir vakitle muvakkat olmayarak gayr-i ma'zûr olanlara imâmeti dahî câizdir.

(وإن سقطت عن برء بطل) لزوال العذر وإن كان في الصلاة استقبل لأنه قدر على الأصل قبل حصول

المقصود بالبدل والله أعلم

Gerek cebîre ve gerek sargı cevâzı meshlerine sebep olan öZRÜN zevâliyle düşerler ise özür-ü mezkûrun zevâline binâen müsebbeb olan hükm-ü meshde bâtil olarak mahallerini gasil lâzım olmakla namazda iken düşerler ise altlarını gasil ile başlanmış

olan namazı yeniden iâde lâzımdır. Zîrâ esnâ-yı salât'ta suyu gören müteyemmim gibi bedel yâni mesh ile matlûb olan ıskât-ı vâcib hâsıl olmadan asıl olan gasle kâdir olmuştur. Halbûki suyu isti'mâle kudret hâlinde halef olan teyemmümün hükmü yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SIRRI EFENDİ’NİN FIKIH ANLAYIŞI

3. SIRRI EFENDİ’NİN FIKİH ANLAYIŞI

Tezimizin bu bölümünde Sırrı Efendi’nin fikhî görüşleri tesbit edilmeye çalışılacaktır. İlk olarak Sırrı Efendi’nin Hanefî fikhına vâkıf olduğunu göstermek adına “Sırrı Efendi’nin fıkıhçılığı” başlığı altında Sırrı Efendinin kendi okuyup istifâde ettiğini düşündüğümüz kütüphanesinde bulunan fıkıhla ilgili eserleri ve yazmış olduğu fıkıh kitaplarında kaynak gösterdiği eserleri tesbit edilecektir. Daha sonra usûl’u fıkıh ve furûu fıkıh’la ilgili görüşleri ayrı başlıklar altında incelenip tesbit edilmeye çalışılacaktır.

3.1. Sırrı Efendi’nin Fıkıhçılığı

Bu bölüm, fikhî görüşlerini tahlil etmeye çalıştığımız Sırrı Efendi’nin ilmî birikimini tesbit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Bunun için kitaplarını vakfettiği Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümünde bulunan fıkıhla ilgili eserlerinin listesi belirlenmiştir. Ayrıca kendisinin telif ve şerh çalışmalarında kullanıp kaynak olarak gösterdiği eserlerintesbiti yapılmıştır. Böylece ortaya çıkan tablonun Sırrı Efendi’nin Hanefî fikhındaki yetkinliğini göstermesi hedeflenmiştir.

3.1.1. Sırrı Efendi’nin Kendi Kütüphâne’sinde Bulunan Fıkıh’la İlgili Eserleri

Sırrı Efendi’nin vakfettiği kitapları, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi bölümünde 3866 – 4095 numaraları arasında kayıtlı bulunmaktadır. Eserlerin çoğu Arapça, bir kısmı da Osmanlıca’dır. Toplam eser sayısı ikiyüz yirmi dokuz’dur. Bu eserler, yirmi altı bölüme ayrılarak kayıt altına alınmıştır. Bu bölümler; Tasavvuf, Kelâm, Hadis, Hukuk, İslam Dini, İslam Ahlakı, İslam Tarihi, Tarih, Arapdili, Arap Edebiyatı, İran Edebiyatı, Edebiyat, Tefsîr, Kurân İlimleri, Ansiklopediler, Mezhepler, Genel Konular, Kurumlar, Periyodikler, Astronomi, Matematik, Amme İdaresi, Nâdir Kitaplar, Külliyyatlar, Bibliyografya ve Fıkıh başlıklarını taşımaktadır.

Sırrı Efendi’nin kütüphanesinde yer alıp fıkıhla ilgili olduğunu düşündüğümüz eserler şunlardır:

- İbrahim b. Muhammed el-Halebî (v. 956)’nin **Günyetü’l-Mütemelli şerhi Münyeti’l-Müselli’si**, (Yazma)

- Nasr b. Muhammed Ebü'l-Leys es-Semerkandi, (v. 383)'ın **Hizanatü'l-Fıkıh**'ı, (Yazma)
- İbnü'l-Hümmam Muhammed b. Abdü'l-Vahid es-Sivasi (v. 861)'nin **Fethü'l-Kadir li'l-Acizi'l-Fakir**'i,
- Muhammed Emin b. Ömer İbn Abidin (v. 1252)'nin **Radü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar şerhi Tenviri'l-Ebsar**'ı,
- Muhammed b. Muhammed Emin b. Ömer İbn Abidin (v. 1306)'nin **Kurretü Uyuni'l-Ahyan li-Takmilat Radi'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-i**,
- Şeyhi Zade Abdurrahman b. Muhammed (v. 1078)'in **Mecmaü'l-Anhur fi şerhi Mültekai'l-Ebhur**'ı,
- İbrahim b. Muhammed b. İbrahimel-Halebî (v. 956)'nin **Mültekaü'l-Ebhur**'u,
- Ebu Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddad, el-Haddad (v. 800)'ın **Cevheretü'n-Neyyire Muhtasar Siraci'l-Vehhac fi şerhi Muhtasar**'ı,
- Mevkufatı Mehmed Efendi Midil'li (v. 1055)'nin **Mevkufat -Tercüme-i Mülteka'sı**,
- Ebü'l-Muzaffer Muhyiddin MuhammedEvraub Zib (v. 1118)'in **el-Fetavaü'l-Hindiye(el-Fetavaü'l-Alamgariyye)'si**,
- Ebu Bekr b. Mes'ud el-Alâeddin Melikü'l-Ülemael-Kâşânî (v. 587)'nin **Bedaiyü's-Saniy fi Tertibü's-şerayi'si**,
- Mustafa b. Mehmed Güzelhisari (v. 1253)'nin **Hilyetü'n-Naci ala şerhi'l-Halebî'si**,
- Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammedİbn Nuceym (v. 970)'in **el-Eşbah ve'n-Nezair ve Resail İbn Nuceym'i**,
- Ömer Hilmi Efendi'nin **İthafü'l-Ehlaf fi Ahkami'l-Evkaf**'ı,
- Mahmud Efendi Hamza b. Muhammed Nasif el-Hüseyni (v. 1305)'nin **Kitabü'l-Feraidü'l-Bahyat fi'l-Kavaidü'l-Fıkhiyye'si**,
- Yazarı bilinmeyen **Şerhu Fıkıh Geydani** adlı yazma eser,
- Yazarı bilinmeyen **Risale fi İ'tikaf** adlı yazma eser,
- Yazarı bilinmeyen **Risale fi'l-Cenaiz** adlı yazma eser,
- Ali b. Ebu Bekir Burhaneddinel-Merginânî (v. 593)'nin **el-Hidaye şerhu'l-Bidaye'si**,
- Salih Efendi'nin **Ceride-i Feraiz'i**,

- Mekki Mehmed Efendi Şeyhülislam (v. 1212)'in **Mürşidü'l-Varisin fi Ahvali'l-Erba'in (şerh-i Siraciye)'si,**
- Muhammed b. Muhammed b. Abdurreşid es-Secavandi'nin **Feraizü's-Siraciye'si,**
- es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcani (v. 816)'nin **Şerhu Feraizü's-Siraciye'si,**
- Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev Sivasî(v. 886)'nin **Mir'atü'l-Usul şerhi Mirkati'l-Vusul'ü,**
- Tarsusi Mehmed Efendi (v. 1145)'nin **Haşiye ala şerhu Mirkati'l-Usul'ü,**
- Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev Sivasî (v. 886)'nin **Teshil Mirkati'l-Vusul ila İlmi'l-Usul'ü,**
- Abdü'l-Latif b. Feriştah İzzeddin İbn Melek (v. 801)'in **Şerhu'l-Menar li'n-Nesafi'si,**
- Abdurrahman b. Ebi Bekr Zeyneddin İbnü'l-Ayni (v, 893)'nin **Şerhu'l-Menar li'n-Nesafi'si,**
- Vidini Mustafa Efendi (v. 1271)'nin **Takrirü'l-Mir'at'ı,**
- Ahmed b. Süleyman Şemseddin İbn Kemal (v. 940)'in **Tagyirü't-Tenkih fi'l-Usul'ü,**
- İzmirli Mehmed b. Veli b. Resul, Kırşehir'li (v. 1165)'nin **Haşiyetü'l-izmiri ala Mir'at'ı'l-Usul şerhi Mirkati'l-Vusul'ü,**
- Nasr b. Muhammed Ebü'l-Leys es-Semerikandi (v. 373)'nin **Kurretü'l-Uyun ve Muferriki'l-Kalbi'l-Mahzun'u,**
- Ahmed b. Yahya b. Muhammed Hafid et-Teftazani (v. 916)'nin **ed-Dürü'n-Nezid min Mecmu'at'ı'l-Hafid'i,**
- Zeynüddin b. İbrahim İbn Nuceym (v. 970)'in **el-Eşbah ve'n-Nezair'i,**
- İbrahim b. Muhammed el-Halebî (v. 956)'nin **Münyetü'l-Muselli şerh Günyeti'l-Mütemelli'si,**
- Taşköprü Zade Ahmed Efendi (v. 968)'nin **Mevzu'atü'l-Ulûm'u,**
- Heyet tarafından hazırlanan **el-Mecelle,**
- Atıf Mehmed b. Kuyucaklı Zade (v. 1316)'nin **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye şerhi,**
- Hüsrevyan Hamayak'ın **Hukuk-u Umumiye-i Düvel'i,**
- Muhammed b. Muhammed Ebu Hamid el-Gazali (v. 505)'nin **İhya-i Ulumiddin'i,**

- Şeyh Zade Abdurrahim b. Ali'nin **Nazmü'l-Feraid fi Cami'l-Fevaid**'i.

Yukarıda listesi verilen eserler incelendiğinde çoğunun Hanefî mezhebi'nde usûl ve Furûu alanında kaynak eserler olduğu göze çarpmaktadır.

3.1.2. Sırrı Efendi'nin Telîf ve Şerh Çalışmalarında Kullandığı Kaynak Eserler

Sırrı Efendi'nin fıkıhla ilgili yedi eseri bulunmaktadır. Bunlar, tezimizin ikinci bölümünde tanıtımlarını yaptığımız **Hulâsatü'l-Muhtâreyn**, **Vesîletü'l-Felâh**, **Medhal-i Fıkıh**, **Keşf-i Bâl**, **Kitâbü'l-İbâdât**, **Îzâhu'l-Eşbâh** ve **Îzâhül-Hidâye** adlı eserlerdir. Sırrı Efendi bu eserlerin bazısında, istifâde edip kullandığı kaynağı zikretmiş, bazısında ise zikretmemiştir. Biz, Sırrı Efendi'nin **Medhal-i Fıkıh**, **Hulâsatü'l-Muhtârayn** ve **Îzâhü'l-Hidâye** adlı eserlerinde zikrettiği kaynak eserleri genel olarak aşağıda nakledeceğiz.

- Kâsânî (v. 587/1191)'nin **Bedâiu's-Sanâi Fî Tertîbi's-Şerâi**'si,
- Bezzâzî (v. 827/1424)'nin **Fetâva'l-Bezzâziyye**'si,
- Muhammed b. Abdullâh Timurtâşî (v. 1006/1598)'nin **Tenvîrû'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr**'ı,
- Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî (v. 1088/1677)'nin **ed-Dürri'l-Muhtâr**'ı,
- Muhammed Emîn İbn Âbidîn (v. 1252/1836)'in **Reddû'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr**'ı,
- İbrâhim b. Muhammed el-Halebî (v. 956/1549)'nin **Mülteka'l-Ebhur**'u,
- Şeyhi Zade Abdurrahman b. Muhammed (v. 1078)'in **Mecmaü'l-Anhur fi şerhi Mültekai'l-Ebhur**'ı,
- Mevkufatı Mehmed Efendi Midil'li (v. 1055)'nin **Mevkufat** 'ı
- Ebu'l-Mehâsin el-Fergânî (v. 592/1196)'nin **Şerhu'l-Câmiî's-Sagîr**'ı,
- Kudûrî (v. 428/1037)'nin **el-Muhtasar**'ı,
- Ebû Bekir el-Haddâd (v. 800/1397)'in **Cevheretü'n-Neyyire**'si,
- Ebû Bekir el-Haddâd (v. 800/1397)'in **es-Sirâcü'l-Vehhâc**'ı,
- Serahsî (v. 483/1090)'nin **el-Mebsût**'u,
- Molla Hüsrev (v. 885/1480)'in **Düreru'l-Hukkâm**'ı,
- Muhammed b. Muhammed b. Abdurreşid es-Secavandi'nin **Feraizü's-Siraciye**'si,

- Ebû Abdullah el-Mısrî Remlî (v. 1004/1596)'nin **Fetâvâ'r-Remlî'si**,³⁸⁵
- İbrahim b. Muhammed el-Halebî (v. 956)'nin **Günyetü'l-Mütemelli şerhi Münyeti'l-Müselli'si**,
- Mahmud Hamza (v. 1305/1887)'nin **Ferâidü'l-Behiyye'si**,³⁸⁶
- Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym (v. 970)'in **el-Eşbah ve'n-Nezair**,
- Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev Sivasî(v. 886)'nin **Mir'atü'l-Usul şerhi Mirkatî'l-Vusul'ü**.

Ayrıca Sırrı Efendi'nin eserlerinde ismini zikrettiği fakat eserin tam adını ve kime aid olduğunu bulamadığımız bazı çalışmalarda bulunmaktadır. Bunlar;

- **Menh** adlı müellifi tesbit edilemeyen bir çalışma,
- **Kuhistânî**'nin adı belli olmayan bir eseri,
- Şerhu't-Tahâvî adlı bir çalışma. Eser, Ali b. Muhammed el-İsbîcâbî (v. 535/1140)'nin **Şerhu Muhtasari't-Tahâvî'si** olabilir,
- **Tuhfe** adlı bir çalışma. Alâeddin es-Semerkandî (v. 539/1144)'nin **Tuhfetü'l-Fukahâ'sı** olabilir,
- **Burhân** adlı bir çalışma. Tarâplûsî (v. 922/1516)'nin **el-Burhân**'ı olabilir,
- **Zehîre** adlı bir çalışma. Karâfî (v. 684/1285)'nin **ez-Zahîre Fî'l-Fıkıh**'ı, Burhânuşşerîa (v. 616/1219)'nin **Zehîretü'l-Fetâvâ'si**, Ahîzâde (Ahi Çelebî) (v. 905/1500)'nin **Zehîretü'l-Ukbâ Fî Şerhi Sadrişşerîati'l-Uzmâ'sı** ve İbn Ğânim el-Makdisî'nin **Zehîretü'n-Nâzır** adlı eserlerden birisi olabilir.
- **Muhîd** adlı çalışma. Radiyyüddîn es-Serahsî (v. 571/1176)'nin **el-Muhîtü'r-Radavî (Muhîtü's-serahsî)**'si veya Burhânuşşerîa (v. 616/1219)'nin **el-Muhîtu'l-Burhânî**'si olabilir.
- **Feyz** adlı çalışma. Gedizli Mehmet Efendi (v. 1253/1837)'nin **Feyzü'l-Kerîm Fî Nukûli Fetâvâ Abdurrahîm'i** veya İbnü'l-Kerekî (v. 922/1516)'nin **Feyzü'l-Kerekî (el-Feyz)**'si olabilir.

³⁸⁵ Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 473.

³⁸⁶ Kâdîhân'ın **Fetâvâ**'sından ihtisar edilerek yazılmıştır. **Mecelle**'den sonra kaleme alınan ilk kavâid kitaplarındandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 370.

- **Cevâmi'** adlı çalışma. İbn Habîb es-Sülemî'nin **Cevâmi'**'i veya Ebû Yusuf'un günümüze ulaşmayan **Kitâbu'l-Cevâmi'**'i olabilir. Fakat Ebû Yusuf'a aid olması daha kuvvetlidir.
- **Mustesfâ** adlı çalışma. Nesefî (v. 710/1310)'nin **el-Müstasfâ**'sı veya Ebû Hâmid Gazzâlî (v. 505/1111)'nin **el-Müstesfâ fî Usûli'l-Fıkh** adlı eseri olabilir. Ancak **Müstesfâ**'nın Nesefî (v. 710/1310)'nin eseri olma ihtimali daha yüksektir.
- **Ekda'** adlı müellifi tesbit edilemeyen bir çalışma,
- **Müctebâ** adlı çalışma. Zâhidî (v. 658/1260)'nin **el-Müctebâ** adlı eseri olabilir.
- **Hakâik** adlı müellifi tesbit edilemeyen bir çalışma,
- **Bahr** adlı çalışma. Zeynüddin İbn Nüceym (v. 970/1563)'in **el-Bahrü'r-Râik**'i veya Sirâcü'l-Hindî el-Gaznevî (ö.773/1372)'nin **Bahru'r-Rivâye ve'd-Dirâye fî Tevşîhi'l-Hidâye**'si olabilir.
- **Nehr** adlı çalışma. Sirâceddin İbn Nüceym (v. 1005/1596)'in **en-Nehrü'l-Fâik** adlı şerhi olabilir.
- **Hulâsa** adlı müellifi tesbit edilemeyen bir çalışma,
- **Mîzân** adlı müellifi tesbit edilemeyen bir çalışma,
- **Tahrîr** adlı müellifi tesbit edilemeyen bir çalışma,
- **Tahtâvî**'nin adı belli olmayan bir eseri,
- **Muzmarât** adlı müellifi tesbit edilemeyen bir çalışma,
- **Hâşiye-i Pezdevî** adlı müellifi tesbit edilemeyen bir çalışma.

Sırrı Efendi'nin kaynak olarak göstermiş olduğu eserler incelendiğinde Hanefî mezhebinde muteber metin ve şerhler olup, kaynak eserler olduğu ve pek çoğunun kendi kütüphanesinde bulunduğu fark edilmektedir. Bu da Sırrı Efendi'nin kaynak olarak verdiği eserleri mutaala etme ve inceleme imkânı bulduğunu, sadece yüzeysel nakiller yapmadığını göstermeye yardımcı olmaktadır.

3.2. USÛL-U FIKHA DAİR GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde Sırrı Efendi'nin Usûl-u fıkıhla ilgili bazı görüşlerini inceleyeceğiz. Usûl-u fıkıh başlığı altında ilim ve fıkıh, ictihad ve taklid, Hanefî fukahâsı'nın tabakâtı, resm-i müftî, alâmet-i iftâ, telfîk'in hükmü gibi usûl-u fıkıh konularını işleyecek ve Sırrı Efendi'nin bu konulardaki görüşlerini tespit etmeye çalışacağız.

3.2.1. İlim ve Fıkıh

3.2.1.1. İlimlerin Kısımları

İslam âlimlerinin üzerinde çalışma yaptığı konulardan birisi de ilimlerintasnîfi meselesidir. Bu amaçla sistematik bir şekilde ilimlerin tasnifinin yapıldığı ilk eser olarak Fârâbî'nin **İhsâu'l-Ûlûm**'u zikredilmektedir. Daha sonra Hârizmî, İbn Ferîğûn, İhvân-ı Safâ, Ebû Hayyân, İbn Hazm, Beyzâvî, İbn Sînâ, Gazzâlî ve İbn Haldûn gibi âlimler bu alanda eserler kaleme almışlardır. Özellikle Osmanlılar döneminde Molla Lutfî'nin **Risâle fi'l-Ûlûmi's-Sher'îyye ve'l-Arabiyye**'si, Nevî'nin **Netâyicü'l-Fünûn**'u, Taşköprizâde'nin **Miftâhu's-Saâde**'si, Saçaklızâde'nin **Tertîbü'l-Ûlûm**'u ile **Keşfü'z-Zunûn**'daki ilgili bölümler bu alanda ortaya konulan geniş ve kapsamlı çalışmalardır.³⁸⁷

Bu çalışmalar incelendiğinde ilimlerin tasnifi hususunda ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

İlimler naklî ve aklî olarak iki başlık altında ele alınmış, naklî ilimler, ilk başlarda tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm ve tasavvuf olarak zikredilirken daha sonra tefsîr, hadîs ve fıkıh usulleri de bunlara eklenmiştir. Aklî ilimler ise nazarî ve amelî olarak ikiye ayrılmıştır. Nazarî ilimler, ilâhiyyât, riyâziyyât (matematik ilimleri) ve tabîiyyât (fizik ilimler)'tan oluşurken, Amelî ilimler ise siyaset, ev idaresi ve ahlâk'la ilgili ilimlerden oluşmaktadır. Amelî ilimler daha sonra Medenî ilim denilen sosyal-siyasal bilim türlerini kapsamaya başlamıştır. Ayrıca ilimlerin aklî ve naklî diye yapılan taksimatında âlet ilimleri olarak müstakil bir başlıkta incelenen dil ve mantık ilimleri ilerleyen dönemlerde bu ilimlerin altında zikredilmiştir. Şöyleki, dil ilimleri naklî ilimler, mantık ilmi ise aklî ilimlerin altında incelenmeye başlanmıştır.³⁸⁸

Süleyman Sırrı Efendi de eserlerinde yer yer ilimlerin tasnîfini yapmıştır. **Medhal-i Fıkıh** namlı eserin ilk sayfasındaki tasnîfi şu şekildedir.

“İlmin şubeleri ve dalları pek çok, furu' ve fenleri bol olmakla beraber usulleri, mevzuları, gaye ve semereleri itibariyle kısımları ve nevileri mühtelif ve farklı olsada ilmin cümlesini [tamamını] ihâta etmek [saymak] mümkün değildir. Ancak feyz ve kemâlât bakımından kurtuluşa sebep olacak olanlar; ulûm-u

³⁸⁷ İlhan Kutluer, “İlim”, **DİA**, c. XXII, s. 113.

³⁸⁸ İlhan Kutluer, “İlim”, **DİA**, c. XXII, s. 114.

şer'iyye [şer'î -dînî], akliyye [aklî], edebiyette [edebiyat] ve riyâziyye [hesap ilmi] olarak bilinmektedir.

Ulûm-u şer'iyye; tefsîr, tevhîd, hadîs ve fıkıh,

ulûm-u akliyye; mantık, cedel, usûlu'd-dîn, usûlu'l-fıkıh, ilm-i ilâhî, ilm-i tabîi, ilm-i mîkât, felsefe, kimya ve benzeri fenler,

ilm-i edebiyette; lugat, sarf, iştikâk, nahiv, meânî, beyân, bedî', arûz, kâfiye, karz-i şiir [şiir söylemek], inşâ-i nesr [düzyazı yazmak], kitâbet [yazı yazmak], kıraât, muhâdarât [hikayeler] ve tarih,

ulûm-u riyâziyye [hesap ilmi] ise, hesap, cebir [harflerle yapılan hesap], hendese [geometri], mûsikî, tasavvuf, siyâset-i medeniyette ve tedbîr-i menzil gibi kısımlara ayrılarak bir nebze de olsa sınırlandırma altına alınıp bir araya getirilmiştir.”³⁸⁹

Görüldüğü üzere Sırrı Efendi ilimleri, şer'î-dînî, aklî, edebiyat ve matematik olmak üzere dört ana başlık altında incelemiştir. Şer'î ilimlerin altında tefsîr, akâid, hadîs ve fıkıh ilimlerini, aklî ilimler altında mantık, cedel, usûlu'd-dîn, usûlu'l-fıkıh, ilm-i ilâhî, ilm-i tabîi, ilm-i mîkât, felsefe, kimya ve benzeri ilimleri, edebiyatla ilgili ilimlerin altında lugat, sarf, iştikâk, nahiv, meânî, beyân, bedî', arûz, kâfiye, şiir okuma, kitâbet, kıraât ve tarih ilimlerini, riyâziye [matematik] ile ilgili ilimlerin altında ise, hesap, cebir, hendese [geometri-mühendislik], mûsikî, tasavvuf, siyâset ve ev idaresi gibi ilimlerin bulunduğunu söylemektedir.

Sırrı Efendi **Medhal-i Fıkıh** namlı eserin ilk sayfasında yaptığı bu tasniften sonra eserin ilerleyen sayfalarında fıkıh ilminin tarifini yaptıktan sonra diğer ilimlerin tasnifini ve gayelerini bir kez daha şu şekilde beyan etmektedir.

“ ... efâl-i mükellefîne tealluk eden bütün ilâhî hitapların eserleri olan şer'î hükümler; ya itikâdı düzelterek ebedi kurtuluş elde etmek için itikâda veya kalbi temizlemek ve ahlakî düzeltmek suretiyle Allaha yaklaşmak için âdâba veya ıslâh-ı a'mâl ile mükellefin zimmetinde bulunan sorumluluğu düşürmek için amele tealluk eder. Bunların hepsi dünya yaşantısını düzeltmek ve ahirette varacağı yerin iyi olmasını sağlamak için Hukemâ tarafından değişik isimler ile isimlendirilmiştir.

³⁸⁹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 2.

İtikâdla alâkalı hükümlere “ahkâm-ı asliyye ve îtikâdiyye”; edeple alâkalı hükümlere “ahkâm-ı vicdâniyye ve ahlâkıyye”; amelle alâkalı hükümlere “ahkâm-ı ameliyye ve feriiyye” diye isimlendirilir.

Ahkâm-ı asliyye’den bahseden ilme ilm-i âkâid, ilm-i tevhîd ve sîfât; ahkâm-ı vicdâniyye’den bahseden ilme ilm-i ahlâk, ilm-i âdâb ve tasavvuf; ahkâm-ı ameliyye’den bahseden ilme de ilm-i fıkıh, ilm-i şerâi’ ve ahkâm diye isimlendirilerek birbirlerinden ayırt edilirler.

Bütün peygamberlerin gönderilme ve kitapların indirilmesinde ki maksad-ı ilâhi, ihkâk-ı hak [hakkın yerini bulması] ile hakların muhâfazasıdır. Bunun için ilm-i şerâi’ ve ahkâm’ın öğrenilmesi hususunda diğer ilimlerin hepsi fıkıh ilminin başlangıç ve mukaddimesi mesâbesinde olduğu beyandan müsteğnîdir [açıklamaya ihtiyaç duymamaktadır.].”³⁹⁰

Sırrı Efendi **Vesîletü’l-Felâh** namlı eserinde de ilimlerin tasnifini yapmaktadır. Fakat buradaki tasnifi ulûm-u dîniyye özelinde olup bu ilimlerin gayelerini açıklama şeklindedir. Sırrı Efendi **Vesîletü’l-Felâh** namlı eserinde ki tasnifi şu şekildedir:

“Ulûm-u dîniyye; ilm-i tefsîr, ilm-i hadîs, ilm-i tevhîd, ilm-i usûl, ilm-i ahlâk ve ilm-i fıkıh’dan ibârettir. Umûr-u dîniyyenin medârı [temel dayanağı]; îtikâdiyyât, âdâp, ibâdât, muâmelât, ukûbât ve keffârât olarak altı kısımdır.

Tefsîr ve hadîs bütün ilimlerin temeli olup îtikâdiyyât için ilm-i akâid; âdâp için ilm-i tasavvuf ve ilm-i ahlâk; istinâd ve istinbâd için ilm-i tefsîr, ilm-i hadîs ve ilm-i usûl gibi müstakil birer fen tesîs olunmuştur.

İbadât, muâmelât, ukûbât, keffârât ve bunların levâzım ve fer’leri bulunan sâir efâl-i mükellefi’nin hükümlerini beyân içinde ilm-i fıkıh tesis olunmuştur. Zîrâ bunlar âkil ve bâliğ olarak bir çok tekâlîf-i şeriyye ile mükellef olan insanların efâli olup fıkıhda ise böyle mükellef olan kimselerin efâl ve amellerinin sıhhat ve fesâd, cevâz ve adem-i cevâz gibi ahkâm-ı dünyevîleri ile sevâb ve azâb gibi ahkâm-ı uhrevîlerinden bahs olunur.”³⁹¹

³⁹⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 25-26.

³⁹¹ Süleyman Sırrı, [**Vesîletü’l-Felâh**] **Kitabu’t-Tahâre**, Dersaadet, 1328, s. 3.

Konunun başından itibaren ilimler hakkında anlattıklarımızı şu şekilde özetliyebiliriz:

İslam âlimleri ilimlerin tasnîfini aklî ve naklî olarak iki kısım üzere yapmışlardır. Fıkıh ve usûl-u fıkıh ilimleride naklî ilimler kısmında incelenmiştir.

Sırrı Efendi yaptığı ilk taksîmatta bütün ilimleri şerîyye, akliye, edebiye ve riyâzîyye olarak dört kısma ayırmış ve fıkıhı şerîyye kısmında sayarken usûl-u fıkıhı akliye kısmından saymıştır.

Sırrı Efendi'nin yaptığı ikinci taksîmat, şerî hükümlerin kısımları hakkındadır. Bu kısımları itikâd, adâb ve amel olarak üç'e ayırmış ve amel'den bahseden ilmin; fıkıh ilmi veya ilm-i şerîa olduğunu söylemiştir. Ayrıca diğer ilimlerin hepsinin fıkıh ilminin başlangıç ve mukaddimesi konumunda olduğunu zikretmiştir.

Sırrı Efendi'nin yaptığı üçüncü taksîmat ise dînî ilimlerin kısımlarıdır. Bu kısımların tefsîr, hadîs, tevhit, usûl ilmi, ahlâk ve fıkıh olarak altı tane olduğunu söylemiştir. Tefsîr ve hadîs ilminin bütün ilimlerin temeli olduğunu, fıkıh ilminin ise ibadât, muâmelât, ukûbât, keffârât gibi konuları içerdiğini zikretmiştir.

3.2.1.2. Fıkıh İlminin Tarifi

Fıkıh, lugatta “bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak birçok tarif yapılmış ise de bunlar temelde Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî'nin tarifleri etrafında şekillenmiştir. Ebû Hanîfe fıkıhı, kişinin hak ve yükümlülüklerinin bilgisine yani “lehine ve aleyhine olan şer’î hükümleri bir meleke halinde bilmek”³⁹² şeklinde tarif ederken İmâm Şâfiî, “dinin ameli hükümlerini muayyen delil ve kaynaklarından çıkararak elde edilen bilgi”³⁹³ şeklinde tarif etmektedir.

Sırrı Efendi eserlerinde tariflere ve kavramlara önem vermektedir. Hatta her hangi bir ilmi öğrenecek/öğrenmek isteyen kimsenin ilk önce bilmesi gereken on kadar hususun olduğunu söyleyip, bunların da, “*öğrenilecek fennin ismi, vâzii [kurucusu], te’sîsi [oluşumu/kuruluşu], tedvîni [gelişimi], me’hazi [kaynağı], hükm-ü şer’isi [şer’i*

³⁹² Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul, 2008, s. 2.

³⁹³ Hayreddin Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, c. XIII, s. 1.

hükümü], fazîleti, nisbet-i fâidesi, mevzuu, gayesi ve hakîkati” gibi hususlar olduğunu zikretmektedir.³⁹⁴

Sırrı Efendi eserlerinde fıkıh kelimesinin lügat ve ıstılah manalarını birkaç şekilde açıklamıştır. Bu açıklamalar şu şekildedir.

“Fıkıh lugatta, علم bâbından [4. bâb’dan] gelirse “mutlak olarak fehmetmek, bilmek” manasında; حسن bâbından [5. bâb’dan] gelirse فقه[mastarı fekâhetün olarak] fakîh olmak manasında “ahkâm-ı şerîyye-i ameliyyeyi bilmektir”; ve فتح bâbından [3. bâb’dan] gelirse “fehim ve idrakte başkalarını geçmek” manasında kullanıldığı rivâyet edilmiştir.³⁹⁵

İmâm Âzam Hazretleri fikhı (معرفة النفس مالها وما عليها) “kişinin, lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir” diye tarif buyurarak zikredilen kısımların tamamına **Fıkıh-ı Ekber** diyerek isimlendirmiş ise de daha sonra zikredilen bu tarife (عملا) “amel cihetinden” kaydının ilave edilmesiyle itikâdiyyât ile âdâp tariften çıkarılmıştır. Bunlar için müstakıl bir fen te’sis edilmiştir. Böylelikle fıkıh ilminin başlıca mevzuları ibâdât, muâmelât, keffârât ve benzeri efâl-i mükellefînle alakalı bahislere tahsis edilmiştir. Çünkü efâl-i mükellefîne tealluk eden bütün ilâhî hutupların eserleri olan şer’î hükümler; ya itikâdı düzelterek ebedi kurtuluş elde etmek için itikâda veya kalbi temizlemek ve ahlakı düzeltmek suretiyle Allaha yaklaşmak için âdâba veya ıslâh-ı a’mâl [amelleri düzeltmek] ile mükellefîn zimmetinde bulunan sorumluluğu düşürmek için amele tealluk eder. Bunların hepsi dünya yaşantısını düzeltmek ve ahirette varacağı yerin iyi olmasını sağlamak için Hukemâ tarafından değişik isimler ile isimlendirilmiştir.³⁹⁶

Sırrı Efendi’nin fıkıh kelimesinin lügat manasıyla alakalı yaptığı yukarıdaki tarif, onun arapdiline ve sarf ilmine verdiği önemin bir göstergesi olduğu kanaatindeyiz. Çünkü fıkıh için yapılan diğer lugavî tariflerde fıkıh kelimesinin sadece lügat manaları verilmiş fakat hangi bâb’lardan geldiği bu kadar ayrıntılı söylenmemiştir. Buda Sırrı Efendi’nin sarf ilmine ve arapdili’ne verdiği önem ve hassasiyetin bir göstergesidir.

³⁹⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 3.

³⁹⁵ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 28-29.

³⁹⁶ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 25-26.

Sırrı Efendî fıkıh'ın ıstılah manasını ise Ebû Hanîfe'nin yapmış olduğu “*kişinin, lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir*” diye tarif etmiş fakat bu tarifi çok geniş ve kapsamlı olmasından dolayı îtikâd ve âdâb'ı da kapsadığını, daha sonra bu tarife “*amel cihetinden*” kaydının ilave edilmesiyle îtikâd ve âdâb'ın tariften çıkarıldığını zikretmektedir.

Sırrı Efendi fıkıh için farklı ilim erbâbınca yapılan üç farklı tarife de eserlerinde yer vermiş ve bu tarifler arasındaki farklılıktan ortaya çıkan semereye dikkat çekmiştir.

“*Fıkıh kelimesi şer’î ıstılahta fukahâya göre, “ister delilleriyle ister delilsiz olarak en az üç amelî meseleyi ezberleyen”; sôfiyyeye göre, “ilim ile amel arasını cem’ eden yani ilmin gerektirdiği amel”; ulemây-ı usûle göre; edille-i tafsîliyyesinden elde edilen ahkâm-ı şeriyye-i ameliyyeyi bilmekten ibârettir*”. Binâen aleyh fukahâya göre en az üç fikhî meseleyi hıfz eden; sôfiyyeye göre ilmiyle âmil olan ve usûliyyûna göre edille-i şeriyyesinden ahkâm-ı şeriyyeyi istinbâta kâdir olan müctehidîn-i izâmîdir.”³⁹⁷

Sırrı Efendi fıkıh için fukahâ'nın, sofilerin ve usûl âlimleri'nin yaptığı bu üç değişik tarifi semere-i hılâfını şu şekilde açıklamaktadır. “*Fukahâya bir şey vakıf veya vasiyyet edilirse fukahâya göre, en az üç meseleyi ezberleyen; sôfiyyeye göre ilminin gerektirdiği şeyle amel eden; usûliyyûna göre müctehidîn-i izâm hazerâtı buna hak sahibi olur.*”³⁹⁸

Yukarıda naklettiğimiz fıkıhın ıstılah tarifleri içerisinde Sırrı Efendi'nin üzerinde en çok durduğu tarif; usûl âlimleri'nin *edille-i tafsîliyyesinden elde edilen ahkâm-ı şeriyye-i ameliyyeyi bilmekten ibârettir*[tafsîli delillerden elde edilen amelî şerî hükümleri bilmekten ibârettir] diye yapmış olduğu tariftir. Sırrı Efendi “*Usûliyyûna göre fıkıhın hakikatini bilmek, tarifi cüzleri olan edille, tafsîliyye, iktisâb, ahkâm, şeriyye, ameliyye kayıtlarından maksadı bilmektir*”³⁹⁹ diyerek tarifte zikredilen terimleri uzunca açıklamıştır.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 28-29.

³⁹⁸ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 29.

³⁹⁹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 29.

⁴⁰⁰ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 29-33.

3.2.1.3. Fıkhn Gayesi

Sırrı Efendifıkhn gayesini **Medhal-i Fıkıh** adlı eserinde müstakıl bir başlık altında incelemiş ve şu ifâdeleri kaleme almıştır.

“Mükellefin bi’l-cümle [bütün] efâl ve âmâlini [fülleri ve amellerini], ahkâm-ı şeriyelerine tevfiğ ve tatbik ederek [uygulayarak] ıslâhıyla [yerine getirmekle] zimmetten [sorumluluktan], matlûb olan [istenilen] vâcibin iskâtıyla [düşmesiyle], muktezây-ı fazlî ilâhî olarak [Allahın lutfunun gereği olarak] saâdet-i dareyne [dünya ve ahiret mutluluğuna] nâil olmasıdır. Zîrâ (انا عرضنا الامانة على السموات و الارض) [muhakkak ki biz emâneti göklere ve yeryüzüne sunduk...] muktezâsınca bi’l-cümle [bütün] tekâlîf-i ilâhiyye [ilâhî sorumluluklar], zimmet-i mükellefde [mükelleflerin sorumluluğunda] edâları [yapmaları] matlûb olan [istenilen] emânet-i ilâhiyye [ilâhî bir emânet] olup (ان الله يامرکم ان تؤدوا الامانات الى اهلها) [muhakkak ki Allah (cc.) size, emânetleri ehline vermenizi emrediyor...] muktezâsınca bir vecih matlûb-u ilâhî [istenilen], emâneti ehline edâ ise aklen ve naklen vacip olmaktadır. 31. Meselede işâret olunduğu üzere irsâl-i rusul [peygamber göndermek] ve inzâl-i kütüb [kitaplar indirmek]’den hikmet-i ilâhiyye, beyne’l ibâd [kullar arasında] ihkâk-ı hakla [hakkın yerini bulması] iskât-ı câvib [sorumluluğun düşmesi] için esbâb-ı saâdetten [mutluluk sebeplerinden] bulunan ahkâm-ı fıkhiyyeyi [fikhî hükümleri] ta’limdir [öğrenmektir].”⁴⁰¹

Bu ifâdelerden anlaşıldığı üzere fıkhn gayesi, mükellef olan kişinin bütün eylemlerinde ve amellerinde şer’î hükümleri uygulayıp yerine getirmesi ve bunun sonucunda da Allah (cc) tarafından kendisine dünya ve ahiret mutluluğunun verilmesidir. Çünkü “muhakkak ki biz emâneti göklere ve yeryüzüne sunduk...” ayeti gereğince bütün ilahî sorumluluklar mükelleflerin zimmetinde bulunan ve yapılması istenilen birer ilâhî emanettir. Dolayısıyla “muhakkak ki Allah (cc.) size, emânetleri ehline vermenizi emrediyor...” ayeti gereğince emânetin ehline verilmesi aklen ve naklen vaciptir. Bundan dolayı mükelleflerin zimmetinde bulunan ve yapılması istenilen bütün ilâhî emanetlerin ehline yani Allah (cc.)’a verilmesi gerekmektedir.

Sırrı Efendibu meseleyi aynı eserinde “fıkhn nisbet-i fâidesi” başlığı altında bir daha ele almış ve benzer ifâdeler kullanarak şu izahatlarda bulunmuştur.

⁴⁰¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 28.

“İlm-i fikhın a‘mâl-i zâhireye [zâhirî (görünen) amellere] nispeti, ilm-i akâidin [akâid ilminin] îtikâda ve ilm-i âdâbın [âdab ilminin] ahlâka nispeti gibi olup, ilm-i akâid [akâid ilmi] tashîh-i îtikâda [îtikâdı düzeltmeye] ve ilm-i âdâb [ahlak ilmi] tenvîri kulûbla [kalpleri nurlandırma ile] tehzîb-i ahlâka [ahlakı güzelleştirmeye] hâdim [hizmetçi-yardımcı] oldukları gibi ilm-i fıkıhta [fıkıh ilmi de] bi’l cümle [bütün] efâl-i mükellefî [mükellefin fiillerini-amellerini] ahkâm-ı şeriyyelerine [şer’î hükümlerine] tevfikle [uydurmakla], vâcibin [istenilen emrin] zimmet-i mükellefden [mükellefin sorumluluğundan] iskâdına [düşmesine] hâdim olarak [yardımcı olarak] saâdet-i dîniyye ve dünyeviyyesini [dünya ve ahiret mutluluğunu] te’mîne [elde etmesine] hâdimdir [yardımcıdır].”⁴⁰²

Sonuç olarak Sırrı Efendiye göre fikhın gayesi; mükellef olan kişinin bütün eylemlerinde ve amellerinde şer’î hükümleri uygulayıp yerine getirmesi ve bunun sonucunda da Allah (cc) tarafından kendisine dünya ve ahiret mutluluğunun verilmesidir.

3.2.1.4. Fıkıh İlmini Öğrenmenin Hükümü

Sırrı Efendi fıkıh öğrenmenin hüümüyle ilgi şunları söylemektedir:

“Farzın tevakkuf ettiği [bağlandığı, alakalandığı] farz, vâcibin tevakkuf ettiği vâcib, neflin [nâfilenin] tevakkuf ettiği nefl olarak mesela namaza nazaran tahâret gibi mükellefin edâsıyla zimmetinden [sorumluluğundan] vâcibin ıskatına [düşürülmesine] muhtâc olduğu bi’l cümle mesâil-i diniyyesini [dini meseleleri] öğrenmek farz-ı ayın ve nisâba mâlik olmayan fukarâyı mesâil-i zekât ve hac ve ricâle mesâil-i hayz ve nifâs gibi gayr-i lâzım olanları, muhtâc olanlara öğretmek için farz-ı kifâye olup, bunlardan fazlasını öğrenmesi nâfile olmasıdır. Binâenaleyh bi’l cümle mükelleflere farz olan namaz ve oruç ve zekât ve hac gibi ibadetlerin farz olarak sıhhatlerinde tevakkuf ettikleri şurûd ve erkân gibi ahkâm-ı lâzimelerini [gerekli hükümleri] bilip öğrenmeleri farz-ı ayın olmakla, namazla mükellef olanlara abdest ve gusûl ve teyemmüm gibi lâ ekal [en az] bir ayetin hıfzı [ezberlenmesi] farzı ayın ve kâmilin [tamamıyla] fatiha-i şerîfe ile bir sûre veya üç ayet miktarını hıfz vâcib olup, ziyâdesini hıfz nâfile olur.”⁴⁰³

⁴⁰² Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 18.

⁴⁰³ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 18.

Bu ifâdelerden anlaşıldığı üzere, farzla bağlantılı olan farz, vaciple bağlantılı olan vacip ve nafil ile bağlantı olan nafil olduğu hükmü gereğince kişinin yapmakla yükümlü olduğu yani kendisine farz olan dini meselelerin tamamını öğrenmesi farz-ı ayn'dır. Kişinin kendisinin yapmakla yükümlü olmadığı bir şeyi öğrenmesi; eğer öğrendiği meseleyi yapmakla yükümlü olanlara öğretmek gayesini taşıyorsa farz-ı kifâye'dir. Bu iki hükmün dışında öğrenilen her şey, nafil'dir.

Sırrı Efendi kişinin öğrenmesinin farz-ı ayn olduğunu zikrettiği bilgi, ilmihal bilgisidir.

3.2.1.5. Fıkıhın Fazileti

İlmin fazileti ve ilim ehlinin üstünlüğü herkes tarafından bilinen bir hakikattir. Sırrı Efendi **Medhal-i Fıkıh** namlı eserinde bu konuya geniş yer vermiştir. Kendisinin ilme ve ilim ehline olan aşkı ve muhabbeti sebebiyle, ilim öğrenmeye teşvik etmek gayesiyle konuyu müstakil ve uzun bir şekilde ele aldığı kanaatindeyiz.

Sırrı Efendinin ilmi fazileti hakkındaki ifâdeleri şu şekildedir:

“ (هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون) [Bilenlerle bilmeyenler denk olur mu?] muktezâsınca [gereğince] bi'l cümle ulûm ve funûn kendileri için kıymet-i takdîr-i kâbil olmayan [kıymet biçilemeyen] birer cevher olmakla hiçbir halde [hiçbir durumda] bilenler ile bilmeyenler bir olmayacağı beyandan müstağnîdir. Zîra

الناس من جهة التمثيل اكفاء - ابوهم ادم وامهم حواء

[İnsanlar temsil⁴⁰⁴ yönüyle eşittir - Babaları Adem, anneleri Havvâ'dır]

Mefâdınca bi'l cümle [bütün] efrâd-ı beşeriye [insanlar] fitraten [yaratış açısından] bir ailenin efrâdı [fertleri] ve bir ağacın meyvesi gibi yek-diğerlerinin nazîri [benzeri] olarak hasbe'l fitra [yaratılış yönüyle] beynlerinde [aralarında] hiçbir vecihle [şekil, yönle ile] fark ve ruchân [üstünlük] bulunmayarak cümlesi [hepsi] hakikat-i vâhideden [tek bir hakikatten] olup

ما الفضل الا لاهل العلم انهم - على الهدا لمن استهدى ادلاء

⁴⁰⁴ Temsil; simgelemek, vekil olmak temsil etmek gibi anlamlara gelmektedir. Şair burada Allahın yaratmasını simgelemek yönüyle veya Allahın halifesi olması cihetiyle veya başka bir gerekçe ile bu lafzı kullanmış olabilir.

[Fazîlet, üstünlük ancak ilim ehline aittir – çünkü onlar hidâyete ulaşmak isteyenlere onu açıkladılar]

Mefâdınca efrâd-ı beşer [insanlar] beyninde [arasında] fazıl ve rachân [fazîlet ve üstünlük] ancak kemâlât-ı zâtiye [kişisel olgunluk] ve feâzil-i ilmiyeve ameliye [ilmi ve amelî üstünlük] ile tezyîn-i zât [zatını güzelleştirme] ve tenvîr-i sıfât eden [sıfatlarını nurlandıran-olgunlaştıran]ehl-i ilim ve irfâna [ilim ve irfan sahiplerine] munhasırdır [aittir]. Zîra kendileri kesb-i kemâl meârif ederek [kemâlâta ermenin yollarını öğrenerek] dâhil-i daire-i rüşd ve hidâyet [olgunluk ve hidâyet dairesinin içinde] ve vâsıl-ı zirve-i saâdet [mutluluğun zirvesine ulaşmış] olup girdâb-ı cehâlete [cehâlet girdabına]giriftâr [yakalanmış] olarak sahîl [sahile ulaşmış], iz ve irfâna [izzet ve irfâna] irşâd [yol gösterme] talebinde bulunanlara destekîr [yardımcı] ve rehberdirler. Hâlbuki (ووزن كل امرئ ما كان يحسنه - والجاهلون لاهل العلم اعداء) [herkesin ehemmiyeti o şeyi güzel görmesindedir - Cahiller ise ilim ehline düşmandır] mazmûnunca nezd-i ukâlâda [akıllılar nezdinde] her şahsın kadir ve kıymeti ve izzet ve şerefi ancak hâiz olduğu [elde ettiği] cevher-i celîl [kıymetli cevher] ilm ve irfân gibi fazıl ve kemâliyle mütevâzin [eşit] ve mütenâsib [uygun] olup eşref-i ulûm olan [ilimlerin en şerefli] ulûm-u diniye [dini ilimler] ve kemâlât-ı şerîyye erbâbının [ehlinin] kadir ve kıymetleride hâiz oldukları [elde ettikleri] sermâye-i fezâilenin [fazilet sermayesinin] kıymet ve şerefiyle mütenâsib [uygun] ve mütevâzin [eşit] olması zarûri olmakla (المرء عدو لما جهله) [kişi bilmediği şeyin düşmanıdır] mefâdıncakisve-i ilimve irfândan [ilim elbisesi ve irfânından] ârî [çıplak] ve sermaye-i fadl ve îkandan [fazilet ve kesin bilgiden] berî bulunan [uzak olan] cühelâyı bî-‘izân[itaat etmeyen cahiller],hilye-i zîbâyı fadl ve kemâl ile [fazilet ve kemâlât süsüyle] mütehallî [süslenmiş] ve mümtâz [şekçin] bulunan ehl-i kemâle [kemâlât sahiplerine] adûv [düşman] bî-emanlardır [amansız-emin olmayanlardır]. Binâen aleyh her türlü tekâsül [tembellik] ve tehâvünden [ehemmiyet vermemekten] ictinabla [sakınarak-uzaklaşarak]

ففزعلم ولا تجهل به ابدا - الناس موتا واهل العلم احياء

[İlim elde et, asla cahil olma - insanlar ölüdür, ilim ehli canlıdır(ölmez)]

Mefâdınca mâye-i hayat [hayat mayası] ve sermâye-i saâdet [mutluluk sermayesi] olan fezâil-i ilmiyye [ilmin fazîletleri] ve kemâlât-ı ameliyyeve ahlâkıyye ile [amel ve ahlâkın kemâlâtıyla]tezyîn-i zât ve tehzîb-i ahlak ve sıfât idüp [zatını, ahlâkını ve

sıfatlarını düzeltip süsle] zinhâr [sakın] avâm ke'l hevâm⁴⁰⁵ gibi hayatı ilm ve idrakten hâib ve hâsir olmaktan [hiçbir şey elde edememekten] hulâsa [özetle] çalış Zîrâ;

اخو العلم حى خالد بعد موته - وواصله تحت التراب رميم

وذو الجهل ميت وهو مالش على الثرى - يظن من الاحياء وهو عديم

İlmin kardeşi [ilimle kardeş olan] öldükten sonrada ebedî diridir – mafsalları toprağın altında çürümüş olsada

Cehâlet sahibi [cahil olan] ölüdür, toprağın üstünde yaşasada – dirilerden zannedilir hâlbuki o yoktur

Mefâdınca her ne kadar erbâb-ı ilm ve irfân [ilim irfân ehli] hayat-ı müstâerdan [ödünc olan dünya hayatından] tecerrüdve intiza' ederek [ölümün sıyırması ve koparması ile ayrılarak] muhâfaza-i cismiyyeleri [bedeninin korunması] tahte turâbda [toprağın altında] mütevâzî [asla bozulmamak] ve mestûr [örtülü] olarak rehîn-i turâb [toprağın rehîni] ve karîn-i harâb [yokluğun arkadaşı] olsa bile âsâr-i ilmiyye [ilmi eserleri] ve a'mâl-i sâlihaları [sâlih amelleri] semeresiyle [neticesinde] ile'l-ebed [sonsuz kadar] merğ ruhları riyâz-i cinânda [cennet bahçelerinde] dâne çîn-i safâ olup, kisve-i meârifden [marifet elbisesinden] ârî [çıplak olan] ve hilye-i kemâlattan [kemâlât süsünden] berî [uzak] olan cühelâyı bî-izân [anlayışsız, irfansız câhillere], her ne kadar âlem-i his ve hayelde [dünyada] meşy [yürüme] ve hareketle gurûh-u ehyâdan [canlılar topluluğundan] zan olunsalarda teşe'u-u hayattan [hayatın varlığından] berîlerdir [uzaktırlar].⁴⁰⁶

Bi'l hâssa fazâil-i fıkıh [özellikle fıkıhın faziletleri]

Her ilmin fazıl ve şerefi ancak mevzû ve gâyesinin fazıl ve şerefiyle mütenâsip [uygun] ve mütevâzin [uyumlu] olup bi'l cümle [bütün] ulûm ve funûn içinden ulûm-u şeriyye, ulûm-u şeriyye içinden ilm-i tevhîdle ilm-i tefsîrin mevzûları zât-i bârî [Allah (cc.) zâtı] ve sıfât-ı mukaddesâtı ilâhiye olduğu gibi ilm-i hadîs ve sünnetin mevzûlarıda eşref-i mahlûkât [mahlûkâtın en şerefli] aleyhi ekmeli't tahîyyât [övgülerin en mükemmeli onun üzerine olsun] Efendimiz Hazretlerinin akvâl ve ahvâli [sözleri ve davranışları] bulunması şerefiyle müftehir [övünen] ve mebâhî

⁴⁰⁵ Avâm ke'l hevâm; bu bir tabirdir. Hevâm kelimesi haşere manasında kullanılır.

⁴⁰⁶ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 18-20.

olmakla bi'l cümle ulûm ve funûndan efdâl ve âlâ olup her ne kadar ilmi fikhın mevzûu ahkâm-ı şerîyye [şerî hükümler] cihetinden efâl-i mükellefîn [mükellefîn fiilleri] olması itibâriyle funûn-ü selâsenin [üç fennin] dînünde [düşüğünde] ise de esâs-ı adîmi'l indirâsı olan edile-i şerîyyeye istinâdı ve onların semere-i fevâdı [faydalarının sonucu] ve irsâl-i rusul [peygamberlerin gönderilmesi] ve inzâl-i kütübün [kitapların indirilmesinden] ğaye ve bâisi olması itibâriyle funûn-ü sâireden [diğer fenlerden] efdal olup cümlesinin ğayeleri hâiz-i saâdet-i uzmâ [büyük kurtuluşa ulaşma] olması itibâriyle onlar ile müttehidi'l maâl olduğu [sonuçlarının bir olduğu] beyandan müseğnî [açıklamaya ihtiyaç duyulmayan] olup (من يرد الله به خيرا) [Allah kime hayır murad ederse onu dinde fakih/derin anlayış sahibi kılar] ve (يؤت الحكمة من يشاء ومن يؤتي الحكمة فقد أوتي خيرا كثيرا) [hikmeti dilediğine verir. Hikmet kime verilirse, muhakkak ki kendisine çok büyük hayır verilmiştir] nusûs-u celîleleri ve (ما عبد الله بشيء أفضل من فقه في الدين ولفقيه واحد اشد علي الشيطان من الف عابد ولكل) [Allah'ın kullarında dinde fakih olandan daha faziletli kimse yoktur. Bir fakih, şeytana karşı bin abitten daha şiddetli/kuvvetlidir. Her şeyin direği vardır. Dinin direği fıkıhtır] âsâr-ı cemîleleri ilmi fikhın fazıl ve şerefine burhân-ı bâhir [apaçık delil] olmakla

تفقه فان الفقه افضل قائد الى البر والتقوى اعدل قاصد

وكن مستقيدا كل يوم زيادة من الفقه واسبح في بحور الفوائد

فان فقيها واحدا متورعا اشد على الشيطان من الف عابد

Neşîdesiyle [şiiriyle] emr-i tahsîline teşvîk ve terġîb buyurulmuştur. Zîrâ irsâl-i rusul [peygamber gönderilmesinden] ve inzâl-i kütüpten [kitapların indirilmesinden] maksad ilm-i şerâyîi ve ahkâmı tâlim olup ilm-i şerâyîi ve ahkâm ise ilm-i fıkıhtan ibârettir. Belki (من عمل بما علم الله علمه الله علم ما لم يعلم) [kim bildiğiyle amel ederse, Allah (cc.) ona bilmediklerini öğretir] muktezâsınca ilm-i fıkıh bi'l cümle ulûm ve funûnun medâr-ı husulleridir.⁴⁰⁷

3.2.1.6. Fikhın Mevzusu

Sırrı Efendi, fikhın mevzûnu şu şekilde beyân etmektedir:

⁴⁰⁷ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 20-21.

“Her ilmin mevzûu kendisinde a'râz-ı zâtiyye [asıl unsurları] ve ahkâm-ı asliyyesinden [aslî hükümlerinden] bahs olunan şeyden ibâret olmakla, ilm-i fikhın mevzûu; mahkûmun bih olan ibâdât, muâmelât, ukûbât, keffârât emsâli bi'l-cümle efâl-i mükellefîn [mükelleflerin fiilleri] olup mahmûlü de [yüklendiğide] vucûb, nedib, ibâha, hurmet, kerâhet, sıhhat, fesâd, cevâz emsâli [benzeri] ahkâm-ı şeriyyeden biridir. Binâen aleyh namaz, oruç, zekât, hac, cihâd vâciblerdir [farzlardır]. Zinâ, sirkat [hırsızlık], gasb haramlardır. Ekil, [yemek] şürb [içmek] mübah, bey' [alış-veriş] ve icâre [kiralama] câiz, bey'-i mâdum [olmayan şeyi satmak] fâsid gibi kaziyyeler [önergeler] mesâil-i fikhîyyedendir [fikhî meselelerdendir].”⁴⁰⁸

Sırrı Efendi'nin bu ifâdelerinden anlaşıldığı üzere fikhın mevzû; mükelleflerin fiilleri olan ibâdât, muâmelât, ukûbât, keffârât ve benzeri fiiller'dir. Fikhın mahmûlü ise vucûb, nedib, ibâha, hurmet, kerâhet, sıhhat, fesâd, cevâz ve benzeri şerî hükümlerdir. Mesela namaz, oruç, zekât, hac ve cihâd gibimükellef kimselerin fiilleri fikhın mevzusu olurken bunların hükmü yani farz olmak gibi hükümleri fikhın mahmûlüdür. Aynı şekilde Zinâ, hırsızlık ve gasb fiillerinin, hükmü haramdır. Yemek, içmek fiilleri mübah, alış-veriş ve kiralama fiilleri câiz, olmayan şeyi satma işleminin hükmü ise fâsid'dir. Bu tür önergeler fikhın meselelerindendir.

Sırrı Efendi'nin bu meseleyi açıklarken kullandığı uslub, kendisinin meseleyimantık ve usûl-u fıkıh açısından değerlendirdiğini göstermektedir. Çünkü ilk cümlede kullandığı “her ilmin mevzûu kendisinde a'râz-ı zâtiyye [asıl unsurları] ve ahkâm-ı asliyyesinden [aslî hükümlerinden] bahs olunan şeyden ibâret olmakla” ifâdeleri mantık ilminde kullanılan bir uslûptur.

3.2.2. İctihâd ve Taklîd

Fıkıh ilminde önemli bir konuma sahip olan ictihâd ve taklîd meselesi, Sırrı Efendi'nin de üzerinde durduğu konulardan birisidir. Sırrı Efendi bu konuyu bütüncül bir şekilde ele almıştır. Bunun için ictihâd ve taklîd konusu altına giren meselelerin tamamını iki gruba ayırmış ve bunlar hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bu iki grubu, fikhî meselelerde ictihâd ve taklîd, îtikâdî meselerde ictihâd ve taklîd diye isimlendirebiliriz. Sırrı Efendi ilk olarak fikhî meselelerde yapılan ictihâd ve taklîd'in hükmünü açıklamaktadır.

⁴⁰⁸ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 21.

İctihâd lugatta “*takâti tamamiyle saf etmek yani bir şeye ziyadesiyle çalışmak*” manasındadır.⁴⁰⁹ Fıkıh ıstılahında ise farklı tariflerin bulunmasıyla birlikte “*bir hükm-ü şerîyye-i ferîye [şer’î bir hükmü, ferî olan meselede] ilim veya zan tahsil etmek [elde etmek] için vus‘ ve iktidârını [gücünü ve gayretini] tamamiyle sarf etmektir*”⁴¹⁰ diye tarif edilir. Ayrıca bütün tariflerin ortak noktalarından hareketle “*fakihin her hangi bir şer’î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması*”⁴¹¹ şeklinde de açıklanmıştır.

Taklîd ise lugatta “*bir şeyi insan veya hayvanın boynuna asmak veya takmak*”⁴¹² manasındadır. Fıkıh ıstılahında ise “*bir âlimin ictihadî bir meseleye dair görüşünü delîle dayalı olmaksızın benimseme veya uygulama*”⁴¹³ diye tarif edilir.

Sırrı Efendi ictihâd meselesini işlerken bu konuda yapılan çok sayıdaki tartışmaya girmeden ictihâd’ın tarifini yapıp, itibar edilen ictihatta bulunması gereken şartları zikrederek, ana hatlarıyla meseleyi anlatmıştır. Sırrı Efendi ictihâd’ın tarif ve hükmü hakkında şunları nakletmektedir:

“*Hükm-ü ictihâd, mevrîd-i nassın ğayrîde [nassın bulunmadığı yerde] câri olmakla [uygulanmakla] şerâid-i ictihâ da [ictihâd şartlarına] hâiz olan [taşıyan] hiçbir [her hangi bir] müctehidin ictihâdında gerek isâbet ve gerek hatâ’sı hakkında nas bulunmayacağı gibi müctehidin ictihâdı edille-i zannîyye’ye [zannî delile] müstenid olmakla [dayanmakla] her müctehidin bi’l-ictihâd [ictihâd ile] istinbâd ettiği [elde ettiği] hükmün isâbet ve hatâ’ya ihtimâli zarûrî olup hasbe’l-ictihâd [ictihâd ile] hükm-ü hâdis [yeni ortaya çıkan olayın hükmü] hakkında hâsıl olan zann-ı galiple, gerek kendisi ve gerekse kendisine taklîd ve ittibâ eden [uyan] mükellefe amel lazım olup ...*”⁴¹⁴

Sırrı Efendi’nin bu ifâdelerinden anlaşıldığı üzere ictihâd, nassın bulunmadığı yerde, ictihâd şartlarını taşıyan bir müctehid tarafından yapılan ve dayanağı zannî delil olduğu için isâbet veya hatâ ihtimâli bulunan, müctehidin ve müctehide tabi olanların uyması gereken bir hükümdür.

⁴⁰⁹ Atıf Bey, **Şerhu Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**, Dersaadet, 1318, s. 38.

⁴¹⁰ Atıf Bey, **Şerhu Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**, s. 38.

⁴¹¹ Yunus Apaydın, “İctihad”, **DİA**, c. XXI, s. 432.

⁴¹² Eyyüp Said Kaya, “Taklid”, **DİA**, c. XXXIX s. 461.

⁴¹³ Eyyüp Said Kaya, “Taklid”, **DİA**, c. XXXIX s. 461.

⁴¹⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s.7.

Sırrı Efendi, şartlarına uygun yapılan bir ictihâd sebebiyle hiçbir müctehidin sorumlu tutulup müâheze edilemeyeceği görüşündedir. Bu görüşünü şu sözleriyle beyân etmektedir:

“(ان اصبت فلك عشر حسنات وان اخطات فلك حسنة واحدة) [Eğer isâbet edersen sana on sevâb, şayet hata edersen bir sevâb vardır] muktezâsınca [hükmi gereğince] hiçbir müctehid ictihâdında hatâ üzere muâheze [sorgulama, hesaba çekme, kınama] olunmayıp, belki isâbet ederse biri ictihâd dokuzu isâbet sevâbı olmak üzere on ecre [sevâba] müstehak olup [hak edip] hatâ ederse yalnız ictihâd sevâbı olmak üzere bir sevâba müstehak olacağından ânifen [az önce] işâret olunduğu üzere ittifâkî olan mesâilede [meselelerde] isâbetlerine kâil olup [hükmedip], ihtilâfî olan mesâilede her mukallide [taklit edene] tâbî olduğu İmâmın hatâsına ihtimâliyle berâber isâbetine kâil olarak [hükmederek] muktezâsıyla amel [o ictihâdın gereğiyle amel etmesi] lâzımdır. Ve illâ [ancak bu şekilde olmazsa] taklidi ve ittibâı sahîh olmamak lâzım gelir [sahîh olmaz].”⁴¹⁵

Sırrı Efendi bu ifâdeleriyle bir müctehide ictihâdında hatâ etti diyerek muâheze edilemeyeceğini ve hesaba çekilemeyeceğini bilakis eğer ictihâdında isâbet ederse biri ictihâd dokuzu isâbet sevâbı olmak üzere on sevâba müstehak olacağını şayet hatâ ederse yalnız ictihâd sevâbı olmak üzere bir sevâba nâil olacağını beyan etmektedir. Bu hususu da Efendimizin “Eğer isâbet edersen sana on hasene [sevâb], şayet hata edersen bir hasene [sevâb] vardır” hadîs-i şerifine dayandırarak delillendirmektedir.

Sırrı Efendi konunun devamında müctehid olmayan kişilerin, tabii oldukları müctehide nasıl tabi olmaları gerektiğini ve tabi olduğu müctehide karşı hangi duyguları beslemesi gerektiğini beyan etmektedir. Bunun için müctehide tabi olanların o müctehidin ictihâdı hakkında, şayet ictihâd yapılan mesele kendisinde ittifâk edilen bir mesele ise tâbî olduğu müctehidin isâbet ettiğine yani görüşünün doğru olduğuna; eğer ictihâd yapılan mesele kendisinde ihtilâf edilen bir mesele ise tâbî olduğu müctehidin hatâ etme ihtimâlinin bulunmasıyla berâber görüşünde isâbet ettiğine hükmetmesi ve o ictihâdın gereğiyle amel etmesinin gerekli olduğunu ifâde etmektedir. Ayrıca bu anlatılan özelliklerin bulunmadığı durumlarda, müctehide tabi olmak ve onu taklîd etmek sahîh değildir.

⁴¹⁵ Süleyman Sırrı, a.g.e., s.7.

Sırrı Efendi, itikâdî konularda ictihâd ve taklîd'in söz konusu olamayacağını bilakis î mânî meselelerde kesin bilginin bulunması gerektiğini beyan etmektedir. Sırrı Efendi bu konu hakkında şunları söylemektedir:

“Emmâ î mân, tasdik-i yakîn'den [kesin kabulden] ibâret olarak, nakîzine [zıttına] ihtimâli olmayacağından itikâdın esâsı [temeli] yakîn [kesin bilgi] üzerine mübtenî ve müesses [binâ ve te'sîs edilmiş] olmakla bâb-ı itikadda [itikad bölümünde] vucûben zât-i bârî ve sıfât-ı mukaddes-i ilâhiyye [Allah'ın sıfatları] ve ahvâl-i melâike [meleklerin halleri] ve kütüb-ü semâviyye [semâvî kitaplar] ve rusul-u kirâm [kıymetli peygamberler] ve kazâ ve kader ve hayır ve şer ve bi'set [öldükten sonra dirilme] vesâri-i ferâiz-i dîniyye [diğer farzlar] gibi zarûrât-ı dîniyye'den [dinin vazgeçilmezleri, mecbûrîlerinden] olan akâid-i dîniyyede [itikadda] biz ehl-i sünnetin mezhebi kadiyyen [kesinlikle] hak olup muhâlif bulunan fırak-ı dâlle'nin [sapık fırkaların] mezheplerinin butlânıyla [görüşlerinin bâtıl olduğuna] kâil olmak [hükmetmek, söylemek] lâzımdır. Bununla beraber kîdem-i âleme [alemin kadîm olduğuna] kâil olmak [söylemek], cüziyyatta ilm-i bârîyi inkâr [cüzî şekilde Allah'ın ilmini inkar] gibi zarârât-ı dîniyye'ye muânît [inatçı] ve muâriz [karşı çıkan] olmadıkça ehl-i kible ikfâr [kafirlikle ithâm] olunmaz.”⁴¹⁶

Sırrı Efendi bu îfâdeleriyle î mânın kesin kabulden ibaret olduğunu bunun içinde zıttına yani zannî bilgiye [ictihad zannî bilgi ifâde eder] ihtimali olmadığını beyan etmekte ve itikâdın temelinin yakîn yani kesin bilgi üzerine tesîs edildiğini söylemektedir. Ayrıca itikâdî meselelerin Allah'a, Allah'ın sıfatlarına, meleklerin hallerine, semâvî kitaplara, peygamberlere, kaza ve kadere, hayır ve şerre, öldükten sonra dirilme gibi zarûret-i dîniyye'den [dinin vazgeçilmezlerinden] olan meseleler olduğunu ve itikâd'da hak mezhebin ehl-i sünnet olduğunu söyleyip ona muhalif bulunan sapık fırkaların görüşlerinin bâtıl olduğuna hükmetmek gerektiğini beyan etmektedir. Sırrı Efendi konuyu zarûret-i dîniyye'ye karşı inatçı ve muâriz olmadıkça ehl-i kiblenin tekfir edilemeyeceğini söyleyerek bitirmektedir.

Sırrı Efendi'nin ictihâd ve taklîd hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetliyebiliriz:

İctihâd, nassın bulunmadığı yerde uygulanmalıdır,

İctihâd, şartlarını taşıyan bir müctehid tarafından yapılmalıdır.

⁴¹⁶ Süleyman Sırrı, a.g.e., s. 7-8.

İctihâd'ın delili, zann-ı gâlibtir. Çünkü yapılan ictihâdın doğru veya hatalı olduğunu gösteren bir nas yoktur.

Müctehid tarafından yapılan ictihâda, müctehidin ve müctehide tabi olanların uyması gerekmektedir.

Hiçbir müctehid yaptığı ictihâdın'dan muâheze edilip sorumlu tutulamaz.

Mukallid'in tabi olduğu müctehid hakkında her zaman isâbet ettiğine hükmetmesi gerekir. İhtilaflı meselelerde durum aynı olup tabi olduğu müctehidin hatâ etme ihtimâli'nin bulunmasıyla berâber görüşünde isâbet ettiğine hükmetmesi gerekmektedir.

Şartlarını taşımayan bir ictihâda ve müctehid olmayan kişiye tabi olmak, onu taklîd etmek sahih değildir.

Îtikâdî konularda ictihâd ve taklîd söz konusu değildir. Çünkü imân kesin bilgi üzerine kurulmalıdır. İctihâd ise zannî bilgi olup kesinlik ifâde etmez.

Zarûret-i diniyye'ye [dinin vazgeçilmezlerinden olan meselelere] karşı inatçı ve muâriz olmadıkça ehl-i kible tekfir edilemez.

3.2.3. Hüküm-ü Kadâ

Sırrı Efendi bu başlık altında hâkim olarak hüküm verecek kişinin, mutlak olarak her yerde ve her koşulda hüküm veremeyeceğini bilakis zaman, mekan, kişi ve topluluk gibi kayıtların bulunmasıyla hüküm ve dava alanının daralacağı hakkında açıklamalar yapmaktadır. Daha sonra ictihad ve taklîd meselesi hakkında ki görüşlerini net bir şekilde ifâde etmektedir.

Sırrı Efendi'nin bu konu hakkında ki görüşleri şu şekildedir:

“Tevlît-i kadâ [hâkimlik yapma yetkisi] zamân ve mekân ve eşhâs [şahıslar] ve kavim [topluluk] ve bazı husûsâtın [hususların] istisnâsıyla tehasşus eder [hususlaşır]. Binâen aleyh bir sene müddetle hükme ta'yin olunan hâkim ancak o sene içinde hüküm idebilup [verebilir] ondan akdem [daha önce] veya sonra hükmü nâfiz [geçerli] olmaz. Ve kezâ [aynı şekilde] muayyen [belirli] bir kadâ [davaya] da hükme ta'yin olunursa ancak öl kadâ da [davada] hüküm idüb [verip] başka kadâ da [davada] hüküm edemez. Ve bir mahkemede hükme ta'yin olunan hâkim ancak öl

mahkemede hüküm idebilür [verebilir]. Ve kezâ [aynı şekilde] maslahat-ı âmme [toplumun menfeati] mülâhaza-i âdilesine [düşüncesine] binâen emr-i sultânîyle [sultanın emriyle] istimândan [dinlenilmesinden] men' olunan [yasaklanan] dâvâ istima' olunmaz [dinlenilmez], ve bâzı husûsun istimâna [dinlenilmesine] me'zûn [izinli] olup diğerinden memnû' [yasaklı] olur ise ancak me'zûn [izinli] olduğuna hüküm idebilür [verebilir]. Ve kezâlike [yine aynı şekilde] bir müctehidin bir hususta re'yi [görüşü] maslahat-ı âmme'ye [toplumun menfeatine] muvâfık [uygun] veya erfâk [lâyık] olduğuna binâen ânın re'yiyle [görüşüyle] amel olunmak üzere emr-i Sultânî [sultanın emri] vârid olursa ânın hilâfına [tersine] diğer müctehidin ictihâd ve re'yiyle [görüşüyle] hüküm nâfiz [geçerli] olmaz.

Emr-i ictihâd [ictihâd melekesi] her ne kadar zâtında mümkün ise de lakin **Îzâhu'l Eşbâh**'ın 1353'cü meselesinde beyân olunduğu üzere [ictihâd] esâs [esasları] ve mebnâsı [temelleri] itibariyle birçok ulûm ve fûnûna mütevakkıf [bağlı] olup fûnûn-ü mezkûrede [zikredilen ilimlerde] elsine-i buleğâdan iktibâs [alınan] olunan pek çok makâlât [sözler-görüşler] ve ıstilahât [terimler] teşa'ub [şübelenmiş-kısımlara ayrılmış] ve tekessür ederek [çoğalarak] husûsiyle [özellikle] tegayyur-u ezmânla [zamanın değişmesiyle] tegayur tatbîk [uygulamanın değişmesi] ahvâl [durumlar] ve ahkâm [hükümler] hasebiyle [cihetiyle] makâm-ı ictihâd [ictihâd makâmı] müteazziri'l vusûl [ulaşılması özürlenmiş-ulaşılmaz] bir hale geldiğinden ulemây-ı İzâm [kıymetli âlimler] emr-i ictihâd da [ictihâd husûsunda] izhâr-ı acze [acizlik göstermeye] mecbûr olarak **Tahtâvî** ve **Dürr-ü Muhtâr** ve **Reddü'l Muhtâr** ve **Ferâid-i Behiyye** hatta sahib-i **Eşbâh**'ın [Eşbâh sahibinin] fenn-i sâni de beyanlarına göre; “bir takım nâ-ehlin [ehil olmayanların] ictihâd fikriyle hilâf-ı şer' [dinin hilâfına] bidatlar ihdâs ederek [ortaya çıkararak] emr-i diyânette [din işlerinde] ikâ-i fesâd eylemelerinden [fesâd çıkarmalarından] tevakkî ve ihtirâz [sakınmaları] için bi'l icmâ [icmâ ile] dörtyüz tarihinden sonra re'y ve kıyasla ictihâddan men' olunarak [engellenerek] gerek müftî ve gerek kâdî bir meseley-i şeriyye hakkında eimmeden [imâmlardan] nass [delil-görüş] bulunmadıkça başka bir meseleye kıyas ederek ânınla iftâ ve kadâ'dan [fetvâ verme ve mahkemeden] men' ile [engellenerek] nâsı [insanları] mezâh-i erbaa'dan [dört mezhepten] birine zihâbla [yönlendirmekle] taklîd ve ittibâyâ sevk ederek [yönlendirerek] bâb-ı ictihâd [ictihâd kapısı] mesdûd [kapalı] hükmünde kılınmıştır.” Hatta **Tahrîr**'den naklen **Îzâhu'l Eşbâh**'ın 1383 meselesinde beyân olunduğu üzere, eimme-i erbaa'nın [dört mezheb imâmının]

mezhebilerinin inzibâd [kuşatması] ve intişârları [yayılması] ve kesret-i ittibâlarına [tâbiolanların-uyanların çokluğuna] binâen ânların mezheplerinin hilâfına [tersine] ictihâdla iftâ ve kadâ [fetvâ verme ve mahkeme etme] bi'l-icmâ [icmâ ile] nâfiz [geçerli] olmadığından ba'de-mâ [bundan sonra] vukû bulacak [yapılacak] ictihâdın hükmü, onların ictihâdlarına ya muvâfık [uygun] veya muhâlif olup, muvâfık olduğu sûrette hükm-ü mezkûr [zikredilen hüküm] ânların semere-i ictihâdî [ictihâdlarının sonucu-semeresi] olup, muhâlif olduğu halde hilâf-ı icmâ [icmâyâ muhâlif] olmakla gayr-i nâfiz [geçersiz] olacağından bekây-ı ictihâdla hükmün [ictihâdın bulunması ile bu hüküm] hilâf-ı icmâ [icmâyâ muhâlif] olarak âdem-i sıhhati [sahîh olmadığı] müstefâd olur. Meğer ki karîn-i ictihâd olmayan [daha önce ictihâd bulunmayan] hâdise [olay] hakkında ictihâd olunsun.”⁴¹⁷

Sırrı Efendi ilk paragrafta hâkim olarak hüküm verme yetkisinin zamân, mekân, şahıs, kavim ve bazı durumların istisnâ edilmesi gibi hallerle husûsileşeceğini beyan etmektedir. Bu şekilde yetki alanı kısıtlanıp bir sene müddetle hâkim tâyin edilen kişinin ancak o sene içinde hüküm verebileceğini ondan daha önce veya sonra hükmü geçerli olmayacağını belirtir. Aynı şekilde muayyen bir davaya hâkim olarak tâyin edilen kişinin, o davada hüküm verip başka davada hüküm veremeyeceğini, bir mahkemeye hâkim olarak tâyin edilen kişinin, ancak o mahkemede hüküm verebileceğini söyler. Aynı şekilde maslahat-ı âmme [toplumun menfeati] düşüncesine binâen sultanın emriyle mahkeme etmesi yasaklanan bir dâvâ da mahkeme edemeyeceğini, bâzı davalara bakıp, bazı dâvâlara bakması yasaklanmış ise ancak izinli olduğu davalarda hâkimlik yapabileceğini zikreder. Aynı şekilde bir müctehidin bir hususta ki görüşü maslahat-ı âmme'ye [toplumun menfeatine] uygun olduğu için onun görüşüyle amel olunmak üzere sultânın emri bulunursa, sultanın emrettiği müctehidin hilâfına diğer müctehidlerin ictihâd ve görüşüyle hüküm verilemeyeceğini, verilirse geçerli olmayacağını nakleder.

Daha sonra ictihâd eyleminin kişilerin nefsinde bi'l-kuvve bulunmasıyla beraber ictihâd yapabilmek için birçok ilim ve bilgiye vâkıf olmak, geçmiş âlimler tarafından nakledilip kısımlara ayrılarak çoğalan pek çok söz, görüş ve terimleri bilmenin zorluğu, özellikle zamanın değişmesiyle uygulamanın değişmesi gibi hallerden dolayı ictihâd makâmının ulaşılamaz bir hale geldiğinden dolayı kıymetli âlimlerin ictihâd

⁴¹⁷ Süleyman Sırrı, a.g.e., s.14-15.

husûsunda acizlik göstermeye mecbûr olduklarını zikretmektedir. Sırrı Efendi bu görüşünü delillendirmek için **Tahtâvî, Dürr-ü Muhtâr, Reddü'l Muhtâr, Ferâid-i Behiyye** ve **Eşbâh** sahibinin beyanlarını naklederek; “bir takım ehil olmayan kişilerin ictihâd fikriyle dînin hılâfına bidatlar ihdâs ederek [ortaya çıkararak] din işlerinde fesâd çıkarmamaları için icmâ ile hicir dörtyüz tarihinden sonra re'y ve kıyasla ictihâd'dan engellenerek gerek müftî ve gerek kâdî her hangi bir şerî mesele hakkında mezhep imâmlardan nass [delil-görüş] bulunmadıkça başka bir meseleye kıyas ederek onunla fetvâ verme ve mahkeme etme işinden engellenerek insanları dört mezhepten birine yönlendirmekle taklîd ve ittibâyaya sevk ederek [yönlendirerek] ictihâd kapısı kapalı hükmündedir” demektedir. Sırrı Efendi görüşünü delillendirmeye devam ederek “**Tahrîr**’den naklen **Îzâhu'l Eşbâh**’ın 1383 meselesinde beyân olunduğu üzere, dört mezhep imâmının mezheplerinin bütün insanları kuşatıcı olması ve dünya geneline yayılması ile kendilerine tabi olanların çokluğundan dolayı dört mezhebin hılâfına ictihâd ederek fetvâ verme ve mahkeme etmenin geçerli olmadığından –bu konuda icmâ bulunmaktadır- bundan sonra meydana gelecek her ictihâdın hükmü, ya onların ictihâdlarına muvâfıkya muhâlif olur. Eğer muvâfık olursa ictihâd sonucu zikredilen hüküm onların yani mezhep imamlarının ictihâdlarının sonucu-semeresi olur. Şayet muhâlif olursa, icmâyâ muhâlif olmak üzere geçersiz olacaktır. Velevki yapılan bu ictihâd, daha önce ictihâd bulunmayan bir hâdise hakkında olsun” diyerek ictihâd hakkındaki görüşünü bildirmektedir.

Sonuç olarak Sırrı Efendi’nin bu bölümdeki görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Hâkim’in, mutlak olarak her yerde ve her koşulda hüküm verme yetkisi yoktur. Bilakis zaman, mekân, kişi ve topluluk gibi bir takım kayıtlar ile hüküm ve dâvâ alanı darala bilmektedir.

Hâkim’in, toplumun menfeati dayanan bir gerekçeden dolayı sultanın emriyle mahkeme etmesi yasaklanan bir dâvâ da, mahkeme etme yetkisi yoktur. Ancak kendisine izin verilen davalarda hâkimlik yapabilir.

Toplumun menfeatine uygun olmak gibi bir gerekçeden dolayı bir müctehidin görüşüyle amel edilmesi hususunda sultânın emri bulunursa, başka bir müctehidin ictihâd ve görüşüyle hüküm verilemez. Eğer verilirse geçerli olmaz.

Bir delile dayanarak sultanın verdiği emir bağlayıcıdır. Muhâlefet edilmemesi gerekmektedir.

Kişinin nefsinde bi'l-kuvve ictihâd yapabilme melekesinin bulunmasıyla berâber ictihâd için yeterli birikime sahip olamama acizliğinden dolayı ictihâd kapısı kapalıdır.

İctihat kapısı kapalı olduğu olduğu için insanları dört mezhebe yönlendirmek gerekmektedir.

Dört mezhebin hilâfına ictihâd ederek verilen fetvâların ve görülen mahkemelerin geçerli olmadığı husunda icmâ vardır.

Şu anda bir kişinin yapacağı ictihâd, ya dört mezheb imâmın ictihâdlarına uygun olur veya uygun olmaz. Eğer uygun olursa yapılan bu ictihâdsonucu ortaya çıkan hüküm, mezheb imâmları'nın ictihâdları'nın bir sonucu ve semeresi'dir Şayet bu ictihâd uygun olmazsa, icmâyâ muhâlif olmak üzere geçersiz sayılır. Şu anda ictihâd yapılan mesele, daha önce hakkında bir mezheb imamı tarafından görüş ve ictihâd bulunmayan bir hâdise olsa bile durum bu şekildedir.

3.2.4. Hanefî Fukahâsı'nın Tabakâtı

Tabakat; *“islam telîf geleneğinde, sahasında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini konu edinen bir telîf türü”*⁴¹⁸ olarak, Tefsîr, Hadîs, Tasavvuf, Kelâm, Arap Edebiyatı, İslam Tarihi ve Fıkıh gibi İslami ilimlerin her alanında ortaya çıkmış bir literetür çalışmasıdır.

Fıkıh alanındaki tabakat çalışmaları ise birbiriyle bağlantılı iki tabakat literatür'ü meydana getirmiştir. Birincisi fakihlerin biyografik bilgilerini içeren, **Tabakâtü'l-Fukahâ** diye adlandıran ve fıkıh mezhepler tarihinin değerlendirdiği türdür. Diğer ise mezheplerin oluşmasından sonra gelişen **fıkhî istidlâl** türlerini tanımlayarak tasnif eden çalışmalardır. Bunun amacı fakihin mezheple ilişkisini teşhis ve tasnif etmektir.⁴¹⁹

Aynı bölgede yaşayan âlimler bazen bir meselede ihtilâf edip ictihadları sonucu değişik görüşler ortaya koyabilirler. Kendisinde butür farklı görüşlerin

⁴¹⁸ İsmail Durmuş, “Tabakat”, **DİA**, c. XXXIX, s. 288.

⁴¹⁹ Eyyüp Said Kaya, “Tabakat (Fıkıh)”, **DİA**, c. XXXIX, s. 292

bulunduğu bir meseleye bakan iki hâkimden biri bir yönde, diğeri farklı yönde hüküm verirse insanların zihinlerinde şüphe oluşur ve adalete olan güvenleri zedelenir. Bu sürecin sonu toplumda kargaşanın baş göstermesidir. Bu kargaşa ortamının meydana gelmemesi için ilk dönemlerden itibaren İslam devletleri hukukî birliği sağlamak üzere genelde Hanefî Mezhebi merkezli muteber görüşleri bir araya getirmeye çalışmışlardır. Babür hükümdarı Evrengzib Alemgir (v.1707)'in emriyle hazırlattığı **Fetâvây-ı Tatarhâniyye** veya **Fetâvây-ı Alemgiriyye** ile **Mecelle** bu tür çalışmalara örnektir.⁴²⁰

Fetva verecek fakihın müctehid olması gerekmektedir. Ancak V/XI yüzyıldan sonra müctehidlerin azalması sonucu dar anlamda fıkıh ilmiyle uğraşan âlimlere de fakih denilmeye başlanmıştır.⁴²¹ Ancak ideal olan bir müftünün müctehid olmasıdır. Müctehid olmayan bir müftünün fetvalarında gerçek fetva olmayıp, müctehid müftülerin fetvalarını nakletmekten ibârettir. Bu sebeple mukallid olanlar kendilerinden üstün olarak gördükleri fukahâ'nın, mezhep fıkhnın oluşumuna katkılarını inceleme, rivâyet ve dirâyet açısından mezhep içindeki yerlerini belirleme ihtiyacı duymuşlardır.⁴²² Bu ihtiyaca cevap vermek üzere tabakâtü'l-fukahâ türü tasnifler yapılmıştır.

Hanefî mezhebinde tabakâtü'l-fukahâ tasnifi İbn-i Kemal'den önce icthâat ehliyetine göre “mutlak- müntesip”, “mutlak-mukayyed”, “müstakil-gayri müstakil” ve “dinde müctehid-mezhepte müctehid” gibi ikili tasnife tâbi tutulmuştur.⁴²³

İlk defa İbn-i Kemal tarafından yapılan fukahâ'nın yedi tabakaya tasnif edilmesi, yazıldığı ilk andan itibaren büyük kabul görmüştür. İbn Kemal'in bu çalışmadan etkilenen âlimler arasında Kınalızâde (v. 1561), Taşköprüzâde (v. 1584) ve İbn-i Abidîn gibi âlimler yer almaktadır. Ancak Şihâbuddîn b. Bahâuddîn el-Mercâni (v. 1888) ve Muhammed Ebû Zehra gibi bazı âlimler bu tasnif şeklini kabul etmeyip şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu itirazların temelini tabakalar arasındaki farkın

⁴²⁰ Ahmet İnanır, “İbn Kemal'in Tabakâtü'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi”, **A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 37, 2012, Erzurum, s. 66.

⁴²¹ Hayrettin Karaman, “Fakih”, **DİA**, c. XII, s. 127.

⁴²² Ahmet İnanır, “İbn Kemal'in Tabakâtü'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi”, **A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, s. 74.

⁴²³ Ahmet İnanır, “İbn Kemal'in Tabakâtü'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi”, **A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, s. 75.

sağlam ve ayırıcı özelliklere dayanmayışı ve fakîhlerin uygun tabakalarda yer almaması olduğu söylenmektedir.⁴²⁴

İbn-i Kemal'in bu tasnifi yapma gayesinin, Osmanlı müftülerinin kimin görüşüyle fetvâ vereceğini belirleyen bir ölçü olması için olduğu belirtilmektedir.⁴²⁵ Sırrı Efendi de aynı gaye ve düşüncelerle fetva vermek ve davâlara bakmakla görevli olanların uygulamaları gereken usûl ve metodu İbn-i kemal'in tasnifi üzere göstermektedir. Sırrı Efendi'nin tabakâtü'l-fukahâ hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“İftâ [fetva vermek] veya kadâ [kadî'lık-hâkimlik] ile iştiğâl edecek [yapacak] müftü veya kâdî [hâkim] için, yalnız kavliyle [görüşüyle] fetvâ vereceği veya hüküm edeceği kimseleri mücerred isim veya nisbeleriyle [sadece adını veya nisbelerini] bilmeleri, sıhhat-ı fetvâ ve kadâ da [fetva ve hükmün sıhhati için] kâfi olmayıp [yeterli değildir], belki bir meselede akvâl-i muhtelifeden [farklı görüşlerden] birini âhar[diğeri] üzerine tercih de kâilin [söyleyenin] kudret-i kâfiye ve basîret-i kâmile [yetirli kuvvet ve kâmil basîret] erbâbından olanları diğerlerinden temyîz [ayırarak] için emr-i rivâyetce derecelerini [rivâyet derecelerini] ve tabakât-ı fukahâca mertebelerini bilmek elzemdir [gereklidir].”⁴²⁶

Tabakâtü'l-Fukahâ Yedi Derecedir

Zikredilen tabaka yedi derece üzeredir.

“21.mesele'de izâh olunacağı üzere her ne kadar nefsinde [kendisinde] mümkün ise de el-ân [şu anda] eimme-i erbea [dört mezhep İmâmı] gibi mutlak müctehid mefkûd olup [bulunmayıp], meşhur olan, gerek müctehid ve gerek mukallid ale'l-ıtlak [genel olarak] fukahâ yedi tabaka üzere olup,

Müctehid fi's-şer' [şeriatta müctehid] tabakasıdır ki: edile-i şeriyyeden [şer'i delillerden] kavâid-i usûliyyeyi [usul kaidelerini] bi'l-istinbad [istinbadla] te'sîs ederek [kurarak] ahkâmı şeriyyelerini [şer'i hükümlerini] istihracla [çıkartarak] tefrî' eden [fer'i meseleler elde eden] eimme-i erbea [dört mezhep İmâmı] ve onların

⁴²⁴ Hasan Özer, “İbn-i Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukah'a Adlı Eseri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. 14, 2009, s. 359.

⁴²⁵ Hasan Özer, “İbn-i Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukah'a Adlı Eseri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, s. 360; Ahmet İnanır, “İbn Kemal'in Tabakâtü'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi”, **A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, s. 82.

⁴²⁶ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s.10.

meslekine [metoduna, usûlüne] sülûk eden [uyan] sâir-i müctehidîn-i îzâm hazerâtı [diğer kımetli müctehidler] olup te'sîs-i kavâid-i usûliyye ile [usûl kaidelerini-kurallarını ilk defa ortaya koymakla] başkalarından mümtâzdırlar [şçekindirler/ayrılmıştırlar].

Müctehid fi'l mezhep [mezhepte müctehid] lerdir ki: eimme-i mezkûrenin [zikredilen İmâmların] te'sîs buyurdıkları [koydukları] kavâid-i usûliyye vâsıtasıyla [usûl kaideleriyle] edile-i şeriyyeden [şer'î delillerden], ahkâm-ı şeriyyenin [şer'î hükümlerin] istinbâtına kâdir olan [güç yetiren] fukahâdır. Hanefiyyeye nisbetle [Hanefîlere göre] Ebu Yusuf, İmâm Muhammed ve sâir-i ashâb-ı Ebû Hanîfe [diğer Ebû Hanîfe'nin talebeleri] gibi ki bunlar her ne kadar bazı Furûuda [ferî meselelerde] hazret-i imâma muhâlifde bulunurlar ise de, usûl de ona tâbi olarak mukallid olduklarından mücteh-i mutlak [mutlak müctehid] ad olunmazlar [sayılmazlar]. İşte böyle usûlde taklîd ile [taklîd sebebiyle], İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik, İmâm Ahmet Bin Hanbel hazerâtı gibi ba'zen asl-ı mezhepte [mezhebin aslı meselelerinde] hazret-i İmâma muâriz [karşıt, aleytar] ve ahkâm da [hükümlerde] muhâlif ve kavâid ve usûlde gayr-i mukallid olan [tabi olmayan] müctehid fi's şer'lerden [şeriatta müctehid olanlardan] ayrılırlar.

Müctehid fi'l-mesâil'dir [meselede müctehid]: Hassâf, Ebû Cafer Tahâvî, Ebu'l-Hasan el-Kerhî, Şemsü'l eimme es-Serahsî, Hulvânî, Fahru'l islâm Pezdevî, Fahru'd dîn Kâdîhân gibi ki bunlar ne usûlde ve ne Furûuda sâhib-i mezhebe [mezheb İmâmına] asla muhâlefete kâdir olmayıp hazret-i İmâmın vaz' ve te'sîs buyurduğu [ettiği] usûl ve kavâide [kurallara] tevfikân [dayanarak, uygun olarak] onlar tarafından [İmâm-ı Âzam tarafından] mensûs olmayan [belirtilmeyen, açıklanmayan] bazı mesâilde [meselelerde] ictihâd ederek ahkâmın-ı istinbâd ederler.

Ashâb-ı tahrîc'dir ki: aslâ ictihâda kâdir olmayıp belki usûl-u mukarrereyi [yerleşmiş usûlü] ihâta [iyice kavrama] ve me'hazlerini [kaynaklarını] zabd ve muhafaza ederek [kavrayıp, ezberleyerek] İmâm-ı Âzam ve ashâbından mervî olup [rivayet edilip] birkaç veche muhtemil olan akvâl-i muhtemile [birkaç şekilde anlaşılma ihtimali bulunan görüşler] ve ahkâmı mübhemeyi [kapalı hükümleri] asıllarına nazar[bakarak] ve Furûudan emsâline [benzerlerine] kıyas ederek tefsîr ve tâyîne [açıklama ve belirlemeye] muktedir olan mukallidindir. Ebû Bekir Râzî ve benzeri fehûl fukahâ [mükemmel fukahâ] gibi.

Mukallidîn-i fukahâdan Ebu'l-Hasen el-Kudûrî ve sâhib-u Hidâye emsâli **ashâb-ı tercihtir** ki; bir kavlin [görüşün] diğerinden “**esah** [daha sahîh]” veya “nâsa **erfak**, asra **evfak** ve **ercah** [insanlaradaha faydalı, zamana-dönemeen uygun ve tercih edilen]” olması gibi akvâlin [görüşlerin] bazılarını bazıları üzerine tercih ederler.

Mukallidîn-i müteahhirinden ve ashâb-ı mütûn-ü mütebereden [müteber metin sahiplerinden] sâhib-u **Kenz** ve sâhib-u **Muhtâr** ve sâhib-u **Vîkâye** ve **Mecma** gibi ancak akvâl-i merviyenin [rivâyet edilen görüşlerin] “**kavî, akvâ, zaîf, zâhir-i rivâyet, zâhir-i mezheb** ve **rivâyet-i nâdire**” beynlerini [aralarını] tefrîk ve temyîze [ayırmaya ve seçmeye] kâdir olup kitaplarında akvâl-i merdûde [reddedilmiş görüşler] ve rivâyet-i zaîfeyi [zayıf rivâyetleri] asla nakletmeyen **ashâb-ı temyiz**’dir.

Usûl-u meşrûhadan hiç birine kâdir olamayıp, bazı mesâil-i ferîyye [bazı ferî meseleleri] hıfzeden [ezberleyen] zuafâ-yı mukallidîn’dir ki; hıfz ettikleri [ezberledikleri] mesâile [meselelere] nazaran [îtibarla], fukahâ’ya göre fakîh ad olunurlar ise de [sayılırlar ise de] ulemây-ı usûle [usûl âlimlerine] göre sırf mukallidîn’den olarak [sadece mukallidlerden olarak] ilimlerine fıkîh ve kendilerine fakîh itlâk olunmaz [denilmez, söylenilmez]. Bunlara lâzım olan vazîfe, tabakât-ı sâire [diğer tabakât] erbâbının hayatlarında iftâ ve kadâlarına [fetva ve davalarına] tâbî oldukları gibi iftâ ve kadâlarında onların tashîh ve tercih ettikleri akvâle [görüşlere] ittibâ ile [tâbî olup] muktezâlarıyla [gerektirdiği şeyle] ameldir.

Onlar [diğer tabakadaki âlimler] bazen bi-lâ tercih [tercihte bulunmadan] bazı akvâl-ı adîde [birkaç görüş] nakl ve beyân ederler ve bazen de kavî-i sahîhde [sahîh görüşün hangisi olduğu hususunda] ihtilâf ederler. Bu sûrette onlara nasıl ittibâ edelim denirse;

“Âdet [örf] muhakkem [hükmedici] olmakla emr-i iftâ ve kadâ’da [fetva verme ve mahkeme hususunda] teğyîr-i örf [örfün değişmesi] ve teğyîr-i ahvâlî’n-nâsa [insanların hallerinin değişmesine] venâsa erfak [insanlara en uygun] ve asra evfak [zamana en uygun] olanı ve teâmul-u nâsı [insanların uygulamasını] ve vech-i kavî [bir yönle kuvvetli] olanı ittibâ gibi hâlette [durumlarda] tabakât-ı mezkûre ricâlinin [zikredilen tabakât erbâbının] amelleri gibi amel îcap eder deyü [diyerek] cevap verilir. Mea hâzâ [bununla beraber] (لا تزال طائفة من امتي ظاهرين على الحق حتى ياتي امر الله) [Ümmetimden bir grup Allah'ın emri gelinceye kadar –kıyâmete kadar- hak üzere daim olacaktır] muktezâsınca yem-i kıyâmete kadar [kıyâmet gününe kadar] tabakât-ı

mezkûre ricâlinin [zikredilen tabakat erbâbının] ameli gibi amele muktedir [yapabilen] ricâl-i ümmet [ümmet erleri] eksik olmayacağı cihetle emr-i iftâ ve kadâ'da [fetva ve kadâ işinde] temyîz ve tefrikten âciz olan müftü ve kâdî'lara lazım olan [gereken] akvâl-i zaîfe ve rivâyet-i mercûha ile [zayıf görüşler ve tercih edilmeyen rivâyetler ile] iftâ ve kadâ'dan [fetvâ verme ve mahkem etmekten] tavakkî ve ihtirâz edip [sakınıp, çekinerek] ehil ve erbâbına bi'l-mürâcea [müracaatla] bir vech-i şer' ifâ-yı vazîfeye îtinâ ve ihtimâm [vazîfesine özen ve ihtimâm] eylemektir [göstermektir] ki, fetvâhâne işbu vazîfe için dâimâ küşâdâ [açık-açılmış] bulunduğu gibi tabakât-ı muhâkeme de [karar vermek ve iyice düşünmek için] derecât-ı selâse [üç derece] üzere mürettep [tertîb olunmuş-dizilmiş] olmaları bu maslahata mebnîdir.”⁴²⁷

Sırrı Efendi tabakâtü'l-fukahâ bölümüne ilk olarak fetva verme veya kadî'lık-hâkimlik gibi görevler de bulunacak müftü veya kâdî-hâkimler için, fetva veya hükmünü vereceği âlimin sadece adını veya nisbelerini bilmelerinin, fetva ve hükmün sıhhati için yeterli olmadığını, bilakis bir meselede ki farklı görüşler arasından birini diğeri üzerine tercih etme hususunda yetirli ilmi kuvvet ve basîret sahibi olanâlimleri bilmesi gerektiğinin bunun da ancak rivâyet derecelerini ve tabakât-ı fukahâ cihetinden mertebelerini bilmekle gerçekleşeceğini söylemektedir.

Sırrı Efendi'nin bu konudaki yaklaşımı İbn-i Kemal ile aynıdır. Çünkü İbn-i Kemal'e göre de “bir mezhebi taklit eden müftünün farklı görüşler arasında bir tercih yapabilmesi için kimin görüşüyle fetva vereceğini bilmesi gerekir. Özellikle muhalif görüşler arasında uygun olanı temyizde gerekli basirete, zıt görüşler arasında tercihte yeterli kudrete sahip olabilmesi için fakihin rivayetteki mertebe ve dirayetteki derecesini ayrıca fakihler tabakasındaki yerini bilmelidir.”⁴²⁸

Sırrı Efendi devamında tabakâtü'l-fukaha'nın yedi mertebe olduğunu söyleyip bunların her birini açıklamaktadır. Sırrı Efendi'nin tabakâtü'l-fukahâ tasnifi, İbn-i Kemal'in tasnifiyle aynıdır. İbn-i Kemal'in bu tasnifini Kınalızâde (v. 1561), Taşköprüzâde (v. 1584) ve İbn-i Abidîn'de kısmen veya tamamen almış eserlerinde yer vermişlerdir.

⁴²⁷ Süleyman Sırrı, a.g.e., s.10-12.

⁴²⁸ Hasan Özer, “İbn-i Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukah'a Adlı Eseri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, s. 358-359; Ahmet İnanır, “İbn Kemal'in Tabakâtü'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi”, **A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, s. 74; 82.

SırrıEfendi'nin zikrettiği yedi tabaka özetle şu şekildedir:

Şeriatta müctehid; İmâm-ı Âzam, İmâm Şâfi gibi, Mezhepte müctehid; Ebu Yusuf, İmâm Muhammed gibi, Meselede müctehid; Hassâf, Ebû Cafer Tahâvî, Ebu'l-Hasan el-Kerhî, Şemsü'l eimme es-Serahsî, Hulvânî, Fahru'l islâm Pezdevî, Fahru'd dîn Kâdîhân gibi, Ashâb-ı tahrîc; Ebû Bekir Râzî gibi, Ashab-ı tercih; Ebu'l-Hasen el-Kudûrî ve sâhib-u Hidâye gibi, Mukallidîn-i müteahhirînden ve **Kenz, Muhtâr, Vikâye** ve **Mecma** gibi müteber metin sahipleri, zikredilenlerden hiç birine güç yetiremeyip, bazı ferî meseleleri ezberleyen zuafâ-yı mukallidîn'dir.

Sırrı Efendi'ye göre yedinci tabakada bulunan fukahânın yapması gereken şey, diğer tabakât erbâbı'nın fetva ve davalarında tashîh ve tercîh ettikleri görüşlere tâbî olup o görüşlerin gerektirdiği şeyle amel etmektir. Eğer diğer tabakadaki âlimler bir tercihte bulunmadan birkaç görüş beyân etmişler ise bu durumda “âdet muhakkem” olmakla fetva verme ve mahkeme etme hususunda örfün değişmesi, insanların hallerinin değişmesi, insanlara en uygun olanı, asra en uygunolanı, insanların uygulamasını vebir yönle kuvvetli olana îtibâr gibi durumlara bakarak zikredilen tabakât erbâbı'nın ameli gibi amel etmesi îcap eder.

Sırrı Efendi son olarak iftâ ve kadâ görevini yapacak olanlara nasihat olarak şu telkinde bulunmaktadır.

“Ümmetimden bir grup Allah'ın emri gelinceye kadar –kıyâmete kadar- hak üzere daim olacaktır” hadisi şerifi gereğince kıyâmet gününe kadar zikredilen tabakat erbâbının ameli gibi amel yapabilen ümmet erleri eksik olmayacaktır. Bunun için de fetva ve kadâ işinde temyîz ve tefrikten âciz olan müftü ve kâdî'laragerekenşey, zayıf görüşler ve tercih edilmeyen rivâyetler ile fetvâ vermek vemahkem etmekten sakınıp ehil ve erbâbına müracaatla vazîfelerine özen ve ihtimâm göstermektir. İşte fetvâhâne bu vazîfe için dâimâ açık bulunduğu gibi karar vermek ve iyice düşünmek için üç derece üzere tertîb olunmuş olmaları da bu maslahata binâendir.

Sonuç olarak; Sırrı Efendi'nin bu tasnifi İbn-i Kemal'in yaptığı tasnifin aynısıdır. Fakihlerin tabakalara ayrılıp tasnif edilmesi fıkıh tarihinin taklid dönemine aid bir olgu⁴²⁹ olduğu düşünülmektedir.

⁴²⁹ Hasan Özer, “İbn-i Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukah'a Adlı Eseri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, s. 358.

Sırrı Efendi, bir meselede mezhep imamları tarafından hiçbir görüş veya tercih bulunmazsa âdetin muhakkem olmasına, örfün değişmesine, insanların hallerinin değişmesine, insanlara en uygun, asra en uygun olanı tercih etmeye, insanların uygulamasına ve bir yönle kuvvetli olan şeye itibâr gibi hallerin fetvanın oluşumunda etkisi olduğunu kabul etmektedir.

Sırrı Efendi, kendi döneminde faaliyet gösteren fetvâhâne'nin amacına uygun çalıştığı ve bu alandaki eksikliği giderdiği kanaatindedir.

3.2.5. Resm-i Müftî

Resim-i müftî; bir müftünün sahîh görüş ile fetvâ vermesinin alâmet ve delîli manâsında olup zâhir rivâyette Hanefî imâmların ittifâk ettikleri görüş ile fetvâ vermekdir. Sırrı Efendi bu bölümde fetvâ verecek müftü'nün fetva verme âdâbını incelemiştir.

Sırrı Efendi'nin ifâdeleri şu şekildedir:

*“Resim-i müftî, bir müftünün akvâl-i sahîha [sahîh görüş] ile iftâsına [fetvâ vermesine] alâmet ve delîl manâsına olarak, rivâyet-i zâhirede eimme-i hanefiyyenin ittifâk ettikleri kavil ile fetvâ verilmekdir. Müttefekun aleyh olan [hakkında ittifâk edilen] akvâl-i fukahâ [fakîhlerin görüşleri] ile iftâ ve kadâ [fetvâ verme ve mahkeme etme] bi'l-ittifâk [ittifâkla] sahîh olup, muhtelefun fihâ olan [hakkında ihtilâf edilen] mesâilde [meselelerde] ihtilâf olunarak **Sirâciyye**ve başkalarının beyânlarına göre **esah olan** “müftü, müctehid ve mukallid olmak üzere iki kısım olup, müftü akvâl-i muhtelefun fihâ'dan [hakkında ihtilâf edilen'den] birini ahâr [diğeri] üzerine tercihe ve delillerinin kavîsini [güçlü olanını] zaîfinden tefrîk [ayırt etmeye] ve temyîze[seçmeye] kâdir olarak müctehid ise, delîli kavî [kuvvetli] olanla fetva vermesi lazımdır.*

Emmâ [ancak] buna kâdir olamıyarak mukallid ise onun vazîfesi, evvela İmâm-ı Âzam hazretleri gerek yalnız ve gerekse başkasıyla müttefik [aynı görüşte] bulunsun onun kavliyle [görüşüyle], ve İmâm-ı Âzam'dan sonra Ebû Yusuf'un kavliyle [görüşüyle], ve bundan sonra İmâm Muhammed'in kavliyle [görüşüyle] fetvâ vermektir. Bir meselede İmâmeyn [Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed] hazerâtı muttefekan [ittifâk ederek] İmâm-ı Âzam hazretlerine muhâlif bulundukda

[bulunurlarsa] hangi tarafın kavliylefetvâ verse câiz olup, İmâm Züfer ile Hasan Bin Ziyâd'ın kavilleri [görüşleri] derece-i vâhide de [eşit olarak] îtibar olunmuştur.

Bahr'in vakıf bahsinde vesâir kütüb-ü fıkhiyye de [diğer fıkıh kitapların da] beyân olduğuna göre, bir meselede iki kavil [görüş] musahhah bulunup da [sahîh olursa] birinin tashîhi diğerinden **eked** [daha kuvvetli] olmayarak müsâvât [eşitlik] halinde bulunurlar ise her hangisiyle fetvâ verilse veya muktezâlarıyla hüküm olursa câizlerdir.”⁴³⁰

Sırrı Efendi'nin bu ifâdelerine göre resim-i müftî; bir müftünün sahîh görüş ile fetvâ vermesine alâmet ve delîl manâsındadır. Zâhiru'r-rivâye'de ki Hanefî imâmların ittifâk ettikleri görüşlerle fetvâ vermekdir. Fakîhlerin ittifâk ettikleri görüşler ile fetvâ vermek ve mahkeme etmekittifâklaşahîh'dir. Kendisinde ihtilâf edilenmeseleler ile fetvâ vermek ve mahkeme etmek ise ihtilâf edilmiş bir konudur.

Sırrı Efendi, kendisinde ihtilâf edilenmeseleler ile fetvâ vermek ve mahkeme etmek hususunda **Sirâciyye** adlı eseri kaynak göstererek; **esah olan** müftü'nün müctehid ve mukallid olmak üzere iki kısma ayrıldığını söylemektedir. Eğer müftü, müctehid ise ihtilâf edilen görüşlerden birini diğeri üzerine tercihe ve delillerin güçlü olanını zayıf olandan ayırt etme ve seçmeye kâdir olduğu için kuvvetli delille fetva vermesi gerektiğini nakleder. Şayet müftü, mukallid ise delilleri ayırt etme ve seçmeye kâdir olmadığı için kendisine gereken ilk önce İmâm-ı Âzam'ın görüşüyle amel etmesi olduğunu bildirip, bu hususta İmâm-ı Âzam'ın yalnız kalması veya başkasıyla müttefik bulunması arasında fark olmadığını zikreder. İmâm-ı Âzam'dan sonra Ebû Yusuf'un görüşüyle, bundan sonra İmâm Muhammed'in görüşüyle fetvâ vermesi gerektiğini beyan ederek bir meselede İmâmeyn [Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed] ittifâk ederek İmâm-ı Âzam'a muhâlif bulunurlarsa, iki tarafın görüşüylede fetvâ vermenin câiz olduğunu ifâde eder. İmâm Züfer ile Hasan Bin Ziyâd'ın görüşleri'nineşit seviyede olduğunu bildirir.

Sırrı Efendi **Bahr** adlı kitaptan yaptığı nakilde ise bir mesele de iki sahîh görüşbulunursa, biri diğerinden daha kuvvetli olmaksızın eşit seviyede bulunduğunu, bundan dolayı hangisiyle fetvâ verilirse veya gereğiyle hükümedilirse câiz olduklarını nakleder.

⁴³⁰ Süleyman Sırrı, a.g.e., s.13.

Sırrı Efendi'nin Resim-i müftî hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Resim-i müftî; bir müftü'nün Hanefî imâmlarının ittifâk ettikleri zâhiru'r-rivâye'den sahîh görüş ile fetvâ vermesidir.

Müftü, müctehid ve mukallid olmak üzere iki kısma ayrılır.

İhtilâflı meseleler'de fetvâ verecek müftü, ihtilâf edilen görüşlerden birini diğerine tercih etmeye ve delillerin güçlü olanını zayıf olandan ayırt edip, seçmeye muktedir olan müctehid müftü ise; kuvvetli delille fetva vermesi gerekir.

İhtilâflı meselelerde fetvâ verecek müftü, ihtilâf edilen görüşlerden birini diğerine tercih etmeye ve delillerin güçlü olanını zayıf olandan ayırt edip, seçmeye muktedir olamayan mukallid müftü ise;

İlk önce İmâm-ı Âzam'ın görüşüyle amel etmesi gerekir. Bu konuda İmâm-ı Âzam'ın naklettği görüşte yalnız kalması veya başkasıyla müttefik bulunması arasında fark yoktur.

İmâm-ı Âzam'dan sonra Ebû Yusuf'un görüşüyle fetva vermesi gerekir.

Ebû Yusuf'dan sonra İmâm Muhammed'in görüşüyle fetvâ vermesi gerekir.

Bir meselede Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed ittifâk ederek İmâm-ı Âzam'a muhâlif olurlarsa, iki tarafın görüşüyle de fetvâ vermesi câiz'dir.

İmâm Züfer ile Hasan Bin Ziyâd'ın görüşleri eşit seviyededir.

Bir mesele de iki sahîh görüş bulunursa, ikiside eşit seviyede'dir. Biri diğerinden daha kuvvetli değildir. İkisiyle de fetvâ verilip amel edilebilir.

3.2.6. Fıkḥî Meselelerin Dereceleri

Sırrı Efendi bu bölümde fakîhlerin yedi tabaka olduğu gibi fikhî meselelerinde yedi tabaka olduğunu beyân etmekteve güvenilir fıkıh kaynaklarını zikredip bunların kuvvet derecelerini açıklamaktadır.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Beyân olunduğu üzere fukahâ yedi tabaka üzere olduğu gibi mesâil-i fikhîyye de [fikhî meselelerde] zâhir rivâyet, nevâdir ve vâkıât olarak üç derece olup, zâhir

*rivâyet, mesâil-i usûl [asıl meseleler] olarak İmâm-ı Âzam'dan, Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed hazerâtı gibi hazret-i İmâm'ın şâkirdânından [ashâbından] mervî olarak [rivâyet edilerek] İmâm Muhammed'in **Mebsûd, Ziyâdât, Câmiu's-sağîr, Câmiu'l-kebîr, Siyer-u sağîr, Siyer-u kebîr** namılı kitaplarında mezkûr olup mütevâtir veya meşhûr olarak ruvât-i sikâtla [güvenilir râvîlerle] İmâm Muhammed hazretleri'nden mervî olan [rivâyet edilen] meselelerdir.*

*Mesâil-i nevâdir [nâdir meseleler], İmâm Muhammed hazretleri'nin **Keysâniyyât, Harûniyyât, Cürcâniyyât, Rukkiyyât** gibi kütüb-ü sitte-i mezkûrenin [zikredilen altı kitabın] gayrısında [dışında] mezkûr olan [zikredilen] mesâildir [meselelerdir].*

Vâkıât ise eimme-i müşârun ileyhim hazerâtından [az önce kendilerine işâret edilen imâmlar'dan] mervî olmayarak [rivâyet edilmeyerek] hâdis [olay] vukûunda Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed hazerâtının şâkirtleri [talebeleri, öğrencileri] ve sâir [diğer] ashâb-ı tabakât tarafından [tabakât ehlerinden] bi'l ictihâd [ictihâd ile] istimbâd olunan [hükme bağlanan] mesâil [meseleler] olup, amel husûsunda kuvvetleride derecât-ı mezkûre üzere [zikredilen sınıflandırma üzere] müretteb [sistemli] olarak zâhir rivâyet diğerleri üzerine, nevâdir, vâkıât üzerine takdîm olunup [öne alınıp] bi'l-ittifâk [ittifâkla] zâhir rivâyetten muttefekun aleyhâ olanlar [üzerinde ittifâk edilenler] ile iftâ ve kadâ [fetvâ verme ve mahkeme etme] câiz olup ihtilâfî olanlarda resm-i müftî mûcibince [gereğince] amel olunur.”⁴³¹

Sırrı Efendi fikhî meselelerin **zâhir rivâyet, nevâdir** ve **vâkıât** olarak üç derece olduğu söyleyip bunları açıklamaktadır.

Zâhir rivâyet; İmâm-ı Âzam'ın görüşleri'nin Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed gibi talebelerinden rivâyet edilerek, İmâm Muhammed'in **Mebsûd, Ziyâdât, Câmiu's-sağîr, Câmiu'l-kebîr, Siyer-u sağîr, Siyer-u kebîr**adlı kitaplarında mütevâtir veya meşhûr tarik ve güvenilir râvîler ile İmâm Muhammed'den rivâyet edilen meselelerdir.

Nevâdir [nâdir meseleler]; İmâm Muhammed'in **Keysâniyyât, Harûniyyât, Cürcâniyyât, Rukkiyyât** gibi eserlerinde bulunup az önce zikredilen altı kitabta zikredilmeyen meselelerdir.

⁴³¹ Süleyman Sırrı, a.g.e., s.12-13.

Vâkıât ise; İmâm-ı Âzam, Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed'den rivâyet edilmeyerek, olayların vukûunda Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed'in talebelerive diğer tabakât ehlerinden ictihâd ile istimbâd olunan [hükme bağlanan] meseleler olup, amel husûsunda kuvvetleride **tabakâtu'l-fukahâ** da zikredilen sınıflandırma üzeredir.

Zâhir rivâyet diğerleri üzerine, **nevâdir**, **vâkıât** üzerine takdîm olunur. Zâhir rivâyet'te ittifâk edilenler ile fetvâ verme ve mahkeme etme ittifâkla câiz'dir. Zâhir rivâyet'te ihtilâflı olanlar ise resm-i müftî gereğince amel olunur.

Sırrı Efendi'nin bu ifâdeleri klasik Hanefî fıkıh kitaplarında zikredilen tertîp ve usûl üzeredir.

3.2.7. Alâmet-i İftâ

Sırrı Efendi bu bölümde, fıkıh kitaplarda zikredilen tâbirler içerisinde hangisinin diğerinden daha kuvvetli olduğunu ve hangi ifâdelerle fetvâ verilip hangileriyle fetvâ verilmeyeceğini anlatmaktadır. Sırrı Efendi bu bölümü **Muzmerât**, **Hâşiye-i Pezdevî**, **Fetâvây-ı Remliyye**, **Münye şerhi** ve benzeri kitaplardan istifâde ederek hazırlamıştır.

Fetva veya hüküm vermesi gereken kişilerin ilgili fıkıh kitaplarına baktıklarında farklı ifâdelerle beyân edilmiş farklı görüşler bulunmaktadır. Bu durum fetvâ veya hüküm verecek kişinin hangisiyle amel edeceğini zorlaştırmaktadır. Sırrı Efendi bu sıkıntılı durumu ortadan kaldırmak üzere bu bölümü kaleme almış olmalıdır. Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili açıklamaları şuşekildedir:

“Muzmerât'ın evvelinde beyân olunduğuna göre esah akvâl [görüş] ile iftâ'nın [fetvâ vermenin] alâmeti, fukahâ'nın “ ve aleyhi'l fetvâ ve bihî yüftâ ve bihî ne'huzü ve aleyhi'l itimâd ve aleyhi'l yevm ve aleyh-i amelü'l ümmeh vehüve's-sahîh ev el-esah ev el-ezhar ev el-eşbeh ev el-evceh ev el-muhtârgibi Hâşiye-i Pezdevîde zikr olunan ta'bîrât emsâlinde biri ile müzeyl [ilâveli] olmasıdır.

Fetâvây-ı Remliyye'nin beyânına göre alâmet-i iftâ elfâzının [fetvâ verme lafızlarının] bazıları bazılarından akvâ [daha güçlü] ve eked[daha tekidli] olduğundan iftâ ve kazâ da [fetvâ verme ve mahkeme etme de] alâmet-i akvâ [tekid ifâdesi] ile müzeyl [ilâveli] olan kavîl [görüş] diğeri üzerine tercîh olunur.

Fetvâ lafzı *sahîh*, *esah*, *eşbeh* gibi ta'birât-ı sâireden [diğer tabirlerden] ve *bihî yüftâ* kavli [sözü] ve *aleyhi'l fetvâ* kavlinden [sözünden], *ve'l ehvad* kavli ve *l ihtiyâd* kavlinden *eked*'dir [kuvvetlidir].

Esah kavli *sahîh* kavlinden *eked*'dir denilmiş ise de *Münye şerhinde* (ولا يجوز مس (المصحف الا بغلافه) [Mushafa abdestsiz olanın ancak kılıf ile dokunması câizdir] dediği yerde *sahîh* ile müzeyl [kayıtlı-ilâveli] olan kavlin [görüşün] sıhhati *müttefekun aleyh* olup, *esah* ile müzeyl olan ihtilâfî olmakla *muttefekun aleyh* olan kavli-i *sahîh* ile amel daha muvâfıktır buyurulmuş, binâenaleyh *el-vahye* gibi sîfât-ı mutlaka [mutlak sıfat] ile tezyîl [ilâve] olunan kavil *el-evceh* gibi sîfât-ı tafzîliyye [üstünlük bildiren bir sıfat] ile tezyîl [ilâve] olunan kavilden akvâdır [daha güçlüdür].

Resm-i müftî husûsunda beyân olunan ahkâm da müftü ile kâdî beyninde [arasında] fark, müftü hükm-ü şer'î yi muhbîr [haber veren] olup, kâdî mülzem [ilzâm edilmiş, susturulmuş] olmakla akvâl-i râciha [tercih edilen görüş] var iken onun hilâfiyla [tersine] gerek iftâ [fetvâ vermek] ve gerek kadâ [mahkeme etme] ve ilzâm [susturma] hilâf-ı icmâ[icmâya muhâlif] olmakla bâtıldır [geçersizdir].”⁴³²

Bu ifâdelerden anlaşıldığı üzere *esah* görüşü ifâde eden lafızlar; *aleyhi'l fetvâ*, *bihî yüftâ*, *bihî ne'huzü*, *aleyhi'l îtimâd*, *aleyhi'l yevm*, *aleyh-i amelü'l ümmeh*, *hüve's-sahîh*, *el-esah*, *el-ezhar*, *el-eşbeh*, *el-evceh* ev *el-muhtâr* gibi tâbirlerdir. *Akvâ* lafzı ile söylenen *eked* lafzıyla söylenen üzerine tercih edilir.

Bu ifâdelerin, güçlü olandan zayîfâ doğru sıralaması şu şekildedir; *müttefekun aleyh*, *fetvâ*, *sahîh*, *esah*, *eşbeh*, *bihî yüftâ*, *aleyhi'l fetvâ*, *ve'l ehvad*, *ve'l ihtiyâd*.

Resm-i müftî de beyân olunan hükümlerde müftü ve kâdî arasında ki fark; müftü, şerî hükmü haber veren kişidir. Kâdî ise ilzâm edilmiş olmakla tercih edilen görüşün dışında ona muhalif olan fetvâyı vermesi veya mahkeme yapması, icmâya muhâlif olmak üzere bâtıldır. Yani kâdî tercih edilen görüşten başkasıyla hüküm veremez.

3.2.8. Telfik'in Hükümü

Telfik sözlükte “*dikmek, yamamak*” anlamlarında olup fikhî bir terim olarak “*bir meselenin hükmünü birden fazla mezhepten seçilen unsurlardan yararlanarak*

⁴³² Süleyman Sırrı, a.g.e., s.13-14.

oluşturmak” demektir.⁴³³ Tarif’ten anlaşıldığı üzere telfikte iki ana unsur vardır. Bunlar, farklı mezheplerden hükümler almak ve daha önce hiçbir müctehidin kabul edip sahih demediği şerî bir meselede yeni bir hüküm ortaya çıkarmaktır.

Telfik, alimlerin geneli tarafından kabul edilmemiştir. Çünkü telfik, mukallidin yaptığı bir eylemdir. Mukallide gereken şey, tabii olduğu müctehide uymaktır. Bir meselede hem tabii olduğu müctehidin görüşü alıp hemde o müctehidin kabul etmediği yerde başka bir müctehidin görüşünü almak yeni bir hüküm ortaya koymak anlamını içermektedir. Yapılan bu telfik işlemi mukallid olan kişinin tabii olduğu müctehide muhâlefetini gerektirir. Aynı zaman ortaya konulan bu yeni hüküm, ictihad şartlarını taşımayan ve ehli tarafından yapılmayan bir ictihadın sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Nablusî, Seffârînî, Şürûnbülâlî gibi alimler telfik’e hiçbir şekilde izin verilmemesi gerektiğini savunmuşlar ve bunu sedd-i zerâî ilkesine dayandırarak delillendirmişlerdir.⁴³⁴

Telfik’e cevâz veren âlimler ancak belirli şartlar oluştuğunda bunun meşrû sayılacağını belirtmişlerdir. Bu şartlar, icmâa muhâlif olmamak, şeriâtın esas ve gayeleri ile verilmiş yargı kararlarını işlevsiz hale getirmemek⁴³⁵ olarak zikredilmiştir.

Modern dönem islam düşüncesi, telfik hakkında müsbet görüş beyân etmektedir. Bunun sebebi, telfik’in bir taklîd eylemi olmaktan çıkarılıp bir ictihad ve kanunlaştırma yöntemi olarak düşünülmüş olmasıdır.⁴³⁶

Sırrı Efendi’nin telfik hakkındaki görüşü ise şu şekildedir:

“Telfik, mesela bedenden kan çıkmış iken mezheb-i Şâfiîye [Şâfiî mezhebine] binâen abdestin adem-i intikâzına [bozulmadığına] ve nisâyâ [kadınlara] mes eylemiş [dokunmuş] iken mezheb-i Hanefîyye’ye [Hanefî mezhebine] binâen abdestin bekâsına [varlığına] kâil olarak [hükmederek] öl abdestle edây-ı salât eylemek [namaz kılmak] gibi bir amel, ve ibâdetde iki mezhebi cem‘ ve telfikten ibâret olup bu ise umûr-u diniyyede [dini işlerde] telâub [oyun oynama] olacağından bi’l-icmâ [icmâ ile] bâtul [geçersiz] olduğu gibi. Meselâ mezheb-i Hanefîyi [Hanefî mezhebini] taklîden [taklîd ederek] başının dörtte birini mesh eylemiş olduğu abdestle namazı,

⁴³³Eyyüp Said Kaya, “Telfik”, **DİA**, c.XXXIX, s. 401.

⁴³⁴Eyyüp Said Kaya, “Telfik”, **DİA**, c.XXXIX, s. 401.

⁴³⁵Eyyüp Said Kaya, “Telfik”, **DİA**, c.XXXIX, s. 402.

⁴³⁶Eyyüp Said Kaya, “Telfik”, **DİA**, c.XXXIX, s. 402.

be‘de‘l edâ [edâ ettikten-kıldıktan sonra] mezheb-i Mâlik de [Mâlikî mezhebinde] tekmiîni meshin vucûbuna [başın tamamının mesh edilmesinin vâcip olduğuna] kâil olarak [söyleyerek-hükmederek] mezheb-i hanefiyye‘den [Hanefî mezhebinden] rucû‘la [dönerek] kılmış olduğu namazın butlânına [geçersiz olduğuna] kâil olmak [hükmetmek] gibi, be‘de‘l amel [amelden sonra] taklîdden rucû‘da [taklîdden dönmede] mezheb-i muhtârda [tercîh edilen görüşte] bi‘l ittifâk [ittifâkla] bâtil[geçersiz] olarak mezheb-i erbiâyı [dört mezhebi] birbirine hald idüp karıştırmaktan da halkı men‘ eylemişlerdir [yasaklamışlardır].⁴³⁷

Bu ifâdelerden anlaşıldığı üzere Sırrı Efendi‘ye göre telfik; bir mesele veya ibâdet‘te iki mezhebin -hükümde birbirine zıt- görüşlerini toplamak ve bir araya getirmekten ibârettir. Mesela beden‘den kan çıkan bir kişinin Şâfi mezhebine tabi olarak abdestinin bozulmadığına, kadınlaradokunma hususunda da Hanefî mezhebine tabi olarak abdestinin bozulmadığına hükmetmesi ve bu abdestiyle namaz kılması telfik‘e bir örnektir.

Sırrı Efendi telfik‘i kabul etmeyip, bunun din işlerinde telâub [oyun oynama] olup, icmâ ile bâtil olduğunu söylemektedir.

Sırrı Efendi‘nin bu bölümde işlediği diğer bir mesele deamelden sonra taklîd‘den rucû [dönme] meselesi‘dir.

Sırrı Efendi, amelden sonra taklîd‘den rucû [dönme] meselesini de kabul etmemektedir. Kişinin bir meselede taklîd ettiği müctehidin görüşünden, o ameli edâ ettikten sonra dönmesi ve edâ ettiği meselede başka bir müctehidin görüşünü taklîd etmesi hususunun, tercih edilen görüşe göre ittifâkla batıl olduğunu ve yapılan işlemin telfik olarak değerlendirildiğini ve halkında dört mezhebi birbirine karıştırma hususunda engellenmesi gerektiğini beyan etmektedir. Sırrı Efendi, kişinin başı mesh etme hususunda Hanefî mezhebinitaklîd ederek, başın dörtte birini mesh edip almış olduğu abdestle, namaz kıldıktan sonra Mâlikî mezhebin‘de başın tamamının mesh edilmesinin vâcip [farz] olduğunu söyleyerekHanefî mezhebindendönüp kılmış olduğu namazın geçersiz olduğuna hükmetmesini, amelden sonra taklîd‘den dönme‘ye misal olarak vermekte ve bunun ittifâkla geçersiz olduğunu söylemektedir.

⁴³⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 15-16.

Sonuç olarak Sırrı Efendi'nin teflik hakkındaki görüşü; genel âlimlerin kanaati üzere olup telfik'i geçerli görmemesidir. Hatta Nablusî, Seffrn ve Şrnbll gibi düşünerek telfik'e hiçbir şekilde izin verilmemesi gerektiğini savunmaktadır.

3.3. FURÛU FIKHA DAİR GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde Sırrı Efendi'nin Furûufıkıhla ilgili bazı görüşlerini inceleyeceğiz. İlk olarak ibâdet ve ibâdetle ilgili bazı terimleri daha sonrada ibâdet bahisleri olan Tahâret, Namaz, Zekât, Oruç, Hac, İtikâf, Kurban ve Cihad hakkında Sırrı Efendi'nin görüşlerini nakledileceğiz.

3.3.1. Sırrı Efendiye Göre İbadet

Sırrı Efendi ibâdeti Allah'a teşekkür olarak görmekte ve bunu şu ifâdelerle dile getirmektedir:

“İbâdet; cenâb-ı hakkın kullarına ihsân buyurduğu her türlü eltâf-ı ilâhiyyesine karşı ifâ-i teşekkür olarak insanın dünya ve âhiret saâdetini temîn eden namaz, oruç, zekât, hac ve cihâd gibi efâl-i mükellefîn'dir. Bu ibâdetlerin vucûp şartlarına sahip olan her âkil ve bâliğ kişi, bunları edâ ederse sevâba nâil olur. Özürsüz olarak terk edenler azâba müstehak olur. Bunları inkâr edenler ikfâr olunur [kâfirlik isnâd edilir]. Bu ibâdetleri edâ eden âkil ve bâliğ kişilere mükellef, edâ ettikleri şeylerde efâl-i mükellefîn denir.”⁴³⁸

Sırrı Efendi, ibâdet bölümünün islam hukûku'nun diğer kısımları olan “muâmelât ve ukûbât” bölümlerinden önce ele alınması gerektiğini ve bunun sebibi olarakta, “ (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون) ⁴³⁹ ayeti gereğince bütün insan ve cinlerin yaratılma gayesinin ibâdet olduğunu söylemektedir.⁴⁴⁰ Ayrıca **Medhâl-i Fıkıh** namlı eserinde ibâdeti; asliyye ve iltizâmiyye olarak ikiye ayırdıktan sonra bu görüşünü şu şekilde îzâh etmektedir:

“İbâdet-i asliyye (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون) muktezâsınca ins [insanlar] ve cin'nin [cin'lerin] sebab-i hilkatleri [yaratılma sebepleri] olup cenâb-ı hakkın kullarına tefazzulen [fazlıyla] ihsan buyurduğu niam-ı zâhire ve bâtinesine [açık ve gizli nimetlerine] karşı şukrân-ı izdiyâd olmak üzere mücerred [sadece] teabbud [kulluk] için meşrû buyurulup, nimet-i bedeniyyenin [beden nimetinin] şükrünü edâ için namaz, oruç gibi sırf ibâdet-i bedeniyye ve nimet-i mâliyyenin [mal nimetinin] şükrünü edâ için zekât, sadaka-i fıtır, udhiyye [kurban], infâk-ı mehârim [akrabaya yardım etmek] gibi sırf ibâdet-i mâliyye, niam-ı bedeniyye ve mâliyyenin ictimaa ve

⁴³⁸ Süleyman Sırrı, [Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre, s. 4.

⁴³⁹ Zâriyât sûresi 55. Manası: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”

⁴⁴⁰ Süleyman Sırrı, [Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre, s. 7.

ittifâklarının şükrünü ityân [yerine getirmek] için hac ve cihad gibi maliyye ile bedeniyyeden mürekkeb olarak üç kısım olup; ibâdet-i iltizâmiye dahî şükrân-ı iktidâr [teşekkür edilmeye layık] olmak üzere cihet-i birre, [iyilik yönüne] vasiyyet, vakıf, i'tâk [köle âzâdı] ve münâkehât [nikâh] emsâli [benzeri] mücerred taat kastıyla edâ olunan efâl-i mükellefdir ki bunlar fil-asl [asılları itibariyle] teabbud için meşruu buyurulmadıklarından efâl-i âliyeden olmakla ibâdete ehil olmayan gayr-i müslimlerden dahî vukuuları sahihdir.

İbâdet-i hâlisâ [ibâdet-i asliyye] ise bunların hilâfına olarak gerek vucûb-u edâ ve gerek sıhhat-i edâlarında islâmiyetle meşruttur [şart koşulmuştur].”⁴⁴¹

Bu ifâdelerinden anlaşıldığı üzere Sırrı Efendi, ibadeti iki kısma ayırmakta ve ibâdet-i hâlisâ veya asliyye ile ibâdet-i iltizâmiyye şeklinde isimlendirmektedir. Bunun sebebi, imânın yapılan eylemde etkisinin bulunup bulunmamasıdır. Çünkü imânın varlığı yapılan veya yapılacak olan bir eylemi âdetten çıkarıp ibâdete dönüştürme ve Allah’a yaklaşma vesilesi yapmaktadır. Sırrı Efendi de buna dikkat çekmek için yaratılış itibariyle Müslüman-kâfir herkes tarafından yerine getirilmesi normal-mutat olan eylemleri ibâdet-i iltizâmiyye diye isimlendirmeyi uygun görmüş, nikâh, vasiyyet, vakıf, köle âzâdı ve benzeri ibâdetleri bu kısım içinde zikretmiştir. Ayrıca imân bulunmadığında hiçbir önemi ve değeri bulunmayan eylemleri ise ibâdet-i hâlisâ veya asliyye olarak isimlendirmiş ve namaz, oruç, hac gibi ibâdetleri bu kısımda zikretmiştir.

3.3.2. Sırrı Efendi’nin Eserlerinde İbâdet Bahisleri

Sırrı Efendi ibâdetleri; sadece bedenî, sadece mâlî ve beden ile mâlî’yeden mürekkep olanlar şeklinde üç kısma ayırmaktadır. Namaz ve orucu; sadece bedenî olan ibâdetlerden, zekât, sadaka-i fitr ve kurbanı; sadece mâlî olan ibâdetlerden, hac ve cihadı; beden ile mâlî’yeden mürekkep olan ibâdetler kısmından saymaktadır.⁴⁴²

⁴⁴¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 22-23.

⁴⁴² Süleyman Sırrı, **[Vesiletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 5-6.

3.3.3. TAHÂRET

3.3.3.1. Hakikat-i Tahâret

Sırrı Efendi fıkıhla ilgili eserlerine tahâret kitabı ile başlamaktadır. Klasik fıkıh metinlerinde de bu uslûp kullanılmaktadır. Sırrı Efendi bu uslûbu tercih etme sebebini şu şekilde ifâde etmektedir:

“Mahkûmun bih olan efâl-i mükellef aksâmından ibâdet (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون) muktezâsınca bi'l-umûm ins ve cinnin sebeb-i hilkatleri olduğundan her vecihle aksâm-ı sâire üzere mukaddem olduğu gibi ibâdetin aksâmından namazda (الصلاة عماد الدين) muktezâsınca dinin direği olarak be'del-îmân efdâl-ı ferâiz olmakla sâirleri üzerine mukaddem olup (مفتاح الصلوة الطهور وتحريمها التكبير وتحليلها التسليم) muktezâsınca ferâizi salâtın tahâreti daireyi münciyye salâtın miftahı, medhali ve sıhhati olarak cümle erkânında lâzım bulunduğundan ibtidâ ahkâmı tahâreti beyanla maksadı şuruun luzumu beyandan müsteğnidir.”⁴⁴³

Sırrı Efendi tahâret konusunu; luğat ve şerî manası, vucûb sebeb-i, vucûb şartları, sıhhat şartları, hükmü, hikmet ve fâidesi, fazîleti, sıfatı yani ahkâmı şeriyyesi, rukunları, âleti ve delilleri olmak üzere on bir başlık altında incelemektedir.

3.3.3.1.1. Tahâretin Luğat ve Şerî Manası

Sırrı Efendi, eserlerinde terimlere çok önem vermiştir. Terimlerin anlaşılması için özellikle luğat ve ıstılâh manalarını zikretmiş, bazende bu iki mana arasında bir bağ kurarak bunları açıklamıştır. Geride de geçtiği üzere değişik eğitim kurumlarında yıllarca ders verip talebe yetiştiren Sırrı Efendi, talebelerin kendi zihin dünyalarında inşâ edecekleri islam hukûkunu sağlam, doğru ve kesin bilgiler üzerine temellendirmesi gerektiğini, bunun da ancak fikhî terimlerin doğru anlaşılmasıyla mümkün olacağını çok iyi bilmektedir. Bu sebeple terimlerin izâhatlarına ayrı bir önem göstermiştir. Tahâret terimi de bunlardandır.

Sırrı Efendi tahâret'i açıklarken öncelikle okunuşunun “ta'nın fethasıyla tahâret” olduğuna dikkat çeker ve lugatta; “mutlak temizlik, nezâfet, pâk olmak” manasında olduğunu, şer'de [ıstılahta] ise “ namaz kılmak, kurân okumak, mushaf'a dokunmak, âyet yazılı olan şeyleri tutmak gibi şeylerin yapılmasına engel olan hades'ten ve necâset'ten bedeni, elbiseyi ve mekânı pâk eylemektir” diyerek tarif

⁴⁴³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 46.

etmiştir.⁴⁴⁴ **Medhal-i Fıkıh** namlı eserinde bu tarifi devamında şunlarida zikretmektedir:

*“Çünkü namaz mirâcül mü'minîn ve münâcât-ü rabbi'l âlemin olmakla namazda bulunan kimse huzuru maneviyede cenâbı hakka münâcâtta bulunarak kalben huzur ve huşula, bedenî nezâfet ve tahâretin luzûmu muktezâ-i akl ve hikmettir.”*⁴⁴⁵

Sırrı Efendi tahâret terimine yaptığı bu tarifi **Îzâhü'l-Hidâye** adlı eserinde daha geniş bir şekilde ele almış ve tahâret kelimesinin okunuşunun üç vecihle olabileceğini söyleyip doğru telafuz edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Eğer tâ'nın zammesiyle (سَلَالَة وَفَلَامَة) vezinlerinde “tuhâre” şeklinde okunursa, *abdest veya gusûl alınan suların artığı* manasında olacağını; tâ'nın kesrasıyla okunursa, *alet-i tahâret* manasında ve tâ'nın fethasıyla okunduğunda ise (حَسَن ve نَصْر) bâblarından mastar olarak, *mutlak şekilde pâk ve temiz olmak* manasında olduğunu söylemiştir.

İstilah manasını ise; *“Tahâret şer'de: namaz, mushaf'a dokunmak, mescide girmek, namazın vucûbiyeti, eşiyle [cinsel anlamda] berâber olmaya mânî olan hadesle, necâset'ten bedeni, elbiseyi ve namaz kılınan mekânı temizlemek manasında nezâfet-i mahsûsa'dan [özel temizlik'ten] ibâret olarak hadesten tahâret, necâset'ten tahâret olmak üzere iki kısım olup hadesten tahâret'te abdest, gusûl ve teyemmüm olarak üç kısımdır”* şeklinde zikretmiştir.⁴⁴⁶

3.3.3.1.2.Tahâretin Vucûb Sebeb-i

Sırrı Efendi tahâretin vacip olmasının sebebi, mükellefin kasdetmesi yani taharetsiz [abdestsiz] olarak yapılamayacak bir şeyi yapma kastının bulunması olduğunu beyan etmektedir. Sırrı Efendi bu görüşünü şu sözleriyle ifâde eder:

*“Muhtâr olan gerek farz ve gerek nâfile mutlak olarak namaz ve mesh-i Mushaf [kurâna dokunmak] ve cünübe göre tilâvet-i kuranla [kurân okumak] tavâf gibi bi-lâ tahâret [abdestsiz] edâları câiz olmayan şeyleri muhdis [abdestsiz] mükellefin kasd eylemesidir.”*⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Süleyman Sırrı, **Kitabu't-Tahâre**, s. 8; Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 46.

⁴⁴⁵ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 46-47.

⁴⁴⁶ Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, s. 2.

⁴⁴⁷ Süleyman Sırrı, **[Vesiletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 9.

Bu ifâde aynı şekliyle **Medhal-i Fıkıh** namlı eserde de zikredilmiştir.⁴⁴⁸

3.3.3.1.3.Tahâretin Vucûb Şartları

Sırrı Efendi tahâretin vucûb şartlarını “*akıl, buluğ, islâm, abdest, gusul veya teyemmüme kâdir olmak, hayız ve nifâsın inkidaa’larıyla, vakt-i salâtin daralması*” olarak saymaktadır.⁴⁴⁹ Hatta bunlardan biri bulunmazsa vacip olmadını söyleyip, çocuk, mecnun ve gayr-i müslim, hayızlı ve nifâslı olan kadına vacip olmadığını ifâde eder. Aynı şekilde “*su bulamayıp veya istimalden [su kullanmaktan] aciz olan kimselere gerek abdest ve gerek gusl vacip olmayıp belki [bilakis] bunlardan bedel olarak teyemmüm ederler*” demektedir.⁴⁵⁰

3.3.3.1.4.Tahâretin Sıhhat Şartları

Sırrı Efendi, tahâretin sıhhat şartları şu şekilde açıklamaktadır:

“*Mer’ede [kadın da] hayız ve nifâsın inkidâalarıyla [sonlanmasıyla] mutlakan mükellefde azây-ı meğsûlede [yıkılacak azâlar da] ğaslin [yıkamanın] ve memsûhade [mesh edilecek azâlar da] meshin mahalli gasl ve meshi kâmilan istîaplarıdır [kaplamalarıdır].*”⁴⁵¹

Sırrı Efendi, **Vesîletü’l-Felâh** namlı eserde ise daha geniş olarak şöyle demektedir:

“*Abdestte yüzleri ve dirseklerle beraber elleri ve çıplak olan ayakları ve gusûlde ağzı ve burunla bereber cümle bedeni ğasl [yıkayıp] ve abdestte başı ve mestli ayaklar gibi meshi lâzım olan mahalleri mesh ve abdestte gasilde [yıkamada] suyun ve teyemmümde turabın [toprağın] mahalli gaslve meshi [yıkama ve mesh mahallini] kaplayup bunlar ile beraber kadınların hayız ve nifâslarının inkidaaıyla gerek abdest ve gerek gusulde gasli lazım olan [yıkaması gereken] mahalle suyun vusûlüne [ulaşmasına] mani olan şeylerin izâlesiden [giderilmesinden] ibaret olarak dörttür.*”⁴⁵²

⁴⁴⁸ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 47.

⁴⁴⁹ Süleyman Sırrı, [**Vesîletü’l-Felâh**] **Kitabu’t-Tahâre**, s. 9; Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 47.

⁴⁵⁰ Süleyman Sırrı, [**Vesîletü’l-Felâh**] **Kitabu’t-Tahâre**, s. 9

⁴⁵¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 47.

⁴⁵² Süleyman Sırrı, [**Vesîletü’l-Felâh**] **Kitabu’t-Tahâre**, s. 9-10.

3.3.3.1.5.Tahâretin Hükümü

Abdestsiz edâları câiz olamayan şeylerin cevâzıdır. Yani namaz, Kurân'a dokunmak veya ayet yazılı olan şeylere elini dokunmak ve Kurân okumak gibi tahâretsiz [abdestsiz] câiz olmayan şeylerin câiz olmasıdır.⁴⁵³

3.3.3.1.6.Tahâretin Hikmet ve Fâidesi

Sırrı Efendi, tahâretin hikmet ve fâidesini; “*Tekfîri zünüb ve defî şeyâtın nezâfet-i ebdanla tenvîr-i âza gibi hekesce müsellemler [kabul edilen] ve makbul olan şeylerdir. Zîrâ insan büyüklerin huzuruna çıkmak için tadhîratta bulununca, huzuru bârîye [Allah'ın huzuruna] çıkup münâcatta bulunmak için kalben ve kâliben [bedenen] tadhîrâtın [temizlenmenin] luzûmu beyandan müsteğnidir*”⁴⁵⁴ diyerek beyân etmektedir.

3.3.3.1.7.Tahâretin Fazîleti

Sırrı Efendi, tahâretin fazîleti hakkında şu ifâdeleri zikretmektedir:

“*[Hadîsi şerifte] (الوضوء شطر الإيمان والسواك شطر الوضوء ولولا ان اشق علي امتي) (لامرتهم بالسواك عند كل صلاة وركعتان يستاك فيهما العبد افضل من سبعين ركعة لا يستاك فيها) buyurulduğu üzere abdest imânın yarısı olup, misvakta abdestin yarısıdır. Eğer ümmetime meşakkat görmeseydim her namazda misvakla [abdest almalarını] emrederdim. Misvakla kılınan iki rekât namaz bi-lâ misvak [misvaksız] kılınan yetmiş rekât namazdan efaldır demektir.*”⁴⁵⁵

3.3.3.1.8.Tahâretin Sıfatı Yani Ahkâmı Şeriyyesi

Sırrı Efendi, tahâretin sıfatı yani ahkâmı şeriyyesi'ni “*Mutlak namaz için [abdest almak] farz-ı katî, tavaf, mesh-i mushaf [kurana dokunmak] için farz-ı amelî manasına vâcib, vesâir kütübü şeriyyeyi [diğer dînî kitaplara] mesh [dokunmak] gibi birçok yerlerde müstehap olarak üçtür. Binaen aleyh icâbı halinde [gerektiğinde] abdest ve gusûl ve bunlardan acz halinde teyemmüm farz veya vacip veya müstehap olur*”⁴⁵⁶ diyerek beyân etmektedir.

⁴⁵³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 47; Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 10.

⁴⁵⁴ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 10.

⁴⁵⁵ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 10-11.

⁴⁵⁶ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 11.

3.3.3.1.9.Tahâretin Rukûnları

Sırrı Efendi, tahâretin rukûnlerini; “yıkınması gereken yerleri yıkamak, mesh edilmesi gereken yerleri mesh etmek ve necâseti izâle etmek”⁴⁵⁷ olarak üç tane olduğunu söylemekte ve bunları şu şekilde açıklamaktadır:

“Eczây-ı asliyyesi olan farzları abdest hakkında dirseklerle beraber elleri ve yüzleri ve topuklarıyla beraber çıplak ayakları ve güsülde cümle beden gibi yıkınması lazım olan mahalleri yıkamak ve baş ve mestli ise meshleri lazım olan mahallere mesh ile izâle-i necesten ibâret olarak üçtür.”⁴⁵⁸

3.3.3.1.10.Tahâretin Âleti

Sırrı Efendi bu bölümde, tahâretin âleti yani temizlik aletinin hadesten taharet’te su ve toprak olarak iki tane olduğunu, necâsetten tahâret’te ise yirmiden fazla olduğunu beyan etmektedir. Konu’nun devamında hadesten tahâretle necâsetten tahâret arasında; temizlik aleti ve kemmiyyet itibariyle iki yönden fark bulunduğunu söyleyip bunları anlatmıştır. Sırrı Efendi’nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Mutlak olarak hadesten taharetin aleti kadir olanlara ma-i mutlak tahir ile hali aczde turaba munhasır olup necasetten taharetin aleti beyan olunacağı üzere yirmiden ziyade şeylerdir. Zîrâ hadesten tahâretle necasetten tahâret beyninde iki vecihle fark vardır. Biri aleti tahâret diğeri kemmiyyeti taharet itibariyledir.

Aleti taharet itibariyle farkları hadesten taharet hal-i iktidarda ancak su ile ve hali acz de topraktır. Necasetten taharet ise beyan olunacak birçok şeyler ile hâsıl olur.

Kemmiyyet itibariyle farklarında hadesten taharat tecezzi [cüzlere ayrılmayı] kabul etmediğinden gerek abdest ve gerek güsülde gasilleri lazım olan mahalden velev bir kıl dibi kuru kalsa sahih olmadıkları halde necâsetten taharette necâset-i galîzadan dirhemden azı ve necaseti hafîfeden rubu’dan azı ma’fû olarak cevâz-ı salata mânii değildir.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 48.

⁴⁵⁸ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 11.

⁴⁵⁹ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 12.

3.3.3.1.11. Tahâretin Delilleri

Sırrı Efendi tahâretin delillerini **Medhal-i Fıkıh** namlı eserinde özet olarak şu şekilde ifâde etmektedir:

“Abdest hakkında (*يَتْلَمُ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا*) ve gusul hakkında (*وَقَالَ طَهَّرُوا*) teyemmüm hakkında (*وَتَيَمَّمُوا*) صدعیداً طیباً) necâsetten tahâret hakkında (*وَتَيَمَّمُوا*) ayeti celileleri olup (*وَتَيَمَّمُوا*) ayeti celilesi bil ibâre siyabın ve bi'd-delâle bedenle mekânın luzumu taharetini ifâde ifâde eder. Zîrâ namazda infikâkî kabil olan sevbin tahareti lazım olunca hiçbir vecihle kâbil infikâk olmayan bedenle mekânın luzûmu tahâretleri beyandan müstegnîdir. Ve her birisi hakkında sünnet ve icmâ-ı ümmette münâkiddir.”⁴⁶⁰

Aynı meseleyi **Vesîletü'l-Felâh** namlı eserinin **Kitabu't-Tahâre** bölümünde ise biraz daha açıklayarak şunları zikretmektedir:

“Abdest hakkında (*يَتْلَمُ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا*) ووجوهكم وایديکم الى المرافق) ayet-i celilesi olup muhdis iken [abdestsizken] namaz kasd eden mü'minler yüzleriniz ve dirsekleriniz ile beraber ellerinizi yıkayıp başlarınızı mesh, çıplak olan ayaklarınızı topuklarınız ile birlikte yıkayınız demek olup bunlar ile emir bunların farz olduklarını icâb eder. Zirâ kitâb-ı salâtta beyan olunacağı üzere gerek ayet-i celîle ve gerek hadîs-i şerîf gibi edile-i semiyye delâleten ve sübûten katî veya zannî veya delâleten katî sübûten zannî veya aksine olarak dört kısım olup delâleten ve sübûten katî olan emirler farz ve nehîler hürmet ifâde edüp bir taraftan katî olan vucûb veya tahrîmen kerâhet ve her iki taraftan zannî olanlar istihbâb veya tenzîhen kerâhet ifâde ederler.”⁴⁶¹

3.3.3.2. Abdest, Gusül ve Teyemmüm Arasındaki Fark

Sırrı Efendi abdest, gusül ve teyemmüm arasındaki farkı açıklarken; gusül ve teyemmümün alınması için mutlaka bir hades [abdestsizlik] halinin yani bunları gerektiren bir halin bulunmasının şart olduğunu abdestte ise böyle bir şartın bulunmadığını söylemektedir. Konunun devamında bu görüşünü ayet ve hadîslerle delillendirmektedir. Bu delillerden birisi de abdest ayetinin Medine'de son nâzil olan ayetlerden olmasına rağmen hadesten tahâretin hicretten önce namazla berâber

⁴⁶⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 49.

⁴⁶¹ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu't-Tahâre**, s. 12-13.

Hazreti Cibril'in öğretmesiyle farz olduğu hususunda icmânın bulunduğunu zikretmesidir. Fakat Sırrı Efendi abdestin meşrûiyetinin delili husûsunda “*bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir*” hadîs-i şerîfin delâletiyle ve peygamberimizin tahâretsiz namaz kılmamış olmasından dolayı dayanağının **şer-u men kablenâ** ile sâbit olduğunu ifâde etmektedir.

SırrıEfendi ayrıca bu bölümde Şia'nın ve Râfizi'lerin ayakları mesh husûsunda ilgili ayeti cer kıraatiyle okuyup delillendirmelerinin ise daha önce vârid olmadığını ifâde etmekte ve ilgili ayette geçen (الى الكعبين) deki ilâ harf-i cer'inin gâye için olduğunu bunun da yıkama hükmünü desteklediğini söylemektedir. Çünkü mesh, ayakların üst kısmına yapılıp yan kısımlara yapılmadığı için harf-i cer'deki intihâ manasının meydana gelmediğini söylemekte ve konuyu Zemahşerî'nin bununla ilgili bir şiiriyle bitirmektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“*Vâcip olan gusûl ile teyemmümün meşrûiyetlerinde sebkât-i hades [abdestsizlik halinin bulunması] şart olup abdestin meşrûiyyetinde şart olmadığından vucûb-u guslün [guslün gerekli olmasının] delili olan (وان كنتم جنباً فاطهروا) [şayet cünûp olursanız gûsledin] ve teyemmümün delili olan (وان كنتم مرضى او على سفر او جاء احد منكم من الغائط او لا مستم النساء فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيبا) ayet-i celîlerinde cünûb ve gâid [helâdan gelen] ve lems-i nisâ [kadına cinsel manada dokunmak] gibi hadeslerin [abdesti bozan şeylerin] sebkât-ı vukûularına [önce meydana gelmelerine] tâlîkan [alakalı olarak] tasrîh buyurulduğu [açıklandığı] halde vucûb-u vudûnun delilinde [abdesti gerekli kılan delil de] (اذا قمتم الى الصلاة فاغسلوا) [namaz için kalktığınız zaman abdest alın] buyurularak yalnız irâde-i salâta [namaz kılmayı istemeye] tâlîkle iktifâ olunmuştur. Binâen aleyh gusûl üzerine gusûl ve teyemmüm üzerine teyemmüm meşrû olmayarak abes olup abdestte ise sebkât-i hades [abdestsizlik halinin bulunması] şart olmayarak (وضوء على الوضوء نور على النور) [abdest üstüne abdest nur üstüne nur'dur] muktezâsınca abdest üzerine abdest müstehap olup abdeste müdâvemet [devam etmek] sebab-i şehâdet ve müzekker-i tevhîddir [imânî hatırlatıcıdır].*

Ayet-i vudû [abdest ayeti] en son nazil olan sûre-i Mâide ayetlerinden olarak bi'l icmâ Medeniyye olup hadesten tahâret ise bi'l icmâ farzıyyet-i salâta [namazın farz olamıyla] berâber kable'l hicre [hicretten önce] Mekke-i Mükerrreme'de tâlîm-i

Cebrâil ile [hz. Cebrâilin öğretmesiyle] farz buyurulmuştur. Belki (هذا وضوئى و وضو) [bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir] delâletiyle abdest şeriat-ı men kablênâ'dır. Zîrâ Hazret-i Peygamber tahâretsiz [abdestsiz] namaz kılmamıştır. Binâen aleyh ayet-i vudûun [abdest ayetinin] bekâ-yı vucûbunte'yîdi [gerekliğin devâmını kuvvetlendirme] gibi birçok fevâid-i celîlenin [kıymetli faydaların] beyânı için inzâl buyurulmakla [indirilmekle] tâife-i Şia ve Râfîzîlerin (وارجلكم الى الكعبين) ayet-i celîlesinde cer kiraatiyle çıplak ayağa meshin cevâziyla luzûmuna istidlalleri [delillendirmeleri] gayr-ı vâriddir [vârid olmamıştır] husûsuyla (الى الكعبين) [topuklarla berâber] ile ercülün gâye olunmasında hükm-ü mezkurû [zikredilen yıkama hükmünü] te'yîd eder [destekler]. Zîrâ mahall-i mesh [mesh mahalli] zahr-ı ricl [ayakların üst kısmı] olup yanları değildir.

Gusûl ile teyemmümün esbâb-ı mûcibeleri [gerekiren sebepleri] muhtemilî'l vukûu [meydana gelmesi ihtimalli] olup abdestte ise namaz gibi sebeb-i vucûbun [gereklilik sebebinin] tekerrürüne [tekrarlanmasına] binâen mukakkak olduğuna işâret için onlarda ان [in harfî] ve abdest ayetinde اِذَا [izâ harfî] ile îrâdî da [nazil olması da] ayet-i vudûun [abdest ayetinin] hükm-ü nüzûlündendir.⁴⁶²

3.3.3.3. Suyun Kısımları ve Hükümleri

Sırrı Efendi temizlik için meşrû kılınan suyun, mutlak, mukayyed, mahlûd ve müstâmel olarak dört kısım olduğunu beyân etmektedir. Daha sonra bu kısımların her birini örnekler vererek açıklamakta ve hükümlerini söylemektedir.

Mutlak su ile hadesten ve necâsetten tahâretin ittifâkla câiz olduğunu, mukayyed su ile sadece necâsetten tahâretin ittifâkla câiz olduğunu söylemektedir.

Mahlûd sular hakkında ise eğer karışan şey yaprak ve hubûbat gibi temiz cisimler ise ittifâkla hadesten tahâretin caiz olmadığı veya sabun, soda gibi bir şey karışırsa hadesten tahâretin câiz olduğu yâda süt, sirke gibi temiz bir sıvı karışırsa gâlip olana göre hüküm verileceğini söylemektedir.

Müstâmel sular hakkında ise muhtâr olan görüşe göre bunların tâhir ve gayr-i mutahhir yani temiz ama temizleyici olmadığını söylemekte ve bunun için de necâsetten tahâret câiz ise de hadesten tahâretin câiz olmadığını belirtmektedir.

⁴⁶² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 49-50.

Müstâmel suların ise abdestsizlik halini kaldıran abdest ve gusûl suları, cünüp olan kişinin azâlarına temas edip farzı düşüren su ile sevâp kazanmak kastıyla yemekten önce elleri yıkamak gibi ibâdet kastıyla kullanılan suların olduğunu zikretmektedir.

Sırrı Efendi'nin açıklamaları şu şekildedir:

“**Mutlak su:** Yağmur, nehir ve kuyu ve çeşme suları gibi inde'l itlâk [mutlak söylendiğinde] fehme [akla] tebâdür eden [düşünmeden gelen] sular olarak mahallerine nisbeti tenvî [nevîlendirmek] için olup takyîd [kayıtlamak] için değildir. Zîrâ cümlesi (الم تر ان الله انزل من السماء ماء فسلكه ينابيع في الارض) muktezâsınca semâdan nuzûl eden yağmur sularıdır. Her ne kadar ayet-i celîle de zikrolunan (ماء) lafzı siyâk-ı isbatta [isbâtın peşine] vakî [bulunmuş] isede makam-ı imtinân da [nimet/şükür makamında] umûm ifâde edeceğinden aksâmı mezkûrenin [zikredilen kısımların] cümlesine [hepsine] şâmildir. Binâen aleyh ma-i mutlaktâhir [mutlak temiz su] ile bi'l ittifâk [ittifâkla] gerek hadesten ve gerek necâsetten tahâret câizlerdir.⁴⁶³

Mukayyed Su: Gül suyu, kavun, karpuz ve sebze ve üzüm va asma ve taâm [yemek] suları ve şıra ve şerbet ve sirke gibi kendilerine mahsûs [özel] isimler ile tâbîr olunarak itlâkı [söylenmesi] halinde fehme [zihne] tebâdür eylemeyen [ilk olarak/hemen gelmeyen] sular olup her ne kadar kendileriyle nacâsetten tahâret câiz isede bi'l ittifâk hadesten tahâret câiz değildir.

Mahlûd su: İçine yaprak ve hubûbât gibi ecsâm-ı tâhire [temiz cisimler] karışıp çürüyerek çamur gibi koyulaşarak akmasına hâlel [sıkıntı] gelen ve ğâlib [genel] olarak sâir mâyiât [başak akıcı şeyler] karışan veya nezâfet [temizlik] kasd olunmayarak bir şey haşlanup pişirilen sular olup her ne kadar rikkatine [inceliğine] hâlel gelmese dahî mâ-i mukayyed hükmünde olarak bi'l ittifâk hadesten tahâret câiz değildir.

Emmâ [ama] sabun ve soda gibi tahâret kasd olunan bir şey ile mahlûd olur [karışır] veya kaynatılırsa seyelânına [akışkanlığına] hâlel gelmedikçe hadesden câizdirler. Zîrâ gâsl, [yıkama] suyu mağsûl [yıkılan şey] üzerine akıtmaktan ibâret olmakla seyelânı [akması] lâzımdır. Suyu karışan şey süt ve sirke gibi mâyi tâhir [sıvı

⁴⁶³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 50.

ve temiz] ise itibâr-ı ğalebe olup [çoğunluğa bakıp] mâ-i mutlak gâlib ise taharet câiz isede mağlûb veya müsâvî ise câiz değildir. (**Tâyîn-i ğalebe**) suya karışan mâ'yî [sıvı] yalnız levnde [renginde] muġâyir [değişmiş] ise ğalebe levnde veya yalnız taâmda muġâyir [değişmiş] ise taâmda her iki vasıfta muġâyir [değişmiş] ise ikisinden birinin ğalebesi itibâr olunup mâ-i müstâmel gibi aslen muġâyir [değişmiş] değilse eczâ itibâriyle tayîn olunarak ğalebenin muktezâsıyla hüküm olunur.

Müstâmel su: Kendisiyle ref-î hades [abdestsizlik halini kaldıran] veya iskât-ı farz [farzı düşüren] veya kast-ı kurbet [ibâdet kastı]hâsıl olan sular olup muhtâr olan tâhir [temiz] ve gayr-i mutahhir [temizleyici değil] olarak necâsetten tahâret câiz isede hadesten tahâret câiz değildir. Ref-î hades ile müstâmel olan kendisiyle abdest alınan veya gusûl edilen sular ve iskât-ı farz ile müstâmel olan cünüp olan muhdisin azâsına temas eden sular vekast-ı kurbetle müstâmel olan sevâp kastıyla kable't taâm [yemekten önce] gasl-i yed [elleri yıkamak] gibi tâat [ibâdet] kastıyla istîmal olunan [kullanılan] sulardır.

Gusle nazaran [itibârla] cümle beden [bütün beden] uzv-u vâhid [tek uzuv] olup abdeste nazaran [itibârla] müteaddid [birçok] olmakla gusûlde bir uzuvda kuru kalan mahal diğer uzuvda bulunan su ile ıslatılarak tamam olur ise de abdestte mahallinden infisâl [ayrılma] ile su müstâmel olarak diğer uzuvda kuru kalan mahalli yaşartmakla tamam olmaz.⁴⁶⁴

3.3.3.4. Teyemmümün Hükümleri

Fıkhi bir terim olarak “suyu temin etme veya kullanma imkânının bulunmadığı durumlarda büyük ve küçük hükmî kirliliği (hades) gidermek amacıyla iki ele temiz toprak veya yer cinsinden sayılan bir maddeye sürerek yüzü ve iki kolu meshetmekten ibaret hükmî temizlik”⁴⁶⁵ anlamında olan teyemmüm, Sırrı Efendi'nin eserlerinde geniş yer verdiği meselelerdendir.

Sırrı Efendi eserlerinde teyemmüm'ün lugat ve ıstılah manalarını vererek konuyu açıklamaya başlamaktadır. Devamında “ümme-i Muhammede mahsûs kıymetli bir özellik olarak suyu kullanmaktan acziyet halinde Hanefî'lere göre sudan bedel olarak Şâfi'lere göre zârûreten bedel olarak, niyetin bulunmasıyla beraber yer cinsinden

⁴⁶⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 51-52.

⁴⁶⁵ Mehmet Boynukalın, “Teyemmüm”, DİA, c. XXXXI, s. 50.

temiz bir şeye iki elini bir kere vurup ileri ve geri hareket ettirdikten sonra silkeleyerek önce yüzüne sonra bir kere dahayere vurup dirsekleriyle beraber ellerini ve kollarını meshden ibârettir” diye tarif ettiği teyemmüm de niyetin önemini vurgular ve temizleyici olma yönünden su ile toprak arasındaki farkı beyan eder.

Sırrı Efendi teyemmüm meselesini; teyemmüm’le namazın sıhhatinin şartları ve suyu kullanmaktan acziyet başlıkları altında incelemiştir.

Sırrı Efendi’nin teyemmüm hakkındaki ifâdeleri şu şekildedir:

“Teyemmüm luğatta mutlakan kasd manasında olup şer’de ümmet-i Muhamme de mahsûs bir haslet-i celîle [kıymetli bir özellik] olarak suyu istîmalden [kullanmadan] acz halinde 72.meselede beyân olunduğu üzere inde’l Hanefî ondan [sudan] bedel mutlak ve inde’ş Şâfi bedel-i zârûret olarak niyetle yer cinsinden tâhir bir şeye iki ellerini bir kere vurup ileri ve geri tahrik ederek [hareket ettirerek] be’dehû [sonra] silkip kablü [önce] yüzüne be’dehû[sonra] bir kere dahî vurup dirsekleriyle beraber ellerini ve kollarını meshden ibârettir.

(خلق الماء طهورا ما لم يتغير اوصافه بالنجاسة) muktezâsınca teneccüseylemedikçe [pislenmedikçe] su tâhir ve mutahhir olarak inde’l Hanefî vesâileden [vasitalardan] olduğu için abdest ve guslün sıhhatlerinde niyet şart değil belki mesnûn [sünnet] ise de turâb [toprak] fitraten mülevves [kirli] olup mutahhir [temizleyici] olması ancak kurbet [ibâdet] ve taat kastına binâen kasıt ve niyet manasına teyemmüm ile emr olunarak teyemmümün sıhhatinde ref-î hadesle [abdestsizlik halini kaldırmakla] tahârete [temizliğe] niyet şart olarak farzdır.”⁴⁶⁶

3.3.3.4.1.Teyemmümle Namazın Sıhhatinin Şartları

Sırrı Efendi teyemmümle namaz kılabilmek için mutlaka yapılacak niyetin “ibâdet-i maksûde olan ve abdestsiz yapılması câiz olmayan bir ibâdeti yapmak niyetiyle” yapılması gerektiğini söylemektedir.

Sırrı Efendi bu ifâdelerinden ibâdet-i ğayrı maksûde olan yani bizzat kendisi maksut olmayıp bilakis vasıta olan fiiler için alınan teyemmümlerin namaz kılmak için yeterli olmadığını beyân etmekte ve kurâna dokunmak için alınan teyemmümle namaz kılınamayacağını zikretmektedir.

⁴⁶⁶ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 56.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili beyânları şu şekildedir:

“Teyemmümle namazın cevâzında namaz gibi bilâ-tahâret [abdestsiz] edâsı câiz olmayan ibâdet-i maksûdeye niyet şarttır. Binâen aleyh kırâat-i kurân [kuân okumak] ve mess-i mushaf [kurâna dokunmak] ve duhûl-u mescid [mescide girmek] bilâ-tahâret [abdestsiz] edâları câiz olan veya mess-i mushaf [kurâna dokunmak] gibi ibâdet-i maksûdenin ğayri için idilen teyemmümle namaz sahîh olmaz. Zîrâ mesela tilâvet-i kurân [kurân okumak] her nekadâr ibâdet-i maksûde ise de cünübün ğayrıya bilâ- tahâret [abdestsiz] câize olup mess-i mushaf [kurâna dokunmak] her nekadâr bilâ-tahâret [abdestsiz] câiz deĝil isede lâkin ibâdet-i maksûde deĝildir. Belki maksûd tilâvettir. Binâen aleyh teyemmümle namazın cevâzında hem ibâdet-i maksûde ve hemde bilâ-tahâret [abdestsiz] edâsı câiz olmayan ibâdetin edâsı niyetiyle idilmekdir.”⁴⁶⁷

3.3.3.4.2.Suyu Kullanmaktan Acziyet

Sırrı Efendi'nin teyemmüm meselesinde incelediĝi son konu suyu kullanmaktan acziyet halinin bulunması meselesidir. Sırrı Efendi bu acziyet halinin, suyun gerçekten bulunmaması, hastalık veya başka bir şerî özürden dolayı olması gerektiğini söylemektedir. Şayet suyu kullanmaya düşman engellemesi gibi insan sebebiyle bir manî bulunursa bu durumda alınan teyemmümün geçerli olmadığını çünkü kulların fiilleriyle Allah'ın hakkının düşmeyeceğini dolayısıyla imkân bulunan ilk fırsatta iâde edilmesi gerektiğini beyân etmektedir.

Sırrı Efendi'nin bu konu hakkındaki açıklamaları şu şekildedir:

“Ya aslen su bulunmamakla veya bulunupda gerek bedenî ve gerek hâricî bir özr-ü şerîye [şerî bir özre] binâen abdest lâzım ise abdeste ve gusûle lâzım ise gusle kâdir olmamakla olup böyle acze sebep bir düşmanın menî [engellemesi] gibi kul tarafından ise kulun sunîyle [işiyile] hakk-ı bârî [Allah hakkı] sâkit olmayacağından [düşmeyeceğinden] böyle teyemmümle kılınan namazın hâl-i iktidarda iâdesi lâzım isedeaslen suyu bulmamak veya maraz [hastalık] gibi özr-ü semâviye binâen ise iâdesi lâzım gelmez.”⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 56-57.

⁴⁶⁸ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 57.

3.3.3.5. Abdesti Bozan Şeyler

Sırrı Efendi abdesti bozan şeylerin hakîki ve hükmî olarak iki kısım olduğu söylemekte ve abdesti bozan şeylerin ön ve arkadan çıkan idrar ve dışkı, yellenme, vucuddan çıkan kan, irin sarı su gibi çıkması mûtaad olan şeyler ile kum, kurt gibi çıkması mûtaad olmayan şeyler olduğunu zikretmektedir. Ayrıca zikredilen bu şeylerin canlılar için olduğuna dikkat çekerek mevtâ'dan bu şeylerin çıkması durumunda abdestinin iadesi gerekmeyeceğini söylemektedir.

Sırrı Efendi, yara üzerine konulan sargının üst tarafına ulaşan yaşlığında seyelân [akıcı kan] hükmünde olduğu için, ağız dolusu kusmak, makadini yerden ayırmak suretiyle uyumak, bayılmak, çıldırmak, sarhoş olmak, namazda kahkaha ile gülmek gibi şeylerinde abdesti bozan şeylerden olduğunu söylemektedir.

Sırrı Efendi son olarak asıl-halef meselesine de değinerek; aslı bozan şeylerin halefide bozduğunu yani abdesti bozan şeylerin teyemmümü de bozduğunu söyleyerek teyemmümle ilgili meseleleri anlatmıştır.

Sırrı Efendi'nin abdesti bozan şeyler hakkındaki açıklamaları şu şekildedir:

“Hakîki ve hukmî olarak iki kısım olup hakîkâten bozan şeyler önden veya arkadan çıkan bevl [idrar] ve ğâid [büyük abdest bozma] ve rîh [rüzgar/yellenme] velev sâir [diğer] mahaldan çıkan kan ve irin ve sarı su gibi gerek hurûc-u mûtaad [çıkması normal] ve gerek kum ve kurt gibi ğayr-i mûtaad [çıkması normal olmayan] şeylerin hurûcuyla [çıkmasıyla] tadhîri [temizlenmesi] vâcip olan mahalle tecâvüzü [aşması/geçmesi] olup bunlar ile sağ olanların teyemmüm ve abdestleri bozulur isede meyyitin [ölünün] abdesti bozulmayarak gasli [yıkaması] iâde olunmayup belki yalnız çıkan mahal gasl olunur.

Abdest ve teyemmümü bozmakta yara üzerine bağlanan sargı üzerine çıkan yaşlık seyelân hükmünde olarak nâkız olup iâde idilerek tecdîdi lâzım gelür ağız dolusu kusmak ve ağzından tükürüğe galip veya müsâvî olarak çıkan kanda nâkız olup tükürük gâlip olursa nâkız değil isede mümkün ise ihtiyâden iâdeleri lâzımdır.

Yanı üzerine veya uylukları üzerine yatarak makadini yerden ayıracak derece uyumak nâkız [bozucu] isede makadi aslen yerden ayrılmaz ise nakız değildir. Ve kezâ bayılmak ve çıldırmak ve sarhoş olmak nâkız [bozucu] oldukları gibi velev

sehven [unutarak] uyanık olan bâliğin namazda kahkaha ile gülmesi hem namazı ve hemde abdest ve teyemmümü nâkız [bozucu] olup zahk yani yalnız kendisi işitecek derece gülmesi namazı bozar ise abdest ve teyemmümü bozmaz tebessüm hiçbirini bozmaz bilâ-hâil [engelsiz] mübâşeret-i fâhişede nâkızdır [bozucudur].

Aslın subût ve sıhhatine mânî [engel] olan her şey halefin sıhhatinde dahî mânî olacağından abdestin sıhhatine mânî olarak nakz iden [bozan] her şey halef olan teyemmümde nakz ideceği [bozacağı] gibi ibtidâ [başlangıçta] cevâzı teyemmüme mânî olan her şeyin vucûduda [meydana gelmeside] nâkız [bozucu] olarak suyu istîmâle [kullanmaya] kudretlede teyemmüm bozulur.

*Vekezâ ibtidâ cevâzı teyemmüme mânî olmayan hiçbir şey be'de't teyemmüm [teyemmümden sonra] nâkız [bozucu] da olmayacağından hâcet-i zârûriyye [zarûri ihtiyaçla] ile meşğul olan su, mâdum [yok] hükmünde olarak ibtidâ [başlangıçta] cevâzına mânî [engel] olmadığı gibi be'de't teyemmüm [teyemmümden sonra] vucûdu [varlığı] da nâkız [bozucu] değil isede ihtiyaçdan fazlası nâkız [bozucu] olmakla abdeste kâfî [yeterli] suyun vucuduyla gasil [yıkamak] bedelinde edilen teyemmümde bozulup cünüplük avdet iderek [geri gelerek] gasil [yıkamak] lâzımdır.*⁴⁶⁹

3.3.3.6. Meshin Hükümü

Sırrı Efendibu başlık altında mestler üzerine mesh ile cebîre ve sargı üzerine meshin hükümlerini anlatmıştır. Konuyu **Medhal-i Fıkıh** ve **Vesîletü'l-Felâh** adlı eserlerinde; üzerlerine mesh câiz olan şeyler, meshin hükümü, meshin müddeti, sıhhat şartları ile cebîre ve sargı üzerine meshin hükümleri başlıkları altında incelemiştir.

Sırrı Efendi konu'nu başlangıcında mestler üzerine mesh hususunda ehl-i sünnet ile Râfizîler ve Hâricîler arasında ihtilâfın bulunduğunu söyleyip Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i üstün saymak ile Hz. Osman ve Hz. Ali'yi sevmek ve mestler üzerine mesh konusunun ehl-i sünnetin alâmeti olduğunu nakletmektedir. Ayrıca mestler üzerine meshin İmâm Mâlike göre sadece misafire câiz olduğunu, Râfizîlerin ise asla câiz saymadıklarını söylemektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili ifâdeleri şu şekildedir:

⁴⁶⁹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 57-58.

“Abdestte şartlarını câmî olan [toplayan] mestler üzerine mesh harac [zorluk] özüne binâen gasilden [yıkamadan] bedel olarak kavlen ve fiilen sünnet-i meşhûre ile sâbit olarak Râfiziyyet ve Hâriciyyet tehemmütünü ihâm [hayal] etmedikçe asâletine binâen ayakları gasil [yıkama] azîmetle amel olmakla meshden efdal isede böyle bir ihâm [hayal] bulunur. Veya abdest suyu ayakları gasle [yıkamaya] gayr-ı kâfî olur [yeterli gelmez] veya vakit, gayr-i musâid olarak [musâid olmayıp]; görülen luzûm [ihtiyaç] üzerine müddeti zarfında mestler üzerine mesh lâzımdır. Zîrâ Şeyhayn Hazerâtı tafdîl [üstün sayma] ve hateneyn [iki dünür] Hazerâtına muhabbet [sevmek] ve mestler üzerine mesh ehl-isünnetin alâmetidir. İmâm Mâlik’e göre müsâfire câiz isede mukîme câiz değildir. Râfizilere göre aslen câiz değildir.”⁴⁷⁰

3.3.3.6.1.Üzerlerine Mesh Câiz Olan Şeyler

Sırrı Efendi ayaklara giyilen mestlerde bulunması gereken özelliklerin; kendi başına ayakta durabilen, su geçirmeyen, delinmeden dört bin adım yürüyecek kadar sağlam, deri veya başka şeylerden üretilen nesneler olması gerektiğini hatta bu şartları taşıyan çorap üzerine bile meshin câiz olduğunu söylemektedir.

Sırrı Efendi’nin konu hakkındaki açıklaması şu şekildedir:

“Boğazları düşmeyerek topuklardan yukarıya ayakları sâtir [örtücü] olup içine su geçmeyen ve delinmeyerek dört bin adım miktârı mahalle yürümeye mütehammil [dayanabilir] olan gerek deri ve gerek başka şeylerden yapılan mest ve putin hatta sıhhati’nin şartlarını câmî olan [toplayan] çorap üzerine dahî mesh câizdir.”⁴⁷¹

3.3.3.6.2.Sıhhat Şartları

Sırrı Efendi bu başlık altında yukarıda zikredilen mestlerde bulunması gereken şartlarla beraber mesti giyecek kişi de bulunması gereken şartları da beyan etmektedir.

Bu şartların; mestin kopuklardan yukarıya kadar örtücü olması, mestlerin üst kısmını en az üç parmak miktarı mesh edilmesi, sadece mestler ile delinmeden dört bin adım yürüyecek kadar dayanıklı olması, Hanefilere göre abdest bozma vaktinde Şâfilere göre ise mestleri giyme anında tahâreti kâmile yani ayakların yıkandığı tam bir abdest üzere bulunmak, mest giyecek kişinin ayaklarının ön kısmından en az üç

⁴⁷⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 58-59.

⁴⁷¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 59.

parmak miktârı bulunması ve mestlerde üç parmak miktarını geçen delik ve yırtığın bulunmaması olduğunu söyleyip bunlardan bir tanesinin bile bulunmama durumunda meshin câiz olmadığını ifâde etmektedir.

Sırrı Efendi'nin görüşleri şu şekildedir:

“Mestler üzerine meshin cevâzında topuklardan yukarıya kadar ayaklara sâtir [örter] olmalı, hadesin sirâyetini [geçmesini] men' [engellemek] için mestler içinde bulunan ayakaların lâ-ekal [en az] üç parmak miktârı üzerine mesh edilmedi, üzerine çizme ve kundura gibi bir şey bulunmayarak delinmeden dört bin adım mahalle yürümeğe mütahammil [dayanabilir] olması, inde'l Haneî vakt-i hadeste [abdestsizlik halinde] ve inde's Şâfi vakt-i lübs de [giyme vaktinde] tahâret-i tâmme [tam bir temizlik hali] üzere giyilmiş olması, ayakta lâ-ekal [en az] üç parmak miktârı bâkî kalması, üç parmak miktârı delik ve yırtıktan sâlim olması şart olduğundan velev bir tanesi bulunmaz ise mesh câiz olmaz.”⁴⁷²

3.3.3.6.3. Meshin Müddeti

Sırrı Efendimeshin müddeti hususunda Hânefilere göre abdest bozma vaktinden Şâfilere göre ise mestleri giyme anından başlayıp mukîm için yirmi dört saat, misâfir için üç gün üç gece olduğunu söylemektedir. Bu zaman tamamlandıktan sonra ayakların yıkandığı kâmil bir abdest alınmadan üzerlerine yapılacak meshlerin câiz olmadığını ifâde etmektedir.

Sırrı Efendimeshin müddetini tâyin eden “mestler üzerine mesh mukîm için bir gün bir gece, misâfir için üç gün üç gecedir” hadîs-i şerîfi'nin sahabenin pek çoğu tarafından haber-i ahad olarak rivayet edildiğini böylece haber-i meşhure olduğunu ve Rasulullah Efendimizinde bizzat uygulamasıylasabit olduğunu ifâde etmektedir.

Sırrı Efendîmâm-ı Malik'e göre mestin müddetinin, misâfir için bir vakit sınırlaması olmaksızın dilediği vakte kadar olduğunu nakletmektedir.

Son olarak sefer ve ikâmet niyetlerinin değişmesiyle meshin müddetinin de değişeceğini belirtmektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili ifâdesi şu şekildedir:

⁴⁷² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 59.

“Hazreti Ömer ve Ali ve Huzeyme bin Sâbit ve Ebî Saîd el Hudrî ve Safvân ibn Âl ve Ayf ibni Mâlik ve Ebî Umâre ve Hazreti Aişe siddîka gibi birçok ashâbı kiram hazretinin ahhâr [haberleri] ve ifâdeleriyle sâbit olan (يمسح المقيم على الخفين يوما وليلة) (والمسافر ثلاثة ايام ولياليها) [mestler üzerine mesh mukîm için bir gün bir gece, misâfir için üç gün üç gecedir] haber-i meşhûru ve fîl-i Rasulullah ile sâbit olarak inde'l Hanefî mestleri giymiş olduğu abdestin bozulduğu ve inde's Şâfi giydiği vakitten mukîm hakkında ertesi gün ol vakte kadar yirmi dört saat ve müsâfir hakkında üç gün üç gece olup bu müddetlerin murûrundan [geçmesinden] sonra tekrâr ayakalar yıkanarak tahâret-i kâmile [tam bir temizlik] üzerine giyilmedikçe mesh câiz olmaz. İmâm Mâlik indinde müsâfire göre bir vakitle mukayyed [kayıtlı/sınırlı] olmayup belki dilediği müddet mesh eder.

Mükîm olan mâsihin [mesh edenin] müddet-i meshi [mesh müddeti] munkadî olmadan [bozulmadan] sefere çıkarsa müddet-i ikâmet [ikâmet müddeti] müddet-i sefere [sefer müddetine] tebeddül iderek [değişerek] üç gün üç gece mesh edeceği gibi müsâfir olan mâsih [mesh eden] de esnây-ı müddette [müddet içerisinde] ikâmete niyet ederse müddet-i ikâmete tebeddül ederek [değişerek] ondan ziyâde [fazla] mesh idemez.”⁴⁷³

3.3.3.6.4.Hükmü

Sırrı Efendi mestler üzerine mesh meselesini kabul etmeyen kişinin bu inkârı sebebiyle kâfir olmayacağını ancak sapıklıkta kurtulamayacağını söylemektedir. Buna gerekçe olarakta bu meselenin söz ve uygulama yoluyla haber-i meşhûre ile sabit olup ehl-i sünnetin alemeti olmasını göstermektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili beyânı şu şekildedir:

“Beyân olunduğu vecihle kavlen ve fiilen haber-i meşhûre ile sâbit olarak alâmet-i ehl-i sünnet olmakla inkârı ikfâr [kâfir olmayı] îcâb eylemez ise de mûcib-i dalâlet [sapıklığı gerektirir] olmasıdır.”⁴⁷⁴

⁴⁷³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 59-60.

⁴⁷⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 60.

3.3.3.6.5.Cebîre ve Sargı Üzerine Meshin Hükümleri

Sırrı Efendi mesh konusunda incelediği son mesele cebîre ve sargı üzerine meshin hükmü meselesidir. Sırrı Efendi ilk olarak cebîre ve sargının tariflerini yapmakta sonrada hükümlerini açıklamaktadır.

Sırrı Efendi cebîre'yi kırık, çıkık üzerine sarılan ağaçlar, sargı'yi ise yara, çibân ve benzeri şeyler üzerine sarılan bez ve emsâli şeyler olarak tarif etmektedir. Bu durumda olan kişiye su zarar verdiği ve sağlığına tam anlamıyla kavuşmadığı müddetçe bir vakit sınırlaması olmaksızın mesh etmeye devam etmesi gerektiğini söylemektedir. Cebîre veya sargının abdestli bir halde sarılma şartı olmadığını ve yapılacak bu meshin yıkama hükmünde olduğunu bunun için düşmeleri veya gusül alırken ıslanmaları durumunda meshe bir engelin bulunmadığını zikretmektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili açıklaması şu şekildedir:

“Kırık ve çıkık üzerlerine sarılan ağaçlara cebîre ve yara ve çibân emsâli üzerlerine bağlanan bez ve emsâline sargı denüp kâmilin [tamamiyle] kesb-i âfiyet itmedikçe [iyileşmedikçe] gasil [yıkamak] mudır [zarar verir] ise velev bilâ-tahâret [abdestsiz] bağlanılsalar dahî bilâ-müddet [sınırsız] üzerlerine mesh câiz olarak aynı gasil[yıkama] hükmünde olmakla düşmeleriyle mesh bozulmayacağı gibi gusûlde dahî mesh câiz olup altlarının ıslanmasıyla dahî mesh bozulmaz.”⁴⁷⁵

3.3.3.7. Necâsetten Tahâret

Sırrı Efendi bu bölümde nazamın şartlarından olan necâsetten tahâretin kısımlarını ve hükümlerini anlatmıştır. Öncelikle pis ve necis olan şeylerin ğalîza ve hafife olarak yani ağır pislik ve hafif pislik olarak iki kısım olduğunu söylemektedir. Bunların namaza engel olan ölçülerini; katı olan necâti ğalîzanın bir dirhem miktarından yani 70 tane arpa ağırlığından, necâseti hafîfenin ise uzvun dörtte birden az olması gerektiğini, sıvılarda ise el ayasıyla takdir edildiğini zikretmektedir.

Sırrı Efendi'nin ifâdeleri şu şekildedir:

“Necâset-i ğalîza ve hafife olarak iki kısım olup su gibi mâyiîn [akıcı/sıvı] gayrısında ğalîzânın dirhem miktârından ve hafîfenin rub' [dörtte bir] miktârından azı mâfû [affedilmiş] olarak cevâz-ı salâte [namazın câiz olmasına] mânî [engel]

⁴⁷⁵ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 60.

değiller isede ziyâdeleri [fazlaları] mânî [engel] olarak izâleleri [giderilmeleri/yok edilmeleri] lâzımdır. Mâyîda [akıcı/sıvı olanlar] beynlerinde[aralarında] fark yoktur. Câmîd [katı] olanlarda ğâlîzanın dirhem miktârı vezinle (70) tane arpa miktârıyla, mâyî [sıvı/akıcı] olanlarda el ayasıyla takdîr olunur.”⁴⁷⁶

3.3.3.7.1.Ğalîza ve Hafîfe

Sırrı Efendi bu bölümde at ve benzerlerinin gübreleri, eti yenmeyen hayvanların etleri ve sidikleri, eti yenen hayvanların sidikleri, insan, tavuk, kaz ve ördeklerin tersleri ile insan bedeninden çıkan kan vesâire’nin hükümlerini açıklamaktadır.

Sırrı Efendi öncelikle bu sayılan şeylerin hükümlerini tâyin etme noktasında İmâm-ı Âzam’ın bir şeyin necâset-i ğalîza hükmünde olabilmesinin ittifâk-ı edille yani **delillerin ittifâkıyla** mümkün olacağını, İmâmeynin ise ittifâk-ı eimme yani **mezhep imâmların ittifâkıyla** belirleneceğini söylediklerini zikrederek konunun asıl merkezini beyan etmektedir. Daha sonra bunların hükümlerini tek tek beyan etmektedir.

At ve benzerlerinin gübreleri; İmâm-ı Âzama göre delillerin ittifâkından dolayı necâset-i ğalîza’dır. İmâmeyn’e göre bunlarda umûm-u belvâ’nın bulunması sebebiyle mezhep imâmları arasında hükmünde ihtilaf edilmiştir. İmâmlar arasında ittifâkın bulunmayışından dolayı necâset-i hafîfelerdir.

Eti yenmeyen hayvanların etleri ve sidiklerihakkında deliller ve mezhep imâmlarının ittifâkları bulunduğu için İmâm-ı Âzam ve İmâmeynin ittifâkıyla necâset-i ğalîza’dır.

Eti yenen hayvanların sidikleri, İmâm-ı Âzam ve İmâmeynin ittifâkıyla necâset-i hafîfe’dır. İmâm Muhammede göre “size onların sütleri ve bevilleri yeter” hadîsi şerifinden dolayı bunların sidikleri tâhir yani temizdir.

İnsan, tavuk, kaz ve ördeklerin tersleri ile insan bedeninden çıkan kan vesâire’nin hükümleri; delillerin ve mezhep imâmların ittifâkından dolayı İmâm-ı Âzam ve İmâmeynin ittifâkıyla necâset-i ğalîza’lardır.

Sırrı Efendi’nin bu hakkındaki beyânı şu şekildedir:

⁴⁷⁶ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 64.

“İnde’l İmâm ğalîza necis olduğu ittifâk-ı edile [delillerin ittifâkıyla] ile ve inde’l İmâmeyn ittifâk-ı Eimme [imâmların ittifâkıyla] ile sâbit olan şeyler olmakla inde’l İmâm edillenin adem-i taarruzuna [taarruzun olmayışına] binâen bi’l cümle at vesâire gübreleri ğalîza olup umûm-u belvâya binâen haklarında eimme [mezhep imâmları] hilâf ederek inde’l İmâmeyn hafîfelerdir. Eti yenmeyen hayvanların etleri ve bevilleri [sidikleri] hakkında edile [deliller] ve eimmenin [imâmların] ittifâklarına binâen bi’l ittifâk [ittifâkla] ğalîza olup eti yenenlerin bevilleri [sidikleri] bi’l ittifâk [ittifâkla] hafîfe isede ittifâk-ı edille ve eimmeye binâen insanların ve tavuk ve kaz ve ördeklerin tersleri ve bedenden çıkan kan vesâire bi’l ittifâk ğalîzalıdır. İmâm Muhammede göre (عليكم بالبانها و ابوالها) [size onların sütleri ve bevilleri yeter] muktezâsınca eti yenenlerin bevilleri [sidikleri] tâhirdir [temizdir].”⁴⁷⁷

3.3.3.7.2.Necaset-i Ğalîza Olan Kan

Sırrı Efendi bu bölümde kanla ilgili bütün meseleleri incelemiştir. Sırrı Efendi necis olan kanın bir uzuvdan çıkıp akıcı olan kan olduğunu bunun için damarlarda bulunan kanın yerinden ayrılmadıkça tâhir (temiz) olduğunu ifâde etmektedir.

Et, ciğer, talak, böbrek, çekirge ve balık kanları ile her ne kadar çok olsa dahî pire kanlarının necâsetten sayılmadıklarını bunun içinde namaza engel olmadıklarını zikretmekte ve şehîdlerin kanları kendi üzerlerinde bulunduğu müddetçe tâhir (temiz) ise de başka şeye bulaştıklarında necis olduğunu söylemektedir.

Elbiseye bulaşan sokakların çamurlarının her ne kadar pisliklerden temiz değil ise de umûmu belvâya binâen pislğin kendisi görülüp fark edilmediği müddetçe zarûrete binâen affedilmiş olup namaza engel olmadığını beyan etmektedir.

Sırrı Efendi hakiki pisliklerin meriyye (görünen) ve ğayr-ı meriyye (görünmeyen) olarak iki kısım olduğunu, görünen pisliklerin mutlaka temizlenip eserlerinin yok edilmesi gerektiğini, sidik gibi görünmeyen pisliklerin ise Hanefî’lere göre sıkılması mümkün olan şeylerde üç defa damlası kesilene kadar sıkılarak, sıkılması mümkün olmayanlarda ise yıkanıp kurutularak temiz olacağını, Şâfi’lere göre ise bir defa yıkama ile temiz olacakları görüşünü zikretmektedir.

Sırrı Efendi’nin açıklamaları şu şekildedir:

⁴⁷⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 64-64.

“Bir uzuvdan çıkup akan kan olup damarlarda bulunan kan mahallinden ayrılmadıkça tâhir [temiz] olduğu gibi et ve ciğer ve talak ve böbrek ve çekirge ve balık kanları ve her ne kadar çok olsa dahî pire kanları necâsetten sayılmadıklarından cevâz-ı salâtemânî değillerdir. Şehîdlerin kanları kendi üzerlerinde bulundukça tâhir [temiz] isede başka şeye isâlet ederse [bulaşırsa] necistir. Elbiseye isâbet eden sokakların çamurları her ne kadar necâsetten hâli [boş/uzak] değiller ise de umûmu belvâya binâen aynı necâset olduğu teayyun edüp anlaşılmadıkça zarûrete binâen mâfû [affedilmiş] olarak cevâz-ı salâte mânî [engel] değildir. Necâset-i hakîkiyye, meriye [görünen] ve ğayr-ı meriye [görünmeyen] olarak iki kısım olup kan gibi necâset-i meriyyenin [görünen pisliğin] tahâreti [temizliği] eserinin zevâliyle [yok olmasıyla] ve bevil [sidik] gibi ğayr-ımeriye de [görünmeyen de] tahâreti [temizliği] inde’l Hanefî sıkılması mümkün olanlarda üç defa damlası kesilene kadar sıkarak ve mümkün olmayanlarda kurutarak gasil [yıkama] ile ve inde’ş Şâfi bir defa gasil [yıkama] ile hâsıl olur.”⁴⁷⁸

3.3.4. NAMAZ

Sırrı Efendi eserlerinde ibadet konuları içerisinde en fazla önemi namaz konusuna vermiştir. Bunun için de namazla ilgili her türlü meseleyi ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. İlgili konu hakkındaki farklı düşünceleri ve mezhep imâmlarının görüşlerini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

Sırrı Efendi’nin namaza bu kadar önem vermesinin sebebi, namazı “*Allahu tealanın vermiş olduğu her türlü zâhirî ve bâtinî nimetlerine karşı teşekkür olmak üzere teabbud için meşrû kılınan bir ibâdet olduğuna inanması ve îmandan sonra en üstün amel ve mü’minin miracı*”⁴⁷⁹ olarak görmesi sebebiyledir.

Sırrı Efendi eserlerinde namazla ilgili bütün meseleleri işlemiştir. Biz de tezimizin bu bölümünde ilgili eserlerden seçmiş olduğumuz bazı meseleler hakkında Sırrı Efendi’nin görüşlerini aktarmaya çalışacağız.

⁴⁷⁸ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 65.

⁴⁷⁹ Süleyman Sırrı, **[Vesiletü’l-Felâh] Kitabı’s-Salât**, s. 3.

3.3.4.1. Namazın Târifi

Sırrı Efendi eserlerinde namaz konusuna luğat ve ıstalah manalarını zikrederek başlamaktadır. Devamında namazın önemi ve üstünlüğünü ifâde eden nakillere yer vermektedir.

Sırrı Efendi'nin açıklamaları şu şekildedir:

“Salât lugatta; dua manasına olup sırf câhil olan [hiçbir şey bilmeyen] ümmî [okuma yazma bilmeyen] ile dilsizin namazlarında bulunmadığından efâl-i mâlûme [bilinen fîler] ve erkân-ı mahsûsadan [özel rukunlardan] ibâret olan namaza naklolunmuştur. Efâl-i mâlûme hadesten tahâret, necâsetten tahâret, setr-i avret, istikbâl-i kible ile vakit ve niyet'ten erkân-ı mahsûsa da iftitâh tekbiri, kıyâm, kıraat, rukû, sucûd kâide-i ahîre de teşehhüd miktârı oturmaktan ibârettir.”⁴⁸⁰

58. meselede beyân olduğu üzere mahkûmun bih olan efâl-i mükellef aksâmından namaz (الصلاة عماد الدين فمن اقمها فقد اقام الدين ومن تركها فقد هدم الدين) [Namaz dinin direğidir. Kim onu ikâme ederse [kılarsa] muhakkak ki dinini ikâme etmiştir [ayakta tutmuştur]. Kim onu terkederse muhakkak ki dinini yıkmıştır] muktezâsınca dînin direği ve mîrâcû'l mü'minîn ve berkâhü'l vahidde münâcât-ı müslimîn olarak kitap ve sünnet ve icmâ-i ümmetle sâbite olarak zârûrât-ı dîniyyeden be'de'l îmân [îmandan sonra] efdal-u mâ feraza'llah [Allah'ın farz kıldıklarının en fazîletlisi] olan ibâdet-i hâlisa-i bedeniyyeden [bedenle ilgili ibâdetlerden] olup bi'l cümle ahkâm-ı şerîyyesine riâyetle cemâatle edâ edenlerin dünyada islâmiyetiyle hükmedilerek üzerlerine bi'l cümle [bütün] ahkâm-ı islâmiyye [islâmın hükümleri] icrâ [uygulanıp] ve ukbâda [âhirette] müstahakk-ı iltifât-ı ilâhiye [Allah'ın iltifâtına mazhar] olup bilâ-özür [özürsüz] terk edenler müstahik azâb-ı ilâhi [Allah'ın azâbını hak etmiş] olarak inde'l Hanefî edâ edene kadar [namaz kılana kadar] hapis olunup farziyyetini inkâr mûcib-i ikfârdır [küfrü gerektirir].”⁴⁸¹

3.3.4.2. Farz Namazları Terk Etmenin Hükümü

Sırrı Efendi **Medah-i Fıkıh** ile **Vesîletü'l-Felâh** adlı eserlerinde namaz kılmayanlar hakkında “farz namazları terk etmenin hükmü” başlıklı özel bir bölüm açmıştır. Bu bölümde namaz kılmayanlar hakkındaki dört mezhep imâmının

⁴⁸⁰ Süleyman Sırrı, [Vesîletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât, s. 4-5; Süleyman Sırrı, Medhal-i Fıkıh, s. 66.

⁴⁸¹ Süleyman Sırrı, Medhal-i Fıkıh, s. 66-67.

görüşlerini şiir ile anlatmış ve şiirin açıklamasını yapmıştır. Şiir'in kime aid olduğunu zikretmemiştir. Kanaatimizce kendisine aittir. Çünkü özellikle **Miftâhu'l-Akâid** adlı eserindeki “Münâcât” başlıklı bölümde yazmış olduğu iki sayfalık şiir kendisinin bu işe olan merâkını ve yetkinliğini göstermektedir.

Sırrı Efendi'nin açıklamaları şu şekildedir:

فى حكم من ترك الصلوة وحكمه ان لم يقر بها كحكم الكافر

فاذا اقر بها وجانب فعلها فالحكم فيه للحسام الباتر

وبه يقول الشافعى ومالك والحنبلى تمسكا بالظاهر

وابو حنيفة لا يقول بقتله ويقول بالحبس الشديد الزاجر

والمسلمون دماؤهم معصومة حتى يراق بمستنير باهر

[Namaz kılmayanın hükmü

onu kabul etmezse kâfirin hükmü gibidir

Onu kabul edip kılmazsa

onun hükmü keskin kılıçtır

Bunu Şâfi, Mâlik

ve Hanbelî zâhire bakarak der

Ebû Hânîfe onu öldürmeyi söylemez

[ona] engel olan şiddetli bir hapis der

[Çünkü] Müslümanların kanları korunmuştur
olsunlar]

tâki parlak, göz alıcı, üstün

“Nazmıyla [şîiriyle] farz olan namazları bilâ-özür-ü şerî [şerî bir özür olmadan] terkin hükmünü beyânda eimme-i erbea'nın [dört mezhep imâmının] kavilleri [görüşleri] cem' edilmiştir [toplanmıştır] ki inkârı bi'l ittifâk ikfârını [kâfir denilmesini] ve ikrâr idüpde bilâ-özür [özürsüz] amden [kasden] terkederse eimme-i selâse [üç imâm] indinde [katında] katl [öldürme] ve inde'l Hanefî [Hânefîlere göre] edâ edene kadar haps olunur. Zirâ hakk-ı abd [kul hakkı] için meşrû olduğu gibi hakk-ı bârî'nin [Allah hakkının] edâsı için dahî muvâfık-ı akl [akla uygun olan] ve muktezây-ı hikmettir [hikmetin gereğidir]. Namaz (بنى الاسلام على خمس شهادة ان لا اله الا الله) (واقام الصلوة وايتاء الزكوة وصوم رمضان وحج البيت من استطاع اليه سبيلا الاسلام ان تشهد ان لا اله الا الله) ve (واقام الصلوة وايتاء الزكوة وصوم رمضان وحج البيت من استطاع اليه سبيلا)

(لا الله وتقيم الصلوة وتؤتي الزكوة وتصوم رمضان وتحج البيت ان استطعت اليه سبيلا) hadîs-i şerîfleri muktezâsınca erkân-ı islâmiyyedendir.”⁴⁸²

3.3.4.3. Namazın Kısımları ve Farz Olan Namazlar

Sırrı Efendi namazı, fıkıh kitaplarında yapılan taksîmat üzere farz, vâcib ve nâfile olmak üzere üç kısma ayırır. Daha sonra farz olan namazların katî ve amelî olarak ikiye ayrıldığını, katî olanın yine farz ayn ve farz-ı kifâye olarak ikiye ayrıldığını zikreder. Bunları örnekler vererek açıklar. Farz-ı amelî olan namazın İmâm-ı Âzam’a göre vitir namazı olduğunu zikreder ve “*amelen farz, îtikâden vâcib, sübûten sünnettir*” der. Daha sonra vitir namazı hakkındaki sünneti müekkede görüşünü savunanlara karşı İmâm-ı Âzam’ın görüşünü delillendirerek savunur.

Sırrı Efendi’nin bu konu hakkındaki açıklamaları şu şekildedir:

“Farz, vâcib, nâfile olarak üç kısım olup farz olanda farzı katî, farzı amelî olarak iki kısım olup farzı katî olan dahî farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olup farz-ı ayn evkât-ı hamse [beş vakit namaz] ile salât-ı Cuma [Cuma namazıdır]. Farz-ı kifâye salât-ı cenâze [cenâze namazı] olup farz-ı amelî olan namazda inde’l İmâm [İmâm-ı Âzam’a göre] salât-ı vitir [vitir namazı] dir. Her ne kadar salât-ı vitir İmâmeyn hazretleriyle eimme-i selâse’ye [üç imâma] göre sünnet-i müekkede ise de hazreti İmâma göre amelen farz îtikâden vâcib sübûten sünnettir. Fevt olursa [kılınamazsa] luzûm-u kazası [kazâ edilmesinin gerekliliği] ve hâric-i şehirde [şehir dışında] hayvan üzerinde adem-i cevâzı [kılınmayışı] ve Ramazanda cemâatle cevâz-ı edâsı [edâ edilmesi] hazreti İmâmın kavlini müeyyidlerdirler [destekler]. Zîrâ kazâ emriyle vâcibin mislini ityândan [benzerini yapmaktan] ibâret olması ve nevâfilin [nâfilelerin] hayvan üzerinde cevâz-ı edâsı [câiz olması] ve nevâfilde [nâfilelerde] cemâatin mekruh olması salât-ı vitrin vucûb-u [vâcib olduğunu] teyîd eder [destekler].”⁴⁸³

3.3.4.4. Vacip Olan Namazlar

Sırrı Efendi vâcib olan namazların li-aynihî ve li-ğayrihî olarak iki kısım olduğunu zikretmiş ve bunları İmâm-ı Âzam’ın görüşü üzerine misallendirmiştir.

Sırrı Efendi’nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

⁴⁸² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 67; Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] **Kitabu’s-Salât**, s. 7-8.

⁴⁸³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 67-68; Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] **Kitabu’s-Salât**, s. 16.

“Vâcip olan namazlar ya icâb-ı bârî le [Allahın istemesiyle] vâcip olarak vâcip liaynîdir. Hazret-i İmâma göre salât-ı vitir ve bayram namazları ve secde-i tilâvet gibi (salât-ı vitir gibi bayram namazlarında imâmeyn hazerâtıyla eimme-i selâse indinde sünnet-i müekkelede olarak nevâfiledendir) veya icâb-ı abdle [kulun istemesiyle] vâcip olarak vâcip li-ğayrihî olur. Salavât-ı menzûre [adanmış namazlar] ve salât-ı tavâf [tavaf namazı] ve be'deş şurû [başladıktan sonra] ifsâd edilen [bozulan] nâfile namazlar gibi ki abdin [kulun] fîli olan nezîr [adak] ve tavâf ve şurûu [başlama] sebepleriyle vâcip olmuşlardır.”⁴⁸⁴

3.3.4.5. Nâfile Olan Namazlar

Sırrı Efendi nâfile namazları müekkelede ve ğayr-ı müekkelede olarak iki kısma ayrıldığını söyleyip bu namazları açıklamıştır. Ayrıca müekkelede olan dört rekâtı namazların müstakil olduğunu ve ilk oturuşlarının kâde-i ûla olduğu için sadece ettehiyyâtu okunup üçüncü rekâta kalkılacağı sonrasında sübhâneke okunmadan kıraate başlanılacağını ifâde etmiştir. Yine nâfile namazların her rekâtında kıraat yapılması gerektiğini de nakletmiştir.

Sırrı Efendi'nin açıklamaları şu şekildedir:

“Nâfile dahî ya müekkelede'dir, kable'z zuhr [öğleden önce] ve kable'l Cuma [Cuma'dan önce] ve kable'l fecr [sahah'tan önce] ve be'de'z zuhr [öğleden sonra] ve be'de'l Cuma [Cuma'dan sonra] ve be'del mağrib [akşam'dan sonra] ve be'del işâ [yatsıdan sonra] kılınan sünnet-i nevâfil [nâfile sünnetler] ile salât-ı terâvih [terâvih namazı] ve İmâmeyn hazerâtıyla eimme-i selâseye [üç imâma] göre salât-ı îdeyn [bayram namazları] ile vitir gibi.

Veya ğayr-ı müekkelede'dir. Kable'l asr [ikindi'den önce] ve kable'l işâ [yatsıdan önce] kılınan sünnetler ile salât-ı evvâbîn [evvâbîn namazı] ve teheccüd ve tahiyye-i mescid ve salât-ı duhâ [kuşluk namazı] ve salât-ı vudû [abdest şükür namazı] ve salât-ı tesbîh [tesbîh namazı] ve berâe ve kadr [berâat ve kadir gecesi namazları] gibi nevâfil-i sâire [diğer nâfileler] dir.

İnde'l Hanefî dört rekâtı sünnet-i müekkeledelelerin dört rekâtı müstakillen bir namaz olarak birinci kâdeleri [ilk oturuşları] kâde-i ûla olmakla teşehhüd üzerine kasr olunarak [yetinilerek] salavât-ı şerîfe ve be'de'l kıyâm sübhâneke okunmaz ve

⁴⁸⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 68; Süleyman Sırrı, **[Vesiletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât**, s. 16-17.

dört rekâtı bir selâmla edâ olunur. Ğayr-ı müekkedelerin her iki rekâtı bir namaz olduğundan ahkâm-ı mezkûrenin [zikredilen hükümlerin] hilâfına olarak [tersine] edâ olup her kâdesinde be'de't teşehhüd salavât-ı şerîfe ve be'de'l kıyâm sübhâneke ve eûz-ü besmele okunup bi'l cümle [bütün] nevâfilin her rekâtında be'de'l fâtiha zamm-ı sûre idilür [okunur].”⁴⁸⁵

3.3.4.6. İki Vakit Namazı Bir Vakitte Cem'in Hükümü

Cem', “öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarının birlikte kılınmasını ifâde eden” fikhî bir terimdir.⁴⁸⁶ Hanefî mezhebine göre sadece hac zamanı Arefe günü Arafat'ta ve Müzdelife de kılınırken bazı şartların bulunmasıyla Şâfi mezhebine göre yolculuk ve yağmur sebebiyle Mâlik'i ve Hanbelîlere göre yolculuk, yağmur ve hastalık hâlinde de cem' yapılacağını söylemişlerdir.⁴⁸⁷

Sırrı Efendi ise cem'in sadece zarûret gereği hac zamanı bazı şartların bulunmasıyla beraber hacılara mahsus olduğunu ve kıyasa muhâlif olarak istihsânen meşrû kılındığı için başka hal ve mekânlarda geçerli olmayacağını söylemektedir. Daha sonra da cem' için gereken şartları zikretmektedir.

Sırrı Efendi'nin konu hakkındaki beyânı şu şekildedir:

“Hasbe'z zarûre [zarûret gereği] yalnız vakt-i hacda [hac vaktinde] huccâc-ı müslimîne [hacılara] bir musâade-i mahsûsa [onlara özel bir izin] olarak şartlarını câmi olmak [bulundurmak] şartıyla birinde muahhar olanı [sonra olanı] takdîm [öne alma] diğerinde mukaddemi [önde olanı] te'hîr [geciktirme] tarîkiyle [sûretiyle] iki mahalde [yerde] istihsânen cem' câiz olup onlardan biri emîru'l mü'minîn veya nâibi bulunmak ve cemâatle vakt-i zuhurda [öğlen vaktinde] edâ olunmak üzere salât-ı asrı [ikinci namazını] vaktinden takdîmle [öne almakla] Arafatta vakt-i zuhurda [öğlen vaktinde] salât-ı zuhru [öğlen namazını] be'de'l edâ [edâdan sonra] müteâkıben [hemen peşine] salât-ı asrıda [ikinci namazını da] edâ iderek cem' olup ikincisi Arafat'tan be'de'l avde [döndükten sonra] salât-ı mağribi [akşam namazını] te'hîr ile [geciktirerek] Müzdelifede vakt-i işâda [yatsı vaktinde] ibtidâ [önce] akşam namazını be'dehû [sonra] yatsı namazını edâ ile cem' hilâf-ı kıyâs [kıyasa aykırı] olarak istihsânen tecvîz buyurulmuş [cevâz verilmiş] isede hilâf-ı kıyâs tecvîz olunan şey

⁴⁸⁵ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 68; Süleyman Sırrı, **[Vesiletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât**, s. 17.

⁴⁸⁶ Halit Ünal, “Cem”, **DİA**, c. VII, s. 277.

⁴⁸⁷ Halit Ünal, “Cem”, **DİA**, c. VII, s. 277.

başkasına mekîsun aleyh [kendisine kıyas yapılan] olamayacağından bunlara kıyasla âzâr-ı sâireye [başka özürlere] binâen mahall-i âharda [başka yerde] tecvîz olunamaz [cevâz verilemez].”⁴⁸⁸

3.3.4.7. Setr-i Avret

Namazın farzlarından biri olan setr-i avret fıkıh terimi olarak “namazda ve namaz dışında gereken yerlerin örtülmesini” ifâde eder.⁴⁸⁹ Sırrı Efendi eserlerinde namazda ve namazın dışında örtünmenin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hatta namazda setr-i avretin önemini göstermek için ipek elbisenin erkeklere haram olmasına rağmen [başka elbise yoksa] mutlaka onunla örtünerek namaz kılınmasının gerekli olduğunu ifâde eder. Ayrıca setr-i avretin namaza mahsus olmadığını namazın dışında da gerekli olduğunu hatta kişinin yalnız olduğu yerlerde bile edep, din ve insanlık gereği setr-i avrete dikkat edilmesi gerektiğinin zikretmektedir. Ancak abdest bozmak, istincâ eylemek ve tedâvî olmak gibi zarûret gereği yapılması gereken durumlarda ise ihtiyaç ölçüsünde avret yerlerini açmanın câiz olduğunu beyân etmiş ve usûl kâidesi ile bunu delillendirmiştir. Son olarak erkek ve kadının örtülmesi gereken yerlerini anlatmıştır.

Sırrı Efendi’nin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Sıhhat-ı salâtın şartlarından bulunan setr-i avret [avret yerlerini örtme] de her ne kadar ipekli elbise gibi erkeklere giyinmesi haram olan şeylerden olsa dahî setri lâzımdır [örtünmesi gerekir]. İnsanın kendi cinsi yanında bile avret mahalli açık olarak çıkması aklen ve hikmeten belki taban [tabiaten] bile şâyân-ı takbîh olduğu [çirkin görüldüğü] beyândan musteğnîdir [ihtiyaçsızdır]. Haram olan şeyler ile setr-i avret nihâyet sâtir [örten] magsûbla [gasbedilen şeyle] mahall-i mağsûb da [gasbedilen yerde] namaz gibi haram olsada cevâz-ı salâte [namazın cevâzına] mânî [engel] olmayarak zimmet-i mükellefden vâcip sâkıt olur [düşer].⁴⁹⁰ Setr-i avretin luzûmu namaza mahsûs olmayup belki hâric-i salât [namaz dışında] da ve تنها mahalde olsa bile hılâf-ı edep ve muğâyırî şer’ ve insâniyet olarak lâzımdır. Yalnız hâcet-i nâs [insanların ihtiyaçları] zarûret menziline tenzîl olunup [indirilip] zarûretler ise memnû [yasak] olan şeyleri mübâh hükmünde kılmakla abdest bozmak

⁴⁸⁸ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 71-72; Süleyman Sırrı, **[Vesîletü’l-Felâh] Kitabu’s-Salât**, s. 13-14.

⁴⁸⁹ Fatih Okumuş, “Setr-i Avret”, **DİA**, c. XXXVI, s. 576.

⁴⁹⁰ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü’l-Felâh] Kitabu’s-Salât**, s. 23.

ve istincâ eylemek [büyük abdest temizliği] ve hasbe'l îcâb tedâvî için hâcet miktârı edibbâya [doktorlara] keşf-i avret [avret yerini açmak] câiz olup tenhâ mahallerde setri lâzım olan [örtünmesi gereken] avret mahallide önü ile arkası gibi avret-i ğalîzadır.

Namazda setri lâzım olan [örtülmesi gereken] avret mahalli erkeklere göre göbek altından dizleri altına kadar olup her ne kadar göbeği avret değil isede dizleri avret olarak setri [örtülmesi] lâzımdır.

Her ne kadar hunsâ ve müdebbere ve mükâteb ve ümm-ü veled olsa dahî câriyelerin arkaları ve yanları ve karınları ve hurrelerin [hür kadınların] yalnız yüzleri ve ellerinin içleri ve mûtemed olarak [itîmad edilen görüşe göre] ayaklarından mâ adâ [ayaklarının dışında] saçlar dahî avret olarak setirleri [kapatılmaları] lâzımdır.⁴⁹¹

3.3.4.8. Sinn-i Avret

Sırrı Efendi'nin setr-i avret konusunda incelediği meselelerden birisi de sinn-i avret yani avret yaşı meselesidir. Bu bölümde çocukların buluğ çağından önce yaşlarına göre avret yerlerini açıklamaktadır. Dört yaşına kadar erkek ve kız çocuklarının avret mahalleri olmadığını bunun içinde vefâtları durumun da erkek veya kadının yıkıyabileceğini, yedi yaşlarına kadar ön ve arkalarının avret olduğunu on yaşından sonra bâliğ ve bâliğa hükmünde olduklarını zikretmektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Dört yaşına kadar gerek kız ve gerek oğlan çocukları için aslâ avret mahalleri olmayup vefâtları halinde gerek erkeğin ve gerek kadının ğasilleri [yıkamaları] câizdir. Dört yaşından yedi yaşına kadar iştiâ olunmazlar [şehvet duyulmazlar] ise yalnız önleriyle arkaları avret olarak setirleri [örtünmeleri] lâzım olup iştiâ olurlar [şehvet duyulurlar] ise avret mahalleri tevsî [genişletilir] ve tağlîz olunup on yaşından sonra her halde bâliğ ve bâliğa hükümlerinde olurlar.”⁴⁹²

⁴⁹¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 77-78; Süleyman Sırrı, [Vesîletü'l-Felâh] **Kitabu's-Salât**, s. 23-24.

⁴⁹² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 78; Süleyman Sırrı, [Vesîletü'l-Felâh] **Kitabu's-Salât**, s. 25.

3.3.4.9. Avret-i Ğalîza

Sırrı Efendi setr-i avret meselesinde avret-i ğalîza ve hafife konularını da işlemiştir. Namaz için bunlar hakkında bir hüküm farkı bulunmadığını zikretmiştir. Fakat avret yerlerini açanları engelleme hususunda davranış farkı bulunduğunu zikretmiş ve bir kimse dizlerini açarsa rifkle yani yumuşaklık/dosça davranma ile uyluklarını açarsa unfle yani sertlik/darıltmayla, önünü veya arkasını açarsa darpla yani vurma/dövme ile engelenmesi gerektiğini söylemiştir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Ğalîza önle arka ve etrâfı olup hafife mâ adâ'larıdır [dışında kalanlardır]. Cevâz-ı salât [namazın câiz olması] için lüzûm-u setirde [gerekli olan örtünmede] beynlerinde [aralarında] fark olmayup belki fark açanları men'de [engellemede] rifk [yumuşaklık/dosça davranma] veya unf [sertlik/darılma] veya darpla [vurmayla] hurmet-i nazarın [bakma yasağının] ğalezat [ağırlığı] ve hafitlerindedir [hafifliğindedir]. Binâen aleyh dizlerini açanlar rifkle [yumuşaklık/dosça davranma ile] ve uyluklarını açanlar unfle [sertlik/darıltmayla] ve önleriyle arkalarını açanlar darpla [vurma/dövme ile] men' olunur [engelenirle].”⁴⁹³

3.3.4.10. Cuma Namazı

Sırrı Efendi Cuma namazının farz-ı ayın olduğunu ve inkâr edenin küfrünün gerektiğini, özürsüz terk edenin ise fasıklığına hükmedileceğini söylemektedir. Cuma'nın kimlere farz olduğunu ve edâsı için gerekli olan şartların neler olduğunu tek tek açıklamaktadır. Bu şartlar fıkıh kitaplarında zikredilen şehir, ikâmet, hürriyet, erkek olma, gözü görmek ve sıhhat gibi vucûp şartlarıyla öğlen vakti, genel izin, görevli hatîp, önce hutbe okumak ve en az üç cemaatin bulunması gibi edâsı için gerekli olan şartlardır. Ayrıca Cuma namazı kendisine farz olmayan ve Cuma namazını kılamayan kişilerin öğlen namazını tek başlarına edâ etmeleri gerektiğini zikretmektedir.

Sırrı Efendi Cuma namazı kendisine farz olmayan kişilerin; “seferde olan müsâfir, hasta, hastaya mülhak olarak hastanın bakımıyla ilgilenen kişi, Efendisi izin

⁴⁹³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 78; Süleyman Sırrı, **[Vesiletü'l-Felâh] Kitabı's-Salât**, s. 26.

vermedikçe köle, kadın, akli olmayan, bunamış ve kötürüm olan kişiler”⁴⁹⁴ olduğunu beyân etmektedir.

Sırrı Efendi’nin konuyla ilgili beyânları şu şekildedir:

“*Evkât-ı hamse [beş vakit] namazları gibi Cuma namazıda kitap ve sünnet ve icmâ-i ümmetle sâbit olarak ehline farz-ı ayn olmakla inkârı ikfâr [küfrü gerektirir] ve bilâ-özür [özürsüz] terkî fıska [fasıklığı] icâb eder [gerektirir]. Ehlide vucûbu’nun şartları kendisinde bulunan mükellefdir.*

Vucûb’unun Şartları: *Sâir [diğer] namazların vucûb ve sıhhatinde şart olan şeyler Cuma namazının vucûb ve sıhhatinde dahî şart oldukları gibi fazla olarak şehirde ve ittisâlinde ikâmet ve hurriyyet ve zükûret [erkek olmak] ve vucûd-u basar [gözü görüyor olmak] ve sıhhat-i bedenle azîmet ve avdete [dönmeye] kudret gibi şeylerde şart olarak bunların fukdânı [bulunmayışı] halinde vâcip değil isede bulunanlara vakt-i zuhur da [öğlen vaktinde] salât-ı zuhur’dan [öğle namazından] bedel ve halef olarak [yerine] edâsı lâzımdır. Kendisine Cuma vâcip olmayarak veya vâcip olduğu halde fevt iden [kılamayan] münferiden [tek olarak] salât-ı zuhru [öğle namazını] edâ eder.*

Edâ’sının Sıhhat Şartları: *Cuma namazı kılınacak mahallin şehir veya fenây-ı şehir olunması, vakt-i zuhurda kılınması, muvazzaf [görevli] hatîb ve nâib-i bulunması, kable’l Cuma [Cuma’dan önce] tilâvet-i hutbe [hutbe okunması], izn-i âm [genel izin], imâm’dan başka erkek olarak lâ-ekal [en az] üç kimse cemaattir. Şurûd-u mezkûreden birinin fukdânı [bulunmaması] hâlinde salât-ı Cuma [Cuma namazı] sahiha olmayacağından farz-ı zuhrun [öğlen namazının farzının] edâsı lâzımdır.”⁴⁹⁵*

3.3.4.11. Yolcu Namazı

Sefer fıkihta daha çok “bazı hükümlerin değişmesine sebep olan yolculuk”⁴⁹⁶ diye tanımlanır. Sırrı Efendi de eserlerinde seferin sadece namaza olan etkisini işlemeyip genel olarak etki ettiği diğer ibâdetleri de açıklamıştır.

Sırrı Efendi seferi iki kısma ayırmaktadır. Uzun yolculuk ve kısa yolculuk. Uzun yolculuk; normal yürüyüşle on sekiz saatlik yürüme mesâfesidir. Kısa yolculuk ise

⁴⁹⁴ Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] Kitabu’s-Salât, s. 82-83.

⁴⁹⁵ Süleyman Sırrı, Medhal-i Fıkıh, s. 82; Süleyman Sırrı, [Vesîletü’l-Felâh] Kitabu’s-Salât, s. 82-84.

⁴⁹⁶ Fahrettin Atar, “Sefer”, DİA, c. XXXVI, s. 294.

mutlak olarak şehrin dışına çıkmaktır. Bu iki sefer arasındaki fark şöyle açıklanabilir; kısa yolculuk Cuma, bayram namazları ve cemaatle namaz kılma sorumluluğunu düşürüp hayvan üzerinde nafîle namaz kılmaya cevâz verirken; uzun yolculuk ise namazı kısaltma yani dört rekâtlı farzları iki rekât kılma, Ramazan orucunun edâsını terk etme, mestin müddetini uzatma, bir bayanın mahremsiz yolculuğunu haram kılma ve kurban sorumluluğunu düşürme gibi hükmü değiştirecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır.

Sırrı Efendi seferîlik hususunda iki şeye dikkat etmektedir. Sefer mesâfesi ve niyet. Sefer mesafesini belirlemek için genel olarak fıkıh kitaplarında zikredilen yer ölçüsü vermemiştir. Onun yerine zamanı merkeze alarak sefer mesafesini normal bir yürüyüşle on sekiz saatlik yürüme mesafesi olarak belirlemiştir.

Sırrı Efendi seferî olabilmek için mutlaka niyetin bulunması gerektiğini şayet sefere niyet edilmeyerek dünyâ dolaşılsa bile seferî olunmayacağını söylemektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Sefer luğatta mutlakan yolculuk manasına olup şer’de iki kısım olarak biri kasr-ı salât [namazı kısaltma] ve terk-i edâ-yı savm-ı Ramazan [Ramazan orucunun edâsını terketmek] ve temdîd-i müddet-i mesh [meshin müddetini uzatmak] ve bilâ-mahrem [mahremi olmaksızın] hürreye [hür bayana] hurmet-i hurûc [çıkmanın haramlığı] ve iskâd-ı udhiye [kurbanın sorumluluğunun düşmesini] iktizâ ederek [gerektirerek] tağyîr-i ahkâm îcâb eden [hükmü değiştirmeyi gerektiren] sefer-i tavîldir [uzun yolculuk] ki inde’l Hanefî [Hanefîlere göre] muhtâr olan seyr-i âdî [normal yürüyüş] ile lâ-ekal [en az] on sekiz saatlik mesâfeye gitmekten ibârettir. Diğerî Cuma ve bayram namazlarını ve cemaatin terkin ve hayvan üzerinde nevâfilin edâlarını tecvîz eden sefer-i kasırdır [kısa seferdir] ki mutlakan şehirden hârice [dışarıya] hurucdan [çıkma] ibâret olup bu makamda [namazı kısaltma hususunda] maksûd [kasdedilen] sefer-i tavîldir ki inde’l Hanefî dört rekâtlı farzları ikişer rekât kılmak lâzımdır. Zîrâ seferde inde’l Hanefî dört rekâtlı farzlar azîmet olarak ikişer rekât meşrû olmakla itmâm edilmez [dörde tamamlanmaz]. Emmâ inde’s Şâfi ruhsat olarak kasr [iki rekât olarak kısaltma] ve itmâm [dört rekât olarak tamamlama] da muhayyerdir [serbesttir]. (ومن كان منكم مريضاً أو على سفر فعدة من أيام أخر) muktezâsınca muhtâr olarak vakt-i ikâmette [mukîm halinde] kazâ eylemek üzere Ramazanda edây-ı savmın terki [orucun edâsını terk] ve müddet-i meshin [meshin

müddetini] üç gün üç gece temdîdi [uzatması] ve vucûb-u udhiyye'nin sukûtu [kurban sorumluluğunun düşmesi] gibi şeyleri iktizâ eder. Bu vecihle seferin husûlû [meydana gelmesi] mücerred [sadece] mukîm olduğu beldenin umrânını [fenâsını-sonunu] tecâvüzle [geçmekle] hâsıl olarak [meydana gelerek] bi'l cümle [bütün] ahkâm-ı sefer [sefer hükümleri] icrâ olunup [uygulanıp] hükm-ü seferin icrâsında [uygulanmasında] mesâfe-i mezkûreden [zikredilen mesâfeden] az mahalle gitmek müteber olmadığı gibi sefere niyet edilmeyerek dünyâyı dolaşmak dahî müteber değildir. Sünnetlerde kasr cârî olmayup hâl-iistirâhat [dinlenme] ve kararda [yerleşme] tekmîlen edâ [tam olarak kılınması] ve hâl-i acele ve firârda [acele ve kaçma durumlarında] terk idilebilir.”⁴⁹⁷

3.3.4.11.1. Vatan-ı Aslî, Vatan-ı İkâme ve Vatan-ı Süknâ

Sırrı Efendi **Vesîletü'l-Felâh** adlı eserinin **Kitabu's-Salât** bölümündeseferî olmanın temel unsurlarından olan vatan meselesini incelemiştir. Vatanın; vatan-ı aslî, vatan-ı ikâme ve vatan-ı süknâ olarak üç kısım olduğunu söylemekte ve bunların açıklamalarını yapmaktadır. Bunlardan hangisi ile diğerinin iptal edileceğini genel bir kurâl vererek izâh etmektedir. Şöyle ki her şey kendi misli-benzeriyle veya kendinden üstün olanla bozulacağından vatan-ı asli ancak kendi misli olan diğer vatan-ı asli ile bozulur şeklinde izâhatta bulunmuştur.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili açıklaması şu şekildedir:

“Vatan-ı aslî: insanın tevellüd [doğum] veya tecevvüz [evlilik] veya teîş [yaşamak] kastıyla tevattune [vatan edinmeye] karar verdiği mahal olup vatan-ı ikâmet; sâlih mahalde lâ-ekal [en az] on beş gün daha ziyâde ikâmete niyet olunan mahal vatan-ı süknâ; on beş günden az miktar ikâmet niyet olan mahal olup her şey kendi misliyle [benzeriyle] veya mâ fevki [kendinden üstün olan] ile bâtıl [iptal] ve munkazî olacağından [bozulacağından] vatan-ı aslî ancak kendi misli olan diğer vatan-ı aslî ile munkazî olacağından [bozulacağından] bir müsâfer her ne kadar ikâmet niyet eylemese bile vatan-ı asliyesine vâsıl olundukda [ulaştığında] mukîm olarak hükm-ü sefer [sefer hükmü] zâil olur [son bulur].”⁴⁹⁸

⁴⁹⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 84-85; Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât**, s. 76-77.

⁴⁹⁸ Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât**, s. 80.

3.3.4.11.2.Umrân-ı Belde

Sırrı Efendi yolcu namazıyla ilgili konunun devamında seferîlikle alakalı bir mesele olan şehrin bitiş noktasının belirlenmesi hususunu umrân-ı belde başlığı altında incelemiş ve şunları zikretmiştir.

“Hayvan koşturmak, cenâze defîn eylemek gibi mesâlih-i belde [beldenin menfaati] için bırakılan mahaller olup beldeden ayrı olmadıkça belde hükmünde olarak hükm-ü seferin icrâsında onu tecâvüz [geçmek] lâzım olup arada tarla ve hâlî [boş] mahal ile beldeden üç yüz adım kadar ayrı ise hükm-ü seferin icrâsında onu tecâvüz [geçmek] lâzım değildir.”⁴⁹⁹

3.3.4.11.3.Sefer Hükümünün Uygulanmasının Şartları

Sırrı Efendi yolcu namazıyla ilgili konunun devamında sefer hükümünün uygulanmasının şartları olarak dört şart zikretmektedir. Bunlar Hanefilere göre en az onsekiz saatlik sefer mesafesi, yolcunun buluğa ermiş olması, yolcunun vatanına girmemiş olması ve bayanın yanında kocası [gibi mahremi]nın bulunması’dır.

Sırrı Efendibu meselede tabîi-metbûu ilişkisini de incelemektedir. Tabîilerin [uyanların] metbûulara [kendisilen uyulanlara] uyması gerektiğini bunun içinde metbûlar sefere niyet etmedikçe tâbîilerin sefer’i olamayacağını ancak tersi bir durumda ise metbûların sefere niyet etmeleriyle tâbîler sefere niyet etmeseler bile hükmen seferî olduklarını söylemektedir.

Sırrı Efendi’nin açıklamaları şu şekildedir:

“İnde’l Hanefî mesâfe-i seferin [sefer mesafesinin] on sekiz saatten dûn [düşük] olmaması, müsâfirin bâliğ olması, müsâfirin vatanına adem-i duhûli, re’yinde müstakil olup kocası yanında kadın. Metbûu [kendisine uyulan] yanında tâbî [uyan] gibi başkasına tâbî olmaması şart olarak hilâfları halinde ahkâm-ı sefer icrâ olunamayacağından metbûları sefere niyet eylemedikçe tâbîiler müsâfir olmaz. Metbûları sefere niyet ettiğinde tâbîler her ne kadar niyet eyleseler dahî hükmen müsâfirlerdir.”⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 85; Süleyman Sırrı, **[Vesîletü’l-Felâh] Kitabu’s-Salât**, s. 77.

⁵⁰⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 85; Süleyman Sırrı, **[Vesîletü’l-Felâh] Kitabu’s-Salât**, s. 77-78.

3.3.4.11.4. İmama Uyuma

Sırrı Efendi'nin yolu namazı konusuyla ilgili işlediği meselelerden birisi de seferî olan kişinin imâma uyuma meselesidir. Bu konuda Sırrı Efendi, seferî olan kişinin ikâmete niyet ederek veya mukîm birine uyarak namazını dört rekât kılabilceğini yani edâ hususunda mukîm olanın misâfir ve misâfir olanın mukîme uymasında bir sıkıntı olmadığını zikretmektedir. Ancak misâfir hakkında vaktin çıkmasıyla kazaya kalan bir namazın zimmete ikişer rekar olarak geçtiği ve bu kazâya kalan namazı kılmak için uyulması durumunda misâfirin mukîme uymasının câiz olmadığını söylemektedir. Bu meselenin farz namaz kılan kişinin nâfile namaz kılan kişiye uyması kabîlinden olduğu için câiz olamayacağını ifâde etmektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili ifâdeleri şu şekildedir:

“Velev namazda vakit içinde müsâfirin ikâmete niyetiyle veya mûkîme iktidâsıyla [uymasıyla] mukîm olarak dört rekâtlı farzları itmâm [tamamlar] ider isede hurûc-u vakitle [vaktin çıkmasıyla] salât-ı sefer [sefer namazı] ikişer rekât olarak zimmetinde tekarrur iderek [yerleşerek] gerek ikâmete niyetle ve gerek mukîme iktidâ ve tebiyyetle farzı tağayyur edemeyeceğinden [değişmeyeceğinden] edâ husûsunda mukîmin müsâfir ve müsâfirin mukîme iktidâları [uymaları] sahîh olduğu gibi hurûc-u vakitle [vaktin çıkmasıyla] kazâ da dahî her ne kadar mukîmin müsâfir iktidâsı câiz isede müsâfirin mukîme iktidâsı câiz değildir. Zîrâ şefî evvelde iktidâ eylese [uysa] kâde hakkında ve şefî sânîde iktidâ eylese kıraat hakkında müfterizin [farz kılanın] müteneffîle [nâfile kılan] iktidâsı [uyması] kabîlinen olarak câiz değildir. Çünkü müsâfir hakkında kâde-i ûlâ kâde-i ehîre olarak farz olup mukîm hakkında ise vâcibe olarak farza nisbetle nefl [nâfile] hükmünde olarak müfterizin müteneffîle iktidâsı lâzım gelür. Bu ise câiz değildir. Şef-î sânîde ise müsâfir hakkında kıraat farz olup mukîme göre nâfile olarak yine müfterizin müteneffîle iktidâsı lâzım gelür. Zîrâ mukîm şefî evvelde kıratla farzı iskâd eylemekle şef-î sânîde kıratı nâfiledir.”⁵⁰¹

3.3.4.11.5. İkâmetin Şartları

Sırrı Efendi yolcu namazı konusunu ikâmetin şartlayla bitirmektedir. Bunlar bulunmadan ikâmete niyetin sahîh olmadığını ve sefer hükümlerinin devam edeceğini söylemektedir.

⁵⁰¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 85-86; Süleyman Sırrı, **[Vesîletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât**, s. 80-81.

Sırrı Efendi'nin bu konudaki ifâdeleri şöyledir:

“İnde'l Hanefî [Hanefî] ikâmete niyet, inde's Şâfi dört gün ikâmet, inde'l hanefî lâ-ekal [en az] on beş gün ve inde's Şâfi dört gün müddet-i ikâmet, re'yinde istiklâl, seyr-u seferi terk, ittihâd-ı mahal, mahallin ikâmete salâhiyeti olup bu şartlar kâmilten bulunmadıkça ikâmete niyet sahîh olmayarak hukm-ü sefer icrâ olunur.”⁵⁰²

3.3.4.12. Geçmiş Namazların Kazâsının Hükümü

Sırrı Efendi namazın vakitli ibâdetlerden olduğunu ve her namazın vaktinde kılınması gerektiğini söylemektedir. Bir namazın kazâya kalabilmesi için ancak şerî bir özrün bulunması gerektiğini beyan etmektedir. Bu şerî özrün uyku, düşman korkusu ve ebe'nin namazla meşgul olması hâlinde doğacak çocuğun veya annesinin telefinden korkulması gibi özürler olduğunu söylemektedir.

Kazâ edilecek namazların farz ve vâcipler olduğunu sünnet namazların ise sabah namazının sünneti hariç hiçbir sünnet namazın kazâ edilmeyeceğini söylemektedir.

Özürsüz olarak bir namazı kazâya bırakmanın büyük günahlardan olduğunu kazâ edildiği zaman zimmetten sorumluluğun düştüğünü ancak günâhın affı için mutlaka tövbe, istiğfâr veya hac gibi günahları affettirecek bir tövbenin lazım olduğunu söylemektedir.

Seferde kazâya kalan bir namazın zimmete ikişer rekât olarak geçtiği için ikâme halinde de ikişer rekât kılınacağını, ikâme durumunda kazâya kalan bir namazında zimmete dört rekât geçtiğini bunun için seferde kazâ edilse bile dört rekât kılınması gerektiğini zikretmektedir. Ancak hastalık hâlinde kazâya kalan namazların bu hükümden farklı olduğunu söylemektedir. Çünkü hastayken îmâ ile kılması gereken namazı sıhhat halinde kâmilten kılabilceği gibi sağlığında kazâya kalan namazlarında hasta iken îmâ ile kılabilceğini ifâde etmektedir.

Sırrı Efendi'nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Beyân olunduğu üzere namaz ibâdet-i mevkûteden [vakitli ibâdetlerden] olarak her namazı vakti içinde edâ mükellefe lâzım olmakla vaktinden te'hîrin [sonraya bırakmanın] cevâzı ancak uykuda bulunmak veya düşman korkusuyla gerek râkiben [binek üzerinde] veya mâşiyen [yürüyerek] kaçır veya kâiden [oturarak] velev cihet-i

⁵⁰² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 86; Süleyman Sırrı, **[Vesiletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât**, s. 78-79.

kiblenin ğayrısına [kiblenin tersine olsa bile] edâ kâbil olmamak veya ebe'nin edâ ile iştiĝâli [meşgul olması] hâlinde doğacak çocuğun veya anasının telefinden korkulmak gibi bir öZR-ü şerîyye [şerî öZre] binâen evlâ bilüp vakti içinde kılınursa edâ vakti çıkdıktan sonra kılınursa kazâ dinür. Kazâ emriyle, vâcip olan ibâdetin mislini [benzerini] ityândan [yerine getirmekten] ibâret olmakla ancak vâcip olan ibâdetlere mahsûs olup sünnetler kazâ olunmaz isede yalnız sabah namazının sünneti farzıyla birlikte fevt [kaçmış] olmakve kable'z zevâl [zevâlden önce] kılınmak şartıyla farzıyla berâber kazâ olunur isede yalnız olarak sünnet terk olunur. Veya be'de'z zevâle [zevâlden sonraya] kalırlar ise yalnız farz kazâ olunur.

Bilâ-özür [özürsüz] namazı vaktinden te'hîr [geciktirme] büyük günahlardan olarak her ne kadar kazâ idilerek zimmetten vâcip sâkıt olur [düşer] isede günahın affı ya tövbe ve istiĝfâr veya edây-ı hacca [hac yapmaya] mütevekkıfdir [bağlıdır]. Zîrâ hac keffâret-i zünûbdur [günahları örtücüdür].

Hâl-i seferde kazâyâ kalan dört rekâtlı namazlar hâl-i ikâmede dahî maksûr [kısaltılmış] olarak ikişer rekât kazâ olunacakları gibi hâl-i seferde tamam olarak dörder rekât kazâ olunurlar. Zîrâ beyân olunduĝu üzere vaktin murûruyla [geçmesiyle] zimmette tekarrur eden [yerleşen] farzlar sefer ve ikâme ile taĝayyur eylemez [değişmez] isede hâl-ı sıhhatle [sağlıklı haliyle] hâl-ı maraz [hasta hali] bunların hilâfına olarak her iki halde kâdir olduĝu vecihle kazâ olunur. Binâen aleyh hâl-i sıhhatinde fevt olan [kılınmayan] farzlar hâl-i marazda kâdir olduĝu vecihle imâ ile kazâ olunacaĝı gibi hâl-i marazda [hastayken] fevt olan [kılınmayan] farzlarında hâl-i sıhhatte kâmilen erkân-ı mefrûzasıyla [farz olan rukunlarıyla] kazâsı lâzımdır.⁵⁰³

Sırrı Efendi kazâyâ kalan namazları kılmak için özel bir vaktin bulunmadığını bilakis mekrûh olan üç vaktin dışında her zaman kılınabileceğini, sâhib-i tertip olan kişinin ise ilk kazâyâ kalan namazını kılması gerektiğini söylemektedir.

Sırrı Efendi'nin bu konuda ki açıklaması şu şekildedir:

“Fevt olan [kılınamayan] namazları kazâ, muayyen [belirli] bir vakitle muvakkat [vakitli] ve mukayyed [kayıtlı] olmayup ancak dulû-u şems [güneş doğarken] ve vakt-i istivâ [güneş tam tepedeyken] ve vakt-i ğurub'tan [güneş biterken] ibâret olan

⁵⁰³ Süleyman Sırrı, [Vesîletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât, s. 93-94.

evkât-ı mekrûhe'nin [mekruh vakitlerin] ğayrı [dışındaki] vakitlerin cümlesinde her namaz kazâ olup kazâyâ kalmış altı vakit namazları bulunmayarak ehl-i tertîb olursa ibtidâ [ilk önce] kazâyâ kalanı kazâ eylemek ve edânın vakti daralarak fevtinden [kaçmasından] havf ederse [korkarsa] edâyı kazâ üzerine takdîm eylemek gibi tertîbe riâyette lâzımdır. Binâen aleyh ehl-i tertîbe göre beş vakit farzlar ile vitir gerek edâ ve gerek kazâda tertîp üzere kılınurlar.⁵⁰⁴

Sırrı Efendi kişinin altı vakitten fazla namazı kazâyâ bırakmasıyla sâhib-i tertîp olma özelliğini yitirdiğini ancak kazâyâ kalan bütün namazlarını kılsa tekrârdan sâhib-i tertîp olacağını söylemektedir.

Sırrı Efendi'nin bu konudaki beyânı şu şekildedir:

“Kazâyâ kalan namazlar altı vakte bâliğ olarak [ulaşarak] vaktiyyeler [vakit namazlar] arasında tertîb sâkit olduğu [düştüğü] gibi kazâyâ kalan farzlar arasında dahî tertîb lâzım olup onların bâzılarını kazâ eylemekle tertîb avdet eylemez [geri gelmez] isede cümlesini [hepsini] kazâ ile avdet iderek [geri gelerek] ol kimse ehl-i tertîb [tertîb ehli] olur.⁵⁰⁵

3.3.4.13. Namaz İçin İskâtın Hükümü

İskat, “bir kimsenin sağlığında yapamadığı bazı ibadetlerle ilgili bazı sorumluluğun vefatından sonra fidye vererek düşürülmesi”⁵⁰⁶ anlamında bir fikhî terimdir. Genelde ıskât-ı savm ve ıskât-ı salât olarak oruç ve namaz ibâdetleriyle ilgili kullanılır. İskât-ı savm yani oruç ıskât-ı hakkında Bakara sûresi 184. ayet delil gösterilmekte ise de ıskât-ı salât ve devir hakkında kitap ve sünnetten bir nas-delil gösterilememektedir. Sadece İmâm Muhammed'in **ez-Ziyâdât** adlı eserinde, “bir kimse namaz borcu için fidye verilmesini vasiyyet etse Allah'ın dilemesine bağlı olarak bu fidye onun için yeterli olur” diyerek temenni şeklinde bir beyânın bulunduğu ve hicri ikinci (VIII) yüzyılın sonlarından itibaren düşünölmeye başlanıp zamanla yaygınlaştığı nakledilmektedir.⁵⁰⁷

Sırrı Efendi de eserlerinde ıskât-ı salât meselesini işlemiş ve şartlara bağlı olarak yapılabileceğini söylemiştir. Bu şartların ise ya vefât eden kişinin vefâtından önce

⁵⁰⁴ Süleyman Sırrı, [Vesiletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât, s. 94-95.

⁵⁰⁵ Süleyman Sırrı, [Vesiletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât, s. 96.

⁵⁰⁶ Ali Bardakoğlu, “İskat”, **DİA**, c. XIX, s. 137.

⁵⁰⁷ Ali Bardakoğlu, “İskat”, **DİA**, c. XIX, s. 141.

gücü nisbetinde kazâ etmeye imkân bulamayışı yani acziyyet hali yâda imkânın bulunmasıyla berâber kazâ edememe durumunda vasiyyet etmesi olduğunu beyân etmiştir.

Sırrı Efendi bedenle yapılan ibâdetlerde, mutlaka herkesin bizzat kendisinin yapması gerektiğini aksi halde başkasına vekâlet veya fidye vermekle zimmetten sorumluluğun asla düşmeyeceğini söylemektedir. Çok yaşlı kimselerin oruca güç yetiremedikleri için tutumadıkları oruçlarının yerine verdikleri fidyelerin ise kıyasa aykırı olarak ilgili ayetten çıkan bir fetvâ olduğunu zikretmektedir. Bundan dolayı “kendisi kıyasa aykırı olan bir şey üzerine kıyas yapılamaz” diyerek ıskât-ı salâtın ıskât-ı savma kıyas edilemeyeceğini ifâde eder. Ancak ölen kişiye sadaka sevâbı hibe etmenin câiz olduğunu ve “muhabbât ki iyilikler kötülükleri örter” ayet-i kerîme gereğince de ölünün hayatta kılamadığı namaz ve diğer ibadetlerin günahlarının yok olması için ıskât-ı salâtı mutlaka vasiyyet etmesi gerektiğini beyan etmektedir. Hatta ölenin malı yoksa veya malının üçte biri ıskât-ı salâta yeterli gelmez ise devir suretiyle ıskât yapılacağını bildirmektedir.

Sırrı Efendi’nin bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“Beyân olunduğu vecihle tâat [ibâdet] bi-kadri’t tâka [güç yettiği nisbette] lâzım olmakla velev îmâ ile edâ eylemekden âciz olarak fevt idüp de [kaçırıp da] kazâya dahî kâdir olmadan [imkân bulamadan] vefât ederse fidye verilerek ıskât-ı salâtle vasiyyete hâcet yok isede velev îmâ ile kazâya kâdir olupda [imkân bulup da] kable’l kâzâ [kazâ etmeden önce] vefât sûretinde fevt olan [kılınamayan] beş vakit farzlar ile berâber inde’l İmâm [İmâm-ı Âzam’a göre] amelen farz olan vitrin fidye ile ıskatlarını vasiyyet lâzımdır. Zîrâ hukûk-u bârînin [Allah’ın haklarının] ıskâtında [düşürülmesinde] mükellefin ihtiyârı [şecmesi] şarttır.

Beyân olunduğu üzere ibâdet-i bedeniyreden [bedenle yapılan ibâdetlerden] maksad itâb-ı bedenle [bedeni yormakla] kahr-ı nefis [nefsi kahretmek] olup bu ise başkasının gerek bi’l fîl edâsı veya fidye vermekle hâsıl olmayacağından sağ iken namaz hakkında asla fidye ile ıskât câiz olmayıp her ne kadar hılâf-ı kıyas [kıyasa aykırı] olarak şeyh-ı fânî [çok yaşlı] hakkında mevte [ölene] kadar aczin bekâsı [acziyetin devamı] şartıyla fidye ile orucun ıskâtı [düşürülmesi] nas ile meşrû buyurulmuş isede hılâf-ı kıyâs [kıyasa aykırı olarak] sâbit olan şey başka şeye mekîsun aleyh olamayacağından [kıyas edilemeyeceğinden] oruca kıyasla namaz gibi

sâir [diğer] vâcibât-ı bedeniycede cereyân edemeyeceğinden sağ iken fevt [kayıp] olan namazların ıskâtında [düşürülmelerinde] gerek fiilen edâ ve gerek fıdye ile ıskât için niyâbet câiz olmayup velâkin gerek ibâdât ve gerek sadakanın sevâbını mevtâya [ölen kişiye] hibe etmek câiz olup be'de'l vefât [vefatten sonra] fıdyenin sevâbını hibe ile (ان الحسنات يذهبن السيئات) muktezâsınca hayatta iken terk ettiğı namaz ve sâir vâciplerin günahlarını ıskât [düşürmek] ve izâle [yok etmek] için ıskât-ı salâtla vasiyyet ederek vefât ettiğinde sülüsü malından [malının üçte birinden] salât-ı vitir ile berâber her gün altı vakit farzlardan her biri için fıdye-i salât [namaz fıdyesi] olarak fukâraya [fakirlere] sadaka-i fitır miktarı buğdaydan beşyüz yirmi dirhem ve arpa ve hurma ve kuru üzümünden bin kırk dirhem miktârı veya kıymetleri sadaka verilerek keffâretle ıskât icrâ edilir.

Meyyitin [ölen kişinin] malı bulunmaz veya sülüsü malı [malın üçte biri] kazâ olunmayarak [ödenmeyerek] zimmetinde kalan vâciplerin ıskâtına [düşürülmesine] kifâyet eylemez ise devir tarikiyle ıskât idilür.⁵⁰⁸

3.3.4.14. Namaz ıskâtında Devrin Şekli

ıskât-ı savm veya ıskât-ı salât için yapılan devirler islâm âlimleri arasında tartışılan bir meselele olmuştur. Bir kısım âlimler fıdye miktarını ödeme imkânı bulamayanların son çarelerinin devir olduğunu söyleyerek savunurlarken diğeri bir kısım âlim de mahiyeti itibâriyle bir aldatmacadan ibâret olduğunu ve islâmın ruhuna uygun düşmediğini bunun içinde bid'at olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰⁹

Sırrı Efendi ise **Vesîletü'l-Felâh** adlı eserinin **Kitabu's-Salât** bölümündeölenin vasiyetinin bulunmasıyla berâber malının techiz, tekfin ve borçlarının ödenmesinden sonra üç birinden ıskât yapılması gerektiğini söylemektedir. Eğer malı yeterli gelmezse devir yapılarak ıskâtın tamalanacağını bildirmektedir. Daha sonra da devir işleminin nasıl yapılacağını anlatmaktadır.

Sırrı Efendi'nin devir hakkındaki açıklamaları şu şekildedir:

“Meyyitin kaç yaşında vefât ettiğı hesâp olunup kable'l bulûğ [buluğ'dan önce] mükellef olmadığından erkek ise ekal [en az] müddet-i bulûğ [buluğ çağı] olan on iki ve kadın ise dokuz yaşları müddet-i ömründen [yaşlarından] tenzîl olunarak

⁵⁰⁸ Süleyman Sırrı, [Vesîletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât, s. 99-100.

⁵⁰⁹ Ali Bardakoğlu, “Iskat”, DİA, c. XIX, s. 142-143.

[çıkarılarak] bâkî kalan mecmû [toplam] yaşı on ikiye zarb olunarak [çarpılarak] ayları ve hâsıl-ı zarb [çarpmanın sonucu] otuz güne zarb olunarak [çarpılarak] mecmû günleri [toplam günleri] ve hâsıl-ı zarb [çarpmanın sonucu] vitir ile berâber altı vakte zarb olunarak [çarpılarak] müddet-i ömründe [hayatı boyunca] edâsıyla mükellef olduğu namazın miktâr-ı mecmûu [toplam miktârı] anlaşılup tahmînen bunlardan edâ ve kazâ olunmayarak ıskâtı lâzım gelen namaz ve oruç ve zekât ve kurbân ve hac ve keffâret ve yemîn emsâli hukûk-u bârî'den kalan sâir vâciblerin her birine veya bâzısına kifâyet edecek miktâr para tedârik edilerek ol miktâr vâcibin, meyyitten ıskâtı niyetiyle mustahak olan fakire hibe idilüp be'de'l kabz oda verene tekrâr hibe idüp be'de'l kabz tekrâr ıskâtı niyetiyle hibe ve kabz idilerek tahmînen cümle vâcibin ıskâtı hâsıl olana kadar verenle alan fukarâ beyrinde [arasında]îdâ ve îade [alıp verme]devrân iderek [devam ederek] her virişde zimmet-i meyyitten verilen fîdye miktârı vâcib sâkit olur.

Beyân olunduğu vecihle hukûk-u barîden olan ibâdetin edâsında ihtiyâr lâzım olmakla meyyit hâl-i hayatında ıskâtı vâciple vasiyyet eylememiş ise icrâsı lâzım gelmez isede techîz [hazırlanması] ve tekfîn [kefenlenmesi] kazâ-yı duyûn [borçları ödeme] üzerine mukaddem olmakla techîz ve tekfînden sonra tekmil-i terekeden [mirasın tamamından] hukûk-u ibâd [kul haklarından] olan borçların edâsı lâzımdır.⁵¹⁰

3.3.5. ORUÇ

Sırrı Efendi oruçla ilgili meseleleri **Medhal-i Fıkıh** namlı eserinde orucun ahkâmı, Ramazan orucunun farziyyeti, Ramazan orucunun vucûb sebebi, Ramazan hilâlinin sübûtü, orucun kısımları, orucun hükmü, orucun rüknü ve Ramazan orucunun edâ şartları olmak üzere sekiz başlık halinde incelemektedir. Bizde bu başlıklar altında meseleyi ele almayı uygun gördük.

3.3.5.1. Orucun Ahkâmı

Sırrı Efendi eserlerinde oruç ile ilgili hükümleri açıklamaya âdeti olduğu üzere ilk önce oruç kelimesinin lûgat ve ıstılah manalarını vererek başlamaktadır. Daha sonra kimlerin orucu edâ etmesi gerektiğini ve kimlerin kazâ etmesi gerektiğini açıklamıştır. Sırrı Efendi oruçta niyetin önemine vurgu yapar ve niyet edilmeyen

⁵¹⁰ Süleyman Sırrı, [Vesîletü'l-Felâh] Kitabu's-Salât, s. 100-101.

orucun sahih olmadığı hususunda dört mezhebin ittifâkının bulunduğunu zikreder. Hatta orucun sıhhatinde, niyette tâyin bulunması gerektiğini şart koşan üç mezhebe karşı Hanefî mezhebinin fetvası olan “*sahih ve mukim olarak ramazanın edâsıyla mükellef olanlara Ramazan günleri mi'yâr/ölçü olarak muayyen olduğu ve muayyen olanı ta'yîn etmekde lağv olacağından orucun sıhhatinde asıl niyet yeterli olacağından ta'yîn şart değildir*”⁵¹¹ görüşünü savunmaktadır.

Anlattığımız meseleler hakkında Sırrı Efendi'nin izâhatı şu şekildedir:

“*İbâdet-i bedeniyeden bulunan efâl-i mükellefden savm; luğatta mutlakan imsâk yani tutmak ve yapışmak manasına olmakla (فقولي انى نذرت للرحمان صوما فلن اكلم) (اليوم انسيا) delâletiyle lisânını tutup söz söylemekten imsâk ederek sükûta dahî şâmil olup şer'de ise gerek farz ve gerek navâfil mutlakan ibâdet niyetiyle dâr-ı İslâm da bulunarak veya dâr-ı harpde bulunup da ibâdet olarak meşrû buyurulduğunu bir veya iki âdil kimseden işiterek bilen Müslim, mükellefve hayız ve nifâsı munkadî olarak mükellefe olan müslimenin ibâdet niyetiyle (dulûu fecirden ibâret olan) vakt-i imsâktan gûrûb-u şemse kadar hakîkten veya nisyanen yeyüp içmesi gibi hükmen müfdirattan imsâk eylemeleridir ki, (فمن شهد منكم الشهر فليصمه) ayet-i celîlesi ve (وصوموا) (لرويته) hadîs-i şerîfi ve icmâ-i ümmetle sahîh ve mukîm olanlara eyyâm-ı Ramazanda edâsı (فمن كان منكم مريضا او على سفر فعدة من ايام اخر) muktezâsınca sefer ve maraz özürleriyle eyyâm-ı ikâmet ve sıhhatte kazâsı ve nezir ve keffâret sebepleriyle diledikleri vakit edâları farz-ı ayn olarak ibâdet-i bedeniyeden olup her ibâdetin sıhhatlerinde kitâb ve icmâ-i ümmetle niyet şart olmakla velev nâfile her ne sebeble olsa dahî eimme-i erbea indlerinde bi'l ittifâk bilâ-niyyet imsâkla oruç sahîh olmaz. Ve sıhhati-i savm da şart olan niyetle maksad kalben imsâkı kasd eylemektir. Zîrâ niyetin mahalli kalp olmakla hakikat-i niyet ityân-ı fülde cenâb-ı hakka tâat kastından ibârettir.*

Eimme-i selâse indinde savm-ı Ramazanın sıhhatinde dahî niyetle tâyin şart ise de inde'l Hanefî sahîh ve mukîm olarak edâsıyla mükellef olanlar haklarında eyyâm-ı Ramazan mi'yar olarak muayyen olup, muayyeni tâyin ise lağv olacağından sıhhatinde asıl niyet kâfi olmakla tâyin şart değildir. Emmâ hâl-i maraz ve sefer de ve sıyâm-ı sâire de vakt zarf olmakla tâyin lâzımdır.”⁵¹²

⁵¹¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 101-102.

⁵¹² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 101-102.

3.3.5.2. Ramazan Orucunun Farziyyeti

Sırrı Efendi Ramazan orucunun farziyyetin ayet-i kerîme, hadîsi şerîf ve imcâ-i ümmet ile sâbit olduğunu beyan eder ve ilgili delilleri zikreder. Oruç tutmakla sorumlu olan kimselerde aranan şartların müslüman, mükellef, sağlam ve mukîm olmak olduğunu söyler. Diğer fıkıh kitaplarında zikredilen akıl ve buluğun şart olması gerektiğini fakat niyet ettikten sonra bayılan ve deliren bir kimsenin orucunun sahih olduğu hükmüne binâen şart olmadığını ifâde eder. Ayrıca bulûğa ermeyen çocukların da hadîs-i şerîfdeki emir gereği yedi yaşında namaza ve oruca teşvik edilmelerinin icâb ettiğini hatta on yaşına gelen çocukların oruç tutmaları ısrar edilmesi gerektiği eğer terk ederlerse değnek, kamçı ve benzeri şeylerle **vurmaksızın** şamar atılabileceğini beyân eder. Çünkü değnek, kamçı ve benzeri şeyler hukûken suç işleyenlerin alacakları bir cezâ olduğunu ve çocukların ise hukûken bir suçlu olmadıklarını söyler.

Sırrı Efendi orucun farziyyeti hakkındaki görüşlerini şu şekilde nakletmektedir:

“*Savm-ı ramazanın farziyyeti (فمن شهد منكم الشهر فليصمه) ayet-i celîlesi ve (صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته فان غم عليكم فاكملوا شعبان ثلاثين يوما ثم صوموا) hadîs-i şerîfi ve icmâ-i ümmetle sâbite olarak eimme-i erbea indinde bi'l ittifâk her bir müslim, mükellef, sahih ve mukîm üzerine edâsı farz-ı ayn olup, hâl-i hayz ve nifâsda edâsı ğayr-i sahih olmakla her ne kadar sâime olsalar dahî eyyâm-ı tuhurlerinde [temiz günlerinde] kazâsı lâzım gelüp edille-i kadiyye ile sübûtüne binâen inkârı mûcib-i ikfârdır [küfrü gerektirir]. (فمن كان منكم مريضا او على سفر فعدة من ايام اخر) muktezâsınca sefer ve maraz özürleriyle eyyâm-ı mâzeretlerinde [özürlü günlerinde] iftâr idüp âzâr-ı mezkûrenin zevallerinden sonra kazâları câizdir.*

Her ne kadar ânifen [az önce] beyân olunduğu üzere bi'l umûm ibâdetin vucûbunda medârı teklif olan akıl ve buluş şart ise de be'de'n niyet [niyetten sonra] mecnûn olan veya bayılan ve ğayri mükellef olan sabîlerin şerâidini câmi olan oruçlarının sıhhatlerine binâen savmın sıhhatinde akıl ve buluş ve ifâkat ve ikâmet ve sıhhat gibi şeyler şart değildir. Belki (مروهم لسبع واضربوهم لعشرة) muktezâsınca ğayr-ı mükellef olan saġîr ve saġîre ibâdetle ülfet ve i'tiyâd için yedi yaşında savm ve salât emsâli ibâdetle emir ve menhiyyattan men' olunup on yaşına be'de'l buluş terk üzere ısrar ederler ise şamarla darb olunurlar. Zîra değnek ve kamçı emsâliyle darb cezây-ı cinâyet olup bunlar ise cinâyete ehil değillerdir. Be'de'n niyyet mecnûn olanlar ile

bayılanların oruçlarının adem-i sıhhatleri cunûn ve iğmâ sebepleriyle adem-i niyetlerine mebnîdir.”⁵¹³

3.3.5.3. Ramazan Orucunun Vucûb Sebebi

Ramazan orucunun vacip olması Ramazan Hilâli’nin görünmesine bağlıdır. Çünkü bu konuda ayeti kerime bulunmaktadır. Sırrı Efendi de bu görüşü zikretmekte ve niyetin yapılacağı vakitleri nakletmektedir.

Sırrı Efendi’nin bu konuda görüşleri şu şekildedir:

*“Habîzî’nin beyânına göre mezheb-i muhtârda (فمن شهد منكم الشهر فليصمه) ayet-i celîlesiyle (صوموا لرؤيته) hadîs-i şerîfi muktezâlarınca leylen veya nehâran cüz-ü şehrin şuhûdu olup, **Fahru’l-İslâm** ve başkalarının ihtiyarlarına göre her gün vakt-i imsak olan fecr-i sâdıktan nısf-ı nehâr-ı şerînin [dinen gündüzün yarısı] kabîline kadar kendileride inşâ-i savm mümkün olan vakittir. Bu kavle göre sebeb-i vucûp olan eyyâmın ihtilâfıyla vâcip olan savmda muhtelifü’l cins olmakla he gün savmın sıhhatlerinde niyetle tâyin şart olacağından her gün savma niyet lazımdır. Emmâ nefîs-i leyl ile nısf-ı nehâr-ı şerînin mâ ba’inde inşâ-i savm mümkün olmadığından sebebiyetten hâriçtirler. Hükm-ü nezirde böyledir.”⁵¹⁴*

3.3.5.4. Ramazan Hilâlinin Sübûtü

Ramazan orucunun vacip olması için Ramazan hilâlinin görünmesi gerekmektedir. Bu görme işleminin kimin tarafında gerçekleşmesi gerektiği ve görenlerin şahitliğinin kabulü meseleleri âlimler katında ihtilaflı meselelerdendir. Sırrı Efendi de ilgili eserlerinde bu konudaki âlimlerin yorumların nakletmektedir. Ayrıca orucun vacip olmasında daha önceden yapılan hesaplamalar ve ayın konumlarının incelenmesinin dört mezhep katında bir itibarı olmadığını bilakis bizzat görünmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Sırrı Efendi’nin konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

“Eimme-i erbea indinde bi’l ittifâk savm-ı ramazan gerek ayet-i celîle ve gerek hadîs-i şerîf muktezâları üzere ru’yet-i hilâl Ramazanla ve kâbil olmadığı halde tekâmîl-i selâsîne yevm-i şâbanla [Şaban’ı otuz güne tamamlamak] vâcip olup İmâm-ı

⁵¹³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 102.

⁵¹⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 103.

Âzam hazretlerine göre ru'yet-i hilâl açık havada haberleriyle ilim hâsıl olan cem-i kesîrin ahhbârıyla ve bulutlu havada gerek erkek ve gerek kadın bir âdilin ihbârıyla sâbit olup, İmâm Mâlik indinde iki kimsenin ihbârı lâzım ve İmâm-ı Şâfi ile İmâm-ı Ahmed'den ikişer kavil vârid olup ezhâr olan nef-i abd dâiyesi bulunmadığından adl-i vâhidin kifâyesidir. Nef-i abd dâiyesine binâen hilâl şevvâl-i isbatta bi'l ittifâk adl-i vâhidin [bir âdil kişinin] ihbâr-ı kâbul olunmaz ve Eimme-i Erbea'nın icmâlarıyla vucûb-u savmda ma'rifet-i hesâp ve menzile îtibâr yoktor.”⁵¹⁵

3.3.5.5. Orucun Kısımları

Oruç genel olarak farz, vacîb ve nâfile olarak üç kısım altında incelenmektedir. Sırrı Efendi bu taksimâtı farz-ı muayyen, farz-ı ğayr-ı muayyen, vacîb-i muayyen, vacîb-i ğayr-ı muayyen, sünnet-nâfile, müstehap-nâfile, tahrîmen mekrûh ve tenzîhen mekrûh olarak sekiz kısım yapmıştır. Bunların hangi oruçlar olduğunu tek tek beyân etmiştir. Ayrıca kazâ ve keffâret oruçlarına da değinmiştir.

Sırrı Efendi'nin orucun kısımlarıyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Mutlakan savm farz, vacip, nâfile olarak üç kısım olup bunlardan her biri de farz-ı muayyen, farz-ı ğayr-ı muayyen, vacîb-i muayyen, vacîb-i ğayr-ı muayyen, nefl-i mesnûn, nefl-i müstehap, tahrîmen mekrûh, tenzîhen mekrûh olarak sekiz kısım olup; farz-ı muayyen edây-ı savm-ı ramazan; farz-ı ğayr-ı muayyen kazây-ı savmı ramazanla keffârât oruçları; vacîb-i muayyen menzûr-u muayyen; vacîb-i ğayr-ı muayyen nezr-i mutlak ve be'de's-şurûu ifsadla kazası lazım gelen ve itikâf oruçları olup; nefl-i mesnûn muharremin dokuzuncu günüyle onuncu gününü birlikte tutmak; nefl-i müstehap eyyâm-ı bîz ve arafe ve pazartesi ve Perşembe günleri ve bir gün savm bir gün iftarla savm-ı Dâvud ve sitte-i şevvâl oruçlarıdır. Tahrîmen mekrûh olan birinci gün ramazan bayramı ile dört gün eyyâm-ı teşrikten ibâret olan eyyâm-ı hamse-i menhiyyede tutulan oruçlardır. Tenzîhen mekrûh olan Muharremin yalnız dokuzuncu veya onuncu ve yalnız cumâ veya cumartesi ve nevrüz yani ilkbahar ve Mihricân yani sonbahar günleri için tutulan oruçlardır. Keffâret oruçlarında tetâbî lazım olduğu gibi ğayr-i muayyen olanların sıhhatlerinde leylek niyet lazımdır.

Savm-ı kazâ'nın sebab-i vucûbu, edâ'nın sebab-i vucûbudur. Zîrâ kazâ emir sebebiyle vacibin mislini ityândır. Savm-ı menzûrün sebab-i vucûb-u nezir ve

⁵¹⁵ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 103.

keffâret-i yeminde nakz-ı yeminle hânis olmak ve keffâret-i katilde, hataen katl ve keffâret-i zihârda mukârenete avdet ve keffâret-i cinâyet cahdi terk-i vâciple irtikâb-ı hürmet ve keffâret-i ftârda bilâ-özr başladığı savm-ı ramazanı nehâren [gündüz] bozmak. Li üzrü muhrim için keffâret-i halkde traş olmak gibi şeylerdir."⁵¹⁶

3.3.5.6. Ramazan Orucunun Edâ Şartları

Sırrı Efendi Ramazan orucunun edâ şartlarını hakîki ve hükmi olarak ikiye ayırmaktadır. Sıhhat, ikâmet ile hayız ve nifâstan temizlenmeyi hakîki şartlardan saymıştır. Hükmen şart olarak ise islam yurdunda bulunmak sebebiyle orucun farz olduğunu bilmek olarak zikretmektedir. Ayrıca orucun sıhhat şartını, hayız ve nifâstan temiz bir halde niyet etmek olarak beyân etmektedir.

Sırrı Efendi'nin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

*"Sıhhat, ikâmet ve hayz ve nifâsdan tahâretle hakîkten veya velev dâr-ı islamda bulunmak gibi hükmen vucûbuna ilimdir. Sıhhatinin şartları hayız ve nifâstan pâk olarak niyet eylemektir."*⁵¹⁷

3.3.5.7. Orucun Rüknu

Sırrı Efendi orucun rüknu'nü, *"müfdirât'tan [orucu bozan şeylerden] hakîkten veya hükmen imsaktır [nefsi tutmak/engellemektir]"*⁵¹⁸ olarak beyan etmektedir.

3.3.5.8. Orucun Hükmi

Sırrı Efendi bu başlık altında oruç tutulmaması gereken günleri ve eğer o günlerde oruç tutulursa bunun hükmünün ne olacağını açıklamaktadır. Sırrı Efendiye göre yılda beş gün oruç tutmak câiz değildir. Bunlar Ramazan bayramının birinci günü ile Kurban bayramının dört günüdür. Eğer bu günlerde oruç tutulacak olursa üç mezhebe göre bu oruç câiz değildir. Ancak Hanefi mezhebince tahrîmen mekruh olup, bu kerâhet de oruçtan değil de Allah'ın ikrâmından yüz çevirmek gibi bir anlayışa sebep olduğundandır. Dolayısıyla bu oruç *"vasfen meşrû, hükmen memnû"*dur. Müstehap olan ise bu günlerde oruç tutmamaktır.

Sırrı Efendi'nin bu konudaki açıklaması şu şekildedir:

⁵¹⁶ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 103-104.

⁵¹⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 104.

⁵¹⁸ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 104.

“(الا لا تصوموا فى هذه الايام فانها ايام اكل وشرب وبعال)” *hadîs-i şerifiyle istidlâl ederek [delil getirerek] İmâm Şâfi ve Ebû Yusuf’tan bir rivâyette ve İbn-i Mübârek indlerinde [katında] eyyâm-ı hamse-i mezkûrede [zikredilen beş günde] savm [oruç] câiz değil ise de inde’l-hânefî nehy-i mezkûr [zikredilen yasak] kerâhet-i tahrîmeye mahmûl olarak [hamledilerek] arz-ı mağsûbede [gasb edilen arazide kılınan] namaz gibi tahrîmen mekrûh olarak câiz olup, hükm-ü mânevîsi; niyetle sevâba nâil olmaktır. Zîrâ bir gün Ramazan bayramında, dört gün kurban bayramında savmdan nehy [oruçtan engelleme] ziyâf-i Allah’tan [Allah’ın ikrâmından] i’râz [yüz çevirmek] gibi mânay-ı mücâvire [yakın bir manaya] mebnî olup [binâ edilmiş olup] zât-i savme [orucun kendisine] nazaran [itibâren] değildir. Bînâen aleyh aslen meşrû, vasfen memnûdur. Hükm-ü dünyevîsi zimmet-i mükellefde lâzım olan oruçlardan ise vâcibin sukûdî [vacîbin düşmesi] ise de müstehap olan eyyâm-ı mezkûrede terk-i savmla iftârdır.”⁵¹⁹*

3.3.6. ZEKÂT

İslâm dîni’nin mâlî ibâdetlerinden olan zekât, mükellef olan kimselere kitap, sünnet ve icmâ-i ümmet ile farz-ı ayn olan bir ibâdetdir.⁵²⁰

Sırrı Efendi zekât konusunu hakikat-i zekât, zekâtın vucûp sebebi, zekâtın vucûp şartları, zekâtın eda şartları, zekâtın edâsının sıhhat şartları, zekâtın mahalli [kimlere verileceği] ve emvâl-i zekât [zekât malları] başlıkları altında incelemiştir. Biz de aynı başlıklar altında Sırrı Efendi’nin zekât hakkında ki görüşlerini inceleyeceğiz.

3.3.6.1. Hakikat-i Zekât

Sırrı Efendi bu başlık altında zekâtın luğat ve ıstılah manalarını vermiş, daha sonra ıstılah manasında geçen kelimelerin ne ifâde ettiğini tafsîlatlı bir şekilde açıklamıştır. Hatta kişinin zekâtını evde oturtmak veya hayvana bindirmek gibi menfaatle veya ibâha yoluyla ödemesinin geçerli olmayacağını söylemiştir.

Sırrı Efendi’nin bu konu hakkında ki izâhatları şu şekildedir:

“**Zekât luğatta;** *nemâ [artma] ve ziyâdelik [fazlalık] ve bereket ve medh ve tadhîr [temizlik] manalarına olup (وما انفقتم من شئ فهو يخلفه) muktezâsınca edâsı halinde adâf-ı*

⁵¹⁹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 104-105.

⁵²⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 89.

mudâafîle [kat kat] half ve berakât ihsân ederek bâkî [geride] kalan malı tenmiye [artırma] ve tezyîd [çoğaltma] (خذ من أموالهم صدقة تطهرهم وتزكيهم بها) müfâdınca verenleri evsâh-ı behl [cimrilik kirinden] ve maâsîden [günahlardan] tedahhur ve tezkiye [temizlemek] için ibâdet olarak ehline meşrû buyurulmuştur. Binâen aleyh bi'l cümle enbiyâ-i izâm hazerâtı [bütün peygamberler] envârı kudsiyyetle mukaddes ve mudahhar bulunduklarından bi'l icmâ zekâtla mükellef değillerdir. (واوصانى بالصلاة) ayet-i celîlesinde tavsiye buyurulan zekâtla maksad mâkâmât-ı mukaddese-i enbiyâya lâyük olmayan hâlât-ı beşeriyyeden [beşerî hallerden] tedahhur ve tenezzüh [temizlenme] manasına zekât-ı nefis veyâhud (واوصانى بتبليغ احكام) takdîrinde olarak 65. meselede beyân olunduğu üzere be'de'l îmân [imândan sonra] namazla zekâtın efdâl-i mâ farada'llah [Allah'ın farzlarından en fazîletli olan] olduklarını ve zekâtın şeriât-ı kâdimeden [geçmiş şeriatlerden] olduğunu beyâna mahmûl olarak suâl vârid olmaz.

Şer'de zekât; *havâic-i asliyeden fazla nisâba bâliğ olarak milk-i tamla mâlik olup üzerinden bir sene geçen malının (هاتوا ربع عشر أموالكم) [Mallarınızın kırkta birini (zekât olarak) getirin (verin)] muktezâsınca farz olan miktârını ehline temlîken vermekten ibârettir. Binâen aleyh havâicden fazla veya nisâba bâliğ veya milk-i tamla mâlik veya nâmî olmaz veya havlân-i havl bulunmaz ise şerân edây-ı zekât lâzım gelmiyeceği gibi hanesinde iskân [evinde oturtmak], hayvanına irkâb [bindirmek] gibi temlîk-i menfaatle veya ibâha tarîkiyle [yoluyla] te'diyesi [ödenmesi/verilmesi] sahîh olmaz.*⁵²¹

Sırrı Efendi yukarıda yapmış olduğu zekâtın tarifde geçen “havâic-i asliye, nisâp ve nemâ” kelimelerinin açıklamalarını şu şekilde yapmıştır:

Havâic-i Asliye: *“İnsanın ve efrâd-ı âiles-i [aile fertleri] için mesken [ev] ve levâzım-ı beytiyye [eve lazım olan şeyler] ve melbûsât [elbiseler] ve me'kûlât [yiyecekler] ve meşrûbât [içecekler] ve erbâb-ı sanâiden [üretim yapanlardan] her birisinin muhtaç olduğu [ihtiyaç duyduğu] âlât [aletler] ve edevât ve ehline göre muhtâc olduğu [ihtiyaç duyduğu] esliha [silahlar] ve hayvânât [hayvanlar] ve kuttâb [kitaplar] ve istihdâm [çalıştırmak/kullanmak] için köle ve câriye emsâli [benzeri] emr-i meîşetce [geçim işinde] muhtâc olunan [ihtiyac duyulan] emvâl [mallar] ve eşyâ olup ihtiyac meşgul olarak mâdûm [yok] hükmünde olmakla her ne kadar*

⁵²¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 89-90.

nisâplara bâliğ [nisâba ulaşmış] ve havlân-ı havl de [üzerlerinden bir sene geçmiş] bulunsa dahî zekât lâzım gelmez.”⁵²²

Nisâp: “Taraḫ-ı şer’den [şer’at tarafından] vucûb-u zekât [zekâtın vâcip olması] ve emsâline [benzerlerine] alâmet olarak nasb [belirlenen] ve takdîr olunan miktarlardan ibârettirki ekalmertebeleri [en az] gümüş de ikiyüz dirhem, altunda yirmi miskâl, koyun ve keçi de kırkve sığır ve manda da otuz ve deve de beş tane olarak iki kısım olup biri (esmârla [meyvelerle] mevrûâtın [ekilen şeylerin] ğayrısında [dışında]) havlân-ı havl [üzerlerinden bir senede geçmiş] ve nemâ ile meşrûd [şart koşulmuş] olarak sahibi için vucûb-u zekât [zekâtın farz olması] icâb eder. Esmârla [meyvelerle] mevrûâtın [ekilen şeylerin] havilleri [üzerlerinden bir senede geçme şartı] erişdikleri [yetiştikleri] vakt olup zekâtlarında öşürleri ile haraçlarından ibâettir. Diğer bunlar ile meşrûd [şart koşulmuş] olmayarak sadaka-i fitır ve udhiyye [kurban] ve infâk-ı mehârimin [ailesine harcama yapmasının] vucupleriyle [vâcip olmasıyla] ahz-i sadakanın [zekât almanın] hurmetini [haramlığını] icâb eder.”⁵²³

“Muktazâyı gün ve hudûs olarak [günün ve olayların gerekliliğinden dolayı] mâlik [bir mala sahip olan kişi] tamâm-ı sene de [senenin tamamında] bir halde bekâsı [aynı şekilde kalması] nâdirâtan [nâdir şeylerden] olmaklabidâyetiyle [senenin başlangıcıyla] nihâyetinde [senenin sonunda] tamam olmak şartıyla nisâba itibâr asl-ı vucûbun sebebi olan temellük-ü nisâbın [nisaba mâlik olmanın] inikâdı [geçerli olması] için havlin[senenin] bidâyetiyle [başlangıcıyla] vucûb-u edânın tahakkuku için [edâsının vacâp olması için] nihâyetinde [sene sonunda] olarak esnây-ı havilde [sene içerisinde] nisâba âriz olan [etki eden] tenâkus ve tezâyüde [eksilme ve artmaya] itibâr olunmadığından esnây-ı havilde [sene içinde] tenâkus ederse [eksilirse] asl-ı nisâbın zekâtının vucûb edâsına zarar vermez isede nisâb kâmilin [tamamıyla] telef olursa [yok olursa] havl bâtil olup deynin [borcun] istiğrâkile [nisâbın tamamına ulaşmasıyla] bâtil olmaz. Binâen aleyh tamâm-ı havlden [senenin tamamlanmasından] velev bir gün akdem [bir gün önce] istifâde olunan [kullanılan] malkendi cinsine zam olunarak [katılarak] hitâm-ı havilde [sene sonunda] cümlesinin [hepsinin] zekâtınite’ diye [vermek] lâzım gelür isede nisâbın cümlesi [hepsi] helâk olursa onun havli bâtil olarak sonradan hâsıl olan nisâb kendi

⁵²² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 90.

⁵²³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 90-91.

havline tâbî olacağı gibi havlin bidâyetile [senenin başıyla] nihâyetinde [senenin sonunda] deynden [borçdan] sâlim olan [kurtulmuş olan] malın zekâtı lâzımdır."⁵²⁴

"Zekât mükellefin zimmetine tealluk etmeyüp belki ayn-ı mala [malın kendisine] tealluk ettiği gibi kudret-i müyessere [nâil olma/elde bulunma gücü] ile vâcip olduğundan her ne kadar be'de'l havlân [üzerlerinden bir sene geçmiş] olsa dahî nisâbın telef [yok] olmasıyla yusr zâil olarak [kaybolarak] vucûb-u zekât [zekâtın vâcip olması] sâkıt olur [düşer] ise de itlâfıyla [kendisinin yok etmesiyle] sâkıt olmaz."⁵²⁵ Ayrıca "nezir veya keffârât gibi vâcib-i âhar [başka bir vâcibe] niyetiyle tasadduk ederse menvîden [niyet ettiği şey] sahîh olarak zekâtı zâmin [üstlenici] olur."⁵²⁶

Nemâ: "Hakîki ve hükmîden eam olarak [kapsayarak] malın tezâyüd idüp [çoğalıp] artmasından ibâret olup **hakîkaten nemâ**; ribh [kâr] ve ticâret ve tevâlüd [doğum] ve tenâsül [hayvanların doğumu] ile isâme ile [sâmie hayvanlarla]. **Hükmen nemâ**; malın sahibi veya vekili veya nâibi yedinde [elinde/yetkisinde] bulunarak artırmağa muktedir ve mütemekkin olabilmekle olup altınla gümüş fitraten ticâret için olmakla mutlakan nâmîlerdir [artıcıdırlar].

Nisâb-ı mezkûrenin zekâtı icâbında havâyicden fazla ve hakîkaten veya hükmen nâmî olarak havlân-i havl ile meşrûd olduğu gibi milk-i tamla memlûk olmasında şart olup; mülkûn tamâmiyyeti [mülkiyetin tam olması] ise yeden [bizzat sahip olma] ve rakabeten [mülkiyetine] mâlik [sahip] olmakdan ibâret olmakla me'zûnun fi't ticâre [ticâret yapmaya izinli] veya mukâteb [âzad edilmek üzere anlaşmalı] veya murtehininin [rehin alanın] yedinde [elinde] merhûn [rehin] bulunan malların her ne kadar sâhib-i rakabesine mâlik ise de yeden tasarrufuna ve onlar tasarrufuna mâlik iseler de rakabesine mâlik olmayarak temâmiyyet-i milk bulunmadığından onların yedinde bulunduğu müddetçe ne onlara ve ne de sahiplerine zekât lâzım gelmeyeceği gibi (لا زكاة في مال الضمار) [zımâr malında zekât yoktur] muktezâsınca abd-ı ibk [kaçan köle] ve mâl-i mefkûd [kayıp mal] ve mağsûb [gasbedilen mal] ve mesrûk [çalınan mal] veya denize düşüp bir zamanlar kalup veya kara da defn olup [gömülüp] mahalli unutulmuş veya meçhûl bir kimseye bırakılıp bulunmayan mallar gibi mülkûn bekâsıyla beraber kendisine vusûl [ulaşmak] müteazzir [özürlü] olarak intifâ

⁵²⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 93.

⁵²⁵ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 96.

⁵²⁶ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 94.

[mefaatlenme] mümkün olmayup **zimâr** tabîr olunan mallar da dahî yeden mâlikiyyet bulunmadığından [mal elde olmadığından] bir zaman sonra ele geçtiğinde geçen senelerin zekâtı lâzım gelmez.”⁵²⁷

3.3.6.2. Zekâtın Vucûp Sebebi

Sırrı Efendi zekâtın vâcib olmasının zâhirî ve hakîki olarak iki sebebinin bulunduğunu söylemektedir. Zâhiri sebebin; nisâb miktarı mala tam bir mülkiyetle sahip olmak olduğunu, hakîki sebebin ise ayet-i kerîme vasıtasıyla zekât verme emrinin ehline ulaşması olduğunu söylemektedir. Ayrıca vakfedilmiş, gasb edilmiş, çalınmış ve kaybolmuş mallarda tam bir mülkiyet bulunmadığı için zimâr malı gibi değerlendirilip mülkiyetin bulunması fakat faydalanmanın mümkün olmayışı sebebiyle zekâtlarını vermek gerekmez demektedir.

Sırrı Efendi’nin beyânları şu şekildedir:

“**Sebeb-i zâhirî**; mükellefin nisâb-ı mezkûre [zikredilen nisaba] milk-i tamla [tam bir mülkiyetle] mâlik olası. **Sebeb-i hâkîki**’si; (اتوا الزكاة) gibi hitâb-ı ilâhiyyenin edâsıyla mükellef olanlara tevcihidir [ulaşmasıdır]. Binâen aleyh emvâl-i mevkûfe [vakfedilmiş mallar] ve mağsûbe [gasb edilmiş mallar] ve mesrûka [çalınmış] ve gâibe [kayıp] olarak milk-i tam bulunmayanlara zekât lâzım gelmez. Zîrâ bunlar mülkün kıyâmıyla [bulunmasıyla] berâber intifâ [faydalanma] mümkün olmayan zimâr kabilindendir.”⁵²⁸

3.3.6.3. Zekâtın Vucûb Şartları

Sırrı Efendi zekâtın vucûp şartlarını; akıllı, bulûğa eren, hür müslümanın belirtilen nisap miktarı mala tam bir mülkiyetle sahip olması durumunda kendisine zekâtın farz olduğunu bilmesi şeklinde ifâde etmektedir. İslâm yurdunda bulunanların ise hükmen bildiği zikredilip, bu şartları taşımayanlara ise zekâtın farz olmadığını söylemektedir.

Sırrı Efendi’nin konuyla ilgili ifâdesi şu şekildedir:

⁵²⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 91-92.

⁵²⁸ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 92.

“Âkil, bâliğ, hür, müslim olarak nisâb-ı mezkûre milk-i tamla mâlik olup dâr-ı islâmda bulunmak gibi velev hükmen zekâtın vucûbuna vâkıf olmaktır. Binâen aleyh şurûd-u mezkûre [zikredilen şartlar kendisinde] bulunmayanlara vâcib değildir.”⁵²⁹

3.3.6.4. Zekâtın Edâsının Vucûb Şartları

Sırrı Efendi zekâtın edâsının vucûbunda aranan şartların daha önce zikredilen akıl, bulûğ, hürriyyet gibi şartlara ilâve olarak nisâp miktarına ulaşan malın hakîkî olarak veya hükmî olarak nâmî/artıcı olması gerektiğini söylemektedir. Meyve ve ekinlerde havlân (üzerlerinden bir yıl geçme) şartının hasat vakti olduğunu ve yılda kaç defa olursa olsun her seferinde zekâtının verilmesi gerektiğini ifâde etmektedir. Yine bunların üşür ve haracının da verilmesi gerektiğini fakat verilen üşür ve haracın aynı zamanda zekâtlarına sayılacağını da ifâde etmektedir.

Ayrıca hayvanlarda ki nâmîliğin sâime olmalarıyla, emvâl-i urûzda ise ticâret akdine sarâhaten veya delâleten mukârenetin (yakınlığın) bulunması şartıyla zekâtlarının verilmesi gerektiğini, nakitlerde semeniyyet, hayvanlarda sâime olmak ve diğer mallarda ticârete niyetle berâber havlân-ı havl (üzerlerinden bir sene geçmesi) bulunmasının şart olduğunu detaylı bir şekilde beyân etmektedir.

Sırrı Efendi’nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Vucûb- u edâsının şartları; asl-ı vûbun şartları kendisinde bulunarak nisâb-ı mezkûr hakîkâten veya hükmen nâmî olarak (mezrûâtla [ekilen şeylerle] esmârin [meyvelerin] ğayrısında [dışında]) üzerinden bir sene geçmektir. 65. meselenin hâşiyesinde beyân olunduğu üzere (وا تواجفه يوم حصاده) muktezâsınca mezrûâtla [ekilen şeylerle] esmârin [meyvelerin] havilleri iriştikleri [yetiştikleri] vakit olup zekâtları da üşürleriyle haraçlarından ibâret olmakla gerek az ve gerek çok bir sene de kaç defa hâsıl olur ise zekâtları lâzım gelür. Bi’l hâssa hayvânatta şartı sâime ve emvâl-i urûzda şartı ya akd-i ticârete [ticâret akdine] mukârenet [yakın olma] şartıyla **sarîhan** veya urûz-u ticâretle bir aynı [malı] satun almak veya ticâret için almış olduğu akarını araz bedelinde icâr [kiralama] gibi **delâleten** ticârete mukârin-i niyettir. Binâen aleyh nukûdda [nakitlerde] semeniyyet ve hayvânatta sâime ve emvâl- ı sâirede [diğer mallarda] ticârete niyetle berâber havlân-ı havl vucûb-u edânın şartlarındandır. Beyân olunan havlân-ı havl nisâb-ı aslî için şart olmakla esnây-ı

⁵²⁹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 92.

*havilde istifâde olunan mal kendi cinsine zam olunursa [katılırsa] onun havline tâbî olarak havli asliyenin tamâmında cümlesinin zekâtını edâ lâzım gelur. (Sâime, süt ve yoğurdu emsâlî menâfîle istifâde için senenin ekserisini kırdâ otlatmaktır ki koyun ve keçi ve sığır ve manda ile deve cinsine mahsûsdur.) Binâen aleyh ticâret için olmadıkça bunlardan başka hayvanlara zekât lâzım değildir.*⁵³⁰

3.3.6.5. ZekâtınMahalli

Sırrı Efendi bu bölümde kendilerine zekât verilmesi gereken kimseleri açıklamaktadır. Bunların ayet-i kerîme de beyan edildiği üzere sekiz sınıf olduğunu fakat bunlardan müellefe-i kulûbun nesh edilmesiyle yedi sınıf kaldığını ifâde etmektedir. Ayrıca Hanefî mezhebi ile Şâfi mezhebi arasında ihtilaflı bir mesele olan zekâtın bu yedi sınıftan birisine verilmesinin yeterli olup-olmadığı hususunu da genişçe anlatmakta ve Hanefî mezhebinin görüşünün daha isâbetli olduğunu savunarak, Hanefî mezhebinin delillerini sunmaktadır.

Sırrı Efendi'nin görüşleri şu şekildedir:

انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله () وابن السبيل ayet-i celîlesiyle tâdâd buyurulan [adedlenen] sekiz sınıftan şevket-i islâmiyyenin kesb-i kuvvet ederek illet ve sebebiyyenin zevâli [kaybolması] veya hazreti Muaz'a hitâben (خذ من اغنيائهم وردها في فقرائهم) hadîs-i şerîfiyle mensûh olarak [hükümü kaldırılarak] müellefe-i kulûbun sukûtuyla [düşmesiyle] bâkî [geride] kalanyedi sınıf fukarâ-i müslimînden [fakir müslümanlardan] ibârettir. Zîrâ zekâtın mahallî zekâtla mükellef olan eğniyânın [zenginlerin] fukarâsıdır [fakirleridir]. Binâen aleyh inde'l Hanefî [Hanefîlere göre] sunûf-u mezkûreden [zikredilen sınıflardan] velev birine verilmekle zimmet-i mükellefden [mükellefin zimmetinden] vucûbu [zekâtın vâcip olması] sâkıt olur [düşer] ise de inde's Şâfi [Şâfilere göre] sunûf-u mezkûrenin [zikredilen sınıfların] her birinden lâ-ekal [en az] üçer kimse olarak yirmi bir kimseye vermek icâb eder.

Zîrâ İmâm Şâfi hazretleri (انما الصدقات للفقراء) ayet-i celîlesinde (اللفقراء) de lâmtemlik [sahip kılmak] için olup fukarâ; fakîr'in ve sadakât sadaka'nın cemisi olarak lâm'ı temlikle zikrolunan sunûf-u sebâ'nın [yedi sınıfın] cümlesine [hepsine] muzâaf kılınarak mutlak cem' ifâde eden vâv ile atıf olunmakla sunûf-u sebâ'nın [yedi

⁵³⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 92-93.

sınıfın] cümlesi [hepsi] istihkâk-ı sadakâdda [zekâtı hak etmede] müşârik [ortak] olup elak cem' [cemînin en azı] ise üç olmakla her sınıfdan lâ-ekal [en az] üçüne verilmedikçe câiz olamayacağına kâil olmuşlar [söylemişler] ise de her yerde zekât ve fitre gibi sadakât-ı vâcibenin [farz olan zekâtın] edâsı için beyân olunduğu vecihle her sınıftan lâ-ekal [en az] üçer kişiden yirmi kimseyi bulmak dâ-i müşkilât ve meşakkat olup meşakkat ise teshîl-i mûcip [kolaylığı gerektirir] olacağı gibi ayet-i celîlede zikrolunan fukarâ her ne kadar efrâdı [fertleri] ifâde eden cem' sigâsıyla îrâd olunmuş ise de mârûfun bi-lâmi'l cins [cins lâmi ile marife] olarak cemiyeti [cemî olması] müzmahil ve bâtil olarak [iptal edilerek] müfred hükmünde kılınarak sufûf-u mezkûreden [zikredilen sınıflardan] velev birine edâ ile zimmet-i mükellefden [mükellefin zimmetinden] vâcib sâkât [düşer] olur. Zîrâ ayet-i celîlede sunûf-u mezkûreyi zikirden maksat kendilerine îdâ-i zekât [zekât vermek] câiz olan fukarâyı beyân olup onların istihkaklarıyla onlara temlîkin luzûmunu tâyîn için değildir. Zîrâ sadakât ibâdet-i mâliyyeden olmakla hakk-ı bâri olup onların hakkı değildir. Belki illet-i ihtiyâca binâen onlar kendilerine sarf-ı mahal [verme mahalli] olupilletin ihtiyâcda [delil getirmede illet] ise her birisi müsâvî [eşit] olmakla müellef-i kulûptan başka bâkî [geride] kalan yedi sınıfın gerek cümlesine [hepsine] ve gerekse onlardan yalnız bir tanesine edâ ile zimmet-i mükellefden vâcib sâkât [düşer] olur.”⁵³¹

Sırrı Efendi eserlerinde verilecek zekâtın kimlere verilmesinin daha faziletli olduğu meselesinide incelemiş ve şunları zikretmiştir:

“Zekât vermekte efdal olan ibtidâ [öncelikle] akrabasından muhtâc olan karındaşlarına be'dehû [sonra] bunların evlâdına be'dehû [sonra] komşularına be'dehû [sonra] ehli beldesine vermektir. Komşuluk hakkına riâyet zekâtı bulunduğu beldeden başka belde fukarâsına göndermek tenzîhen mekrûh isede başka belde de akrabasından muhtâc bulunur veya dâr-ı islâma gönderilir veya kable'l havl gönderilir ise bilâ-kerâhet câizdir. Akrabasından muhtâc olanlara vermek hem sadaka ve hemde sıla-i rahim olmakla diğerlerinden evlâdır.”⁵³²

Sırrı Efendi, zekât olarak verilecek şeyin menfaat olamayacağını ve bazı kişilere verilemeyeceğini, şayet bu verilmemesi gereken kişilere verilirse zimmetten zekât sorumluluğunun düşmeyeceğini şu şekilde îzâh etmektedir:

⁵³¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 95-96.

⁵³² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 101.

“Verilecek olan mala nazaran sıhhatinin şartı; vereceği zekât, mal olup hânesinde iskân [evinde oturtmak] ve hayvanına irkâb [hayvanına bindirmek] gibi menfaat olmamaktır.

Kendilerine verilecek olan kimselere nazaran şartı; müellefe-i kulûptan mâ adâ [dışında] (انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفى الرقاب والغارمين وفى سبيل الله وابن السبيل) ayet-i celîlesinde tâdâd buyurulan [sayılan] yedi sınıf fukarâyı müslüminden olup onların ğayrısına [başkasına] ve usûl ve Furûuu ve zevcesi ve memlûkesi [kölesi] gibi infâk ve iâşeleri [geçimleri] ile mükellef ve mahkûm olduğu kimselerden olmamaktır. Binâen aleyh sunûf-u mezkûrenin [zikredilen sınıfların] ğayrısına ve infâklarıyla [bakımıyla] mükellef olduğu kimselere te'diye [zekât vemesi] sahîh olmayacağından onlara vermekle zimmetinden vâcip sâkıt olmaz [düşmez].”⁵³³

3.3.6.6. Emvâl-ı Zekât

Sırrı Efendi zekâtı verilmesi gereken malların; nakit paralar, ticâret malları ve sâime hayvanlar olarak üç sınıf olduğunu beyân etmektedir. Ayrıca arâzilerden çıkan mahsûlatın zekât hükümlerinin ayrı olduğunu ve talep edilen borçlarında zekâtının verileceğini ifâde etmektedir.

Sırrı Efendi borçları kavî (güçlü), mütevassıd (orta) ve zaîf (zayıf) olarak üç kısma ayırmakta ve borç verilen mallar ile ticaret bedeli olan borçları güçlü borç, sâime hayvanların bedeli, hizmet için olan köle ve cariye'nin bedeli, ticaret için olmayan eski püskü eşyaların bedeli orta borç, mehir, vasiyet, bedel-i muhâlea, kasden adam öldürmede sulh bedeli, diyet, mükâtep kölenin bedeli ve mal olmayan şeylerin bedeli olan borçları ise zayıf borç olarak zikretmektedir.

Sırrı Efendi'nin yukarıda özetlediğimiz görüşleri şu şekildedir:

“Bu makamda mevzû bahs olan emvâl-i zekât nukûd-u emvâl [nakitler] urûz ve sevâim olarak üç kısım olup 65. meselenin haşiyesinde beyân olunan üşür ve harac gibi hâsılât-ı araziyyenin [arazilerin mahsullerinin] ahkâm-ı zekâtı [zekât hükümleri] nizâm mahsûsuna tâbîdir.

Nisâba mâlik olanların emvâl-ı mevcûdelerine [mevcud mallarına] zekât lâzım geldiği gibi emvâl-ı matlûbelerine de [talep edilen borçlarına da] lâzım olup her ne

⁵³³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 94-95.

kadar bir rivâyette inde'l İmâmeyn kitâbet ve diyet bedellerinden başka duyûnun [borçların] cümlesi [tamamı] bir olarak zekât lâzım olmakla gerek az ve gerek çok alındıkça murûr eden [geçmiş] senelerin zekâtlarını vermek lâzım ise de inde'l İmâm matlûb olan duyûn [geri ödenmesi beklenen borçlar] kavî [güçlü], mutavassıd [orta], zaîf [zayıf] olarak üç kısım olup; karzen [borç olarak] verilen ve bedel-i ticâret [ticâretin bedeli/karşılığı] olan alacaklar gibi deyn-i kavî [güçlü borç] de kırk dirhem miktârı kabz olundukça [alındıkça] hemen geçen senelerin zekâtlarını vermek lâzımdır.

Semen-i sâime [sâime hayvanların parası] ve hidmet [hizmet] için köle ve câriye ve eski püskü sevb bedeli gibi ticâret için olmayan şeylerin bedeli gibi duyûn-u mutvassata'dan [orta borçtan] nisâb yanî ikiyüz dirhem miktârı kabz edildikçe [alındıkça] zekâtlarını vermek lâzım gelür.

Mehir, vasiyet, bedel-i muhâlea, dem-i amden bedel-i sulh, diyet, kitâbet, bedel-i seâyet gibi mal olmayan şeylerin bedeli olan deyn-i zaîf'den nisâb miktârı kabz olunup üzerinden bir sene geçmedikçe zekâtını vermek lâzım gelmez.”⁵³⁴

3.3.6.1.Nakitlerin Zekâtı

Sırrı Efendi zekâtı verilmesi gereken nakit paraların her türlü altın ve gümüş olduğunu söylemektedir. Bunlardaki nâmîlik hükmünün fıtraten ticâret için olmalarından kaynaklandığını ve kırkta birinin zekât olarak verilmesinin kitap, sünnet ve icmâ-i ümmetle sâbit olduğunu zikretmektedir.

Sırrı Efendi'nin bu konu hakkındaki ifâdeleri şu şekildedir:

“Nukûd; nakdin cemîsi olarak gerek meskûk [sikke] ve gerek külçe ve gerek masnû [işlenmiş] ve gerek ğayr-ı masnû mutlakan altınla gümüşten ibâret olup fıtraten ticâret için olarak nâmî olmakla havâyicden fazla ve nisâba bâliğ olup üzerlerinden bir sene geçdikde (هاتوا ربع عشر اموالكم) muktezâsınca veznen kırkta birini zekât niyetiyle temlîken ehline vermek kitap, sünnet, icmâ-i ümmetle sâbit olarak nisâba mâlik olanlara farz-ı ayındır.”⁵³⁵

⁵³⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 96.

⁵³⁵ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 97.

3.3.6.6.2.Urûz'un (Ticâret Mallarının) Zekâtı

Sırrı Efendi urûz denilen malların; nakit paralar ve sâime hayvanların dışında kalan mallar olduğunu söylemektedir. Bunlardan sadece süslenmek için kullanılan inci gibi kıymetli taşların değerleri nisâba ulaşsa bile zekât gerektirmeyeceğini ancak ticâreti yapılırsa değerlerinden zekâtlarının verilmesi gerektiğini beyân etmektedir.

Sırrı Efendi'nin bu konudaki açıklamaları şu şekildedir:

“Urûz; arzın cemîsi olarak bu makamda nakdiye [nakitler] ile sevâimin gayrı olan mallardan ibâret olup inde'l Hanefî ticâret kasdolunmadıkça emvâl-i urûza zekât lâzım gelmeyeceğinden mücerred tezeyyün [sadece süslenme] için alınan cevâhir-i ahcâr [taşlı mücevherler] ve incü mekûlesinin kıymetleri her ne kadar nisaplara bâliğ olsa dahî zekât lâzım gelmez ise de ticâret kastıyla alınırsa sâir [diğer] emvâl-i ticâret gibi kıymetlerinden kırkta bir zekât lâzım geleceği gibi yüzük ve küpe emsâlinin altun ve gümüşleri velev başka mala zamla [katmakla] nisâba bâliğ olursa onların mutlakan zekâtları lazım gelür. Zirâ onlar fitraten ticâret içündür.”⁵³⁶

Sırrı Efendi ticâret mallarının, nakit paralar ve sâime hayvanlar dışında kalan urûz denilen mallar olduğunu ve bunlarda zekât vermeyi vâcip kılan şeyin mübâdele yani malın malla değişimi veya ticâret aktine mukârin olmak şartıyla sarâheten veya delâleten ticâret niyetinin bulunması olduğunu ifâde eder. Çünkü emvâl-ı urûzun insanların ihtiyacı için yaratıldığını ve ticâret kastı olmadıkça hâvâyic-i asliyyeden sayıldığını zikredir. Ayrıca akitten sonra veya takasdan önce ticârete niyet eder veya “kâr bulur isem satarım” niyetiyle almış olduğu şeylere zekât gerekmediğini zikreder. Yine üşrü veya haracı verilen ürünlerden geride kalanların ticâreti yapılırsa bile yeniden zekât verilmesi gerekmediğini delilleriyle anlatıp, üşür veya haracın kim tarafından verilmesi gerektiğini tafsîlatlı bir şekilde anlatmaktadır.

“Nukûdla [nakit paralarla] hayvanât-ı sâimenin [sâime hayvanların] ğayr-ı [dışında] olan emvâl-ı urûzun zekâtlarının vucûp edâlarında ya bi'l fül mübâdele ile akd-ı ticârete mukârin olmak şartıyla sarîhan veya urûz-u ticâretle bir aynı [malı] satun almak veya ticâret niyetiyle aldığı akarını araz bedelinde icâr gibi delâlet-i ticârete mukârin niyette şart olmakla be'de'l akd [akiden sonra] ve kable'l mübâdele [takastan önce] ticârete niyet veya kâr bulur isem satarım niyetiyle almış olduğu

⁵³⁶ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 97.

şeylere zekât lâzım gelmez. Çünkü sebep-i vucûp ticâret olup ticâret ise bi'l fîl malı mala mübâdeledir [takastır].

Eimme-i erbea indinde [dört mezhebe göre] bi'l ittifâk araziye üşüriyye ve haraciyye [üşür ve harac arazileri] ve müste'cire [kiralanan] ve müsteâresinin [ödünç alınanın] üşür ve harâcını be'de'l edâ [edâdan sonra] bâkî [geride] kalan hâsılatla [mahsulle] ticârete niyetle zekât lâzım gelmez. Zîrâ bilâ-mübâdele [değişim olmaksızın] mücerred [sadece] niyetle sebep-i vucûb olan ticâret bulunmayacağı gibi gerek üşür ve gerek harac arzının [arazisinin] zekâtı olmakla (لا ثانى فى الصدقة) hadîsi şerifiyle bir senede bir şeyden iki defa zekât almak menhîdir [yasaklanmıştır]. Şu kadar varki 65. meselede beyân olunduğu üzere eimme-i selâse indinde üşr-ü arzın [üşür arazisinin] ğallesinin [gelirinin] ve haracı rakabesinin [mülkiyetinin] zekâtı olmakla arâz-î haraciyyenin vaktinde haracı ve zerînden [ekininden] üşrü alınır isede inde'l Hanefî haracla üşür ictimâ etmeyeceğinden [birleşmeyeceğinden] arâz-î haraciyyeden harac alınıp üşür alınmaz. Arâz-î üşriyyeden üşür alınıp harac alınmaz. Zer' [ekin]birinin arz [arazi] diğerinin olursa eimme-i selâse ve imâmeyn hazerâtına göre üşür zer' [ekin] sahibine lâzım gelup İmâm-ı Âzam hazretlerine göre tarla sahibine lâzım gelür. İsticârda [kiralamada] dahî hükm-ü hilâf böyledir.

Ticârete mânî bulunmayarak akd-i şirâ [satış akdi] veya akd-i icâre [kiralama akdi] veya ikrâz [borç alma] veya istikrâz [borç isteme] tarikleriyle [yollarıyla] bi'l mübâdele [takas yoluyla] mal bedelinde mal kazanmaktan ibâret olup böyle akde mukâreneti bulunmadığından hîbe ve sadaka ve hul' ve mehir ve vasiyyet ve verâset tarikleriyle verilen malı kabul gibi (mal bedelinde mal olmayan) mücerred kabûle mukârin olan niyet-i ticâret kavî-i sahîh üzere sahîh olmadığından böyle hîbe veya sadaka veya bedei hul' ve mehir ve vasiyyet ve verâset ve sulh emsâlini kabul ile alınan mallar ile bi'l fîl mübâdele bulunmayarak mücerred ticârete niyetle emvâl-ı ticâretten olmayacaklarından zekâtları lâzım gelmez. Zîrâ bilâ-mübâdele [takas olmadan] ticâret için olmak fitraten ticâret için yaratılan nukûde mahsûs olup emvâl-ı urûz ise havâic-i beşeriye [insanların ihtiyacı] için yaratılmakla bi'l fîl ticâret kastıyla mübâdeleye mukârin olmadıkça hâvâic-i asliyyeden mâdûdelerdir [sayılmışlardır].⁵³⁷

⁵³⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 98-99.

3.3.6.6.3.Sâime Hayvanların Zekâtı

Sırrı Efendi zekâtı verilmesi gereken mallaradan birinde sâime hayvanlar olduğunu açıklamıştır. İlk önce sâime'nin açıklamasını yapmış ve “sütü, yağı ve peyniri gibi hayvandan menfaat elde etmek için senenin çoğunu kırdan mübah olan otlarda otlayan koyun, keçi, sığır, manda ve deveden ibâret” olduğunu söylemiş ve bunlar hakkındaki mezhep imâmlarının görüşlerini nakletmiştir.

Sırrı Efendi'nin açıklamaları şu şekildedir:

“Sevâim; sâimenin cemî olup sâime luğatta; mutlakan otlayan hayvanlar manasına olarak şer’de; sütü ve yağı ve peyniri emsâli menâfile istifâde eylemek kastıyla senenin ekserisini kırdan rây-ı mubâhla otlayan [mübah olan otlarda otlayarak] koyun ve keçi ve sığır ve manda ve mutlakan deveden ibâret olup zekâtlarının vucûbunda İmâm Mâlik’in hilâfına diğer eimme indlerinde bu vecihle isâime şart olarak zekâtları kendilerine mahsûs-u mukadderlerden ibâret olan nisâplar ile lâzım gelüp bi’l mübâdele akd-i ticârete mukârin olarak bunlar ile tecâvüt kast olunursa emvâl-ı ticâretten olarak (هاتوا ربع عشر اموالكم) muktezâsı üzere rubû üşürden ibâret olan zekât-ı ticâret lâzım gelüp senenin nısfında yem ve saman ve ot emsâli nevâle ile eslenürler veyâhut bunlar yük veya rukûb [binek] ve araba ve dolap ve zirâat emsâli istihdâm veya etlerine yemek için beslemek gibi havâic-i lâzimedden olurlar ise asla zekâtları lâzım gelmez. Zîrâ bu sûrette havâic-i asliyeden mâdûdlerdir. Zekâtın vucûbunda isehavâic-i asliyeden fazla olmak şarttır. İmâm-ı Mâlik indinde hayvânât-ı mezkûrede zekâtın vucûbunda isâime şart olmayarak mutlakan zekâtları lâzım gelir.”⁵³⁸

3.3.6.6.3.1.Sâime'nin Nisâbı

Sırrı Efendi, sâime olan koyun ve keçi'nin nisap miktarlarını ve hangi hayvanların zekât olarak verilmesi gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Sâime olan koyun ve keçi veya ikisi mecmû [toplamı] kırka bâliğ olup [ulaşıp] havilleri [üzerlerinden bir sene geçmesi] tamam oldukça yüz yirmiye kadar bir koyun veya keçi zekât virilür. Yüz yirmiden iki yüze kadar iki koyun veya keçi ve iki yüzden üç yüz doksan dokuza kadar üç ve tam dört yüzde dört koyun veya keçi virilüp be'dehû [ondan sonra] nisaplar arasında bulunanlar mâfûu [affedilmiş]

⁵³⁸ Süleyman Sırrı, Medhal-i Fıkıh, s. 99.

olmak üzere her yüzde bir koyun veya keçi virilir. Sene geçmediğinden analarıyla birlikte bulunmadıkça yâverlerine [yavrulara] zekât lâzım gelmez ise de birlikte bulunurlar ise analarına tebân [tabî kılınarak] yâverlere [yavrulara] de zekât lâzım gelür.”⁵³⁹

3.3.6.6.3.2.Sığır ve Manda’nın Nisâbı

Sırrı Efendi bu bölümde sâime olan sığır ve mandanın nisap miktarlarını ve hangi hayvanların zekât olarak verilmesi gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Her ne kadar beyânı ile ehliyyeden mütevellid olsa dahî ekal [en az] nisâbları otuz olup gerek luzûm-u zekât [zekâtın gerekliliğinde] ve gerek cevâz-ı udhiyyede [kurbanın câiz olmasında] itibâr analarınadır. Binâen aleyh otuzdan kırka kadar bir yaşında bir buzağı; tam kırktan atmışa kadar iki yaşında ve atmıştan sonra her otuzda bir yaşında veya her kırkta iki yaşında bir dana verilir.”⁵⁴⁰

3.3.6.6.3.3.Deve’nin Nisâbı

Sırrı Efendi bu bölümde devenin nisap miktarını ve hangi hayvanların zekât olarak verilmesi gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Beşden yirmibeşe kadar her beş deve de bir koyun verilip cümlesinde nisâblar arası mâfû [affedilmiş] olarak zekât icâb eylemez. Tam yirmi beşden otuz beşe kadar iki yaşında bir dişi deve; otuz altıdan kırk beşe kadar üç yaşında; kırk altıdan atmışa kadardört yaşında; atmış birden yetmiş beşe kadar beş yaşında; tam doksandan yüz yirmiye kadar dört yaşında iki ve yüz yirmiden sonra dört yaşında iki dişi deve ile her beş deve de birer de koyun zekât verilir.”⁵⁴¹

3.3.7. HAC

Sırrı Efendi hac ile ilgili meselelere niyetin önemini ifâde ederek başlamaktadır. Devamında ise umre ile ilgili mâlûmatlar vermekte ve mezhep İmâmlarının bu konudaki görüşlerini nakletmektedir.

Sırrı Efendi hac ile ilgili meselelere giriş konumunda şunları naktetmektedir:

⁵³⁹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 99.

⁵⁴⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 100.

⁵⁴¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 100.

“Erkân-ı islâmiyyeden bulunan hac ömürde bir kere farz olarak ibâdet-i mâliye ile bedenîyyeden mürekkeb olup her ibâdetin sıhhatinde niyet şart olmakla gerek farz ve gerek nâfile haccın sıhhatinde dahî ibâdet olarak diyâneten meşrû olmakla sıhhatinde niyete ihtiyaçda hac gibi olup velâkin umre, imâm-ı Âzamlâ İmâm Mâlik indlerinde ancak sünnet-i müekkede olup İmâm-ı Ahmed hac gibi farz olmasına kâil olup İmâm-ı Şâfi hazretlerinden iki kavil vârid olup esah olan farz olmasıdır. Vakt-i umre hususunda ihtilâf olunup eimme-i selâse indinde bilâ-kerâhet her vakit edâsı câiz isede İmâm-ı Mâlik indinde bir senede iki kere umre mekruhtur.”⁵⁴²

Sırrı Efendi hac ile ilgili meseleleri on bir başlık altında incelemiştir. Bunlar, haccın hakîkati ve ahkâmı lâzimesi, haccın kısımları, haccın vakitleri, âfâkîlerin mîkatları, haccın vucûb sebebî ve hükmü, haccın sîfâtı, haccın şartları, ihram ve hac yasakları, cezâların kısımları ve bedel hac’dır. Biz de Sırrı Efendi’nin hac hakkındaki görüşlerini bu başlıklar altında nakledeceğiz.

3.3.7.1. Haccın Hakîkati ve Ahkâm-ı Lâzimesi

Sırrı Efendi ilk olarak haccın luğat manasını ve ıstılahî tarifini yapmaktadır. Sonra mîkâtlardan geçip ihrama giren bir hacı adayının hacı olmak için yapması gerekenleri sırasıyla anlatmaktadır.

Sırrı Efendi’nin açıklamaları şu şekildedir:

“Hac luğatta bir emr-i muazzamı kasd ve niyetten ibâret olup şer’de 61. Meselede işâret olunduğu üzere ibâdet niyetiyle zamân-ı mahsûsada mekân-ı mahsûsi fîli mahsûsla ziyâret-i mahsûsadan ibâret olup zamân-ı mahsûs tavâfa göre Kurban bayramının tulûu fecrinden âhir ömre kadar, vukûfa göre yevm-i arefenin zevâlinden yevm-i nahrın tulûu fecrine kadar olan zamandır. Mekânı mahsûsada tavâfa göre beyt-i muazzam vukûfa göre cebel-i arafattır. Fîl-i mahsûsla maksudda tavafla vukûf üzerine mukaddem olarak hac niyetiyle mîkâtların birinden ihrâmdır. Ziyâret-i mahsûsada Kâbe-i muazzamayı tavafla müddet-i zarfında müddet-i zarfında arafatta vakfedir. Ihrâmın mîkâtların birinden olması haccın vâciplerinden olarak terkiyle her ne kadar haccı bâtil olmaz isede cinât-i hac olmakla avdetle ihrâma girilmez ise dem yani kurban kesmek icâb eder. Binâen aleyh hac mîkâtların birinden hac niyetiyle ihrâma girüp Mekke-i Mükerreremeye be’de’l vusûl tavâf-ı kudûm olmak üzere mesnûn

⁵⁴² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 105.

olarak beyt-i muazzamı yedi defa dolaşıp be'de (haremi şerif hâricinde bulunup mesâ denilen mahalde Safâ'dan bede' ile Merve arasında gidip gelmek manasına) yedi defa sa'y idüp hacc-ı ifrâd veya temettua niyet eylemiş ise tıraş veya saçından veya sakalından bir miktârını kestirerek ihramdan çıkıp hacc-ı kırâna niyet eylemiş ise ihrâmdan çıkmadan arefeden bir gün evvel Mekkedden müfâratla [ayrılmakla] Ârafata varıp arefe günü orada bulunarak be'de'l ğurub [güneş battıktan sonra] müzdelifeye avdetle [dönerek] orada geceleyip bayram günü sabah namazını be'de'l edâ Mina'ya avdetle zebh-i kurban [kurban kesmek] ile şeytanları taşıdıktan sonra Mekkeye gelip farz olan tavaf ziyâreti be'de'l edâ traşla ihramdan çıkmaktan ibârettir. Umrede beyân olunduğu üzere mîkâtların birinden ihram ile Mekkeye be'de'l vusûl tavaf ve sây ile traş veya saçından veya sakalından keserek ihramdan çıkmaktan ibârettir.”⁵⁴³

Sırrı Efendi hacla ilgili tavaf, ızdıbâ, istilâm, remel ve hervele gibi terimleri ve ilgili hükümleri de açıklamıştır.

Sırrı Efendi'nin bu terimler hakkındaki izahâtları şu şekildedir:

Tavaf: “Beyt-i muazzamın hacar-i esâd [hacer-i esved] bulunan köşesinden bed' idüp [başlayarak] sağ tarafından gidilmek üzere yedi defa dolaşıp yine hacar-i esâd de hatm etmekten [bitirmekten] ibâret olarak tavâf-ı kudûm, tavâf-ı ziyâret, tavâf-ı vedâ veya tavâf-ı sader olarak üç kısım olup tavâf-ı kudûm ibtidâ [ilk olarak] Mekkeye duhul de [girişte] idilen tavâf olup mesnûndur [sünnettir]. Tavâf-ı ziyâret, be'de'l Arafât [Arafâttan sonra] Mina da zebh-i kurbân [kurban kesmek] ve recm-i şeytandan [şeytan taşlamadan] sonra ihramdan çıkmak için idilen tavâf olup rukn-ü hac [haccın rüknü] olarak farzdır. Tavâf-ı vedâ veya tavâf-ı sader be'le'l hac [hacdan sonra] Mekke'den gideceklere Beyt-i Muazzamı vedâ için ittikleri tavâf olup onlara vâciptir.”⁵⁴⁴

Izdıbâ: “Üzerinde bulunan havlunun [ihramın] bir ucunu sağ koltuğunun altından alup sol omuzuna atmağa ızdıbâ denir ki erkeklere sünnettir.”⁵⁴⁵

İstilâm: “İstilâm, selâmdan [kelimesinden] me'huz olarak [türetilerek] tavaf da Hacer-i Esved'e geldikçe tekbîl [öpmek] ve kâbil olmaz [mümkün olmaz] ise elini

⁵⁴³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 105-106.

⁵⁴⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 106-107.

⁵⁴⁵ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 107.

sürmek bu da kâbil olmaz ise ona yüzünü çevirerek namaza başlar gibi tekbîr ve tehlîl ile işâret eylemektir.”⁵⁴⁶

Remel: “*Sa’y edilecek tavâfın üç evvelki şavtında [ilk üç şavtında] pehlivânlar gibi omuzlarını silkerek adımlarını tarca atarak suratle yürümek.*”⁵⁴⁷

Hervele: “*Mes’a da [sây alanında] sây ederken iki yeşil direğin yanına geldikçe süratle yürüyüp [hızlıca yürüyüp] be’dehü yavaşça yürümekdir ki gerek reml ve gerek hervele müşriklere izhâr-ı şecâat [cesâret göstermek] gibi sebepleri zâil olup meşrûiyyetleri ibkâ olunan [bâki bırakılan] menâsik-i mesnûnedir [haccın sünnet olan görevlerindendir].*”⁵⁴⁸

3.3.7.2. Haccın Kısımları

Hac, ifrâd, temettû ve kırân olmak üzere üç kısma ayrılır. Sırrı Efendi bunları şu şekilde açıklamıştır:

“**Hacc-ı ifrâd**, hacc-ı mutâ, hacc-ı kırân olmak üzere üç olup, yalnız hac niyetiyle ihrama girüp be’de’l edâ [edâ ettikten sonra] ihramdan çıkmak hacc-ı ifrâd olup edâ edene müfridün bi’l hac [ifrâd haccı yapan] deniyor. Be’de’l ihrâm [ihramdan sonra] umreyi edâ ederek ihrâmdan çıkıp be’dehü tekrâr hac için ihrâma girerek edây-ı hacca [haccı yaptıktan sonra] ihramdan çıkarsa hacc-ı mutâ ve **hacc-ı temettû** denüp edâ edene mütemettiun bi’l hac [temettû haccı yapan] dinur. Hac ve umreye niyetle ihrâma girüp ihrâmdan çıkmadan hac ile umreyi birlikte edâ ederse **hacc-ı kırân** dinüp edâ edene kârinün bi’l hac [kırân haccı yapan] dinür. Efdâl olan hac kırân be’dehü hacc-ı mutâdır.”⁵⁴⁹

3.3.7.3. Haccın Mîkatları

Mekke-i Mükerrremeye hac, umre veya ticaret gibi her hangi bir sebeple gitmek isteyen kimsenin bir saygı göstergesi olarak ihrama girmesi gerekir. İhrâma girme mekânlarına mîkât denir. Sırrı Efendi mîkâtları, mîkât-ı zamânî ve mîkât-ı mekânî olarak ikiye ayırmıştır. İlgili eserlerinde bunların tariflerini ve mezhep imâmların bu konudaki farklı görüşlerini nakletmektedir. Ayrıca Âfâkî, Mekkî ve

⁵⁴⁶ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 107.

⁵⁴⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 107.

⁵⁴⁸ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 107.

⁵⁴⁹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 106.

Hillî terimlerini anlatıp bu bölgelerdeki hacı ve umrecilerin ibâdetlerini nasıl yapmaları gerektiği de zikretmiştir.

Sırrı Efendi'nin hacın mîkâtları hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“Mevâkît; mîkât'ın cemisi olarak zamâniye ve mekâniye olmak üzere iki kısım olup **mevâkît-i zamâniye**; eşhur-u mâlûme [bilinen aylar] olup hac için ihrâm ancak onlarda câiz olur. Onlarda İmâm-ı Âzamla İmâm-ı Ahmed indinde Şevvâl ve Zilkâde ile aşr-ı Zilhicce [Zilhicce'nin ilk on günü] olarak iki ay on gündür. Bunlara göre yevm-i nahır [kurban günü] de eyyâm-ı hacdandır [hac günlerindendir]. İmâm Mâlik'e göre eyyâm-ı hac [hav günleri] Şevvâl, Zilkâde ile Zilhicce'dir. İmâm-ı Şâfi hazretlerine göre Şevvâl ve Zilkâde ile Zilhicce'den on gecedir. Eşhur-u mezkûre'nin [zikredilen ayların] gayrısında [dışında] hac niyetiyle ihrâma girer ise İmâm-ı Şâfi'nin hilâfına eimme-i selâse indlerinde hac için mun'akid olup [geçerli] mekruhtur. İmâm-ı Şâfi hazretlerine göre esah olan umre için mun'akid [geçerli] olur.

(**Mevâkît-i mekâniyye**); nazargâh-ı ilâhi olan beyt-i muazzamı ihâta [kuşatma/çevreleme] şerefiyle mebâhî olarak harem-i şerîfi muhîdolan [kuşatan] hudûd-u muayyene [belli sınırlar] olup ondan hariçde bulunanlara **Âfâkî** ve Mekke-i Mükerreme de bulunanlara **Mekkî** ve Haremî ve ehl-i harem denildiği gibi mîkâtlar ile Mekke-i Mükerreme arasında bulunan mahallere Hil ve onlarda bulunanlara **Hillî** ve ehl-i Hil denüp sunûf-u selâsenin [üç sınıfın] ihrâm için mîkâtlarıda tertîb-i mezkûre [zikredilen sıralama] üzere olarak (الحج عرفة) muktezâsı üzere edây-ı hac her ne garaz ve her ne halde olursa müddet-i zarfında velev bir lahza [bir an] Arafatta bulunmakla olup Arafat ise Hil dâhilinde bulunmakla tebeddül-ü mekânla tevâûmen [bilinçli/ farkında] sefer bulunmak için Mekke'de bulunanların hac için mîkâtları harem-i şerîf olup edây-ı umre için harem-i şerîfe duhûl kasd edenlerin mîkâtları Hil olduğu gibi ehl-i Hillin mîkâtlaride harem-i şerîfle mevâkît-ı mezkûre arasındır.”⁵⁵⁰

3.3.7.4. Âfâkî'lerin Mîkatları

Sırrı Efendi mîkât-ı zamânî ile mîkât-ı mekânî'nin nereler olduğu beyân ettikten sonra Âfâkîler için mîkâta girme yerlerinin beş tane olduğunu söylemiş ve

⁵⁵⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 107-108.

bunları açıklamıştır. Hatta Mekke'ye ihramsız girme hususundaki hîle-i şerîyyeyi de nakletmiştir.

Sırrı Efendi'nin açıklamaları şu şekildedir:

“İhram için hariçden [dışarıdan] gelenlere mevâkît-ı muayyene [belirli mikât yerleri] beş olup (1) Medîne-i Münevvere tarafından gelenlerin (Zülhuleyfe), (2) Irak tarafından gelenlere (Zât-i Irk), (3) Anadolu ve Şam tarafından gelenlere Rabiğ civârında (Cuhfe), (4) Yemen tarafından gelenlere (Yelemlem), (5) Necid tarafından gelenlere (Karn) denilen mahal olup (هن لمن اتي عليهن من غير اهلهن) [Mikât yerleri onlar ve Mekke halkı olmayanlar içindir] muktezâsınca mevâkît-i mezkûreden her birisi velev ol diyâr ahâlisinden olmasa bile uğrayanlara dahî mikât olarak (لا يجاوز) [Mikâtlar ihramsız geçilmez, ticâret için olsa bile] muktezâsı üzere her ne garazla [maksadla] olur ise olsun Mekkeye girmek için bi'l icmâ [icmâ ile] mevâkît-i mezkûrenin birinden ihrâma girmek vâcibdir. Binâen aleyh bilâ-ihram [ihramsız] hudûdu [sınırı] tecâvüz eder [geçer] ise eimme-i erbea indinde bi'l ittîfâk avdetle [dönmekle] ihram lâzım gelüp zîk-ı vakt [vakit darlığı] veya havf [korku] özrüyle avdetle [dönüp] ihrâma giremez ise bi'l ittîfâk [ittîfâkla] dem [kurban] lâzım gelür. Şu kadar varki Cidde ve Halîs gibi mevâkît-i mezkûre ile Mekke arasında bulunan Hille duhûl [girmek] ihrâm îcâb etmeyeceğinden [gerekmeyeceğinden] bunlardan birine girmek için bilâ-ihram [ihramsız] duhûl iderek [girerek] ehl-i Hille iltihâk ederse [katılırsa] ehl-i Hil olarak bunlar gibi bilâ-ihram [ihramsız] Mekkeye de girebilirler.

İşte bilâ-ihram [ihramsız] Mekkeye duhûlun [girmenin] cevâzında hîle-i şerîyye budur.

Mevâkît-i mezkûrenin birinden ihramla Mekkeye gelen kimse ya hac veya umre itmedikçe ihrâmdan çıkamaz. Binâen aleyh ikisinden biri vâcib olur.”⁵⁵¹

3.3.7.5. Haccın Vucûb Sebebî ve Hükmi

Sırrı Efendi haccın vacip olma sebepleri arasında yol emniyeti ile kendisinin ve ailesinin gidip gelene kadar olan ihtiyaçlarının giderilmesi gibi şartların bulunduğu değinmiştir. Ayrıca imkân bulduğu ilk sene hacca gitmeyenlerin fasık olduğu ve bundan dolayı şehâdetlerinin kabul edilmemesi gerektiğini ancak hac

⁵⁵¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 108-109.

günahlara keffâret olduğu için haccını edâ ettikten sonra bu günahın düşeceğini ifâde etmektedir. Sırrı Efendi konuyu namaz ve oruç gibi ibâdetlerin tekrarların vacip olduğunu ancak haccın tekrârının vacip olmadığını söyleyip ve bunun gerekçesini anlatarak bitirmiştir.

Sırrı Efendi haccın vâcip olma sebeplerini şu şekilde anlatmıştır:

“(بني الاسلام على خمس) ayet-i celîlesi ve (والله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا) hadîs-i şerîf-i gibi kitab ve sünnet ve icmâ-i ümmetle sahîhû'l vucûd [varlığı sahîh] olarak galebe-i selâmet ve emniyyet-i tarikle [yol emniyetiyle] kendisinin ve iyâlinin [ailisinin] havâic-i asliyyelerinden [asli ihtiyaçlarından] fazla edây-ı hac idüp [haccedip] hânesine [evine] avdet edene [geri dönene] kadar hâline münâsîp zâd [azık] ve râhilesine⁵⁵² [bineğine/kervanına] kâfi [yeterli] malı olan âkil ve bâliğ hür, müslim ve fâsık ve mecûsi olmayarak âkil ve bâliğ velev abd zevcesi [köle hanımı] ve neseben [neseb yönünden] veya radâan [süt yönünden] veya damadı gibi sıhran [akrabalık yönünden] başka mahremi bulunmak şartıyla kendisinin ve maiyyetinde [beraberinde] bulunanların nafakalarıyla gidüp gelmeye muktedir [güç yetirir] olarak şerâit-ı vucûbu [vucûp şartlarını] mustecmea [toplama] olan hürre mükellefeye İmâm-ı Âzâmdan esah rivâyet ve Ebû Yusuf ve İmâm-ı Ahmed ve İmâm-ı Mâlik hazretlerine göre kâdir ve kâdire oldukları ilk senede ale'l fevr [bir an önce] ömürde bir kere hac farz-ı ayn olup be'de'l farz te'hîr ile fıska nisbet olunarak şehâdetleri red olunur ise de hac keffâret-i zünûb olmakla ne zaman edâ ederse ism-i te'hîr [geciktirme günahı] sâkıt olur [düşer]. İmâm-ı Şâfi indinde vucûp edâsı umrî olarak [ömürde bir kere olması sebebiyle] câizdir.

Ferâiz-i sâire [diğer farzlar] mükerrere olduğu [tekrarlandığı] halde haccın adem-i tekerrürü [tekrarlanmayışı/ikinci defa farz olmayışı] (والله على الناس حج البيت) muktezâsınca sebep-i vucûb [vucup sebebi] olan beyt-i muazzamın [Kâbe'nin] adem-i tekerrürüdür [tekrarlanmayışıdır]. Zîrâ savm ve salât emsâlî [benzeri] ferâiz-i mevkûtenin [vakitli farzların] tekerrür edâları [tekrar edâ edilmeleri] sebep-i vucûpları olan evkâtın [vakitlerin] tekerrürüne [tekrârına] mebnîdir. Zîrâ usûl-u fıkıhta beyân olunduğu üzere emr-i mutlak [mutlak emir] tekrâr iktizâ eylemez [tekrar yapmayı gerektirmez] ânın için [onun için] (فمن زاده فهو تطوع) [kim onu [haccı] fazla

⁵⁵² Gidiş-geliş yol masrafları demektir.

yaparsa o nafîledir] buyurulmuştur. Hacda ibâdet-i mâliye ve bedeniyyeden mürekkebe olmakla sıhhat-ı edâsında [edâ sıhhatinde] niyet şarttır.”⁵⁵³

3.3.7.6. Haccın Sîfâtı

Sırrı Efendi bu konuda kendisine hac vacip olan bir kimsenin yapması gerekenleri anlatmaktadır. Mesela hizmete muhtaç anne babası olan kimselerin onlardan izin istemesi gerektiğini eğer izinsiz giderse mekruh işlediğini zikretmektedir. Aynı şekilde kendisine hac vacip olan bir kişi hac yapma imkânı bulamadan vefat ederse veya hac yapma imkânı bulup da hac yapmazsa bunlara negibi hükümlerin tereddüb ettiğini ve bu konularda ki mezhep imâmlarının görüşlerini nakletmektedir.

Sırrı Efendi’nin haccın sıfatı hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“Hac îcâbına göre farz, vâcip, tetavvû, harâm, mekrûh olabilir. Zîrâ istidâat-ı mâliye ve bedeniyye mâlik olanlara ömründe bir kere farz ve tekrârı tetavvû olup (*يُجَاوِزُ الْمِيقَاتِ إِلَّا مُحَرَّمًا وَلَوْ لَتَجَارَةً*) muktezâsı üzere bukay-ı mübârekeyi [mübârek toprakları] tâzîmen hâric-i mîkâttan duhûl edenlere ihramla hac veya umreden biri vâcip olmakla hacı ihtiyâr ederse [tercih ederse] vâcip olup her ne kadar zimmetinden vucûp sâkit olur [düşer] ise de mal-ı harâm veya riyâ [gösteriş] veya sumâ târîkiyle hac haram ve hıdmetine [hizmetine] muhtaç olan vâlideyni [ana-babası] gibi istîzânı [izin istemesi] lâzım olanlardan bilâ-istîzân [izinsiz] mekruhdur.

Hac farz olupda kable’l edâ malı telef olarak edâsından âciz olanlar her ne kadar vefâsına kâdir olmasa bile bi’l istikrâz [borç alarak] edây-ı hac câiz olup (*ان الله مع الدائنين حتى يوفى دينه ما لم يكن دينه فيما يكره الله تعالى*) [Kişinin borcu Allahın kerih gördüğü bir şey hususunda olmadıkça Allah, borcunu ödeyinceye kadar borçluyla berâberdir] muktezâsınca edâsını cezmen kasd idüpde [kesin ödeme kastıyla] kâdir olamayarak [ödeyemiyerek] vefât ederse cenâb-ı hak müâheze [sorumlu] buyurmayıp belki âhirette dâyinini [borçlusunu] irzâ buyuracağı [razı ettireceği] mevûddur [vaad olunmuştur]. Hac vâcip olup da edâsına muktedir olmayarak kable’l edâ vefât ederse bi’l ittifâk vucûp sâkit olup be’de’l iktidâr vefât ederse İmâm-ı Şâfi ve Ahmed indlerinde sâkit olmayarak vasıyyet etmese bile duyûn-u sâire [diğer borçlar] gibi terekesinden [mirasından] ihcâc [hac yaptırmak] lâzım gelüp İmâm-ı Âzamla İmâm-ı

⁵⁵³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 109.

Mâlik indlerinde sâkîd olarak [düşerek] vasiyyet eylemedikçe vereseye [varislere] ihcâc [hac yaptırmak] lazım gelmez ise de vasiyyet eylemiş ise sülüs-ü malından [malının üçte birinden] İmâm-ı Âzamlâ Ahmed indlerinde beldesinden İmâm-ı Mâlik indinde vasiyyet ettiği mahalden İmâm-ı Şâfi indinde mikâtta lâzım gelir.”⁵⁵⁴

3.3.7.7. Haccın Şartları

Sırrı Efendi haccın şartlarını dört başlık altında incelemiştir. Bunlar; haccın vâcîp olmasının şartları, edâsının şartları, sıhhat şartları ve farz olarak vukûsunun şartlarıdır.

Haccın vâcîp olmasının şartları başlığı altında haccın kimlere farz olup kimlere farz olmadığı meselesi geniş bir şekilde anlatılmıştır. Özellikle vacîp olmadan önce yapılan hacların zimmetten sorumluluğu düşürmeyeceğine vurgu yapılmış ve vaktinden önce kılınan bir namazın vakitten sonra zimmette bulunan namaz sorumluluğunu düşürmeme haline kıyas edilerek ispatlanmaya çalışılmıştır.

Haccın edâsının şartları başlığı altında haccın kimler tarafından edâ edilebileceği ve edâ imkânı bulamayanların ne yapması gerektiği anlatılmıştır.

Haccın sıhhat şartları başlığı altında haccın geçerli olması için aranan şartlara değinilmiştir. Özellikle ihramlı iken cinsi münâsebetin yasaklılığına dikkat çekilmiştir. Bununla beraber Hanefî mezhebinde ihramlı iken yasak olan şeyin nikâh akdi olmadığı vurgulanıp diğer mezheplerin görüşleri de nakledilmiştir.

Farz olan haccın vukûnun şartları başlığı altında ise; kişinin haccı bizzat kendisinin yapması, niyetinin farz hac olması ve başkası adına bedel hac yapmaması gibi yapılan haccın kişinin kendi farz haccı olduğunu gösteren şartları zikretmektedir. Ayrıca mikâtı ihramlı ve telbiye getirerek geçmek, Arafat'ta vakfe yapmak, Mina'da kurban kesip şeytan taşıdıktan sonra ziyâret tavâfı yapmanın da haccın farzlarından olduğu zikredilmiştir. Haccın rukunlerinden biri bulunmazsa daha sonraki senelerde kazâ edilmesi gerektiği vurgulanmış ve yapılacak bu ameller arasındaki tertîbin bazı âlimler tarafından farz sayıldığı nakledilmiştir.

Yukarıda özetle anlattığımız meseleler hakkında Sırrı Efendi'nin izâhatları şu şekildedir:

⁵⁵⁴ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 109-110.

“Asl-ı vucûbunun şartları, vucûp edâsının şartları, sıhhat edâsının şartları, farz olarak vukûnun şartları olmak üzere dört nevi olup;

Vucûbunun şartları; islâm, dâr-ı harpde bulunanlara vucûbuna ilm [haccın vacip oldunu bilmek],⁵⁵⁵ akıl, bulûğ, hürriyet, eşhur-u hacda veya ehl-i beldesinin hacca huruçları vaktinde istidâat-ı mâliyye [maddi güç/imkân] ve bedeniye mâlik olmaktır. Binâen aleyh inde’l Hanefî hakk-ı edâda Furûula mükellef olmadıklarından gayr-i Müslime ve dâr-ı harpde Müslüman olup vucûb-u haccı bilmeyenlere ve mecnûn ve me’tûh olanlara ve gayr-ı bâliğa ve memlûk ve memlûkeye ve istidâat-ı mâliyye ve bedeniyyeye mâlik olamayanlara hac vâcip değildir. Kable’l vakt kılınan namazla be’de’l vakt vâcip olan namazlar sâkit olmadıkları gibi kable’l vucûb edilen hac eimme-i erbea indinde nâfile olmakla be’de’l vucûplâzım gelen hac ânınla [onunla] sâkit [zimmetten düşmüş] olmayarak tekrâr edâsıyla vâcibin zimmetten iskâtı lâzımdır.

Vucûp edâsının şartları; Asl-ı hac vâcip olan kimsede bi-temâmihâ bulunursa bi-nefsihî edâsı lâzım olup istidâat-ı bedeniye gibi bâzısı bulunmaz ise bedel hac ve kable’l edâ vefâtı halinde vasiyyet vâcip olur ki oda istidâat-ı bedeniyye ve mâliye ile emniyet-i tarîk ve kadın hakkında adem-i mahrem ve adem-i iddetir.

Sıhhat edâsının şartları; ihrâm, zaman, mekân, temyîz, bulûğ, mübâşerat-ü efâl-i hac. Adem-i cimâ ihrâma girdiği sene edâ olup şurûd-u mezkûreden velev bir tânesi bulunmasa iâdesi lâzım gelür. İnde’l Hanefî hâl-i ihramda vadî câiz değil ise de akd câiz olup eimme-i selâse indlerinde akide câiz değildir. İmâm-ı ahmed’in hilâfına talâk-ı ricî de murâcaat câizedir.

Farz olan hacdan vukûnun şartları; islâm, islâmiyetin mevtâ kadar [ölüme kadar] bekâsı, akıl, bulûğ, kâdir ise bi-nefse edâsı [bizzat kendisinin yapması], ve nâfile hacca adem-i niyet [niyet etmemek] ve adem-i ifsâd [haccı bozmamak] ve başkasından hacca adem-i niyet olup [bedel hac yapmamak] **farzları** da (1) mîkâtların birinden (لبيك اللهم لبيك لا شريك لك لبيك ان الحمد والنعمة والشكر لك) diyerek telbiye veya telbiye makâmına kâim olan ezkâr-ı sâire veya sevk-i hedy ederek teklîd-i bedeneden ibâret olan ihram olup ibtidâen şart intihâen rukündür. İbtidâen şart olduğundan her ne kadar mekruh ise de eşhur-u hac üzerine takdîm-i câiz olup

⁵⁵⁵ Buradaki vâciplik bir usûl-u fıkıh terimidir. “Farz” manasındadır.

intihâen rükûn olduğundan haccı fevt eden sene-i âtiyede kazâ için istidâme itmeyüp umre ile ihramdan çıkarak sene-i âtiyede yeniden ihrâma girerek kazâ ider. (2) Yevm-i Arafâ'nin zevâlinden yevm-i nahrin dulûu fecrinin kubeyli [fecrin duğuşunun az öncesi] arasında her ne sebeple olursa velev bir lahza Arafatta (bulunmak manasına) vakfe (3) Mina da kurbanları be'de'z zebh [kestikten sonra], recm-i şeytanla [şeytan taşlamak], tavaf-ı ziyâretin [ziyâret tavâfının] yedi şavtından evvelki dört defasıdır [ilk dört şavtıdır]. Sonraki üç defası vâciptir. Haccın bu iki farzları bi'l ittifâk rukun olmakla hangisi fevt olsa [yerine getirilmese] sıhhat-i hacda fevt olarak [haccın sıhhati de kaybaldığından] başka seneler kazâsı lâzım gelür. İnde'l ba'z tavaf ve niyetle evvelen ihrâm sâniyen vukûf sâlisin tavâf-ı ziyâret gibi farzları edâ beyninde tertîbe riâyetle her farzı mahallinde edâ da farzdır.⁵⁵⁶

3.3.7.8. İhram ve Hac Yasakları

Sırrı Efendi ihram yasaklarının iki kısım olduğunu zikreder. Birincisinin ihramlı kişinin kendi nefsiyle alakalı olan yasaklar olduğunu diğerinin ise başkalarıyla alakalı olduğunu söyleyip bunları teker teker beyân eder. Bu yasaklardan birinin işlenmesi durumunda cezâ ödenmesi gerektiğini nakleder.

Sırrı Efendi'nin bu konudaki nakilleri şöyledir:

“Muhrime [ihramlı kişiye] ihramda iken memnû [yasak] olarak haccı ifsâd eden [bozan/iptal eden] veya cinâyet olarak kurban kesmek gibi cezâ icâb eden [gerekli kılan] muharramât [yasaklar] iki kısım olup biri muhrimin [ihramlının] nefsinde vâkî olacak şey, diğeri başkasında vakî olacak şeylerdir. Kendi nefsinde vâkî olacak muharramât (لا رفث ولا فسوق ولا جدال فى الحج) muktezâsınca hâl-i ihramda [ihramlıyken] muâmele-i zevciyyede bulunmak [eşiyle beraber olmak] ve terk-i vâcip [vâcibi terk etmek] veya irtikâb-ı hümetle fisk [haram işleyerek fasıklık yapmak] ve diğeriyle [başkasıyla] nizâda bulunmak [tartışmak] ve dikişli elbise giyinmek ve başını fes vesâir şey ile setr eylemek [örtmek] ve traş olmak ve saç ve sakal ve turnağını kesmek ve ıtır sürünmek [kokulanmak] gibi menhiyyât [yasaklar] olup diğeri ava mübâşeret [kendisinin avlanması] veya işâret veya delâletle tearuz eylemek [sebeup olmak] ve dâhil-i mîkatta [mîkât sınırları içinde] bulunan ağaçları ve otları

⁵⁵⁶ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 110-112.

kesmek gibi şeyler cümlesi hâl-i ihramda [ihramlıyken] memnû [yasak] olarak cinâyet-i hac [hac suçu] olmakla bir kurban kesmek gibi cezâ îcâb eder.”⁵⁵⁷

3.3.7.9. Cezâların Kısımları

Sırrı Efendi ihramlı iken veya hac esnasında yapılması yasak olan şeyleri; ihram yasakları ve harem-i şerife aid yasaklar diye ikiye ayırmıştır. Daha sonra ihram yasaklarını; kurban kesmeyi gerektiren, sadaka vermeyi gerektiren ve kıymetlerini tasadduk etmeyi gerektiren yasaklar diye üç başlık altında incelemiştir.

Sırrı Efendi’nin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

“Cinâyet-i hac veya ihram biri ihrâma diğeri hareme âid olarak iki kısım olup ihrâma âid olan ihramda bulunanlara mahsûs olarak cezâ olmak üzere dem yani kurban kesmek veya sadaka veya bunların kıymetlerini tasadduk îcâb eder. Kârin bi’l hac ise iki kurban kesmek îcâb eder.

Dem îcâb eden cinâyet iki kısım olup biri arafatta vakfeden sonra ihramda iken mucâmeat veya tavâf ziyâreti [farz olan tavafı] cünüp iken yapmaktır ki cezâları deve veya sığır kurban kesmektir.

Diğeri ihramda iken ıtır sürünmek veya saçına veya sakalına yağ veya kına sürünmek ve âdeti üzere dikişli elbise giyinmek ve başını fes ve emsâliyle setr ve traş veya kıllarından kesmek gibi mehiyyâat-ı ihramdan birini işlemektir ki cinâyet olmakla cezâları koyun veya keçiden kurban kesmektir.

Sadaka icâb eden cinâyetler: bir uzuvdan az miktârına tîb sürünmek ve bir günden az müddet de dikişli elbise giyinmek ve başının ve sakalının rubûndan azını traş ve bir tırnak kesmek ve tavâf-ı kudûm veya saderi tahâretsiz yapmak gibi şeyler olup cezâsı fukaraya yarım sâ’ yani beşyüz yirmi dirhem miktârı buğdayı veya bir sâ’ yani bin kırk dirhem miktârı arpa veya kuru üzüm veya hurma sadaka vermektir.

Kıymetlerini tasadduk îcâb eden cinâyetler: Haremin saydını [avını] katl [öldürmek] veya işâret veye delâletle taarruzda bulunarak itlâfına [telef olmasına] sebep olmaktır ki cezası katl [öldürüldüğü] mahalde veya yakınında iki ehl-i hibre tarafından takdîr olunan kıymetlerini tasadduk eylemektir.

⁵⁵⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 112.

Hürmeti hareme aid olarak muhrime ve başkalarına şâmil olan cinâyetler:
*Haremin avını avlamak ve nebâtâtını kesmek olup gerek muhrime ve gerek başkaları olsun fâiline kıymetlerini tasadduk lâzımdır. Memlûk ise sâhiplerine kıymetini vermekte lâzımdır. Zîrâ biri hakk-ı bâri diğeri hakk-ı mâliktir.*⁵⁵⁸

3.3.7.10. Bedel Hac

Hac yapmaya maddi imkânı bulunduğu halde beden sağlığı hac yapmaya uygun olmayan kişiler üzerlerinde ki hac sorumluluğunu düşürmek için başkasını kendi adlarına hac yaptırırlar. Bu işleme bedel hac denir. Sırrı Efendi'nin bu konudaki görüşü şu şekildedir:

*“İstidâat-ı mâliyyesi [maddi gücü] bulunupta bizzât kendisi edâsından âciz olarak istîdâat-ı bedenîyyesi [beden gücü] bulunmayanlara bedel göndererek edâsı câiz olmakla ôl vecihle iskât-ı vâcip [vâcip olan sorumluluğun düşmesi] lâzımdır.”*⁵⁵⁹

3.3.8. CİHAD

Sırrı Efendi **Medhal-i Fıkıh** ve **Keşf-i Bâl** adlı eserlerinin son kısımlarında cihad ile alakalı hükümlerde yer vermiştir. Özellikle **Medhal-i Fıkıh** namlı eserinde cihadı; fazileti, luzûmunun şartı ve hükmü olmak üzere üç başlık altında incelemiştir. Biz de Sırrı Efendi'nin cihad hakkındaki görüşlerini bu üç başlık altında nakledeceğiz.

3.3.8.1. Cihadın Fazileti

Sırrı Efendi cihadın fazileti hakkında (ولا تقولوا لمن يقتل في سبيل الله أموات بل أحياء ولكن لا تشعرون) ayeti kerimesini ve (لغدوة في سبيل الله أو روحة خير من الدنيا والآخرة) hadîsini şerifini zikrettikten sonra şunları nakletmektedir:

“[Bu hadîsi şerif] muktezâsınca *fî sebîlillah [Allah yolunda] ilâ-i kelimetullah ve izâzu'd-dîn uğrunda bir kere sabah veya akşam bulunmak indallah dünya ve ahiret vemâ fî himâ sevapdan hayırlıdır.*

Bilâd-ı İslamiyyeden a'dây-ı dînin şer ve mudırratlarını def' ve izâle için düşman karşısında ve hudûd-u islâmiyye yi muhâfaza da bulunanların bir vakit namazları beş yüz vakit namaza ve bir dirhem sadakaları yedi yüz dirhem sadakaya muâdil olup o halda vefât ederse suâli münkerîn ve azâb-ı kabr ve dehşeti mahşerden

⁵⁵⁸ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 112-113.

⁵⁵⁹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 114.

emîn olup kıyâmete kadar defter-i a'mâline hasenât ve hayrât yazılıp şehîd sevâbıyla müşâb [sevaplanmış] olarak be's olunur [kabrinden diriltilir].”⁵⁶⁰

Sırrı Efendi bu beyanından sonra nefis ile olan mücadelenin daha şiddetli ve büyük olduğunu îfâde etmekte ve şunları zikretmektedir:

رجعنا من الجهاد الاصغر الى الجهاد (والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا) ayet-i celilesi ve (اعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك) ile mansûsun bi'l adâvet olan nefis-i emmârenin hilâfına ibâdât ve tâata mülâzemetle mücâhede-i nefis a'dâ-i zâhire ile mücâhedededen eşed olmakla (جركم تقدر تعبكم) medlûlunce (Ni'metin külfeti ve külfetin ni'meti) göre olması hikmetine binâen netîce hasebiyle dahî mücâhede-i nefsiyye eşed ve Âzamdır. Zîrâ a'dây-ı zâhirenin hedef-i maksadı mâil-i zevâl ve zâil-i nevâl olan mal veya can olup aduvvu nefis ve şeytanın maksatları ise neûzü bil-lâhi teâla bâis-i necât olan imânın izâlesidir.”⁵⁶¹

3.3.8.2. Cihadın Luzûmu'nun Şartı

Sırrı Efendi cihadın yapılabilmesi için iki şartın bulunması gerektiğini söylemektedir. Bunlardan ilki; dini kabul etmeyenler ile bir gün bile olsa anlaşma ve sözleşmenin bulunmaması, diğeri ise Müslümanların maddi ve manevi kuvvetlerinin bulunması ve zafer kazanma ümidinin kuvvetli olmasıdır. Eğer böyle olmazsa nefsi tehlikeye atmak olurki bu yasaklanmıştır. Bu durumda Müslümanlara (düşman için gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın) ayeti gereği her an ve her zaman zafer sebeblerine sarılmaları dinin gereklerindendir.

Sırrı Efendi bu görüşünü şu şekilde nakletmektedir:

“Luzûm-u cihâd iki şart ile meşrûd olup biri dîni hakkı kabulden imtinâ edüp kendileriyle islam arasında bir güne ahd ve mîsâk bulunmamak. İkincisi maddi ve manevi ehl-i islamın kuvvet ve gâlebesi [zafer kazanması] zann-ı kavî ve gâlibile [kuvvetli bir ihtimalle] mazmûn [zannediliyor] ve me'mûl [umuluyor] olmasıdır. Binâen aleyh maddi ve manevi esbâb tedârikiyle esbâb-ı zafer taht te'mîne alınarak gâlebe [zafer kazanmak] me'mûl [umulur] olmadıkça harbe kıyâm [savaşmaya çalışmak] tehlikeye ilkây-ı nefis [nefsi atmak] olmakla (لا تلقوا بأيديكم الى التهلكه) muktezâsıyla amel icâb eder. Binâen aleyh (واعدوا لهم ما استطعتم من قوة) muktezâsınca her

⁵⁶⁰ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 118-119.

⁵⁶¹ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 119.

ân ve zaman esbâb-ı zaferin idâme ve bekâsına [devam ve sürekliliğine] bezl-i mukadderet [güç sarfetmek] cihâddan ma'dûd olarak [sayılarak] vâcibât-ı dîniyyedendir."⁵⁶²

3.3.8.3. Cihadın Hükümü

Sırrı Efendi cihadın farzı ayn ve farzı kifâye olarak Müslümanların yerine getirmesi gereken kitap, sünnet ve icmâ-ı ümmetle sabit olan bir ibadet olduğunu şu ifâdelerle aktarmaktadır:

"İcâbı halinde kitap ve sünnet ve icmâ-ı ümmetle sabit olarak iktizâsına [gerekirdiği şeye] göre farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olarak edâsıyla sâir ibâdât [diğer ibâdetler] gibi luzûmuna biâen mükellef olanların zimmetlerinden ıskât-ı vâciple [sorumluluğun düşmesiyle] seâdet-i sermediyâyâ [ebedî mutluluğa] nâil olmaktır."⁵⁶³

3.4. DEĞERLENDİRME

Sırrı Efendi'nin fıkha dair görüşleri incelendiğinde kendisinin Hanefî fıkha bağlı bir alim olduğu ve Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşleri naklettiği görülmektedir. Kendi kütüphanesinde bulunan Hanefî fıkha dair eserler ile telif ettiği kitaplarda kaynak gösterdiği eserlerin hemen hemen aynı olması da bu görüşü desteklemektedir.

Sırrı Efendi'nin müteşeddid denilecek seviyede bir Hanefî alimi olduğunu daha önce de ifâde etmiştik. Sırrı Efendi'nin bu durumu ictihad anlayışında da ortaya çıkmaktadır. Mesela Sırrı Efendiye göre hiçbir müctehid yaptığı ictihâd'dan muâheze edilip sorumlu tutulamaz. Kişinin nefsinde bi'l-kuvve ictihâd yapabilme melekesinin bulunmasıyla berâber ictihâd için yeterli birikime sahip olamama acizliğinden dolayı bugün ictihâd kapısı kapalıdır. İctihâd kapısı kapalı olduğu için insanları dört mezhebe yönlendirmek gerekmektedir. Ayrıca ictihâd kapısı kapalı olduğu için şu anda yapılacak ictihadların, mezhep imamlarının ictihatlarına uygun olursa geçerli olduğunu eğer uygun olmazsa icmâyâ muhalif olarak geçerli olmayacağını ifâde etmektedir.

Sırrı Efendi ictihadla ilgili böyle düşünmekle beraber toplumda ortaya çıkan yeni meselelerin çözümü için yapılan çaba ve gayretleri de olumlu bulup

⁵⁶² Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 119-120.

⁵⁶³ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, s. 120.

desteklemektedir. Mesela kendi döneminde faaliyet gösteren fetvâhâne'nin amacına uygun çalıştığını ve bu alandaki eksikliği giderdiği kanaatindedir. Yine toplumun menfeatine uygun olmak üzere bir delile dayanarak sultanın emirin bağlayıcı olduğunu ve muhâlefet edilmemesi gerekmektedir savunmaktadır. Ayrıca bir meselede mezhep imamı tarafından hiçbir görüş veya tercih bulunmazsa âdetin muhakkem olmasına, örfün değişmesine, insanların hallerinin değişmesine, insanlara en uygun, asra-zamana en uygun olanı tercih etmeye, insanların uygulamasına ve bir yönle kuvvetli olan şeye itibâr gibi hallerin fetvanın oluşumunda etkisi olduğunu kabul etmektedir.

Sırrı Efendi, furûu fıkıh meselelerinden olan telfik'i kabul etmemektedir. Bunun din işlerinde telâub [oyun oynama] olduğunu ve icmâ ile bâtıl olduğunu söylemektedir. Hatta Nablusî, Seffârî ve Şürûnbulâlî gibi telfik'e hiçbir şekilde izin verilmemesi gerektiğini savunmaktadır.

Sırrı Efendi, setr-i avret meselesinde avret yerlerini açanlara nasıl davranılması gerektiği meselesini işlemiş ve avret yerlerini açanları engelleme hususunda davranış farkı bulunduğunu beyan etmiştir. Mesela bir kimse dizlerini açarsa rifkle yani yumuşaklık/dosça davranma ile uyluklarını açarsa unfle yani sertlik/darılma ile, önünü veya arkasını açarsa darpla yani vurma/dövme ile engelenmesi gerektiğini görüşündedir.

Sırrı Efendi, çocuklara din eğitimi veya başka bir eğitim verilirken asla ve asla sopa, değnek, kamçı ve benzeri şeylerle vurulmaması gerektiğini savunmaktadır. Olaya bir hukukçu gözüyle bakarak; sopa, değnek, kamçı ve benzeri şeylerin islam hukûku açısından suç işleyenlerin alacakları bir cezâ olduğunu ve çocukların ise hukûken bir suçlu olmadıklarını beyan etmektedir.

SONUÇ

Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı, eserleri ve fikhî görüşlerini konu edinen tez çalışmamızda aşağıda ki sonuçlar elde edilmiştir.

Sırrı Efendi erken yaşta başladığı ilim yolculuğuna ömrünün sonuna kadar devam etmiş ve geride ansiklopedik denelebilecek seviyede ilmî birikimi içeren, çoğu kendi telîfi olan eserler bırakmıştır.

Sırrı Efendi'nin Akâid, Tefsîr, Hadîs, Siyer, Arapdili, Mantık ve Fıkıh alanlarında yazdığı eserleri incelendiğinde İslâmi ilimlerin her alanında söz sahibi olan, dirâyet ve ferâset sahibi bir âlim olduğu müşâde edilmektedir.

Sırrı Efendi, itikadda Mâturîdî, amelde Hanefî mezhebine mensuptur. Tez konumuz olması sebebiyle Sırrı Efendi'nin fıkıhla ilgili eserlerini incelememiz neticesin de kendisinin müteşeddîd denilecek seviyede bir Hanefî alimi olduğu kanaatine vardık. Hatta Hanefî mezhebi üzere hazırlanan **Mecelle**'den çok etkilendiğini ve bunun neticesi olarak **Mecelle**'nin kaynaklarından olması sebebiyle **Îzâhu'l-Eşbâh** ve **Îzâhü'l-Hidâye**'yi telif ettiğini gözlemledik. Yine aile hukuku alanındaki boşluğu gidermek için kaleme aldığı **Hulâsatu'l-Muhtâreyn** adlı eserini de Hanefî mezhebinde önemli bir yere sahip olan **İbn-i Abidîn** özelinde hazırlaması bu tezimizi kuvvetlendirdiğini düşünmekteyiz. Ancak bu tutuculuğunun kuru bir iddia eseri olmadığını bilakis deliller sonucu elde ettiği bilginin gereği ve yansıması olduğu kanaatine ulaştık.

Sırrı Efendi, Hanefî fıkıhında söz sahibi bir alimdir. Kendi telîfi olan **Medhal-i Fıkıh**, **Vesîletü'l-Felah**, **Kitâbü'l-İbâdât**, **Keşf-i Bâl** ve **Hulâsatu'l-Muhtâreyn** adlı eserlerinde ilgili konuları ana hatlarıyla, önemli olan ve üzerinde durulması gereken meseleleri işleme ve eserlerinin özgünlükleri, Sırrı Efendi'nin fikhî meselelere olan vukuûfiyetini göstermektedir. **Îzâhu'l-Eşbâh** ve **Îzâhü'l-Hidâye** adlı şerh çalışmaları da Sırrı Efendi'nin bir **Şârih** olarak geçmiş ulemâ ile arasındaki muhabbetin ve ilmî seviyede ki yeterliliğinin bir gösteregesi olduğu kanatindeyiz.

Sırrı Efendi özellikle **Îzâhü'l-Hidâye** adlı eserinde, matbu olan **Kitâbu't-Tahâre** bölümü özelinde yaptığımız incelemeler sonucu kullanmış olduğu usûl ve uslup ile **Hidâye**'nin metninde bahsedilen konuların arka planında yer alan asıl meseleleri ve ulema arasında ihtilaf edilen meselelerde ihtilafın asıl kaynağını

açıklamak, bir mesele hakkında zikredilen aklî ve naklî delilleri yorumlamak, yer yer görüşünü tercih ettiği imâmı desteklemek için akli ve nakli deliller serdetmesi ve özellikle usûl kuralları ile küllî kaideleri kullanarak meselenin aslını sağlam bir zemine oturtmak gibi kendisine hâs bir uslubunun bulunması sebebiyle **son Hidâye şârihi** olduğu neticesine vardık. Hatta **Hidâye**'de ki bir meseleyi mutalaa eden ve o meseleyi araştırmak isteyen kişinin konuyla ilgili hadîsler için Bedreddin Aynî (v. 855/1451)'nin **el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye** adlı eserine, hadîslerin tahrîci için Kureşî (v. 775/1373)'nin **el-Înâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye**'si ile Zeylaî (v. 762/1360)'nin **Nasbü'r-Râye li-Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye**'si veya İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449)'nin **ed-Dirâye fî Muntahabi Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye** adlı eserlerine, akli deliller için Bâbertî (v. 786/1384)'nin **el-Înâye**'si ile İbnü'l-Hümâm (v. 861/1457)'ın **Fethu'l-Kadîr Li'l-Âcizi'l-Fakîr** adlı eserine yönlendirileceği gibi konunun usûl-u fıkıh açısından nasıl değerlendirildiği ve ilgili meselenin dayanağı olan usûl kuralını ve buna muhâlefet edenlerin kullandıkları delillerin usûl-u fıkıh yönünden incelenmesi gibi gerekçelerle Süleyman Sırrı Efendi'nin **Îzâhu'l-Hidâye**'sine yönlendirileceği kanaatindeyiz.

Süleyman Sırrı Efendi'nin **son Hidâye şerhi** olma özelliğine sahip olan **Îzâhu'l-Hidâye** adlı eserinin maalesef tam baskısı yapılamayıp sadece **Kitâbu't-Tahâre** bölümü bir cilt halinde taş baskısı yapılarak basılmıştır. **Hidâye**'nin tamâmının şerh edildiği bu eser Beyazıt Devlet Kütüphanesi El Yazmaları Bölümünde gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Aynı şekilde Sırrı Efendi'nin son derece kıymetli olan diğer bir eseri **Îzâhu'l-Eşbâh** da baş taraftan bir bölümünün baskısı yapıp geri kalanı ise müellif nushasının bulunduğu Beyazıt Devlet Kütüphanesindedir.

BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA

- Abdullah İbn Kutluboğa: **Tâcü't-Terâcim fî Tabakâti'l-Hanefiyye**, Dâru'l-Kalem, 1992, Beyrut.
- Acar, İsmail: "İbn Nüceym'in Hayatı ve Eserleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 13, 2001, s. 118-120.
- Ahışhalı, Recep: "Ruûs", **DİA**, c. XXXV, İSTANBUL, 2008.
- Ahmed Salih Ahmed – Gyunesh: **Burhaneddin el-Mergînânî'nin "Muhtâratu'n-Nevâzil" Eserinin Edisyon Kritiği**, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Konya, 2010.
- Akgündüz, Said Nuri: **el-Mergînânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinde İstihsan**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- Akpınar, Cemil: "İcâzet", **DİA**, c. XXI, s. İSTANBUL, 2000.
- Akyıldız, Ali: "Maârif-i Umûmiyye Nezâreti", **DİA**, c. XXVII, ANKARA, 2003.
- Alak, Musa: "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 1-5.
- Alâuddîn Ali b. Emrullah el-Hâmîdî Kınalızâde: **Tabakâtü'l-Hanefiyye**, Bağdat, 2005, c. II, s. 159-161.
- Albayrak, Sadık: **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul, 1996, c. I-V.
- Apaydın, Yunus: "İctihad", **DİA**, c. XXI, İSTANBUL, 2000.
- Artuk, İbrahim: "Madalya", **DİA**, c. XXVII, ANKARA, 2003.
- "Nişan", **DİA**, c. XXXIII, İSTANBUL, 2007.
- Aslan, Dursun: **Tevfik Sırrı Gür Ve İçel Valiliği**, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2001.
- Atar, Fahrettin: **Fıkıh Usûlü**, İstanbul, 2008.
- "Sefer", **DİA**, c. XXXVI, İSTANBUL, 2009.
- Aydın, M. Akif: "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", **DİA**, XXVIII, ANKARA, 2003.

- Bağdatlı İsmâil Paşa: **Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin**, İstanbul, 1951, c. I, s. 702.
- Baltacı, Cahit: “Mektep (Osmanlılar’da Mektep)”, **DİA**, c. XXIX, ANKARA, 2004.
- Baktı, Ahmet Selman: **Hanefilerde Kıyas Uygulamaları: Merğînânî'nin el-Hidâye Adlı Eseri Çerçevesinde**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- Baktır, Mustafa: “El-Eşbâh Ve'n-Nezâir”, **DİA**, c. XI, İSTANBUL, 1995.
- Bardakoğlu, Ali: “İskat”, **DİA**, c. XIX, İSTANBUL, 1999.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: (BOA), Babıali Evrak Odası, 2024/151779.
- BEO, 2821.
- BEO, 510/38211.
- İ.MF, 12.
- İrade Maarif, 8/65.
- İrade Maarif, 11/32.
- İrade Taltîfât, 82/55.
- Maarif Nezâreti Evrakı, 265/20.
- Maarif Nezâreti Evrakı, 273/8.
- Maârif Nezâreti Evrakı, 383/10.
- Maârif Nezâreti Evrakı, 457/44.
- Maarif Nezâreti Evrakı, 693/13.
- Maarif Nezâreti Evrakı, 762/67.
- Maarif Nezâreti Evrakı, 872/68.
- Maarif Nezâreti Evrakı, 1163/53.
- Maarif Nezâreti Evrakı, 1193/54.
- MF.MKT., 1074/39.

- Sicill-i Ahval Defteri, DH.SAİD 72/107.
- Yıldız Tasnifi, Mütenevvî Maruzat Evrakı Bölümü, 124/43 (1313).
- Yıldız Tasnifi, Mütenevvî Maruzat Evrakı Bölümü, 171/90 (1315).
- Bey, Atıf: **Şerhu Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**, Dersaadet, 1318.
- Bilmen, Ömer Nasuhi: **Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1985, c.I, s. 342.
- Boynukalın, Mehmet: “Teyemmüm”, **DİA**, c. XXXXI, İSTANBUL, 2012.
- Bozkurt, Nebi: “Mektep”, **DİA**, c. XXIX, ANKARA, 2004.
- Buzpınar, Ş. Tufan: “Esad Efendi, Uryânîzâde”, **DİA**, c. XI, İSTANBUL, 1995.
- Cumhuriyet Gazetesi: 29 Ağustos 1931, “Tedfin”, s. 4.
- Çakmak, Abdullah: **Giritli Sırrı Paşa’nın Kelâmî Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2011.
- Çelik, Şenol: “İçel”, **DİA**, c. XXI, s. 450-455.
- Çetin, Osman – Hızlı, Mefail: **“Bursa Mekteb-i Sultânîsi (Bursa Erkek Lisesi) ve Şeref Defteri”**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, c. VIII, sy. 8, s. 76.
- Çimen, Feyzi: “Dîvânü Lügâti’t-Türk Üzerine İlk Dizin: Dîvân Anahtarı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar’ın İlmî Kişiliği”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, 1 (2013), s. 137-138.
- Demirtaş, Emrah: **Mergînânî’nin el Hidâye Adlı Eserinin Hadd Ve Kısas Bölümlerinde İmam Şâfi’ye İsnad Edilen Görüşlerin Tespiti**, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2016.
- Durmuş, İsmail: “Tabakat”, **DİA**, c. XXXIX, İSTANBUL, 2010.
- Ebu’l-Hasenat Muhammed el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye, Abdülhay b. Muhammed Kâhire, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, s. 141-144.
- Leknevî:

- Ebu'l-Hayr İsamüddin Taşköprüzâde Ahmed Efendi: **Miftahü's-Saâde ve Misbahü's-Siyade Fî Mevzuatı'l-Ulûm**, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985, c. II, s. 236-246.
- Erkaya, Mahmud Esad: **Hanefi Fakihlerin Muhaddisler Tarafından Zayıf Hükmü Verilen Hadîsleri Kullanma Nedenleri (el-Hidaye Örneği)**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009.
- Ekinci, Mehmet: **Mütûn-i Erbaa'da İmam Ebü Yûsuf'a Atfedilen İbâdetle İlgili Görüşlerin Tahkiki**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.
- Görmez, Mehmet: "Sâgânî, Radıyyüddin", **DİA**, c. XXXV, İSTANBUL, 2008.
- Güney, Necmeddin: **Kuduri'nin "Şerhu Muhtasari'l-Kerhi" Adlı Eserinin "Siyer" Bölümünün Edisyon Kritiği**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.
- Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi: **Keşfü'z-Zünûn an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünûn**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, c. II, s. 2032-2040.
- Hamîdullah, Muhammed: "Serahsî, Şemsüleimme", **DİA**, c. XXXVI, İSTANBUL, 2009.
- Hatiboğlu, İbrahim: "Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye", **DİA**, c. XXIX, ANKARA, 2004.
- Hayreddin Ziriklî: **el-A'lâm: Kamusu Terâcimi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ Mine'l-Arab ve'l-Müste'ribîn ve'l-Müsteşrikîn**, Beyrut, Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, 2002. c. IV, s. 266.
- İnanır, Ahmet: "İbn Kemal'in Tabakâtü'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi", **A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 37, 2012, Erzurum, s. 74.
- İpşirli, Mehmet: "Dersiâm", **DİA**, c. IX, İSTANBUL, 1994.
- "Medrese (Osmanlı Dönemi)", **DİA**, c. XXVIII, ANKARA, 2003.
- İstanbul Müftülüğü: Şer'iyce Sicvilleri Arşivi (İMŞSA), Sicill-i Ahvâl Dosyası, no: 3428.
- Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 31/5.
- Meşihat Arşivi, MŞH. SAİD, 217/9.

- Kallek, Cengiz: “Kudûrî”, **DİA**, c. XXVI, ANKARA, 2002.
- Karaman, Hayrettin: “Fakih”, **DİA**, c. XII, İSTANBUL, 1995.
- -----
“Fıkıh”, **DİA**, c. XIII, İSTANBUL, 1996.
- -----
İslam Hukuk Tarihi, İstanbul, 2012.
- Kaya, Eyyüp Said: “Tabakat (Fıkıh)”, **DİA**, c. XXXIX, İSTANBUL, 2010.
- -----
“Taklid”, **DİA**, c. XXXIX, İSTANBUL, 2010.
- -----
“Telfik”, **DİA**, c. XXXIX, İSTANBUL, 2010.
- Kayapınar, Hüseyin: “Merğînânî ve Eseri Hidâye”, **Diyanet İlmi Dergi**, c. XXII, sy. 2, 1986, s. 26-41.
- Koca, Ferhat: “el-Muhtasar”, **DİA**, c. XXXI, İSTANBUL, 2006.
- -----
“Kâsânî”, **DİA**, c. XXIV, İSTANBUL, 2001.
- -----
“Merğînânî”, **DİA**, c. XXIX, ANKARA, 2004.
- Köksal, Ahmet: **Giritli Sırrı Paşa (1844-1895)**, Doktora Tezi, Erzurum, 2013.
- Köse, Murteza: “Ferganalı Bir Hukukçu Merginani ve Hidaye Adlı Eseri”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy. 17, 2001, s.345-363.
- Kurt, Songül Keçeci: “Osmanlı Devleti’nde Türklerin Açtığı Özel Mektepler”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, c. 9, sy. 19, s. 116.
- Kutluer, İlhan: “İlim”, **DİA**, c. XXII, İSTANBUL, 1995.
- Mahmûd b. Süleyman el- Kefevî: **Ketâibü A’lamü’l-Ahyâr Min Fukahâ-i Mezhebi’n-Nûmani’l-Muhtâr**, Süleymâniye Ktp., Reisülküttab, nr. 690, vr. 170b, s. 203-206.
- Merğînânî: **el-Hidâye**, Dimaşk, Dâru’l-Farfûr, 2006, c. I, s. 108-109.
- Muhammed el-Kureşî: **el-Cevâhirü’l-Mudıyye fî Tabakâti’l-Hanefiyye**, Hicr, 1993, c. II, s. 627-629.
- Numan Ünver, Ahmet: **Kuduri’nin Tecrid Adlı Eserinde Hanefiler ve**

Şafiilerin Nasslara Dayalı İhtilafları -Kitabü'n-Nikah Çerçevesinde-, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Okumuş, Fatih: “Setr-i Avret”, **DİA**, c. XXXVI, İSTANBUL, 2009.

Oral, Mustafa: **Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi Ve Kifâyetü'l-Müntehî ‘Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

Önder, Murat: **Giritli Sırrı Paşa, Ârâü'l-Milel Adlı Eseri ve Mezhepler Tarihindeki Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, KONYA, 2006.

Özel, Ahmet: “Bezzâzî”, **DİA**, c. VI, s. 113.

Hanefi Fıkıh Âlimleri, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013.

“İbn Nuceym (Hayatı ve Eserleri)”, **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**, sy. 3 (f. 1-2), 1979, s. 370-371.

“İbn Nuceym, Zeynüddin”, **DİA**, c. XX, İSTANBUL, 1999.

“Kâdîhan”, **DİA**, c. XXIV, İSTANBUL, 2001.

Özel, Elif: **Giritli Sırrı Paşa'nın Türk Düşüncesine Katkıları Mi'yârü'l-Makâl Adlı Eserinin Tercümesi ve Mantık Anlayışı**, Yüksek Lisans, Ankara, 2012.

Özel, Mustafa: “Son Dönem Osmanlı Tefsîr Tarihinden Bazı Portreler I”, **DEÜİFD**, 2002, sy. 15, s. 81.

Özer, Hasan: “İbn-i Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukah'a Adlı Eseri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. 14, 2009, s. 358-359.

Özmen, Muhammed: **Kızıl Molla (Abdurrahman B. Ali El-Amasî) ö. 983/1575'nin İbn Kemal'in Hidâye Şerhi Üzerine (Mesh Ale'l-Huffeyn Meselesi Bağlamında) İtirazları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

Öztürk, Cemil: “Dârülmuaallimîn”, **DİA**, c. VIII, İSTANBUL, 1993.

- “İdâdî”, **DİA**, c. XXI, İSTANBUL, 2000.
- “Rüşdiye”, **DİA**, c. XXXV, İSTANBUL, 2008.
- Parmaksız, Esmâ: **II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler**, Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- Sırrı, Süleyman: **Esbâbu’l-Felâh**, İstanbul, 1302.
- **Hulâsatü’l-Efkâr**, İstanbul, 1305.
- **Hulâsatü’l-Muhtârayn**, Dersaadet, 1324.
- **İcazetname**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Osman Huldi Ö. Bölümü, No: 7.
- **İcazetname**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, No: 2715.
- **Îzâhu’l-Eşbâh**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, No: 3963.
- **Îzâhü’l-Hidâye**, Dersaadet, 1330.
- **Kenzü’l-Akâid**, Dersaat, Ahter Matbaası, 1316.
- **Kifâyetü’l-Müntehî Fî Şerhi Kifâyeti’l-Mübtedî**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1312.
- **Medhal-i Fıkıh**, Kostantiniyye, Matba-i Ebu’z-Ziyâ, 1329.
- **Miftâhü’l-Akâid**, İstanbul, Mahmut Bey Matbaası, 1321.
- **Teshîlü’l-Lehce ve’s-Sarf Fî Usûli’l-Mükâlemeti’l-Arabiyye**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1316.
- **Teshîlü’l-Lehce ve’s-Sarf Fî Usûli’l-Mükâlemeti’l-Arabiyye**, İstanbul, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1325.
- **Vesîletü’l-Felâh**, Dersaadet, 1328.
- **[Vesîletü’l-Felâh] Kitabu’l-Hac**, Dersaadet, 1329.

- [Vesîletü'l-Felâh] **Kitabu's-Salâh**, Dersaadet, 1329.
- [Vesîletü'l-Felâh] **Kitabu's-Savm**, Dersaadet, 1329.
- [Vesîletü'l-Felâh] **Kitabu't-Tahâre**, Dersaadet, 1328.
- [Vesîletü'l-Felâh] **Kitabü'z-Zekâh**, Dersaadet, 1329.
- Sicill-i Umûmî Defteri, nr. 72.
- Şahin, İlhan: “Sancak”, **DİA**, c. XXXVI, İSTANBUL, 2009.
- Şen, Ayhan: **Et-Tenbîh Alâ Müşkilâtı'l- Hidâye Adlı Eser Çerçevesinde Hanefî Fıkhdında el-Hidâye Metnine Yönelik Eleştiriler**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2014.
- Unan, Fahri: “Mevleviyet”, **DİA**, c. XXIX, ANKARA, 2004.
- “Pâye”, **DİA**, c. XXXIV, İSTANBUL, 2007.
- Ünal, Halit: “Cem”, **DİA**, c. VII, İSTANBUL, 1993.
- Tahiry, Ghawsodin: **Zeynüddin (v. 970/1653) İbn Nüceym'in Hâşiyetü Ala Câmi'i'l-Fusûleyn Adlı Eserinin Tahkîk ve Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016, s. 21-41.
- Yıldız, Kemal: “İbnü'l-Kerekî”, **DİA**, c. XXI, İSTANBUL, 2000.
- Yörük, Ali Adem: **Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- Zehebî: **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâi**, Lübnan, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, 2004, c. II, s. 2745.
- Zuhayli, Muhammed: **Merciu'l-Ulûmi'l-İslamiyye -Ta'rîfehâ - Târîhahâ - Eimmetehâ - Ulemâehâ - Mesadirahâ - Kutubehâ**, Dimaşk, Dâru'l-Ma'rife, 2005, s. 390.

http://istanbullisesi.meb.k12.tr/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_123360.html.

<http://www.medyarmernek.com/2017/03/ermenekli-mehmed-ayni-Efendi.html>.

https://www.turkcebilgi.com/istanbul_lisesi.

**EK-1: Süleyman Sırrı Efendi'nin Kendi Doldurduğu Daire-i Meşihât-i İslâmiye
Sicil Şubesinde Bulunan Tercüme-i Hâl Belgesi**

[illegible]

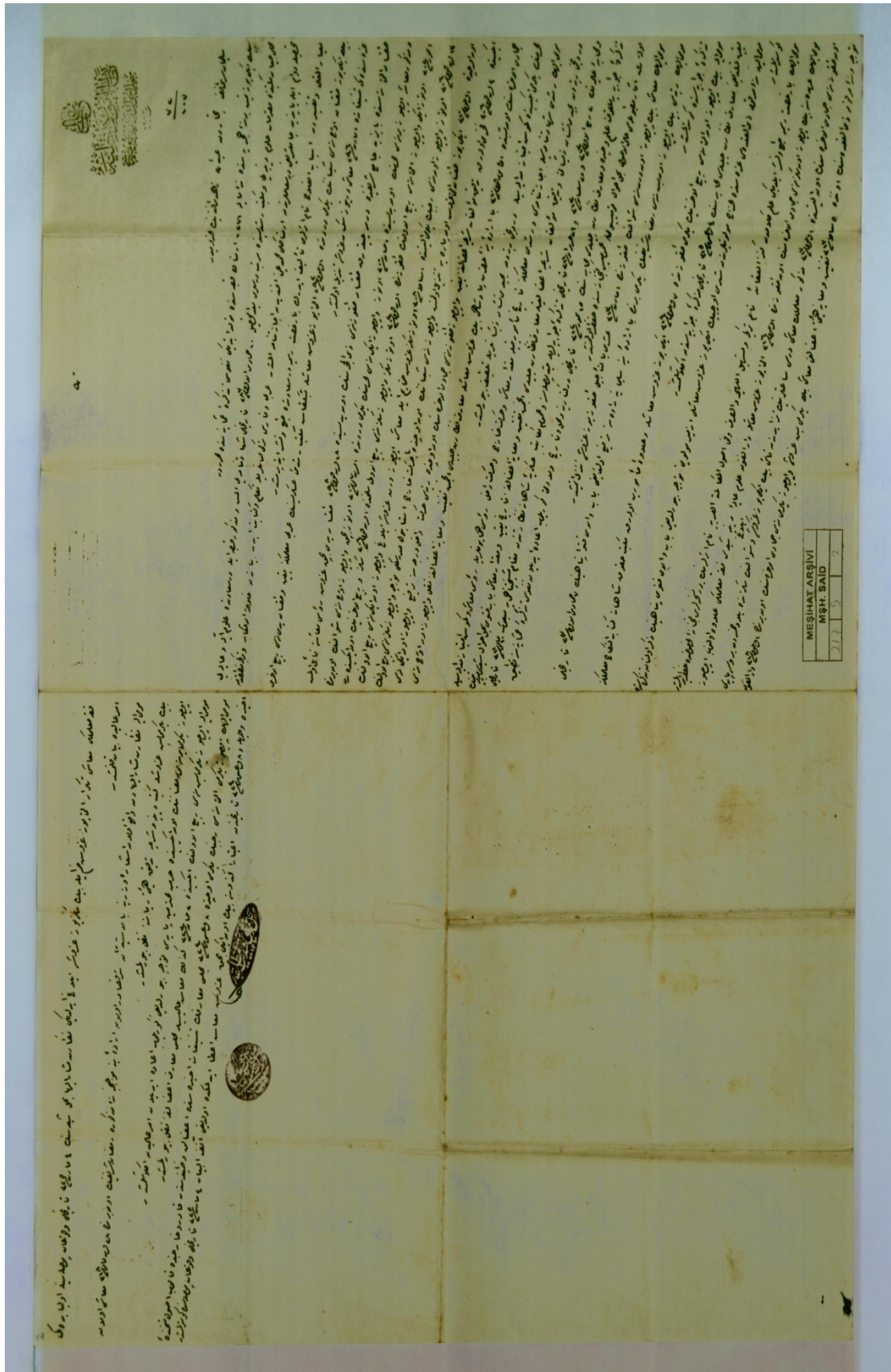
EK-2: Süleyman Sırrı Efendi'nin Kendi Doldurduğu Daire-i Meşihât-i İslâmiye Sicil Şubesinde Bulunan Tercüme-i Hâl Belgesi'nin Türkçesi

Daire-i Meşihât-i İslâmiye Sicil Şubesi

Es'ile	Ecvibe
	İsmim: Süleyman Sırrı ; pederimin ismi: tüccârdan Abdullah Zühdü Efendi ' dir.
	Bin iki yüz altmış yedi sene-i hicriyyesinde [1267/1850-1851], İçel sancağında kâin Ermenak kasabasında tevellüd eyledim.
	İbtidâ-yı sabâvetimde kasaba-i mezkûre Mahalle Mektebinde mukaddimât-ı ulûmu okuduktan sonra Medreseye bi'd-dühûl sarf ve nahiv tahsil eyledim. Ahıran kasaba-i mezkûre Rüşdiye Mektebine girip müddet-i mahdûdesi zarfında müretteb olan fenleri ba'de't-tahsil usûlü dairesinde imtihan vererek bâ-şehâdetnâme çıktım. Tekrar Medreseye dühûl ile ulûm-i âliyyeden mantık ve ulûm-i şeriaten Mültekâ'ya kadar ders gördükten sonra ikmâl-i tahsil için Dersaadet'e geldim. Bâyezîd Câmi-i Şerîfi dersiâmlarından Ermenaklı mekrûmetlû Mehmed Aynî Efendi'nin dersine devam ve bi-tevfikihî teâlâ itmâm ile icâzetnâme aldım. Ve diğer bazı zevâtın cüz'îyyât derslerine hâzır bulundum. Doksan altı senesinde [1296/1878-1879] bi'l-intihâb câmi-i şerîf-i mezkûrda derse çıktım. Türkî, Arabî, Fârisî lisanları üzere tekellüm ve kitâbet edebilirim. Arapça sarftan Kifâyetü'l-müntehâ, ve tefsirden Esbâbü'l-felâh, ve beyândan Hülâsatü'l-efkâr, ve Türkçe mantıktan Mi'yâru'l-makâl, ve akâidden Câmiu'l-ahvâl ve Kenzü'l-akâid nâm altı adet te'lifâtım olup bunlardan Esbâbü'l-felâh ve Hülâsatü'l-efkâr ve Mi'yâru'l-makâl ruhsat-ı resmiye ile tab' ve neşr olunmuş ise de diğerân vakit ve nakdin adem-i müsâadesine mebnî tab' edilememiştir.
	Hamîdiye Medresesi ve dühûl kadılığı imtihanlarına girip şehâdetnâme aldım. Rüşdiyye-i Askeriyyelerin hîn-i küşâdında fûnûn-i şettâdan bi'l-imtihân altı yüz kuruş maaşla Arabî hocalığına tâyin olunmak suretiyle hîdmet-i devlete dâhil oldum. Tenkîhât-ı umûmiye esnâsında maaşım dört yüz elli kuruşa tenezzül ederek elân ifâ-yı vazîfe etmekteyim. Ber-vech-i muharrer bin iki yüz doksan altı senesinde [1296/1878-1879] derse çıkmış olduğumdan dört sene tedris-i ulûm ettikten sonra ale'l-usûl bin üç yüz senesi Şa'bânü'l-Muazzam'ının on üçüncü günü [13 Şaban 1300/19 HaZirân 1883] uhdeme İstanbul Ruûs-i Hümâyûnu ihsân buyurulmuştur. Târîh-i mezkûrdan beri müderrislik maaşım tedricen zam olunarak iki yüz altmış altı kuruşa bâliğ olup, Bin üç yüz dokuz senesi Cümâdalâhiresinin on üçüncü günü [13 Cemaziyelâhir 1309/13 Ocak 1892] vukû bulan silsilede ruûsum Hareket-i Hârie [Dâhil] raddesine vâsıl olmuştur. Üç yüz altı senesi Teşrînievvelinin dördüncü günü [4 Teşrînievvel 1306/16 Ekim 1890] taraf-ı vâlâ-yı Meşihatpenâhiden Bâb-ı Fetvâda müteşekkil Tedkîk-i Müellefât Encümeni âzâlığına tâyin buyuruldu; henüz tavzîf olunmadım. Nişanım yoktur.
	Sâlifü'l-arz me'mûriyetten infisâlim vukû bulmadığından taht-ı muhâkemeye alınmadığım gibi, hakkımda şikâyet dahi vukû bulmamıştır. Yedimde bulunan intihâb ve şehâdet ve icâzetnâmeler merbûtan takdîm edilmiştir.Pul Mühür (Süleyman Sırrı)

Doldurulduğu tarih üç yüz sekiz senesi 2 Rebîülevvel 1308 (4 Teşrînievvel 1306/16 Ekim 1890)'dan biraz sonra olmalı!

EK-3: Süleyman Sırrı Efendi'nin Bâb-ı Âlî Nezâret-i Umûr-i Dâhiliyye Sicill-i
Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi'ndeki Resmi Tercüme-i Hâl Belgesi

EK-4: Süleyman Sırrı Efendi'nin Bâb-ı Âlî Nezâret-i Umûr-i Dâhiliyye Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi'ndeki Resmi Tercüme-i Hâl Belgesinin Türkçesi

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-i Dâhiliyye

Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi

Aded

72/107

Süleyman Sırrı Efendi.

Tüccârdan Abdullah Zühdü Efendi'nin mahdûmudur.

1271 (1855):Bin iki yüz yetmiş bir sene-i hicriyyesinde (sene-i mâliyye 1271 [1855]) **Ermenak** kasabasında **tevellüd** ettiği Nüfus Tezkire-i Osmâniyyesi'nde muharrerdir.Mahallî **sıbyân mektebinde** mukaddimât-ı ulûm-i dîniyyeyi;

1287 (1870):ve **mekteb-i rüşdî**sinde müretteb dersleri ba'de't-tahsîl 10 Cemâziyelevvel sene 287 [7 Ağustos 1870 Pazar] tarihli **şehadetnâme**yi almış;ve mezkûr kasaba ile **Dersaâdet**'te ulûm-i âliyye ve 'âliyeyi tahsile devam ile **Bâyezîd Câmi-i Şerîfi** dersiâmlarından **Ermenaklı Mehmed Aynî Efendi**'den icâzetnâme almıştır.Arabî ve Fârisî, Türkî lisanlarıyla tekellüm ve kitâbet eder.Beyândan **Hulâsatü'l-efkâr**; ve Türkçe mantıktan **Mi'yâru'l-makâl**; ve tefsîrden **Esbâbü'l-felâh** nâm eserleri telif ederek bâ-ruhsat-ı resmiyye Dersaâdet'te tab' ve neşr ettirmiştir.

1293 (1876):Bin iki yüz doksan üç senesi Şabanının yirmi dördünde (1 Eylûl Sene 292 [13 Eylûl 1876]) altı yüz kuruş maaşla **Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi**'nin **Arabî muallimliğine** tâyin;

1297 (1880):ve doksan yedi senesi Rebûlâhiri gurreesindeki tensîkatta (1 Mart sene 296 [13 Mart 1880]) maaşı dört yüz seksen kuruşa tenzil olunmuştur.

1296 (1878-1879):Doksan altı senesinde **Bâyezîd Câmi-i Şerîfi**'nde derse çıkarak;

1299 (1882):doksan dokuz senesi Zilhiccesinin on yedisinde (18 Teşrînievvel 298 [30 Ekim 1882]) doksan yedi buçuk kuruş **ruûs maaşına** nâil olmuş;

1301 (1883):ve mezkûr maaşa üç yüz bir senesi Muharreminin on yedisinde (5 Teşrînisânî1299 [17 Kasım 1883]) otuz;

1302 (1884):ve üç yüz iki senesi Muharreminin yirmi dördünde (1 Teşrînisânî sene 300 [13 Kasım 1884]) otuz buçuk;

1303 (1886):ve üç yüz üç senesi Şevvalinin on birinde (1 Temmuz sene 302 [13 Temmuz 1886]) otuz iki;

1306 (1888):ve üç yüz altı senesi Rebûlevvelinin dokuzunda (1 Teşrînisânî sene 304 [13 Kasım 1888]) otuz sekiz;

1308 (1890):ve üç yüz sekiz senesi Rebûlevvelî selhinde (1 Teşrînisânî sene 306 [13 Kasım 1890]) sekiz; ve Rebûlâhîrinin on ikisinde (13 Teşrînisânî sene 306 [25 Kasım 1890]) otuz;

1310 (1893):ve üç yüz on senesi Recebinin yirmi altısında (1 Şubat sene 308 [13 Şubat 1893]) otuz sekiz kuruş zamâyim ile maaşı **üç yüz dört kuruşa iblâğ**;

1312 (1894):ve üç yüz on iki senesi Rebûlevvelinin on üçünde (1 Eylül sene 1310 [13 Eylül 1894]) **iki yüz doksan altı kuruş on paraya tenzil** olunmuş;

1300 (1883):ve üç yüz senesi Şabanının on üçünde [19 HaZîrân 1883] **bâ Hareket-i Hâric İstanbul Müderrisliği** tevcih;

1308 (1890):ve üç yüz sekiz senesi Rebûlevvelinin ikisinde (4 Teşrîni-evvel sene 306 [16 Ekim 1890]) fahrî olarak **Tedkîk-i Müellefât-ı Şer'îyye âzâlığına** tâyin;

1309 (1892):ve üç yüz dokuz senesi Cümâdalâhiresinin on üçünde [13 Ocak 1892] rütbesi **Hareket-i Dâhil** derecesine terfî;

1312 (1894):ve üç yüz on iki senesi Cümâdalâhiresinin on beşinde (1 Kânûni-evvel sene 310 [13 Aralık 1894]) bâ irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî bin kuruş maaşla **Maarif Nezâret-i Celîlesi Encümen-i Teftîş ve Muâyene âzâlığına** nakil;

1313 (1895):ve üç yüz on üç senesi Muharreminin yirmi ikisinde [15 Temmuz 1895] **Gümüş İmtiyaz Madalyasıyla Dördüncü Rütbeden Mecîdî Nişân-ı Zîşânlarıyla** taltîf buyurulmuştur.

Mûmâileyhin rüşdî şehâdetnâmesiyle icâzetnâmesi;ve rüşdî muallimliğine târîh-i me'mûriyetiyle mikdâr-ı maaş;ve hareket-i hâric ve hareket-i dâhil ruûs-i hümayûnlarıyla ruûs maaş;ve gümüş imtiyaz madalyasıyla dördüncü rütbeden Mecîdî nişân-ı zîşân;ve Tedkîk-i Müellefât-ı Şer'îyye âzâlığıyla Maârif Nezâret-i Celîlesi Encümen-i Teftîş ve Muâyene âzâlığına târîh-i ta'yîn ve mikdâr-ı maaş;Bâb- Fetvâ Sicill-i Ahvâl Şubesi Müdiriyyetinin ve Muhâsebe-i İlmiyyenin 2 Rebûlevvel sene 313 [23 Ağustos **1895**] ve 28 Şaban sene 313 [12 Şubat **1896**] ve 26 HaZîrân sene 311 [8 Temmuz **1895**] tarihli tezkire-i cevâbiyyeleriyle kayıt pusulasına;ve umûm Mekâtib-i Askeriyye-i Şâhâne Nezâretinden Makâm-ı Meşihatpenâhiye meb'ûs 10 Mayıs sene 311 [22 Mayıs **1895**] tarihli tezkere-i cevâbiyyeye melfûf ilmühabere ve Maârif Nezâret-i Celîlesi muhâsebesinin 15 Temmuz sene 312 [27 Temmuz 1896] tarihli derkenarına;ve mahal ve târîh-i velâdeti görölüp iade edilen Nüfus Tezkere-i Osmâniyyesi'ne tatbik olunarak;âsâr-ı matbûası ale'l-usûl Sicill-i Ahvâl Komisyon-i Umûmîsi Kütüphanesinde hıfz olunmuştur.

1314 (1897):Mûmâileyhin maaş bin üç yüz on dört senesi Şevvâlinin dokuzunda (1 Mart 313 [13 Mart 1897]) öşrü bi't-te'cîl dokuz yüz kuruşa tenezzül etmiştir.

1315 (1898):Mûmâileyhin rütbesi bin üç yüz on beş senesi Ramazan-ı Şerîfinin yirmi birinde [12 Şubat 1898] bâ-irâde-i seniyye **Süleymâniye raddesine** terfî olduğu Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâpenâhînin 7 Cümâdalûlâ sene 317 [13 Eylül **1899**] tarihli tezkere-i cevâbiyyesinde gösterilmiştir.

1316 (1898-1899):Mûmâileyh bin üç yüz on altı senesi Rebûlâhîrinin yirmi dokuzunda (7 [4] Eylül sene 314 [16 Eylül 1898]) iki yüz kuruş maaşla ve ilâve-i me'mûriyet olarak **Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne Kitâbü'n-Nikâh muallimliğine** tâyin kılındığı Maârif Nezâret-i Celîlesi muhâsebesinin 4 Ağustos Sene 315 [18 Ağustos **1899**] tarihli müzekkire-i cevâbiyyesinden anlaşılmıştır.

Mûmâileyhe sene-i merkûme Zilkâdesi gurrasinde [13 Mart **1899**] **Mahrec Mevleviyyetlerinden** şehri üç bin iki yüz kuruş maaşlı **İzmir Mevleviyyeti** tevcih buyurulduğu Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâpenâhînin zikrolunan tezkeresinde görölmüştür.

Mûmâileyhin bâ-ruhsat-ı resmiye tab' ve neşr eylediği ilm-i kelâmdan **Kenzü'l-akâid** nâm Türkçe ve **Teshîlü'l-lehce ve s-sarf fi usûli'l-mükâlemeti'l-Arabiyye** nâm eserlerinin birer nüshaları kütüphane-i mahsûsunda hıfz edilmiştir.

1318 (1900):Mûmâileyhin uhdesine bin üç yüz on sekiz senesi Cûmâdalâhiresinin on dokuzunda (1 Eylül [Teşrînievvel] sene 316 [14 Ekim 1900]) altı yüz kuruş maaşla **Dârülfünûn Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi Fıkıh muallimliği** ilâve olunup;

1319 (1901-1902):üç yüz on dokuz senesi Cûmâdalâhiresinin on altısında (18 Eylül sene 317 [1 Ekim 1901]) mezkûr muallimlik maaşı ders saatlerinin tezâyüdünden nâşi bin iki yüz kuruşa iblâğ; ve şevvâlinin sekizinde [18 Ocak 1902] **Bilâd-ı Hamse**'den **Bursa pâyesi** tevcih;ve sene-i merkûme Zilkâdesinin onunda (5 Şubat sene 317 [18 Şubat 1902]) Teftîş ve Muâyene Hey'eti âzâlığı maaşı bin yirmi beş kuruşa;

1320 (1902):ve üç yüz yirmi senesi Cûmâdalâhiresinin on birinde (1 Eylül sene 318 [14 Eylül 1902] Dârülfünûn Fıkıh Muallimliği maaşı tekrar altı yüz kuruş zam ile bin sekiz yüz kuruşa iblâğ edildiği,Nezâret-i müşârun ileyhâ Sicil Şubesinin 4 Mart sene 325 [17 Mart 1909] tarihli vukûât pusulasıyla ol babdaki emr-i âlîde beyan kılınmıştır.

Mûmâileyhin Nezâret-i müşârun ilehyâdan vâki olan iş'âr üzerine bi'l-istîzân şerefsâdır olan irâde-i seniyye mücebince sene-i mezkûre Ramazan-ı Şerîfinin on birinde (28 Kânûnievvel sene 318 [11 Aralık 1902]) maaşı olan bin yirmi beş kuruşla **Kütüb-i Dîniyye ve Şer'iyye Tedkik Hey'eti riyâsetine** nakil buyurulmuştur.

1321 (1903):(Mûmâileyhe) üç yüz yirmi bir senesi Ramazan(-ı Şerîf)inin on ikisinde [1 Aralık 1903] **Haremeyn-i Muhteremeyn pâyesi** tevcih buyurulduğu, görölüp iade edilen emr-i âlîden anlaşılmıştır.

1325 (1907):Mûmâileyh üç yüz yirmi beş senesi Rebûlevvelinin ikisinde (2 Nisan sene 323 [15 Nisan 1907]) kezâlik maâş-ı hâlisiyle **Meclis-i Maârif âzâlığına** nakil buyurulmuştur.

1326 (1908):Mûmâileyh üç yüz yirmi altı senesi Recebinin yirmi üçünde (8 Ağustos sene 324 [21 Ağustos 1908]) **Meclis-i Maârifin tensikât-ı ahîresinde âzâlık vazîfesinden kadro hâricinde** kalıpusûl-i müttehaze-i ahîre vechile ve 8 Ağustos sene 324 [21 Ağustos 1908] tarihinden itibaren kendisine bin on iki buçuk kuruş maaş i'tâ edilmekte olduğu ânifü'l-beyân 4 Mart sene 325 [17 Mart 1909] tarihli vukûât pusulasında görölmüştür.

EK-5: Süleyman Sırrı Efendi'nin Öğrencisi Mustafa Remzi Efendiye Verdiği İcâzetnâme'nin İlk ve Son Sayfaları

İlk Sayfaları

Son Sayfası

Ek-6: Süleyman Sırrı Efendi'nin Öğrencisi Eskişehirli Muhammed Râsih Efendiye Verdiği İcâzetnâme'nin İlk ve Son Sayfaları

İlk Sayfaları

Son Sayfaları

Ek-7: Süleyman Sırrı Efendi'nin "Dibâce-i Hidâye Şerhi" Bölümünden İzâhü'l-
Hidâye'nin Telif Sebebinin Anlatan Bölüm

